

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**FERİDÜDDİN ATTÂR'IN PEND-
NÂMESİ'NİN ABDURRAHMÂN ABDÎ PAŞA
ŞERHİ: MÜFİD
(35^a-105^a Varakları Arası İnceleme-Metin)**

Yüksek Lisans Tezi

Muhammet KAMÇI

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Bülent ŞİĞVA

Erzincan 2019

TEZ BİLDİRİMİ

“FERİDÜDDİN ATTÂR'IN PEND-NÂMESİ'NİN ABDURRAHMÂN ABDÎ PAŞA ŞERHİ: MÜFİD (35^a-105^a Varakları Arası İnceleme-Metin)” isimli “**Yüksek Lisans**” tezim tarafımda intihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim. 27/05/2019

Muhammet KAMÇI

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu alışma, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalının Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalında jürimiz tarafından **Yüksek Lisans** Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman/ Jüri : Dr. Öğr. Üyesi Bülent ŞİĞVA

Jüri : Prof. Dr. Turgut KARABEY

Jüri : Prof. Dr. Mücahit KAÇAR

**FERİDÜDDİN ATTÂR'IN PEND-NÂMESİ'NİN ABDURRAHMÂN ABDÎ PAŞA
ŞERHİ: MÜFİD**

(35^a-105^a Varakları Arası İnceleme-Metin)

Muhammet KAMÇI

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 2019

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Bülent ŞİĞVA

ÖZET

17. yüzyılda yaşamış Osmanlı devlet adamlarından Abdurrahman Abdi Paşa, Attâr'ın edep, ahlak ve tasavvufi düşünceleri içeren Pend-nâme adlı eserini şerh etmiştir. Abdurrahman Abdi Paşa'nın söz konusu şerhi Müfid ismiyle bilinmektedir. Müfid'in 72 nüshası tespit edilmiş olup bunların 22'si yurt dışında 50'si ise yurt içindeki kütüphanelerde yer almaktadır.

Abdurrahman Abdi Paşa'nın Feridüddîn Attâr'ın Pend-nâmesi üzerine yazdığı Müfid adlı şerhinin ele alındığı çalışmamız, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Abdurrahman Abdi Paşa'nın hayatı ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra Müfid isimli eserde izlenen şerh yöntemi, muhtevası ve dili üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise Müfid'in 35^a'dan 105^a varacağına kadarki kısmının transkripsiyonlu metnine yer verilmiştir. Eserin sonuna da metnin daha iyi anlaşılabilmesi için sözlük eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Feridüddîn Attâr, Pend-nâme, Abdurrahmân Abdî Paşa, Müfid, şerh

**COMMENTARY OF FERIDUDDIN ATTAR'S PEND-NAME BY ABDURRAHMAN
ABDI PASHA: MUFID**

(Analysis and Text Between Page 35^a-105^a)

Muhammet KAMÇI

Erzincan Binali Yıldırım University, Institute of Social Sciences

Department of Turkish Language and Literature

M.A. Thesis, May 2019

Thesis Supervisor: Associate Doctor Bülent ŞİĞVA

ABSTRACT

Abdurrahman Abdi Pasha, Ottoman politician, who lived in the 17th century annotated Pend-nâme of Feridüddîn Attar. Pend-nâme contains manners, morality and mystical thoughts. The subject commentary of Abdurrahman Abdi Pasha known as Müfid. 72 copies of Müfid is detected. 22 copies are abroad and 50 copies are in the domestic libraries.

We discussed Abdurrahman Abdi Pasha's commentary on Pend-nâme of Feridüddîn Attar. Our work consists of two parts. In the first part, we gave information about Abdurrahman Abdi Pasha's life and works. After that we emphasized Müfid's commentary method, content and grammar. In the second part we referred to transcription text of Müfid's pages from 35^a to 105^a. We add a dictionary at the end of the work to make it more understandable.

Key words: Feridüddîn Attar, Pend-nâme, Abdurrahman Abdi Pasha, Müfid, Commentary

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ	1
TEZ KABUL TUTANAĞI.....	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR.....	VII
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	VIII
ÖN SÖZ.....	IX
GİRİŞ.....	1
I. ŞERH ve TÜRK EDEBİYATINDA ŞERH ÇALIŞMALARI.....	1
II. FERİDÜDDİN ATTÂR'IN HAYATI ve ESERLERİ.....	2
A. Hayatı.....	2
B. Eserleri ve Pend-nâme'si	4
BİRİNCİ BÖLÜM	
I. ABDURRAHMAN ABDÎ PAŞA'NIN HAYATI ve ESERLERİ	7
A. Hayatı.....	7
B. Eserleri	8
1. Dîvân:.....	8
2. Şerh-i Kasîde-i Lâmiyye:	8
3. Şerh-i Kasâyid-i Divan-ı Örfî.....	8
4. Vekâyinâme.....	9
5. Kanunnâme	9
II. MÜFÎD.....	10
A. Eserin Adı	10
B. Eserin Yazılış Sebebi (Sebeb-i Telif).....	10
C. Eserin Yazılış Zamanı	11
D. Eserin Yurtiçi ve Yurtdışı Kütüphanelerindeki Nüshaları.....	12
E. Nüsha Tavsifi	17
F. Eserde İzlenen Şerh Yöntemi:	17
G. Eserin Muhtevası	24

H. Eserin Dili ve Üslûbu.....	50
I. İktibaslar	55
1. Âyetler.....	56
2. Hadisler	60
3. Kelâm-ı Kibârlar	64
İ. Metnin Oluşturulmasında Dikkat Edilen Hususlar.....	65

İKİNCİ BÖLÜM

TRANSKRİPSİYONLU METİN

MÜFİD ADLI ESERİN 35 ^a -105 ^a VARAKLARININ TRANSKRİPSİYONLU METNİ.....	67
SONUÇ.....	306
SÖZLÜK.....	308
KAYNAKLAR	324

KISALTMALAR

Ar.: Arapça

b.: Bin

C.: Cilt

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Doç.: Doçent

Dr.: Doktor

edt.: Editör

Far.: Farsça

Prof. : Profesör

s.: Sayfa

S.: Sayı

T.: Türkçe

var.: Varak

vb.: Ve benzeri

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ع: ʿ	ص: ş
ا: a, e, â	ض: d, z
ب: b	ط: t
پ: p	ظ: z
ت: t	ع: ʿ
ث: ṭ	غ: ğ
ج: c	ف: f
چ: ç	ق: k
ح: ḥ	ك: k, g, ñ
خ: ḫ	ل: l
د: d	م: m
ذ: z	ن: n
ر: r	و: v, o, ö, u, ü, û
ز: z	ه: h, a, e
س: s	ی: y, ı, i, î
ش: ş	

ÖN SÖZ

Nasihatnameler, İslamî edebiyatta önemli bir tür olup bu alanda pek çok mütefekkir eser bırakmıştır. Nasihatnameler insanlara yanlış gösterip onları doğru yola sevk etmeyi amaçlar. Günümüze o devirlerden ışık tutan mütefekkirlerin bu eserleri, içinde bulunduğumuz bu çağın en güzel yol göstericileridir.

Osmanlı Devleti birçok ülkeden kültürel bakımdan etkilenmiştir. Bilhassa İran edebiyatından etkilenme hayli fazla olmuştur. IV. Mehmet döneminde Osmanlı Devleti'nin önemli devlet adamlarından biri olan Abdurrahman Abdi Paşa da bu etkilenenlerden biridir. Abdurrahman Abdi Paşa, İran şairi Feridüddîn Attâr'ın Pend-nâme'sini Müfîd adıyla 17. yüzyılda şerh etmiştir. Biz de çalışmada Feridüddîn Attâr'ın pend-nâmesinin şerhini yapan Abdurrahman Abdi Paşa'nın Müfîd'ini transkripsiyonlu şekilde yazmaya çalıştık. Çalışmamızda eserin bilinen 72 nüshasından Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde kayıtlı olan 1^b-35^a arası Büşra KARACAN tarafından çalışılmış olduğundan 35^a-105^a arasını esas aldık. Çalışmamızda Farsça beyitler hem orijinali ile hem de transkripsiyonlu şekliyle verilmiş diğer kısımlar ise sadece transkripsiyonlu şekilde yazılmıştır.

Çalışmamız esnasında benden desteklerini ve yardımlarını esirgemeyen değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Bülent ŞİĞVA'ya, karşılaştığım güçlüklerde yanımda olan Prof. Dr. Mücahit KAÇAR'a, yine tezle ilgili yardım gördüğüm Turgut KARABEY'e, Dr. Ahmet AKDAĞ'a ve Melis SUSEM'e şükranlarımı sunarım. Bu uzun süreçte benden bir an olsun desteğini esirgemeyen ve beni yalnız bırakmayan kıymetli eşim Saliha KAMÇI'ya da teşekkürü bir borç bilirim.

Muhammet KAMÇI

ERZİNCAN 2019

GİRİŞ

I. ŞERH ve TÜRK EDEBİYATINDA ŞERH ÇALIŞMALARI

Şerhler kültür ve edebiyatımızda önemli bir yere sahiptir. Lügatlerde açma, yarma, açıklama, genişletme, izah etme manaları verilen şerh kelimesi ıstılahta bir metnin sırlarını, ince dikkatler gerektiren ifade ve nüktelerini açıklama ve yorumlama; anlaşılması zor bir metni beyan, tefsir ve keşfetmek; çeşitli ilim dallarında incelenen bir eser hakkında yazılan açıklayıcı eser manalarına gelmektedir.¹Tonca Kortantamer ise, şerhi "Bir metnin daha iyi anlaşılсын diye, o metni başkalarından daha iyi anladığı kanaatinde olan kişiler tarafından açıklanması" olarak tarif eder.²

Şerhler, İslam kültür ve edebiyatında önemli bir yer tutmaktadır. Arapça, Farsça ve Türkçe şerhlere rastlamak mümkünse de büyük oranda Arapça şerhlerin olduğu görülmektedir. Arapça şerhlerin, daha ziyade edebiyat dışı olan fıkıh, kelim, gramer, astronomi gibi ilim alanlarında eserler olduğu görülmektedir. Şerh edilen Arapça metinlerin bazıları da edebi manzumelerdir. Kasîde-i Bürde başta olmak üzere Kasîde-i Münferice, Kasîde-i Tantarâniyye, Kasîde-i Hamriyye, Kasîde-i Nûniyye-i Büstî bu edebi metinlerden bazılarıdır.³ Farsça şerh çalışmalarının ise daha çok Mevlânâ, Feridüddîn-i Attâr, Şebüsteri, Molla Câmî, Hâfız ve Sa'di gibi mutasavvıf kişilerin eserleri üzerinde yapıldıkları görülmektedir. Yunus Emre'nin şathiyesi başta olmak üzere, Hacı Bayrâm-ı Velî, Eşrefoğlu Rûmî, Azîz Mahmûd Hüdâ'î, Niyâzî-i Mısrî, İsmâil Hakkı Bursevî gibi mutasavvıflara ait tasavvufî manzumeler şerh edilen Türkçe metinlerdir.⁴

Mehmet Nuri Çınarcı, şerh edebiyatı ürünlerini Tasavvufî ve Klâsik Şerh Edebiyatı olmak üzere iki başlık altında toplamanın mümkün olabileceğini

¹ Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000, s. 20.

² Sadık Yazar, "Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği", Özer Şenödeyici (edt.), *Osmanlı Edebî Metinlerini Anlama Kılavuzu*, İstanbul 2015, s. 389-405).

³ Yazar, s. 396.

⁴ Yazar, s. 397.

belirtmiştir. Buna bağlı olarak Arap edebiyatında *Muallakatu's-Seb'a*, *Kaside-i Bürde*, *Divân-ı İbni Farız*; Fars edebiyatında ise *Bostan*, *Gülistan*, *Mantiku't Tayr*, *Pendnâme-i Attâr*, ve *Kasâid-i Urî* gibi klasik metinlerin başta geldiğini ifade etmiştir. Tasavvufî şerhlerde ise Yunus Emre, Niyazî-i Mısırî ve Mevlânâ gibi tasavvuf büyüklerinin eserlerinin büyük önem arz ettiğini ifade etmiştir.⁵

Kur'ân-ı Kerîm'i açıklama ihtiyacından ortaya çıkan şerh konusunu ele alırken, tefsir, te'vil, haşiye, ta'lik, telhis, hamîş, tercüme gibi kavramları da değerlendirmek gerekir. Kaynağı Kur'ân-ı Kerîm tefsiri olan şerh, zamanla hadis, edebiyat, tasavvuf, gibi ilim dallarında da yapılmaya başlanmış ve bilhassa Türk Edebiyatında tasavvufî metinlerin şerhi sıkça yapılmıştır.

Tefsir, hadis, fıkıh, kelâm hikmet, astronomi, kimya, rüya tabiri, ebced, muamma, sarf-nahiv ve belagat ilimleri başta olmak üzere birçok ilimden istifade edilerek meydana getirilen tasavvufî şiir şerhleri, eski kültürümüz için zengin birer kaynak niteliğindedir.⁶

II. FERİDÜDDİN ATTÂR'IN HAYATI ve ESERLERİ

A. Hayatı

Feridüddîn Attâr, Horasan Selçuklularının son zamanlarında, 537-540 (1142-1145) yılları arasında Nîşâbur'da dünyaya gelmiştir. Eczacılık ve tıp ile meşgul olduğu için "Attâr" lâkabını almıştır. Asıl ismi, "Ebû Hâmid Feridüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrahim-i Nîşâbûrî" dir. Çocukluk ve gençlik devresi hakkında kaynakların verdiği bilgiler çok farklı ve yetersizdir.⁷ Ancak eserlerinden, gençliğinde bir taraftan attarlıkla uğraştığı, diğer taraftan ilim tahsil ettiği, tasavvufî bilgiler edindiği ve çeşitli şeyhlere hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Vehbi Ünal, Attâr'la

⁵ Mehmet Nuri Çınarcı, *Mustafa Şem'î'nin Şerh-i Divân-ı Şâhî Adlı Eseri*, (Danışman: Prof. Dr. Muhsin Macit), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011, s.12.

⁶ Ceylan, s. 471.

⁷ M. Nazif Şahinoğlu, "Attâr, Feridüddîn", *DİA*, 1991, C. IV, s. 95.

ilgili olarak, peygamberler ve veliler hakkında birçok kitap okuduğunu ve tasavvufla ilgili şiir ve hikâyeler topladığını belirtmiştir.⁸

Feridüddîn Attâr'ın, gençliğinde bir taraftan attarlık yaparken bir taraftan da ilim tahsil ettiği ve bazı şeyhlerden tasavvuf dersleri aldığı bilinmektedir. Attâr'ın eserleri incelendiğinde iyi derecede Arapça bildiği; hadis, tefsir, fıkıh, kelâm gibi dinî ilimler yanında hikmet, felsefe, astronomi, eczacılık gibi pozitif bilimleri de bildiği anlaşılmaktadır. Ancak bu ilimleri nerede ve kimlerden öğrendiğine dair kesin bir bilgi yoktur.⁹

Attâr'ın, tıp ve eczacılık ile meşgulken bir olay neticesinde her şeyden elini eteğini çekip kendisini maneviyata verişini Câmî, şöyle anlatır: “Bir gün Attâr, dükkânında iken yanına bir derviş gelip birkaç kez "Şey'un lillah" der. Attâr ise dervişle pek ilgilenmez. Derviş bu kayıtsız hale aldırılmayıp “Ey Efendi! Sen nasıl öleceksin?” diye sorar. Attâr da “Senin gibi öleceğim.” diye cevap verir. Derviş bunun üzerine “Sen, benim gibi ölebilecek misin?” diye sorar. Attâr da “Evet!” der. Attâr'ın bu cevabı üzerine tahtadan bir kâsesi olan derviş, kâseyi ters çevir ve “Allah” diyerek hemen can verir. Bu hadiseden sonra Attâr her şeyden vazgeçip bu yola girdi.”¹⁰

Attâr'ın eserlerinden, birçok mutasavvıfla dostluk kurduğu ve kendisinden sonra gelen Mevlânâ, Sâ'dî, Hafız gibi pek çok mutasavvıfa yol gösterici olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynaklardan edinilen bilgiye göre Attâr, kendisini tasavvufa verdikten sonra birçok seyahatte bulunmuştur. Şam, Mısır, Hindistan, Türkistan, Mekke ve Medine'ye yaptığı seyahatlerinden sonra Nişâbur'a dönmüştür. Uzun yıllar burada inzivaya çekilen Attâr, Moğollar tarafından şehit edilene dek burada yaşamını devam ettirmiştir.

⁸ Vehbi Ünal, "Feridüddin Attâr'ın Pendnâme'sinde Din ve Toplum", *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, C. 8, S. 1, Ekim 2016, s. 274.

⁹ Fatma Kopuz Çetinkaya, "Feridüddin Attâr ve Bir Gazelinin İncelenmesi", *Current Research in Social Science*, C.4, S. 2, Mayıs 2018, s. 28.

¹⁰ Çetinkaya, s. 28.

B. Eserleri ve Pend-nâme'si

M. Nazif Şahinoğlu, kaynaklarda *Pendnâme*, *Haydarmâme*, *Uştürnâme*, *Cevherü'z-zât*, *Nüzhetü'l-ahbâb*, *Mazharü'l-acayib*, *Lisânü'l-gayb*, *Rumûzü'l-'âşıkîn*, *Şâhbâznâme*, *Mihr ü Müşteri*, *Heftâbâd*, *Heft Vâdî*, *Tercümetü'l-ehâdis*, *Sî Fasl*, *Miftahu'l-fütûh*, *Bî-sernâme*, *Bülbülnâme*, *Mi'râcnâme*, *Cümcümenâme*, *Vusiatnâme*, *Heylâcnâme*, *Hayyâtnâme*, *Vasiyetnâme*, *Kenzü'l-hakâik*, *Kenzü'l-esrar* (*Kenzü'l-bahr*), *Velednâme*, *Siyâhnâme*, *İhvânü's-safâ* ve *Esrârü'ş-şühûd* gibi eserlerin Attâr'a isnat edildiğini ve çoğunun onun adıyla basılmış olduğunu, hatta bazılarının birçok dile tercüme edildiğini söylemiştir. Ancak son araştırmalara göre *Pendnâme* hariç bunların tamamının uydurma olduğunu ifade etmiştir. Yine bu araştırmacılara göre bu eserlerin çoğunun 15.yüzyılda yaşayan Attâr-ı Tûnî tarafından yazılmış olduğunu, bir kısmının da yine adı veya mahlası Attâr olan başka kişilerce yazılmış olabileceğini belirtmiştir.¹¹

Vehbi Ünâl ise, Attâr'ın günümüze kadar gelen yedisi manzum, biri mensur sekiz eseri olduğunu ve bunların "*Mantıku't-Tayr*, *İlâhî-nâme*, *Esrâr-nâme*, *Musîbet-nâme*, *Hüsrev-nâme*, *Muhtâr-nâme*, *Dîvân*, *Tezkiretü'l-Evliyâ*" adlı eserler olduğunu belirtmiştir.¹²

Farsça bir sözcük olan pend, öğüt, nasihat anlamlarına gelmektedir.¹³ "Pend-nâme"ler ister mensur ister manzum olsun insanlara nasihat vererek yol gösterdikleri için genel olarak "nasihatname" adı ile bilinmektedir.

Din adamları, fakihler insanlara öğüt vermeyi bir görev addetmişlerdir. Hazret-i Muhammed'in tebliğ ve irşad emrini yerine getirmeye çalışmışlardır.

Feridüddîn Attâr, Pend-nâmesini mesnevi nazım şekliyle ve arûzun *fâilâtün*, *fâilâtün*, *fâilün* kalıbıyla yazmıştır. Yaklaşık dokuz yüz beyitten müteşekkil olan Pend-nâme'nin içerisinde ahlak kuralları, tasavvuf adabı gibi konular tasavvufî bir görüşle dile getirilmiştir.

¹¹ Şahinoğlu, s. 98.

¹² Ünâl, s. 274.

¹³ Ünâl, s. 272.

Türk ve İslâm âleminde büyük ilgi gören Pend-nâme'nin pek çok şerhi bulunmaktadır. Türk edebiyatında kaleme alınan pend-nâme şerhleri ile onların şarihlerini şöyle sıralayabiliriz:¹⁴ Ömer b. Hüseyin'in Şerh-i Pend-i Attâr'ı, Şem'î Şem'ullâh Prizrenî'nin Saâdet-nâmesi, Bursalı İsmail Hakkı'nın Şerh-i Pend-i Attâr'ı, İsmet Mehmed Efendi'nin Şerh-i Pend-i Attâr'ı, İstanbul ulemasından İsmail Müfid Efendi'nin Şerh-i Pend-i Attâr'ı, Kilisli Mustafa Rûhi'nin Ruhu'ş-Şuruh'u, Mehmed Murâd bin Abdurrahîm'in Mâ-Hazar'ı, Erzincanlı Hacı Feyzullâh'ın Şerh-i Pend-i Attâr'ı, Hulusi'nin Vesiletü'l Merâm ya da Şerh-i Pend-i Attâr'ı, Attâr Seyyid Alî b. Ahmed el-Herâtî'nin Şerh-i Pend-nâme'si, Şu'ûrî Hasan Çelebi'nin Şerh ve Tercüme-i Pend-i Attâr'ı, Şehrî, İsmet Süleymân Efendi'nin Mufassal Şerh-i Pend-i Attâr'ı, Mustafâ Refî'a'nın Bergi Dervîşân'ı, Ahmet Vâmık'ın Nuhbe-i Pend-nâme'si, Zahrî Mehmed Efendi'nin Nazm-ı Miftâh-i Pend'i, Fâ'izîzâde Mehmed Saîd Bursevî'nin Şerh-i Pend-nâme'si, Nakşibendi Şeyhi Murad Molla'nın Kitâbu mâ Hazar Şerhu alâ Pend-i Attâr'ı ve Nâ'ilî Salih Efendi'nin Kenz-i Nasayîh'i.

Feridüddîn Attâr'ın yazdığı Pendnâme'nin Türk edebiyatında birçok tercüme ve şerhi vardır. Türkçeye ilk olarak XVI. yüzyılda Sabâyî tarafından tercüme edilen Pend-nâme'nin Türkçe manzum tercümeleri şunlardır:¹⁵

1. Sabâyî Hayreddin Çelebi (XVI. Yüzyıl), *Sırât-ı Müstakîm (Tercüme-i Pend-i Attâr)*
2. Rumelili Zaîfî, Pîr Mehmed Evrenos b. Nureddin (öl. 1553), *Bostân-ı Nesâyih (Tercüme-i Pend-i Attâr)*
3. Edirneli Nazmî (öl. 1559'dan sonra), *Tercüme-i Pend-i Attâr*
4. Emre (öl. 1557'den sonra), *Tercüme-i Pendnâme-i Attâr*
5. Mecîdî, Abdülmecîd b. Nasûh b. İsrâîl (öl. 1588), *Tercüme-i Pend-i Attâr*
6. Seyyid Alî b. Hasretî (öl. 1666'dan sonra), *Tercüme-i Pendnâme*

¹⁴ Karacan, s. 7.

¹⁵ Serkan Türkoğlu, "Türk Edebiyatında Pendnâme-i Attâr'ın Manzum Tercümeleri ve Seyyid Ali Rızâ'nın Riyâzü'r-Rızâ'sı", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 22 (Özel Sayı), Nisan 2018, s. 671-692

7. Hasan b. Abdullah el-Halebî Şuûrî (öl. 1693-94), *Tercüme-i Pend-i Attâr*
8. Ahmed Resmî Efendi (öl. 1783), *Tercüme-i Pend-i Attâr*
9. Siyâhîzâde Alî Efendi (öl. 1789?), *Gülşen-i Ahbâr*
10. Zahrî Mehmed Efendi (öl. 1816'dan sonra), *Nazm-ı Miftâh-ı Pend*
11. Mehmed b. Seyyid Mehmed el-Muhterem el-Hüseynî (öl.?), *Tercüme-i Manzûme-i Pend-i Attâr*
12. Nâilî-i Cedîd (öl. 1876), *Kenz-i Nesâyi*
13. Seyyid Alî Rızâ (öl. 1850'den sonra) ve *Riyâzü'r-Rızâ'sı*

Bu çalışmalardan bir tanesi de 17. yüzyıl paşalarından olan Abdurrahman Abdi Paşa'nın "Müfid" adlı Pend-nâme şerhi olup çalışmamızın temelini de bu eser oluşturmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. ABDURRAHMAN ABDÎ PAŞA'NIN HAYATI ve ESERLERİ

A. Hayatı

Abdurrahman Abdi Paşa, 17. yüzyıl devlet adamlarından biridir. Devlet adamlığının yanı sıra ilim adamı olarak da dikkat çeken Abdurrahman Abdi Paşa, İstanbul'da Anadolu Hisarı'nda dünyaya gelmiştir. Enderunda eğitime başlayan Paşa daha sonra iç oğlan olarak Galata Saray'ında hizmet görmüştür. 17. yüzyıl padişahlarından olan IV. Mehmet'in tahta oturmasıyla Topkapı Sarayı'ndaki Büyük Oda'da görev alarak padişahın çok yakınında yer almıştır. Abdurrahman Abdi Paşa'nın 1650 yılında Kurban Bayramı vesilesiyle yazdığı Kasîde-i İydiyye padişah IV. Mehmet tarafından çok beğenilmiş ve bunun neticesinde Paşa, padişah tarafından Seferli Odası'na alınarak taltif edilmiştir. Daha sonra da padişaha eserler takdîm eden Paşa, 1656 yılında da Has Oda'da görev almaya başlamıştır.¹⁶ Daha sonraları vezirlik rütbesiyle nişancılık, İstanbul Kaymakamlığı, Basra Valiliği, Kandiye Muhafızlığı ve Sakız Muhafızlığı yapan Abdurrahman Abdi Paşa 7 Aralık 1691'de Sakız Muhafızlığı görevindeyken 1692'nin mart ayında burada vefat etmiştir.¹⁷

Abdurrahman Abdi Paşa, devlet adamı olmasının yanı sıra edebiyat alanındaki çalışmalarıyla da tanınmış bir paşadır. Bunun en güzel delili, yazmış olduğu kasidelerle devrin padişahları tarafından takdîr görüp onure edilmesidir. Abdurrahman Abdi Paşa, evinde sık sık devrin şuarasını toplar, onlarla şiire ve irfana dair çeşitli sohbetlerde bulunmuş.¹⁸ Abdurrahman Abdi Paşa'nın şiirleri pek çok mecmuada yer almaktadır. Ayrıca Arapça ve Farsçaya da vâkıf olan şâirin "Divân, Şerh-i Kaside-i Lâmiyye, Şerh-i Kasâyid-i Divan-ı Örfî, Vekâyinâme, Kanunnâme ve Feridüddîn Attâr'ın Pend-nâmesi'nin şerhi olan Müfîd adlı eserleri vardır.

¹⁶ Fahri Çetin Derin, *Abdurrahman Abdî Paşa Vekâyi'nâmesi*, (Danışman: Doç. Dr. Nezihî Aykut), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1993, s.VIII.

¹⁷ Fahri Çetin Derin, "Abdi Paşa, Abdurrahman", *DİA*, 1988, C.I, s. 74.

¹⁸ Halil Sercan Koşık, "17.yüzyılda Yazılmış Bir Pend-nâme-i Attar Şerhi: Abdurrahman Abdî Paşa'nın Müfîd'i", İstanbul Kültür Üniversitesi V. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi 2014, TUDOK 2014 (23-24 Haziran), Bildiriler, s. 256.

B. Eserleri

1. Dîvân:

Fahri Çetin Derin, Abdurrahman Abdi Paşa'nın şiirlerinde "Abdî" mahlasını kullandığını ve şiirlerini bir divanda topladığını ifade etmektedir.¹⁹ Ancak yapılan araştırmalar, Abdurrahman Abdi Paşa'nın bir divanının olup olmadığı konusunda net bir sonuç ortaya koymamaktadır. Yapılan çalışmaların çoğunda onun bu divanına ulaşılamamıştır.

Sadeddin Nüzhet Ergun ise Türk Şairleri kitabında, az şiir yazması hasebiyle mürettep bir divanının olamayacağını belirtmiştir. Ayrıca İsmail Belig'in Nuhbetü'l-âsar li-zeyl-i Zübdeti'l-eş'âr'ını doktora tezi olarak hazırlayan Abdülkerim Abdülkadiroğlu da mürettep bir divanının olamayacağını ifade etmiştir.²⁰ Bunun yanı sıra Nuhbetü'l Asar Min Fevâidi'l- Eşâr, Zeyl-i Zübdetü'l- Eş'ar ve Âyine-i Zürefâ eserlerini çalışan araştırmacılar ise onun mürettep bir divanının olduğunu ifade etmişlerdir.²¹

2. Şerh-i Kasîde-i Lâmiyye:

Abdurrahman Abdi Paşa, sahabelerden biri olan Ka'b b. Züheyr'in Arapça olarak yazdığı Kasîde-i Lâmiyyesi'ni Osmanlı Türkçesine çevirerek şerh edip devrin padişahı IV. Mehmet'e sunmuştur. Padişah eseri çok beğenmiş ve Abdi Paşa'ya ihsanlarda bulunmuştur.²²

3. Şerh-i Kasâyid-i Divan-ı Örfî

Kaynaklar, Abdurrahman Abdi Paşa'nın, İran şairi olan Örfî'nin bazı şiirlerini şerh ettiğini belirtse de bu esere şu an ulaşılamamaktadır.

¹⁹ Derin, s. 75.

²⁰ Derin, s. XV.

²¹ Karacan, s.11.

²² Derin, s. XVI.

4. Vekâyinâme

Devrin padişahı olan Sultan IV. Mehmet'in emriyle yazılan eser 1648-1682 yılları arasında görülen hadiselerin yazıldığı bir eser olma özelliğine sahiptir. Abdurrahman Abdi Paşa'nın sürekli olarak padişahın yanında yer alması vermiş olduğu bilgilerin doğruluğunu ispat etmesi bakımında önemlidir. Ayrıca vakaları günü gününe tuttuğu içi rûz-nâme olma özelliği de göstermektedir.²³

5. Kanunnâme

Abdurrahman Abdi Paşa'nın edebi ve tarihi eserlerden başka bir de kanunnamesi vardır. Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın emriyle yazılmış olan eser Osmanlı teşkilat kanunlarını içerir. Ancak Paşa, kanunnameye teşrifat hükümlerini (divan ahvali, protokoller, merasim vb.) de koymuştur. Daha önce ayrı ayrı yazılmış kanunlar bu eser sayesinde tek bir mecmua haline getirilmiştir. Abdurrahman Abdi Paşa'nın yazdığı bu kanunname Fatih Sultan Mehmed'in kanunnamesiyle büyük bir benzerlik göstermektedir.²⁴

²³ Koşık, s. 257.

²⁴ Derin, s. VII.

II. MÜFİD

A. Eserin Adı

Eserine "*ifade eden, meramı güzel anlatan, mânalı, mânidar ve faydalı*" anlamlarına gelen "Müfid" ismini veren Abdurrahman Abdî Paşa, bunu dibâce kısmında şöyle dile getirmektedir: "Bu deñlü h`âhiş-i hatır-ı şerîflerin ve irâde-i ta`b-ı laîflerin görmekle hasbeten lillâh şurûh eyledüm ve şerhüñ ismin "Müfid" kodum." [2^a]

Eserin ismi pek çok nüshada, katalogda ve bazı kitaplarda "Şerh-i Pend-i Attâr" olarak yer almaktadır. Abdurrahman Abdî Paşa'nın, bu nasihatlerin insanlara yol göstereceğinden ve fayda sağlayacağına inandığından esere bu ismi vermiş olması muhtemeldir.

B. Eserin Yazılış Sebebi (Sebeb-i Telif)

Abdurrahman Abdi Paşa, eseri niçin yazdığını Müfid'de "Der-Medh-i Pâdişâh-ı 'Âli-cenâb ve Sebeb-i Te'lif-i Kitâb" bölümünde şöyle ifade etmiştir: Bir gün, Sultan 4. Mehmet'i çok seven, sadık devlet adamı Has Odabaşı Ahmed Ağa'yla yine padişahın övgüsünü yapmaya mazhar olmuş Abdurrahman Abdi Paşa, Farsça metinlerin şerhi hususunda sohbet ediyorlardı. Ahmed Ağa bu sohbet esnasında Şem'î'nin, Feridüddîn Attâr'ın *Pend-nâme*'sini şerh ettiğini ancak her beytini layıkıyla izah edemediğini, Südi'nin ise Farsça metinlerden bazılarını şerh etmesine rağmen *Pend-nâme*'yi şerh etmeyişinin bir eksiklik olduğunu ifade eder. Bunun üzerine Abdurrahman Abdi Paşa, eseri şerh etmeye niyet eder. Bu şerhi yaparken de Südi'nin tarzını benimsemiştir. Bununla birlikte böyle zor bir kitabın şerhinin ciddi bir gayret gerektirdiğini belirtir.

Ba`dez-senâ pâdişâh-ı cihân şehen-şâhı 'âli-şân es-sultân ibnü's-sultân es-sultân Mehemed Hân bin Sultân İbrâhîm Hân halleda'llâhu hilâfetehu ilâ yevmi'l-emân hazretlerinüñ senâ-kâr-ı kadîmi ve bende-i müstakîmi 'ilm-i ma`rifetle pîrâste hilm-i fazîletle ârâste âmil ü dâna-yı rûşen-tedbîr ü şadâkat istikâmetinde bî-misl lâ-nazîr muhibbu'l-'ulemâ mürebbiyi'l-fuzalâ a'nî bihi Ahmed [Aga] yesseru'llâhu murâdehu dâ`imen ser-hâne-i haşşâ iken bir gün bu za`îf-i nâ-tüvân ve nahîf-i nâ-

dermân eş-şehir bi-'Abdî 'Abdurrahman gaffaru'llâhu'l-ğufrân velivâlideyhi bi'l ihsân senâ-h'ânlarına şürûh-ı mütun-ı Fârisîyyeden istifsâr idüb esnâ-i muhâverede kâşif-i müşkilât-ı 'ukde-nümûdı ya 'nî merhûm Sûdî müzâkere-i şerîfeleri oldı. Pes buyurdılar ki merhûm haqqâ birkaç mütun-ı Farisîyyeyi şerh ü beyân eylemiş. Ammâ n'olaydı Şeyh 'Attar'ıñ pend-nâmesine dağı bir şerh-i vâfi eylemiş gerek idi. Zîrâ merhûm Şem'î ol risâlenüñ her beytine ol kadar ziyâ virememiş. Pes bu kelâm-ı hayr-encâmı ol vâcibü'l-ihtirâmdan gûş idince fevvâre-i dil cûş u hurûşa gelüp haqîr dağı ol kitâb-ı naşîhat-me'âbuñ beyânına küstâhane va'de idüb bi'avni'llâhi'l-meliki'l-mennân himmetüñüzle risâle-i mezkûreyi Sûdîyâne beyân ve me'âni-yi dekâyık-ıştimâların 'ayân idelim didüm. Haqqâ ki ben ednâ ve feşâhat eyledüm zîrâ haq budur ki bu gûne müşkil kitâbı şerh eylemek benim gibi kalilü'l-bidâ'anuñ haddi degüldür. Lâkin ol devletlünüñ bi'z-zat nazâr-kerdesi kendi perverdesi olub kemâl mertebe mürüvvetlerin ve 'alî himmetlerin müşâhede itmekle ve bu deñlü h'âhiş-i hatır-ı şerîflerin ve irâde-i ta'b-ı laţiflerin görmekle hasbeten lillâh şurûh eyledüm.
[1^b-2^a]

C. Eserin Yazılış Zamanı

Müfîd, 17. yüzyılda, IV. Mehmet zamanında kaleme alınmıştır. Eserin 17. yy.da yazılmış olduğu kesin olmakla birlikte tam olarak yazılış tarihi ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Abdurrahman Abdi Paşa'dan bahseden tezkirelerde, biyografilerde, Paşa'nın diğer eserlerinde bu konuyla ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bununla birlikte, eserin IV. Mehmet zamanında yazıldığı "Der-Medh-i Pâdişâh-ı 'Âli-cenâb ve Sebeb-i Te'lîf-i Kitâb" bölümünden anlaşılmaktadır. IV. Mehmed'in 1648-1687 yılları arasında padişahlık yaptığı dikkate alındığında eserin 17. yüzyılda yazıldığı görülecektir. Bunun yanı sıra eserin tespit edilen en eski nüshasının Bosna Hersek Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları bölümünde yer alan 1654 yılına ait nüshanın olduğunu görürüz.²⁵ Bu da bize eserin 1648-1654 yılları arasında yazıldığını gösterir.

²⁵ Karacan, s.16.

Abdurrahman Abdi Paşa'nın Müfid'i kime sunduğu da belli değildir. Ancak Müfid'de “Der-Medh-i Pâdişâh-ı ‘Âli-cenâb ve Sebeb-i Te’lif-i Kitâb” bölümünde bu işe IV. Mehmet zamanının Has Odabaşı'sı Ahmed Ağa'nın gayretleriyle girdiğini belirtmişti. Ahmed Ağa'nın hürmetine ve gayretine Müfid'i yazan Abdurrahman Abdi Paşa'nın bu eseri de ona sunması muhtemeldir.

D. Eserin Yurtiçi ve Yurtdışı Kütüphanelerindeki Nüshaları

Eserin yurt içi ve yurt dışında toplam yetmiş iki nüshası bulunmaktadır. Tespit edilen bu nüshaların ellisi yurt içinde yirmi ikisi ise yurt dışındadır. Müfid'in bu denli nüshasının olması bu eserin önemini bir kez daha ortaya koyuyor. Eser, kataloglarda Şerh-i Pend-i Attâr olarak da Müfid olarak da kaydedilmiştir. Tespit edilen bu yetmiş iki nüsha şunlardır:²⁶

1. **Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi:21 HK 1580**, 187 var., 15 satır, Nesih.
2. **Manisa İl Halk Kütüphanesi:45 HK 8044/2**, 31b-147a var. Nesih.
3. **Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 HK 2599**, 118 var. Rika.
4. **Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 6448**, Müstensih: Seyid Hafız Muhammed Konevi, İstinsah tarihi: 1779, 94 var. Nesih.
5. **Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Ak Ze 6024**, İstinsah tarihi: 1731, 156+III var., Talik.
6. **Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 19 HK 2206/1**, 1b-83a var., 23 satır İnce Nesih.
7. **Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 19 HK 477/7**, 141b-152a var., Nesih.
8. **Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 19 Hk 2130**, İstinsah tarihi: 1679, 108 var., Kırmızı Talik.

²⁶ Karacan. s.16.

9. **Koyunoğlu Müzesi ve Kütüphanesi Türkçe Yazmaları**, 10010, Talik.
10. **Koyunoğlu Müzesi ve Kütüphanesi Türkçe Yazmaları**, 10251, Talik.
11. **Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi, Râşid Efendi 589**, İstinsah tarihi: 1730, 74 var., 24 satır.
12. **Ankara Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 630**, Müstensih: Mehmed el-Mevlevi, 122 var., 117 satır, Talik.
13. **Ankara Milli Kütüphane, 06 Hk 4219/2**, Müst. Hüseyin b. Ali, 123b- 240a var., Talik.
14. **Ankara Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 14**, 202 var., 18 satır, Nesih Kırması.
15. **Nuruosmaniye Yazma Eserler Kütüphanesi**, 34 Nk 3958, 129 varak.
16. **Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 37 Hk 447**, İstinsah tarihi: 1714, II+106 var., Nesih.
17. **Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 37 Hk 447**, İstinsah tarihi: 1714, 106 var., Rika.
18. **Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, 44 Dar 368/1**, 1b-94b var., Talik.
19. **İzmir Milli Kütüphanesi, 1265**, 72 var., Talik.
20. **Fatih Millet Kütüphanesi, AE Edb 106**, Müstensih: Seyyid Mehmed Salih b. İbrahim Haseki el-ma'ruf be-mezarı gâibzade el-Üsküdari, İstinsah tarihi: 1781, 149 var., 17 satır, Talik.
21. **Fatih Millet Kütüphanesi, AE Edb 109**, Müstensih: Hasan yazıcı b. Emrullah, İstinsah tarihi: 1746, 81 var., 19 satır, Nesih.

22. **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yazmaları, 891.5-297.85,** İstinsah tarihi: 1828, 93 varak.
23. **Mevlana Müzesi, 2531,** 92 varak.
24. **Bayezid Devlet Kütüphanesi, 25046,** 167 varak.
25. **Bayezid Devlet Kütüphanesi, 3912,** 139 varak.
26. **Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir 611,** İstinsah tarihi 1687, 82 varak.
27. **Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi 1223,** İstinsah Tarihi: H. 1245/M. 1829, 134 varak.
28. **Süleymaniye Kütüphanesi, Kasidecizade 422,** 105 varak.
29. **Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa 794,** 67-185 var.
30. **Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail 248,** 78 varak.
31. **Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan 389,** İstinsah tarihi: 1714, 66 varak.
32. **Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa 413,** 109 varak.
33. **Süleymaniye Kütüphanesi, Serez 1602,** İstinsah tarihi: 1784, 98 varak.
34. **Süleymaniye Kütüphanesi, Serez 1603,** 173 varak.
35. **Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye 1055,** 142-224 varak.
36. **Süleymaniye Kütüphanesi, Tahir Ağa Tekke 336,** 126 varak.
37. **Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 2567,** İstinsah tarihi: 1715, 92 varak.
38. **Süleymaniye Kütüphanesi, 07 Tekeli 416,** 102 var., Nesih.
39. **Süleymaniye Kütüphanesi, 07 Tekeli 421,** 118 var., Nesih.
40. **Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi,** 1631, İstinsah tarihi: 1826, 103 varak.

41. **Süleymaniye Kütüphanesi, Dügümlü Baba**, İstinsah tarihi: 1723, 88 var., Nesih.
42. **Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi 3717**, 85-160 varak.
43. **Süleymaniye Kütüphanesi, Hafid Efendi 301**, H. 1124/1712, 84 varak.
44. **Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi 720**, 102 varak.
45. **Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye 650**, M. 1745, 109 varak.
46. **Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir 354**, 177 varak.
47. **Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi 1064**, İstinsah tarihi: 1705, 90 varak.
48. **Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 2252**, 96 varak.
49. **TDK Kütüphanesi, Yz. A 139**, İstinsah tarihi: 1823, 140 var., 17 satır, Nesih.
50. **TDK Kütüphanesi, Yz. A 433**, İstinsah tarihi: 1838, 141 var., 17 satır, Nesih.
51. **Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, S 4416**, 129 varak.
52. **Mısır Milli Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları, Müfid 28**, 63 varak.
53. **Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Müfid 182**, 94 varak.
54. **Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Müfid 22**, 151 varak.
55. **Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Timuriye 65**, 283 varak.
56. **Princeton Üniversitesi Kütüphanesi Yazmaları, 140425676,95** var., 25 satır, Nestalik.
57. **Oxford-İngiltere Bodleian Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, MS Turk e. 82**, 92 var., Rika.

58. **Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Ms.or.oct. 3479,** 132 var., Nestalik.
59. **Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Ms.or.oct. 3474,** M. 1708, Müstensih: Süleyman b. Hüseyin İstanbulî, 298 varak, 13 satır, Nestalik.
60. **Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Ms.or.oct. 2267,** Müstensih: Mahmud b. Mehmed Bayburdi, İstinsah tarihi: 1712, , 119 varak, Talik.
61. **Fransa Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Regius, M. 1676,** Müstensih: Mehmed Zaman b. Hüseyin Şehrî, 114 varak, Nesih.
62. **Zürih-İsviçre Boşnak Enstitüsü Türkçe Yazmaları, Ms 46,** 116 var., Nestalik.
63. **Bosna Hersek Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, 3786,** Müstensih: İsmail, İstinsah tarihi: 1654, 149 var., Nesih.
64. **Bosna Hersek Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, 4848,** 97 var., Talik.
65. **Bosna-Hersek Gazi Hüsrev Kütüphanesi, 1255,** 100 var., Talik-Nesih.
66. **Bosna-Hersek Gazi Hüsrev Kütüphanesi, 4127,** 99 var., Talik.
67. **Bosna-Hersek Gazi Hüsrev Kütüphanesi, 5652,** 10 var., Talik.
68. **Bosna-Hersek Gazi Hüsrev Kütüphanesi, 3698,** Müstensih: Abdullah b. Halil, 127 var., Talik.
69. **Gürcistan Bilimler Akademisi El Yazmaları Enstitüsü, L 24,** Müstensih: Hüseyin ibn Ebubekir, İstinsah tarihi: 1181/1767-68, 148 var., 15 satır, Nesih.
70. **Gürcistan Bilimler Akademisi El Yazmaları Enstitüsü, L 95,** Müstensih: Salih Sadıkî b. Mustafa, İstinsah tarihi: 1779, 138 var., 23 sat., Nesih.
71. **Los Angeles California Üniversitesi UCLA Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, Yazma No: 302,** 201 var., 21 satır, Nesih.

72. Princeton Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Kitaplar: Güney Doğu (MSS), İslami Yazmalar, Yeni Seriler no. 1707, 95 varak

Bizim çalıştığımız nüsha, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde 19 Hk 2130 katalog numarasıyla kayıtlı olan ve 108 varaktan oluşan, kırma talik şeklinde yazılıp kataloglarda Müfid ismiyle kayıtlıdır.

E. Nüsha Tavsifi

Nüsha, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde 19 Hk 2130 katalog numarasıyla kayıtlıdır. Eser 108 varak olup incelen kısım 1^a-105^a varakları arasında bulunmaktadır. Her varak ortalama 17 mısradan ibarettir. Nüsha, harekesiz olup siyah mürekkeple, kırma talik yazı şekliyle yazılmıştır. Başlıkların yazımında ise kırmızı mürekkepli kalem kullanılmıştır. Müstensihi bilinmeyen eserin istinsah tarihi 1679'dur.

F. Eserde İzlenen Şerh Yöntemi:

Eser incelendiğinde Abdurrahman Abdi Paşa'nın klasik şerh yöntemiyle şerh yaptığı görülecektir. Abdi Paşa, ilk önce Attâr'ın Pend-nâmesi'ndeki Farsça beytin aslını vermiş ve beytin içerisindeki kelimeleri dil bilgisi bakımından açıklamıştır. Farsça yazılan kelimelerin nasıl okunması gerektiğini de belirttiğinden sonra bu kelimeyle neyi kastettiğini de ifade etmiştir. Verdiği gramer bilgilerinden sonra ise "Mahsûl-i Beyt, Mahsûl-i Terkîb" gibi yan başlıklarla beyitlerin Türkçe şerhleri yapılmıştır.

Başlangıçta her beyit ayrı ayrı şerh edilirken yazmanın sonlarında birer cümle şeklinde tercüme edildiği fark edilecektir. Yeni bir konuya geçildiğini ifade eden başlıklar ise kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

جنبشی کن ای پسر کاهل میباش

چون بلی کفتی بتن تنبل مباس

Cünbişî kon iy piser kâhel me-bâş

Çün belî güftî be-ten tenbel me-bâş

Cünbiş cîmüñ zammiyle hareket ma'nâsınadır. Ve yâ tenkîr içündür vahdet de olsa câ'izdür. **Kâhel** üşenici ma'nâsınadır. Hânuñ fethiyle okunmak lâzumdur. Zîrâ âdâb-ı A'câm budur ki ism-i fâ'illerüñ ve ism-i fâ'il vezninde olan kelimelerüñ meksûr okunan orta hurûfları meftûh okurlar. Meselâ zâlem ve kâfer ve 'ârez lâmuñ [ve fânuñ] ve rânuñ fethalarıyla okudukları gibi. Sâwirin dañı böyle okuyagelmişler. Ve **belî** âdâb-ı A'câm üzre lâmuñ kesriyledür. Ammâ 'Arabîde lâ fethiyle ve meddiledür. Evet ma'nâsını ifâde ider. **Ten** tânuñ fethiyle bunda cesed ve beden ma'nâsınadır. Ve **tenbel** tânuñ fethiyle ve nûnuñ sükûniyle ve bânuñ fethiyle kâhel ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Çünkü rûz-ı ezelde fuzûlluk eyledüñ ve emâneti kabûl eyledüñ. İmdi 'ibâdet ü tâ'at hareket ve sa'y eyle iy oğul üşenici olma. Çünkü 'âlem-i ervâhda **elestü bi rabbiküm** su'âline **belâ** didüñ. Ya 'ñî belî deyü cevâb itdüñ. İmdi bu 'âlemde de vücûd ve cesed sebebiyle tenbel olma.[54^a]

“Maḥşûl-i Terkîb” yan başlığına ise bazen konu başlıklarındaki kelimeleri ve tamlamaları açıkladıktan sonra bazen ise hemen konu başlığından sonra kelimelerin ve terkiplerin herhangi bir açıklaması yapılmadan yer verilir. Bu başlık altında beyitlerin hangi konuda yazılacağı ifade edilir.

Der-Şıfat-ı Büzürg ü Mu'teber

Büzürg bâ ve zânuñ zammiyle ve kâf-ı 'Acemîyle ulu ma'nâsınadır. Ve **mu'teber** mîmüñ zammiyle 'aynuñ sükûniyle i'tibâr olunmuş dimekdür.

Maḥşûl-i terkîb: Bu naşîhatler ulu ve i'tibâr olunmuş şeyler beyânındadır. Bu naşîhatler demek olur.[58^a]

Der-Beyân-ı Delâ'il-i Ehl-i Sa'âdet

Maḥşûl-i Terkîb: Bu naşîhatler ehl-i sa'âdet ü nîk-baht olanuñ delîlleri beyânındadır. [36^b]

Abdi Paşa, kelimeleri dil bilgisi bakımından incelerken kelimelerin başka kelimelerle alakasını ve nasıl okunması gerektiğini de verir.

Kon kâf-ı 'Arabîniñ zammîyle ve nûnuñ sükûniyle emr-i hâzırdur. Kenîdenden müştak্কdur. Ma'nâsı eyle dimekdür. [56^a]

Ârâyed elif-i memdûde ile fi'l-i muzâri'-i müfred-i gâyibdür. Ârâyîdenden müştak্কdur. Ma'nâsı bezer ve zînet eyler dimekdür. [58^b]

Rânde nûnun fethiyle sürer dimekdür. Fi'l-i muzâri'dür. Rânîdenden müştak্কdur. [60^a]

Kâhed kâf-ı 'Arabîyle fi'l-i muzâri'-i müfred-i gâyibdür. **Kehîdenden** müştak্কdur. Ma'nâsı eksildür dimekdür. [76^a]

Klasik şerh yöntemlerinde bazen kelimelerin ve tamlamaların sadece Türkçe lugat manaları verilir bazen de bunun yanında Arapça karşılıkları verilir. Abdurrahman Abdi Paşa'nın da bu yöntemi izlediği görülmektedir.

Tâk bunda tek ma'nâsınadır. Ya'nî çiftüñ muqâbili ki 'Arabîde ferd dirler. [36^a]

Der dâluñ fethiyle kapu ma'nâsınadır. 'Arabîde bâb gibi. [46^b]

Gümrâh-terüñ ma'nâsı yol azmuş ya'nî tarîk-i müstakîmden gâyib olmuş. 'Arabîde dâll gibi, lâkin edât-ı tafdîl edall ma'nâsına olur ya'nî azmışrak demek olur. [47^a]

Gâh kâf-ı 'Acemîyle edât-ı zarfdur. Mekânda ve zamânda müsta'meldür. Lâkin [47^b] böyle mahalllerde kapu öñi dimekdür. 'Arabîde cenâb ma'nâsına. [47^a-47^b]

Pîş bâ-yı 'Acemîniñ kesriyle kat ma'nâsınadır ve ön ma'nâsında gelür. 'Arabîde 'ind [ve] kuddâm gibi. [51^a]

Seg sîniñ fethiyle ve kâf-ı 'Acemîniñ sükûniyle köpek dimekdür 'Arabîde kelb gibi. [53^a]

Belî âdâb-ı A'câm üzre lâmuñ kesriyledür. Ammâ 'Arabîde lâ fethiyle ve meddiledür. Evet ma'nâsını ifâde ider. [54^a]

Gümreh kâf-ı 'Acemînüñ zammiyle ve mîmüñ kesriyle sükûniyle ve rânuñ fethiyle ve hâ-yı aşliyyeniñ sükûniyle azgun ma'nâsınadır. 'Arabîde tâgî gibi ve gümrâh da dinilür. [57^a]

Eyyân 'Arabîde elifüñ kesriyledür ve Fârisîde fethiyledür. Pes lugât-ı 'Arabîde şuffe-i 'azîme ve köşk ma'nâsınadır. [72^a]

Abdi Paşa, metnin başlarında, kelimelerin gramer açıklamalarını verirken sonraki kısımlarda bu açıklamara değinmeden geçmektedir.

زنده داراز ذکر صبح و شام را

در تعافل مکنران ایام را

Zinde-dâr ez-zîkr şubh u şâm râ

Der-tegâful mügzerân eyyâm râ

Zinde-dâr lugâtde diri tut dimekdür ammâ bunda ihyâ eyle ma'nâsınadır. **Mügzerân** mîmüñ zammiyle ve kâf-ı 'Acemüñ zammiyle ve zâl-ı mu'cemenüñ fethiyle ve edât-ı ta'diye ile ki elif ve nûndur. Ma'nâsı geçürme dimekdür. [71^b]

Şârih, beyitlerde geçen kelimelerin ve tamlamaların hangi anlamda kullanıldıklarını "bunda.....ma'nâsınadır." ya da "murâd.....dır." şeklinde ifade ederek okuyucuyu aydınlatır.

Bürden bânuñ zammiyle ve rânuñ sükûniyle iletmek ma'nâsınadır. Ve **bunda** çekmek ma'nâsına mecâz müsta'meldür. [38^a]

Çeh cîm-i 'Acemînüñ fethiyle ve hâ-yı aşliyye melfûzanuñ sükûniyle kıyu ma'nâsınadır. **Murâd** cehennem kıyusıdır. [39^b]

Müdbir if'âl bâbından ism-i fâ'ildür, ardın girüsine gidici kimseye dirler. **Bunda** bed-baht ve tâli'süz ma'nâsınadır. [49^b]

İmrûz bugün dimekdür. Elifüñ kesriyle ve mîmüñ sükûniyle aşlunda in rûz idi. Ma'lûm ola ki rûza ve şebe ve sâle kelimelerine ism-i işâret dâhil olduğda karîb içündür. Ya'nî in kelimesi bunlara dâhil olsalar hemzeye delâlet iden yâ hafz olunub

nûn mîme ibdâl olur f'ehfaz. **Ferdâ** yarın dimekdür ve ma'lûm ola ki imrûzdan **murâd** dünyâ ve ferdâdan **murâd** âhiretdür. [50^a]

Merd-i reh yol eri dimekdür. Yoldan **murâd** bunda 'ışk yoludur. [51^b]

Der râ bunda kapunuñ dimekdür ve kapudan **murâd** Allâh kapusıdır. [53^a]

Pes bâ-yı 'Acemînüñ fethiyle şoñ ve ard ma'nâsınadır. Ammâ **bunda** giriü ma'nâsınadır. [54^b]

Qavl-ı muhâlif biri birine uymayan söze dirler. Lâkin bu maħallde muhâlifden **murâd** düşmendür. [59^a]

Bid'at bânuñ kesriyle luğatde yeñi iş ve şoñradan peydâ olmuş nesne dimekdür. Ammâ **bunda** dalâlet ma'nâsınadır. [72^b]

Abdurrahman Abdi Paşa, özellikle "Maħşûl-i beyt" bölümünde uzunca anlattığı beytin sonunda bazen kısa bir özet geçmektedir. Buna da "**yânî, hâşıl-ı kelâm**" gibi kelimelerle giriş yapar.

Maħşûl-i beyt: Sa'âdetli ve devletli ol bir gûne erdür ki bu cüftten tek oldı. **Ya 'nî** dünyâdan berî olub anuñla cüft olmadı. [36^b]

Maħşûl-i beyt: Eyü baħtlaruñ toğrı ve maħbûl fikri olur. **Ya 'nî** sa'âdetlü ve eyü baħtlu kimseler evvel bundan bellüdür ki fikr-i ma'kûle ve re'y-i müstaķime mâlik olurlar. Ammâ ol kimse ki yaramaz ve nâ-ma'kûl fikirlidür 'azâb ve elemde olur. **Ya 'nî** sa'âdetlü ve eyü baħtlu olmaz. [37^a]

Maħşûl-i beyt: Dünyânuñ 'ömri beş gündür. Ziyâde degüldür. **Murâd** serî'ü'z-zevâldür dimekdür. **Ya 'nî** azdur ve qalıldür imtidâd üzre degüldür fânîdür. Ğâfildür ol kimse ki ilerüsin fikr idici degüldür. **Ya 'nî** 'âķbet-endîş olmayan kimse Ğâfildür. [37^b]

Nefsekde kâf-ı 'Arabî taşgîr içündür. **Ya 'nî** nefscegiz dimekdür. [38^b]

Maħşûl-i beyt: Her yakışıklı şûrete tâlib u rağib olma. **Ya 'nî** sâde vü güzel tâzelere meyl ü maħabbet eyleme. **Hâşıl-ı kelâm** dilber sevme zîrâ Hudâdan Ğayrı ta'aşşuķ ħatâdur ve atlas u dîbâ giymek sevdâsında olma. [41^b]

Maḥşûl-i beyt: Her şey'e kâni' olub bî-mükellef ol zîver ü zînet ve ârâyiş, bezek isteme ve râhat terkinî tut. **Ya 'nî** râhat[ı] terk eyle huzûr ve şafâ isteme. [42^b]

Maḥşûl-i beyt: Dervîşlere olan maḥabbet cennet kapusunuñ miftâhıdır. **Ya 'nî** dervîşleri sevmek mûcib-i cennettür. Anlaruñ düşmeni **ya 'nî** dervîşleri sevmeyen kimesne la 'nete layıktır. [44^a]

Maḥşûl-i beyt: Mâdâm ki kişi nefsuñ başına ayak komaya **ya 'nî** nefsinî ayağı altına alub mağlûb u zebûn eylemeye Hudânuñ dergâhına kande yol bulur. **Ya 'nî** nefsi mağlûb itmeyen kimesne vâşıl-ı ilallâh olımaz dimektür. [44^a]

Maḥşûl-i beyt: İy oğul Hakkuñ zıkrine meşgûl ol. Dahı halkdan gül gibi irak ol. **Ya 'nî** gül nice nâsdan ba 'îd ise sen de anuñ gibi ba 'îd ol. **Hâşıl-ı kelâm** nâsdan irakluğunñ gûluñ irakluğı gibi mübâlağa ile ve ebediyyetle olsun dimektür. Yoḥsa gül gibi ol demek degüldür. [50^a]

Maḥşûl-i beyt: Nefs-i emmârenüñ zabtına dermân yokdur açlukdan ve şusuzlukdan gayrı. **Ya 'nî** nefs-i emmârenüñ zabtı açlukdan ve şusuzlukdan gayrı ile mümkün degüldür. **Hâşıl-ı kelâm** murâduñ eger nefs-i emmâreñi zabt etmek ise anı aç ve şusuz ço. Ta ki anı tâ 'at ve 'ibâdete mûti' u râm eylesin. [53^a]

Maḥşûl-i beyt: Mâdâm ki kâdirsin râzıñı muşâhibiñe söyleme **hâşıl-ı kelâm** sırrını pak sakla dimektür. [91^b]

Şârih, eserinde metin içerisinde değındiğı kelimeleri, konuları zaman zaman belirtir. Şerh ettiğı ifadelere tekrar rastlandığında "beyânı sâbıkan mürûr itdi, sâbıkâ beyânı mürûr itdi, mürur etti, mürûr idüb beyân olundu, sâbıkâ beyân olundu, sâbıkan tafşıl olundu, zıkr olundu" gibi ifadeleri kullandığı görülür.

İminî beyânı sâbıkan mürûr itdi ve yâ maşdariyyedür. Ve hânedân ehl-i beyt ma 'nâsınadır. Ten-dürüst beden sağlığına dirler ve yâ maşdariyyedür. [38^b]

Kem kâf-ı 'Arabînuñ fethiyle ve mîmüñ sükûniyle eksik ma 'nâsınadır. Lâkin bu maḥalllerde külli terkden 'ibâretdür. Nitekim sâbıkâ beyânı mükerrer mürûr itmişdür. [55^b]

Bu beyt sâbıkan ahlâk-ı hamîde beyânında mürûr idüb beyân olunmuşdur. [56^a]

Dâr kelimesi ekseri varluğdan kinâyet olur. Nitekim sâbıka kerrâtle beyân olunmuş idi. [59^a]

***Maḥşûl-i beyt:** Dâ'im yük iletici ya'nî yük çekici ol. Taḥammül idici ol daḥı 'ahde vefâ eyle tâ kendi yüzüñi göresiñ yüz şafâ. Ma'lûm ola ki şad esmâ-yı 'adedden yüz ma'nâsınadır. Lâkin kâ'ide-i A'câm budur ki bu kelime ve hezâr kelimesini muḥall-i mubâlağada isti'mâl idüb kesretten 'ibâret iderler penç ve şeşi kılletden 'ibâret itdükleri gibi. Nitekim sâbıkan tafşîl olunmuşdur. [79^a]*

*Mezkûr ḥaşletüñ biri daḥı ol iki erüñ söziyle 'amel eylemekdür. Zîrâ cehâlet cihetünden her ikisi de cenkdedür. İki erden murâd da'vet olunmağ mihmân ve kethüdâ-yı ḥânedür ki **zıkr olundu.** [83^a]*

Şârih, bazen de bazı kelimelerin gerçek manasının dışında kullanıldığını ifade eder. Bunu da "böyle maḥalllerde, bu maḥallda" tabirleriyle açıklar:

***Dergâh** Ḥağ kapusu dimekdür zîrâ der kapudur. **Gâh** kâf-ı 'Acemîyle edât-ı zarfdur. Mekânda ve zamânda müsta'meldür. Lâkin **böyle maḥalllerde** kapu öñi dimekdür. 'Arabîde cenâb ma'nâsına. [47^a-47^b]*

***Bügâr** bâ-yı te'kidüñ kesriyle ve kâf-ı 'Acemîñün zammiyle emr-i ḥâzırdur. Ma'nâsı ço dimekdür. Lâkin **bu maḥallda** ma'nâ-yı lâzimesi murâddur ki terk eyle dimekdür. [55^b-56^a]*

***Ḳavl-ı muḥâlif** biri birine uymayan söze dirler. Lâkin **bu maḥallda** muḥâlifden murâd düşmendür.[59^a]*

***Tîşe** keser ve külünk ma'nâsınadır ve yâ-yı ğayr-ı mektûbe tenkîr içündür vaḥdet de olur. Ammâ pîşe'de elbetde tenkîr için olmağ lâzımdur ki ve ma'lûm ola ki tîşe zıkr[i] **bu maḥallda** zarar ve âfetden kinâyetdür.[60^b]*

Şârih, eserin son bölümlerinde ise kelimeleri ve tamlamaları tek tek açıklamayı bırakmış, "Maḥşûl-i beyt" başlığıyla bir cümle şeklinde tercüme etmiştir:

Hem-nişîni şâlihân bâş iy piser

Hem cüüdâ ez-fâsıkân iy piser

Maḥşûl-i beyt: İy oğul şâlihler muşâhibi ol daḥı iy oğul fâsıklardan ırak ol.
[100^b]

Her ki der-râh-ı dâlâlet mî-reved

Ez-cehâlet bâ-biḥâlet mî-reved

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki dâlâlet yolunda gider câhilliginden bâtıllaga gider
ya 'nî cehlinden bâtıll olur. [101^a]

Mün 'imî ger mî-koned men ' zekât

Dûr ez-vey bâş nâ-dârî hayât

Maḥşûl-i beyt: Eger bir ğanî zekât virmeye andan ırak ol. Mâdâm ki hayâtın
vardur. [101^b]

Gerden ez-ḥükm-i Hüdây hod me-tâb

Tâ ne-mânî rûz-ı maḥşer der- 'azâb

Maḥşûl-i beyt: Hük-m-i Hüdâdan boyun çevirme tâ kıyâmet günü 'azâbda
kalmayasın. [104^b]

G. Eserin Muhtevası

Pend-nâme, Feridüddîn Attâr'ın insanlara doğru yolu göstermeye çalıştığı, din, ahlak, edep, tasavvuf gibi konuları ele aldığı bir nasihatnâmedir. Attâr, bu eserinde dünyada ve ahirette saadete nasıl ulaşılacağını ele alıyor. Bunların yanında günlük hayatta karşılaşılan sıkıntılara da fayda sağlayacak pek çok nasihatın verildiği Pend-nâme'de şu konulara yer verilmiştir: Korku, saadet, açlık, ululara itibar, beka, sehavet, tekellüf, belalardan el çekmek, zikrullah, zayıflık ve hastalık, havf ve recâ, yüz suyunun artması, küçükler ile sohbet ve avratlara meyl, kerâmet ve ihsan, kahır, nefs-i emmâre, susmanın yararları, halis amel, padişahlar için zararlı olan şeyler, iyi ahlak, dört tehlikeli şey, iyi talihli olmanın dört alameti, afiyet sebepleri, dervişlik ve dervişleri sevmek, talihsizlik, riyazet, nefisle savaş, fakirlikte sabır, süsü terk etmek,

abdalların alameti, akıbet, akıl alameti, bilgi ve öğüt, kurtuluş, Tanrı'yı anmak, hayat, kötü huylar, talihsizlik, bilgi, rezil eden dört şey, namert insan, şükür, fırsatın kaçtıktan sonra bir daha geri gelmeyeceği, susma ve cömertlik, birkaç şeyden hasıl olan ahlak, düşmanlık ve borç, kadın ve çocuklar, ana baba hakkı ve farzı yerine getirmek, ömrün artması, ömrün azalması, yalancılık, onur artırıcı şeyler, ahiret cezaları, fasığın alametleri, şakinin alametleri, münafığın alametleri, fakirlik sebepleri, düşmanlardan kaçınma, rezillik, uygun dost, nasihat edenin öğüdü, mesut insanlar, kurtuluş, doğruluk, emanet, öfke ve kahrı terk etmek, Hakk'ı bilmek, takva sahibi olma, hizmet şerefi, misafire ikram, ahmakların alametleri, bozguncu, zalim, cimri, hacet istemek, katı yürekli insan, kanaat, cömertliğin fazileti, şeytanın yaptıkları, ikiyüzlülük, takva ve vera sahipleri, ehl-i cennet, fütüvvet, nimete şükür, sadakanın fazileti, öğütler, sabrın faydaları, tecrid ve tefrid, misafirperverlik, sadaka, yüce Tanrı'nın vergileri, dostluğa sığınmayan şeyler, akrabayı ziyaret, mertlik ve kuvvet, gafletten uyanış.

Attâr'ın Farsça olarak kaleme aldığı eseri Abdi Paşa Müfid'inde Türkçe olarak yazmıştır. Bir dibâce ve asıl konunun yer aldığı iki bölümden müteşekkildir. İlk bölümde Allahu Teâlâ'ya hamd ü sena, Hz. Peygamber'e salat u selâm, devrin padişahı IV. Mehmet'e ve onun Has Odabaşısı Ahmet Ağa'ya övgü ile eserin sebab-i telifine yer verildikten sonra konunun işlendiği asıl bölüme geçilir. Asıl bölüm olan ikinci bölümde ise Feridüddîn Attâr'ın Pend-nâmesi'nde yer alan beyitler ile bu beyitlere Abdurrahman Abdi Paşa'nın yaptığı şerhler yer almaktadır.

Müellif, eseri klasik şerh yöntemine uygun biçimde şerh etmiştir. Eserin başlangıcında beyitleri ayrı ayrı şerh ederken metnin sonlarına doğru ise beyitlerin birer cümleyle tercüme edilip geçildiği görülür. Müstensih, bölüm başlıklarını da orijinal şekliyle yazmıştır ve başlıkları kırmızı mürekkeple yazarak okuyucunun bölümleri ayırt etmesini sağlamak istemiştir. Yazmada 35^a-105^a varakları arasında olan konu başlıkları ve bu başlıkların muhtevaları aşağıdaki gibidir:

1. Der-Beyân-ı Çâr-Çîz ki Bâ-Ĥaḥarest (Tehlike ve Risk Taşıyan Dört Şey Hakkında) [35^a-36^b]

Pend-nâme'nin 35^a-105^a varakları arasındaki ilk konu başlığı korkulması gereken dört şeyi işaret etmektedir. Bu dört tehlikeli madde şunlardır: padişaha yakın olmak, kötü insanlarla dostluk kurmak, dünyaya meyletmek ve kadınlarla sohbet eylemektir. Attâr, bu dört nesneyi belirttikten sonra bunları açıklamaya koyulur. Bu bölümü on beyitle açıklayan Attâr, padişaha yakın olmayı, ateşe yaklaşılmaya teşbih etmiştir. Kötülerle ülfet kurmanın canın ölümüne sebep olacağını ifade etmiştir. Dünyayı dışarıdan bakıldığında güzel, içerisinde ise zehir taşıyan bir yılan benzemiş ve akıllı insanın bu dünyaya meyletmemesi gerektiğini belirtmiştir. Çocuklar gibi renklere iltifat etmemek gerektiği ve kadınlar gibi kokuya kanmamak gerektiğini izah etmiştir. Ayrıca dünyayı süslü kadına da benzeten Attâr, akıllı insanların buna aldanmaması gerektiğini beyan etmiştir.

2. Der-Beyân-ı Delâ'il-i Ehl-i Sa'âdet (Saadet Ehlinin Delilleri Hakkında) [36^b-38^b]

Feridüddîn Attâr, bu dünyada mutlu ve bahtiyar olmak isteyenleri dört madde ile aydınlatmak ister. Öncelikle pâk-hilkat olmak gerektiği, yani iyi huylu, yaratılışlı olmak gerektiğini ifade eder. Sonrasında sırasıyla mümin-i kâmil olmak gerektiğini, akıbetini düşünmenin gerektiğini ve dünyanın lezzetinden uzak durmanın gereğini anlatmıştır. Mümin-i kâmil olmayı havf ve recâ ile ifade eden Attâr, dünyanın ömrünün kısa olduğunu ve akıllı insanın geleceğini düşünmesi gerektiğini ve dünya nimetlerine gönül bağlamamak gerektiğini yine on beyit ile ifade etmiştir.

3. Der-Beyân-ı Esbâb-ı Âfiyet (Sağlık ve Sıhhat Hakkında) [38^b-40^a]

Attâr, afiyet ve selamet isteyenlere yine dört nesneyi on beyitle ifade etmiştir. Bunları eminlik, ehl-i beytin mâişeti, beden sağlığı ve her şeyden feragat edip dünyayı terk etmek olarak sıralamıştır. Emin olmayı her hal ve durumda korkusuz olmak ve hıyanet içinde olmamak olarak ifade eder. Ailenin geçimini sağlayıp fakirlikten korunmuş olmayı da bir başka afiyet sebebi olarak anlatmıştır. Beden sağlığını da gönlün her şeyi terk etmesine bağlayan Attâr, dördüncü madde olarak

nefse yenilmeyip dünyadan el etek çekmenin afiyet ve selamet sebebi olacağını belirtmiştir.

4. Der-Beyân-ı Hâşşiyet-i Cû‘ (Açlığın Özellikleri Hakkında) [40^a-43^a]

On yedi beytin yer aldığı bu bölümde Attâr, her lezzete yakın olmamak gerektiğini, zira bunun bela ve musibete sebep olacağını, gündüz vakitlerinde çok yemek yememek gerektiğini, geceleri fazla uyumayıp kalkıp ibadet ile ahireti aydınlatmayı nasihat etmektedir. Bunların yanında çok fazla uyumayı ve yiyip içmeyi hayvan sıfatına teşbih edip böyle kişilerin Allah’ın ihsanından uzak kalacağını belirtir. Geçici ve alçak dünyaya gönül bağlamanın da büyük bir hata olduğunu belirtip bunu “Hubbu’d-dunya re’su kulli hatietin” hadis-i şerifiyle desteklemiştir. Nasihatlerine devam eden Attâr, bedenini güzel elbiselerle donatmamasını, yakışıklılığa talip olmamak gerektiğini belirttikten sonra güzellere meyletmemenin, onlardan uzak durmanın önemini belirtir. Zira Allah’tan gayri sevginin ve güzel giyme isteğinin hata olacağını ifade etmiştir. Yamalı elbiseler içinde olmanın gösteriş için sufilerin giydiği yün hırkalara bürünmekten iyi olduğunu, asıl önemli olanın kişinin içini haramdan uzak tutmak olduğunu beyan eder. Ve ahirette mutlu olmak isteyenlere güzel, ipekli elbiseleri sırtından çıkarmalarını söyler. Böylece ahirette giymenin mümkün olacağını belirtir. Bunu da "Dünyada ipek giyen kimse, ahirette onu giyemez." hadis-i şerifiyle destekler. Süsten ve rahatı seçmekten uzak durmak gerektiğini, sufiler gibi sof elbiseleri tercih etmek gerektiğini ifade eder. Kısaca ifade etmek gerekirse Attâr, bu dünyanın alçak, zelil ve geçici olduğunu belirttikten sonra dünya lezzetlerinden uzak durmayı, çok yeme ve içmeyi terk etmeyi, güzel elbiselere, güzellere meyletmemeyi, dünyaya gönül bağlamamayı, kişilerin içini temiz tutması gerektiğini, gösterişten uzak durmayı, rahatı terk etmek gerektiğini güzel bir şekilde ifade buyurmuştur.

5. Der-Şıfat-ı Dervîş ve Hubb-ı İşân Mî-gûyed (Dervişlik Sıfatı ve Dervişleri Sevmek Hakkında) [43^a-45^a]

Attâr, dervişlerin özelliklerini ve dervişleri sevmenin önemini on beyit ile açıklamıştır. Bu beyitlerde şu nasihatlerde bulunmuştur: Dervişleri sev ve dervişlerle

bir arada bulun. Dervişlerden başkalarıyla oturup da dervişlerin gıybetini yapma. Dervişleri sev, dervişlerin düşmanlarından uzak ol; zira dervişleri sevmek cennet anahtarına sahip olmak gibidir, dervişlerin düşmanı ise lanete layıktır. Dervişlerin mal mülk sevdasında olmadığı, heva ve heveslerden uzak olduğunu, gönüllerinde yalnızca Allah sevgisinin bulunduğunu belirtmiştir. Dervişlerin, nefislerini ayak altına alabildiğini, dünyanın rahat ve huzurunu arzulamadığını, bağ bahçe, köşk derdinde olmadığını, belalara karşı sabırlı olduğunu ve Allah'a her zaman şükreden insanlar olduklarını ifade etmiştir.

6. Der-Şifât-ı Bed-Bahtî (Bed-bahtlığın Sıfatı Hakkında) [45^a-46^b]

Attâr, bed-bahtlığın sıfatlarını on beyitle izah etmiştir. Cahillik, kahillik, kimsesizlik ve nâ-kesliğin bed-bahtlık işareti olduğunu ifade etmiştir. Kahillik ile Allah'a ibadette ihmalkârlık edenleri, kimsesizlik ile mürşidi olmayanları, nâ-keslik ile rezil kimseler ifade edilmektedir.

7. Der-Şifât-ı Riyâzet (Riyâzete Çekilme Hakkında) [46^b-48^b]

Feridüddîn Attâr, bu on beyitte tasavvufta önemli bir yer tutan riyazet konusunu işlemiştir. Riyazet, lügat manasında "nefsi kırma, fani şeylerden nefsinin çekerek kanaat içinde yaşamak" gibi anlamları taşımaktadır. Ancak burada aslolan nefis mücahededir. Sûfiler, nefislerine karşı verdikleri mücadeleye riyazet adını verirler. Riyazet, nefsin isteklerinin zıddını yapmak, az yemek, az uyumak, az konuşmak...gibi özellikleri içerinde barındırır.

Attâr, âli-kadr olmak isteyenlere, kendilerini rahata alıştırmamalarını ve dünya rahatını terk etmelerini öğütler. Çünkü cennet kapısı ancak dünya rahatını terk edenlere açılır. Bu dünyada en aşağı kişinin ise Hak'tan başkasından bir şeyler talep edenler olduğunu ifade eder. Hatta bunun şirke kadar gidebileceğini söyler. Makam ve mevki derdinde olmamak gerektiğini, asıl makamın Allah kapısı olduğunu nasihat eder. Attâr, insanın mevki ve makam peşinde koşarsa hor ve hakir olacağını, insanı alçaltacağını da nasihatlerine ekler. Ona göre, nefis Allah'ı anmakla ve nefsanî istekleri terk etmekle terbiye olunur. Ve Allah'a itimat edene, ona güvenene bir

lokmanın kafi geleceğini, yetecek kadar rızık olmayanın ise Allah'tan istemesi gerektiğini okuyucularına beyan eder.

8. Der-Beyân-ı Mücâhede-i Nefs (Nefisle Mücadele Hakkında) [48^b-50^a]

On bir beyitle bu bölümü izah eden Attâr, nefsin insana kötülüğü emrettiğini ve onunla mücadele etmek gerektiğini belirtir. Attâr'a göre nefis, çok fazla konuşmamakla, açıklıkla ve de uykuyu terk etmekle öldürülür. Bu maddeleri sıraladıktan sonra şöyle söyler: Kalbinde ve dilinde daima Allah olsun. Eğer kalbinde ve dilinde Allah olmazsa senin dostun şeytan olur. Çünkü şeytan, dünyaya gönül verenlere, dünyayı güzel gösterir. Ayrıca, her kim ki altın ve para derindedir o kişinin akıbeti kötü olur, der. Ancak her kim ki ahiretini düşünür, Allah'ın ona ihsanı artar. Allah, dünya nimetlerini alçaklara, ahiret nimetlerini ise salih olan kimselere verir. Şeytanın insanın düşmanı olduğu, insanı yakmak istediğini, dünyaya gönül verenin ahiretten nasibini alamayacağını bu yüzden daima Allah'ı zikretmek gerektiğini nasihat etmektedir.

9. Der-Beyân-ı Şâbir ü Bâ-Faķır (Sabır Gösterenler ve Fakirler Hakkında) [50^a-55^a]

Attâr'ın otuz beyitle ifade ettiği bu bölümde şu konularda okuyuculara nasihatler etmiştir: Kendi fakr u ihtiyacını kimseye açma ve bundan şikayetçi olma, madem ki bu can gidicidir gam çekme. Karınca gibi dane taşıyacağına, toplayacağına, mertçe yoksulluğa sabret. Yarının rızkını düşünme; zira insan, tevekkül ederse, Allah kuşlara verdiği gibi ona da rızkını verir. Mert odur ki Allah'a daima şükredici olur. Attâr, kibir sahipleri karşısında iki büklüm olmamak gerektiğini ve bunun münafıklığa benzediğini ifade etmiştir.

Aşk ehli olan kişilerin halktan utanmasının ve çekinmesinin olmadığını, güzel elbise derinde olmadığını, yalnızca Allah aşkıyla dolu olduklarını belirtir. Bir kimse eğer şan şöhret için iyilik yapıyor da Allah için iyilik yapmıyorsa, O'nu unutuyorsa, o kişi Allah katında iyi biri değildir. Attâr, kalbini dünya hevesinden çevirenin Allah'a kavuşabileceğini, dünya malını kendi hırsı için biriktirip hayır hasenat yapmayanlardan Allah'ın hoşnut olmadığını ifade eder.

Attâr, nefsi emarenin insana türlü türlü bahaneler sunacağını, nefsin gönlü kandırabileceğini ancak aslının zehirli bir ot gibi olduğunu ifade eder. Nefsin insana, ibadet kısmında tembellik, isyan kısmında ise hızlılığı emrettiğini ekler. Bu yüzden nefsin isteklerini yapmamak gerektiğini belirtir ve bunun çaresinin de açlık ve susuzluk olduğunu açıklar.

Attâr, taat ve ibadetle meşgul olmak gerektiğini, tahammül etmek gerektiğini ve bunu da can u gönülden yapmak gerektiğini, sabretmeyenlerin Allah'tan uzak olacağını ifade eder. Çünkü ayetle sabittir ki insan bu yükü ezelde kabul eylemiştir. Bundan dolayı tembel olmamak gerektiğini, üşengeç olanların rüsva olacağını söyler. Attâr, bunlara ek olarak Allah yolunda insanın önünde engeller olabileceğini bunun için iyi bir kılavuza, mürşid-i kamile uyulması gerektiğini beyan eder.

10. Der-Beyân-ı Hîşâl-i Zemîme (Kötülenmiş Hasletler Hakkında) [55^a-56^a]

Attâr, yedi beyitle yaramaz huyları ifade etmiştir. Attâr, dört huy vardır ki bunları terk edenin cümle mahlukattan iyi olacağını, bunları içinde barındıranların ise cümle mahlukattan kötü olacağını ifade eder. Bunları hased ve kindar olmak, kendini beğenmek, sinirini yenememek ve cimrilik olarak belirtir. Attâr, bu huyların çirkin olduğunu ve bu huylardan uzak olmak gerektiğini nasihat eder. Ayrıca, dünyayı ölüm gelmeden önce terk etmek gerektiğini, ölümü akıldan çıkarmamak gerektiğini öğütler.

11. Der-Şifât-ı Müdbirî Mi-Gûyed (Düşkün İnsanların Vasfı Hakkında)

[56^a-58^a]

Feridüddîn Attâr, bed-bahtlığın dört işaretini on beyit ile izah etmiştir. Attâr'a göre düşkün insan, ahmak insanlarla fikir alışverişinde bulunur, cahil kimselere para verir, dostlarının sözünü dinlemez ve dünyadan ibret almaz.

Attâr, bir kimsenin ahmak biri ile müşavere ederse şeytanın onu azgın bir köpeğe çevireceğini, kendi malını cahillere verenin saadetlilerden olamayacağını, çünkü o malı telef edeceğini, dostların nasihatini dinlemeyenin doğru yolu bulamayacağını ve ibret almayanların mutlu olamayacağını ifade etmiştir.

12. Der-Şıfat-ı Büzürg ü Mu'teber (Ulular ve İtibar Olunmuş Şeyler Hakkında) [58^a-59^b]

Uluları ve itibar olunan şeyleri Attâr, on beyit ile anlatmıştır. Düşman, ateş, hastalık ve ilim olarak belirlediği bu dört maddeyi büyük görmek gerektiğini okuyucularına anlatmıştır. Düşman her ne kadar hakir ise de onu küçük görmemek gerektiğini zira bir gün o düşmanın belasından canının yanacağını, ateşi küçük görmemek gerektiğini zira küçük bir kıvılcımın kötü sonuçlar doğurabileceğini, bu yüzden ateş büyümeden söndürmeyi, hastalığı küçük görmemek gerektiğini, hemen ilaçları tedarik etmeyi, küçük bir hastalığın insanın ölümüne yol açabileceğini ifade etmiştir. Attâr dördüncü olarak da ilmi küçük görmemek gerektiğini, bir kişinin ilmi az da olsa o kişiyi itibar sahibi yapacağını ve o kişiyi yücelteceğini belirtmiştir.

13. Der-Beyân-ı Ân-çe Ez-O Rûsvây Hîzed (Rüsvalığa Neden Olan Şeyler Hakkında) [59^b-61^a]

Attâr'ın dokuz beyitle ifade ettiği bu bölümde dört kötü huydan dört kötü huyun doğacağı konusu işlenmiştir. İnatçılıktan rezilliğin, gazaptan pişmanlığın, kibirden düşmanlığın ve tembellikten hor ve hakirliğin meydana geleceğini belirtmiştir. Attâr, bunları şu şekilde ifade eder: İnadın, çekişmenin arka planında rezilliğin oluşacağını, her öfkenin sonunda pişmanlık olacağını ancak fayda vermeyeceğini söyler. Kibrin, düşmanlık doğuracağını, yakınlarının bile ona kin besleyeceğini, tembelliğin ise sonunun düşkünlük olacağını belirtir ve böyle kişilerin eşekten ve öküzden aşağı olduğunu ifade eder.

14. Der-Beyân-ı Çâr-Çîz ki Bekâ Ne-dâred (Bekası Olmayan Dört Şey Hakkında) [61^a-62^b]

Attâr bu bölümde sonu olmayan dört şeyi ifade etmektedir. Dokuz beyit ile ömrü az olan bu dört maddeyi şu şekilde beyan eder: Padişahın zulmü, dostların azarlaması, kadının sevgisi ve yabancıların dostluğu. Padişahın, zulmüne devam ederse tahtından olacağını, dostların azarlamasının da kalıcı olmadığını ifade eder ve bunun su üzerine yazı yazmak gibi çabuk geçeceğini, kadınların sohbetinin de daimi olmadığını, yabancıların dostluğunun da baki olmadığını belirtir ve bunu da karga ve

göl arasındaki ilişkiye benzetir. Karganın bülbüle dostluğu gülden uzak düşünce biter.

15. Der-Beyân-ı Çâr-Çîz ki Ez-Çâr-Çîz Tamâm Şeved (Dört Nesnenin Dört Nesne ile Tamam Olduğu Beyanında) [62^b-63^b]

Attâr, dokuz beyitle birbirini tamamlayan dört şeyi ifade eder. İlmin akılla, niyetin amelle, nimetin şükürle ve dinin züht ve takva ile kemal bulacağını belirtmektedir. Akılsız ilmin kişiye ağırlık yapacağını, ilmi bir kuşa, akli ise kanata benzeterek söylemiştir. Bir kimsenin ilmi var ancak bunun üzerine amel etmezse o kişi yanlıştır. Attâr, akıllı insanların nimete şükrederek Allah'ı andıklarını, nimete şükretmenin nimeti artıracığını, şükretmeyenlerin ise nimetlerinde azalma olacağını "Eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım." ayetine telmih yaparak belirtir. Attâr, ayrıca niyetin amel ile kâmil olacağını, amelsiz niyetine kimsenin bakmayacağını, dinin de züht ve takva ile tamamlanacağını ifade eder.

16. Der-Beyân-ı Ânhâ ki Ba'd-Ez-Reften İmkân Baz Âmed Nîst (Olup Bittikten Sonra Geri Dönüşü Olmayan Şeyler Hakkında) [63^b-65^a]

Attâr'a göre bazı şeyler vardır ki bunun geri dönüşü yoktur. Bunlardan biri sözdür. Sözü yaydan çıkan oka benzetmiş ve yaydan çıkan okun daha geri gelmeyeceğini, bu yüzden oku atmadan önce dikkat etmek gerektiğini ifade etmiştir. Düşünmeden söylemenin pişmanlık doğuracağını, ağızdan çıkan sözü gizlemenin mümkün olmadığını belirtmiştir. Bunun için kim güvende olmak isterse ağzını muhafaza eylesin diye nasihat eder. Attâr, sözün önemini anlattıktan sonra, ömrü ganimet bilmek gerektiğini, ömrü aziz tutmanın yolunun da Allah'a ibadet etmekten geçtiğini öğütlemiştir. Bu nasihatleri on beyit ile ifade etmiştir.

17. Der-Beyân-ı Hâmûş [u] Sehâvet (Az Konuşma ve Cömertlik Hakkında) [65^a-66^a]

Attâr, on beyit ile az konuşmanın ve cömertliğin önemini izah etmiştir. Çok konuşmayan kişinin emin olduğunu, belalardan uzak kalacağını bildirmiş ve selamet isteyenlere bu yolu tutmalarını nasihat etmiştir. Bunun yanında Attâr, Allah'ın has kulu olmak isteyenlere cömertliği tavsiye etmiştir. Cömert olanların halk arasında

yüceleceğini ve Allah katında da yükseleceğini söyler ve okuyucularını cömertliğe davet eder. Cimrilerden uzak olmak gerektiğini, böyle insanları cehennem ateşinin yakacağını ifade etmiştir. Nasihatlerine, her kim ki iyi ya da kötü bir iş eder bilsin ki onu kendine yapar, diyerek devam etmiştir.

18. Der-Beyân-ı Ân ki H̱ârî Âverd (Bazı Karakterleri Meydana Getiren Huylar Hakkında) [66^a-66^b]

Attâr, bazı huyların diğer bazı huyları doğurduğunu on beyit ile ifade etmektedir. Ve bunları ancak akıllı insanların anlayabileceğini söyler. Sonunu düşünmeden yapılan işin pişmanlığa sebep olacağını, böyle kişilerin dert ve eleme düşeceğini belirtir. İnsanlardan bir şey dilenmenin hakir görülmeye ve insanlardan uzak kalmaya neden olduğuna, padişahla kavga edenin işlerinin bozulacağına, malının ve canının tehlikeye gireceğini, kötü huylu kimselerin dostsuz kalacağını, kibirli olanların da insanlardan uzakta, kurt gibi yalnız kalacağını söyler.

19. Der-Beyân-ı Terk-i Tekellüf (Tekellüfü Terk Etmek Beyanında) [66^b-67^b]

Attâr'ın on iki beyitle ifade ettiği bu bölümde dünya ziynetlerinin terki ve tekebbürlük işlenmiştir. Mal mülk sevgisini, ziyneti her şeyden üstte görenlerin merteye bulamayacağını, dünyada rahat bulamayacağını, asıl ziynetin takva elbisesi olduğunu, dünya nimeti için meşakkat çekmeye değmeyeceğini belirtir. Bu nimetler peşinde koşanların ahiret safasından uzak kalacağını söyler.

Attâr, bunların yanında kibri şeytan işi olduğunu, tekebbürlük edenlerin alçak ve zelil olacağını şeytanı örnek göstererek ifade eder. Şeytanın âdemden üstün olduğunu iddia etmesi melun olmasına, Âdem'in istiğfar etmesi ise makbul olmasını sağlamıştır diyerek nasihat eder.

20. Der-Beyân-ı Eblehân Mî-gûyed (Ahmakların Beyanı Hakkında) [67^b-68^b]

Feridüddîn Attâr, bu bölümde ahmaklık işareti olan dört nesneyi belirtir ve okuyucularını uyanık olmaya çağırır. Dokuz beyitle ifade ettiği bu nesnelere ilki, kişinin kendi kusurunu görmeyip başkalarının ayıbını aramasıdır. İkincisi, kişinin kendi cimri olup başkalarından cömertlik beklemesidir. Üçüncüsü, kötü huylu

olmaktır. Attâr, insanları tavır ve huylarıyla mutlu etmeyenlerin Allah katında değeri olmadığını da belirtir. Hatta kötü huylu kimselerin insan dahi olamayacağını ifade eder. Dördüncüsü de cimriliktir. Cimriliği cehennem ağacından bir dala benzeten Attâr, cimrilerin cennet yüzü göremeyeceğini bu yüzden ahmaklardan uzak durmak gerektiğini öğütler.

21. Der-Beyân-ı ‘Âkıbet Gûyed (Geleceğin Beyanı Hakkında) [68^b-70^a]

Attâr, iki şeyden el çekenin belalardan kurtulacağını on iki beyitle ifade eder. Attâr, nefsin dünyevi isteklerinden el çekmek gerektiğini ve aç gözlü olmamak gerektiğini nasihat etmektedir. Bu iki kötü hali olan insanların belalardan uzak olamayacağını aç kuşun nefsinden dolayı avcının tuzağına düştüğü örneğiyle verir. Dünyanın varıyla yoğunu aynı görmek gerektiğini, varlıkta sevinmemek yoklukta gam çekmemek gerektiğini nasihat eder. Ve bela geldiği zaman Allah'tan gayrıdan yardım talep etme, der. Attâr, eğer birini incitmiş isen ondan özür dile ve barış ki ahirette düşmanın olmasın, diye devam eder.

22. Der-Beyân-ı Şıfat-ı Âkilân (Akıllıların Sıfatı Beyanında) [70^a-70^b]

Attâr, dokuz beyitle akıllı insanların yapması gerekenleri nasihat eder. Akıllı insanın, kendi işini ehil olmayanlara vermeyeceğini, kötü insanlara iyilik dahi yapmamak gerektiğini zira bunun zayi olacağını belirtir. Akıllı insanların kötü huylu olmaması gerektiğini bunun yanında sefahate düşkün olmaması gerektiğini de öğütler. Attâr, nasihatlerine şöyle devam eder: Emrin altındakilere iyi davran, kendi dediklerini kendin de uygula ki başkaları da uygulasin. Allah katında makbul olmayandan uzak dur ve yapacağın işlerde Allah'ın kanunlarını gözet, kendi çıkarlarını değil, diyerek ifade eder.

23. Der-Şıfat-ı Zindegân (Kurtuluşa Erenlerin Sıfatı) [70^b-71^b]

Feridüddîn Attâr, hem bu dünyada hem ahirette kurtuluşa ermek isteyenlere sekiz beyitle üç yolu işaret eder. Bunlar: Allah'tan korkmak, helal rızık istemek ve doğru yolda gitmektir. Attâr, bunların yanında tevazu sahibi olanların herkes tarafından sevineceğini söyler. Zenginler karşısında iki büklüm olmamak gerektiğini,

zira onlara bu denli secde edenlerin dininin elden gideceğini ifade eder. Para için zenginleri övmemeyi, ulu insanlara yakın olmayı nasihat eder ve altın ve gümüşün ahirette fayda getirmeyeceğini öğütler.

24. Der-Şıfat-ı Zikru'llâh (Zikrullahın Sıfatları) [71^b-74^a]

Attâr, yirmi bir beyitle Allah'ı anmayı, zikrullahın önemini ifade eder. Attâr, okuyuculara şu nasihatleri söyler: Daima Allah'ı zikreyle, geceni ve gündüzünü Allah'ı zikrederek geçir, vakti boşa harcama. Zira Allah'ı anmak ruha gıdadır. Gönül, zikrullahla dolarsa insan dünya nimetlerinden uzaklaşır ve izzet hürmet bulur. İhlâsız yapılan zikrin doğru olmayacağını, Allah'tan gafil olana şeytanın musallat olacağını söyler.

Attâr'a göre zikir üç çeşittir: Dil ile yapılan zikir, kalp ile yapılan zikir ve hâlis olan zikirdir. Avamın zikri dil ile, evliyaların zikri kalp ile peygamberlerin zikri ise halis olan zikirdir. Attâr'a göre her uzvun bir zikri vardır. Elin zikri, aciz durumda olanlara yardım etmek, ayakların zikri eş dost ve akrabayı ziyaret etmektir. Gözlerin zikri, Allah korkusuyla yaş dökmek ve Kur'an'a bakmaktır. Kulakların zikri, doğru sözü dinlemek, yalan ve dedikodudan uzak durmaktır. Kalbin zikri, Allah'ı arzulamak, dilin zikri ise Kur'an okumaktır.

Attâr, insanların daima nimetlere şükretmesi gerektiğini, Allah'ın böyle insanlara nimetlerini artıracığını öğütler. Allah'ın rahmetinden mahrum kalmak istemeyenlere ise her zaman hamd etmek gerektiğini nasihat eder. Ağzını Allah'ın zikrinden başka şeyler için açmamak gerektiğini, çünkü evliya ve enbiyaların böyle yaptığını ifade eder.

25. Der-Beyân-ı Rest-gârî (Kurtulmanın Beyanı Hakkında) [74^a-74^b]

Bu bölümün iki nüshada olduğunu belirten müstensih, üç beyitle dört şeyin bütün insanlar için olacağını ifade edip okuyucuların bunları hatırında tutmasını nasihat eder. Adaletli olmak, kendi aklından haberli olmak, sabredici olmak ve her şeye izzet göstermek beyan olunan bu dört maddedir.

26. Der-Beyân-ı Ân ki Zâ‘f Âred (Hastalık Veren Şeyler Hakkında) [74^b-75^a]

Beş beyitle hastalık veren dört şeyi ifade eden Attâr, bunların “çok düşman, hadsiz hesapsız borç, sonu olmayan iş ve bakmakla yükümlü çok insana sahip olmak” olduğunu söyler.

27. Der-Beyân-ı Hâfâhâst (Kusurlu Şeyler Hakkında) [75^a]

Attâr, bu bölümde kusurlu olan şeyleri dört beyit ile ifade eder. Kadınlardan vefa beklemenin hata olduğunu, onlardan vefa umanların ahmak insanlar olduğunu söyler. Yaramaz insanlara güvenmenin bir başka hata olduğunu ifade eder. Kötü nefsin isteklerini yerine getirmenin hata olduğunu belirttikten sonra düşman beslemenin de yanlışlığını söyler.

28. Der-Beyân-ı ‘Aţâhâ-yı Hâk ‘Azze ve Celle (Allahu Teala’nın İhsanları Hakkında) [75^a-75^b]

Allah’u Teala’nın ihsanına layık olacak dört şeyi Attâr, üç beyit ile ifade eder. Allah’ın emrettiği ibadetleri yapan kişilerin, anne ve babanın kendinden razı olduğu kişilerin, nefsiyle mücadele edenlerin ve muradına erememiş kişilere yardım edenlerin Allah’ın keremine nail olacağını ifade etmiştir.

29. Der-Tezâyüd-i ‘Ömr Mî-gûyed (Ömrü Artıran Şeyler Hakkında) [75^b-76^a]

Attâr, güzel şeyler dinlemekten, helal olan güzel yüze bakmaktan, mal ve can bakımından güvende olunan kişilerden ve gönlünün isteklerini kendine iş edinen kişilerden dolayı insanın ömrünün artacağını dört beyit ile ifade etmiştir.

30. Der-Tenaşuş-ı ‘Ömr Mi-gûyed (Ömrü Eksiltten Şeyler Hakkında) [76^a-76^b]

Feridüddîn Attâr, insan ömrünü azaltan beş nesne olduğunu altı beyit ile nasihat ederek açıklar. Bunları şöyle sıralar: Yaşlılıkta olan fakirlik, gariplik ve uzun süren hastalıklar, ölüye bakmak ve düşmanlardan korkmak. Bunları belirttikten sonra

Attâr, Allah'tan kork, başka kimseden korkma, çünkü Allah seni muhafaza eyler, diye ekler.

31. Der-Beyân-ı Ân Ki Âb-Rûy Be-Rîzed (Yüzsuyu Dökmenin Beyanında)
[76^b-77^b]

Yüzsuyu, ar ve utanmak anlamına gelir. İtibarını ayaklar altına alarak yalvarmak anlamına gelir. Attâr, yüzsuyu dökmek için beş huydan uzak olmak gerektiğini tavsiye eder. On iki beyitle kaleme aldığı bu huylar şunlardır: Öncelikle halka yalan söylememeli ve hıyanetten etmemeli, kendinden güçlü kimselerle inat eylememeli, edepsizlik yapmamalı, zevk ve eğlence düşkünü olmamalı çünkü bu huylar insanı itibarsız eder. Attâr, eğer bir kimse iyi olarak bilinmek istiyorsa o kişinin kimseye kötü dememesi gerektiğini, öğütler. Gam ve kederde olmak istemeyenlere kimsenin saadetine haset ile bakmamayı nasihat eder.

32. Der-Beyân-ı 'Alâmet-i İmân (İman Alametleri Hakkında) [77^b-78^b]

Attâr, imanın aslının altı şeyden ibaret olduğunu sekiz beyit ile ifade eder. Bunlar, yakin, havf ve reca, tevekkül, haya ve muhabbettir. Allah'ın ilminden şüphesi olmayanların imanlı olduğunu, amel defteri beyaz olmasa da Allah'tan ümit kesmemek gerektiğini, Allah'a tevekkül etmeyeninin halinin harap olduğunu, Allah'a muhabbeti olmayanın sonunun kötü olacağını ve hayanın imandan olduğunu, hayasızlığın şeytan işi olduğunu ifade eder.

33. Der-Beyân-ı Ân Ki Âb-Rûy Ez-Ân Ziyâde Mi-şevved (Yüzsuyunun Artması Beyanında) [78^b-80^a]

Bu bölümde yüzsuyu; izzet, hürmet, haysiyet, ırz namus gibi kavramları ifade etmektedir. Attâr, yirmi bir beyit ile insanın yüzsuyunun nasıl artacağını, sakınmak gereken şeyleri nasihat eder. Attâr, kendinin yapman gereken şeyleri başkalarına yaptırmayıp kendin yaparsan, cömertlik gösterirsen, halk arasında ihsanın bol olursa izzetin ve itibarının artacağını belirtir. Bunun yanında ahde vefa eyle, tahammül edici ol, sırrını kimseye söyleme, kimsenin aybını izhar eyleme, nefsinin emrettiğini yapma, halkın kıymetini bil ki seninki de bilinsin gibi nasihatlerde bulunur.

Cihanda itibarı olmayan kişiyi ölüye benzetir. Attâr, kanaatkar olmayana cihanın malının yetmeyeceğini, düşman üzerinde zafer elde edilmek isteniyorsa affetmek gerektiğini, tevazu sahibi olmak gerektiğini, salih insanların sıhhati için dua etmek gerektiğini zira onların bu zehirli ortamın ilaçları olduğunu belirtir. Bu amellerin en güzelinin ise dostların yüzüne lütuf ve ihsan kapısını açmak olduğunu okuyuculara öğüt verir.

34. Der-Beyân-ı Nâdân (Cahillerin Beyanı Hakkında) [80^a-82^a]

Attâr, ahmak insanın iki huyunun var olduğunu belirtir. Bunlar, küçükler ile sohbet ve kadınlara meyletmektir. Yirmi beyitle okuyucularını aydınlatan Attâr, nasihatlerine şöyle devam eder: Bir kimsenin iyi huyu yoksa onu ölü gibi kabul etmek gerekir, senin aybını yüzüne söyleyen kişi yolunu aydınlığa çevirir, der. Üstadından ve dostlarından halini gizleme, kadınlarla sohbet eyleme ve sırrını onlara söyleme. Allah'ın haram kıldığı şeylerden uzak dur, rızkın için endişelenme çünkü Allah bir rızık kapısı açar. Attâr, insanları güler yüzlü olmaya davet eder. Attâr'ın her şeye heves eden kişilere nasihati ise ölümdür. Ölümü daima hatırında tutan bu isteklerden uzaklaşır.

Attâr, tevazuyu öğütleyerek insanlara, kendi amellerine güvenmemeyi, Allah'ın rahmetine itimat etmek gerektiğini ifade eder. Kötü huylu olanlardan bir şey istememek gerektiğini, onlara bir şey sormamak gerektiğini, ahmaklarla dost olmamak gerektiğini söyler.

35. Der-Beyân-ı İhtirâz-ı Düşmenân (Düşmanlardan Sakınma Beyanında)

[82^a-83^a]

İki kimseden sakınmak gerektiğini belirten Attâr, on beyit ile okuyucularını aydınlatır. İnsanların, düşmandan ve cahil insanların sohbetinden uzak durmak gerektiğini ifade eder ve uzak durulmadığı takdirde musibetlerle karşılaşacaklarını söyler. Bu iki şeyi vurguladıktan sonra ise şu nasihatlerde bulunur: En güzel huyun, adaletli olmak olduğunu, fakire güzel söz söylemenin kıyafet vermekten daha iyi olacağını, halk ile iyi olmayanın sonunun iyi olmayacağını, edepsizde haya olmadığını söyler ve kötülüklerden muhafaza olmak isteyen salihlerle sohbet etmeyi öğütler.

36. Der-Beyân-ı Hâşlet-i H'ârî (Hakirlerin Huyu Hakkında) [83^a-83^b]

Feridüddîn Attâr, hakir ve horluğun alametlerini on beyitle ifade etmiştir. Hor ve hakir olmak istemeyenlere şu nasihatleri vermiştir: Davet edilmediğin yere gitme, istenmediğin yerin hizmetçisi olma, büyük olan kişilerin önünde oturma, bir toplulukta sözün dinlenmiyorsa yüz sözün de olsa söyleme, der. En büyük hakirliğin ise ihtiyaç duyulan şeylerin düşmanlardan ve alçak insanlardan istememesi olduğunu ifade eder. Bunların yanında Attâr, kadınla ve genç kızla eğlenmenin de hakirlik getireceğini ifade eder.

37. Der-Şifât-ı Yâr-i Muvâfaqat (Uygun Dostun Vasfı Hakkında) [83^b-84^a]

Feridüddîn Attâr, uygun dostlar hakkındaki nasihatlerini on beyit ile ifade etmiştir. Attar bu beyitlerde şu nasihatleri eder: Her sözü doğru söylemek gerektiğini, dünyadaki nesnelere kıymetinin olmadığını ve kâmil aklın önemli olduğunu, Allah'ın düşmanlarını dost tutmamak gerektiğini, kimsenin aybını, aybı yapan kişiye göstermemek gerektiğini zira ayıpsız kişinin olmayacağını ifade eder. Bunların yanında her ne istenecekse Allah'tan istenmesi gerektiğini, kulun Allah'tan başka yardımcısının olmadığını belirttikten sonra diline hakim olanın, şeytanı mağlup edeceğini belirtir.

38. Der-Beyân-ı Pend-i Nâşih (Nasihat Edenin Öğütleri Hakkında) [84^a-84^b]

Bu bölümde Attar, beş beyit ile nasihatlerini söyler. Padişahlarla dostluk olmayacağını, kötü huylu olanlara iyi gözle bakmamak gerektiğini, başkalarının malına hasetle bakanlardan ve fazlaca yalan konuşanlardan uzak durmak gerektiğini ifade eder.

39. Der-Beyân-ı Ehl-i Sa'âdet (Saadet Ehlinin Beyanında) [84^b-85^b]

Attâr'a göre bu dünyada üç şeyi yapan saadete erişir. Yaptığı hayrı başa kakmayan kişi Allah'ın rahmetini bulur. Başkalarının aybını araştırmayıp kendi kusurunu görenler saadete ulaşır. Ve insanları doğru yola davet eden, insanlara zahmet vermeyen kimse mutludur, der. On iki beyitle ifade ettiği bu nasihatlere; Allah'ın hükm-i ezelisini bil, her şeyin Allah'tan olduğunu unutma. Yaptığın her işte

Allah'ın rızası gözet, riyadan uzak dur. Ne kadar zengin olsan da nefsin istekleri yerine getirme, diyerek devam eder.

40. Der-Beyân-ı Kerâmethâ-yı Hâk (Allah'ın İkrâm ve İhsanları Hakkında)
[85^b-86^a]

Attâr'a göre dört şey Hakk'ın kullarına ihsan ve ikramlarındandır. Yedi beyit ile ifade ettiği bu bölümde Attâr, kim bu dört şeyi hıfz edip onunla amel ederse kabul görülenlerden olur, diyerek nasihatlerde bulunur. Bunlardan birincisi sözlerde doğruluktur, ikincisi emaneti muhafaza etmek, üçüncüsü cömertlik ve dördüncüsü gözü kötü şeylerden sakınmaktır. Bu huyların Allah'ın bir lütfu ve ihsanı olduğunu belirten Attâr, bu dört meziyet kime verilmişse o kişi Allah katında makbul olandır. Attâr, bunların yanında sana zarar veren her kim varsa ondan uzak dur, kabahatlerini ortaya çıkaran kişi dost değildir, ondan uzak dur, zekatı vermeyenden de sakın ki cehennem ateşinde yanmayasın, diyerek öğüt verir.

41. Der-Şıfat-ı Hışm u Kahr (Hışm ve Kahr Sıfatları Hakkında) [86^a-86^b]

Feridüddîn Attâr, yedi beyitle okuyucularına nasihat verir. Ömrün lezzetini isteyenlere kahırlanmamak gerektiğini, cümle halkın sana tabi olmayacağını senin halka uyman gerektiği belirtir ancak şer-i şerife aykırı olmaması kaydıyla. Elinde olmayan şeyler için çırpınma, kadere razı göster ve Allah'ın kazasından kaçmanın beyhude olduğunu belirtir. Dünya saadetine, mevkisine itimat eyleme, dostlar ile hemfikir ol ki muradın hasıl olsun, der.

42. Der-Beyân-ı Mu'teber (İtibar Sahibi Olmanın Beyanında) [86^b-87^a]

Attâr, yedi beyitle itibarlı olmanın işaretlerini ifade eder. Cihanda itibar sahibi olanın tehlike ve zarardan korkmayacağını ve bu dünyanın vefasının olmadığını belirtip şunları söyler: Varlıklı olduğun zaman insanlara iltifat eyle ki düşkün zamanında yanında insanlar bulunsun. Böyle insanlara Allah, itibar ve izzet verir. İnsana zahmet ve sıkıntının tamâdan, doyumsuzluktan geldiğini ifade eder. Bunun yanında bir kişinin, kötü zamanlarda yanında olanları iyi vakitler geldiğinde unutmaması gerektiğini ifade eder.

43. Der-Beyân-ı Ma'rifetullâh (Allah'ı Bilmek Hakkında) [87^a-87^b]

On iki beyitle marifetullahı izah eden Attâr, Allah'ı bilmeyenin, tanımayanın muradına eremeyeceğini hatta insan dahi olamayacağını ifade eder. Allah'ı bilmeyenin de yerinin cehennem olacağını belirtir. Allah'ı tanıyanın, kendi aczinin farkına varacağını belirten Attâr, Nefsini bilen Rabbini bilir" hadisini delil getirir.

Attâr, arif insanın gönlünde daima muhabbet ve vefanın olduğunu, Allah'ın ihsanda bulunduğu kullarının kalbinde Allah'tan gayrı bir şeyin olmadığını belirtir. Arifin kalbinde dünyanın da ahiretin de olmadığını, sadece Allah'ın var olduğunu söyler. Marifetin ise Allah yolunda fani olmakla elde edilebileceğini ifade eder.

44. Der-Beyân-ı Misâl în Cihân (Rüyaya Benzeyen Dünya Hayatı Hakkında) [87^b-88^a]

Attâr bu dünyanın geçiciliğini uykuya benzeterek anlatmıştır. Yedi beyitle bunu dile getiren Attâr, insan nasıl ki uykudan uyanınca etrafına bakar ve hiçbir şeyin olmadığını görürse, insanın öldüğü vakit yanında dünyalık hiçbir şeyin olmayacağını, dünyayı rüya alemine benzeterek anlatmıştır. Sadece iyi amelin ahirette yoldaşı olacağını belirten Attâr, dünyanın bir çok hilesinin olduğunu belirtip, bu tuzaklara kapılmamayı nasihat eder.

45. Der-Beyân-ı Vera' (Vera' Hakkında) [88^a-88^b]

Veranın haramdan ve şüpheli şeylerden sakınmak olduğunu, takva anlamına geldiğini, ancak bazı kimselerin takva ile vera arasında fark olduğunu belirten Attâr, altı beyit ile okuyucularını aydınlatır. Attâr'a göre itibarlı olmak isteyen vera sahibi olmalıdır, din vera ile mamur olur. Vera sahiplerinin, Allah'tan gayrı her şeyden uzak olduğunu, Allah korkusunun vera ile olacağını söyler. Kim ki verasız şekilde Allah'tan sevgi ister, o yalancıdır, diye ifade eder.

46. Der-Beyân-ı Takvâ (Takva Hakkında) [88^b-89^a]

Attâr, takvayı da altı beyit ile izah etmiştir. Takvayı da haram ve şüpheli şeyleri terk etmek olarak ifade eden Attâr, haram olan elbise giymeyi, şarabı ve haram yemek yemeyi belirtmiştir. Bunun yanında ihtiyaç fazlası olan her şeyin de

takva ehli kişilerce helal de olsa günah olduğunu ifade etmiştir. Attâr, ayrıca şunları söyler: Takva ilim ve amel ile birleşince ihlaslı olur. Günah işleyince hemen tövbe et, tövbeyi geciktirme, zira insanın ne zaman öleceği belli değildir.

47. Der-Şıfat-ı Hizmet-i Merdân (Evliyaullah'a Hizmet Edenlerin Beyanında) [89^a-89^b]

On beyit ile evliyalara hizmet etmenin önemini belirten Attâr, bu hizmetkarların elde edecekleri payeleri şöyle ifade etmektedir: Evliyaullah'a hizmet eyle ki muradına ulaşsın, Evliyaullah'a hizmet edene cümle halk hizmet eder, Evliyaullah'a hizmet eden dünya belalarından muhafaza olur ve bu hizmetkarlar mahşer gününde hesapsız olur ve cennete gider. Cennette de güzel mevkilerde yer alacaklarını belirten Attâr, bu hizmetkarlara oruç tutanların, namaz kılanların ve gazilerin sevapları kadar sevap verileceğini de belirtmiştir. Bunların yanında hizmet edicilerin, marifet sahibi olacaklarını ve ahirette mümin kardeşlerine şefaate edebileceğini ifade etmiştir.

48. Der-Beyân-ı Ta'zîm-i Mihmân (Misafire Hürmet Hakkında) [89^b-91^a]

Misafire tazimi yirmi bir beyit ile izah eden Attâr, şu nasihatlerde bulunmuştur: Misafiri aziz tut ki sen de rahmet bulasın, konuğa güler yüz göster ki Allah da sana sonsuz lütuf versin. Attâr, her kim ki misafirden huzursuz olur, Allah'ın ve resulünün ondan incineceğini ve konuğun, Allah'ın ihsanı olduğunu ifade eder. Bir fakir evine gelirse az veya çok ne kadar yiyeceğin varsa fakirin önüne getir. Allah için ekmek veren Adn cennetine gider, diye nasihatlerde bulunur.

Attâr bunların yanında, okuyucularına şunları öğütler: Cimri insanın ekmeğini yeme, sofrasına oturma; çünkü cimrinin ekmeği dert ve eleme sebep olur. Davet edilmediğin sofraya karga gibi gitme, alçaktan ve cimriden ümit bekleme, yaptığın hayrı kendinden bilme, başkasının sana yaptığı iyilikleri da kötü görme, diyerek öğütlerde bulunur.

49. Der-Beyân-ı ‘Alâmet-i Ahmak (Ahmaklığın Alametleri Hakkında)

[91^a-91^b]

Feridüddîn Attâr, ahmak insanda zikrullahtan gaflet, çok konuşmak ve ibadette tembellik gibi üç işaretin var olduğunu on beyitle ifade etmiştir. Attâr, bunların yanı sıra; Allah'ın emrinden yüz çevirme, kendi sırrını ve evliyanın sırrını herkese söyleme, kaza ve kaderden şikayetçi olma, insanları küçük görme, elini namahreme ve yetimin malına uzatma, aç gözlü olma, dünyayı terk eyle ki saadete ulaşasın diyerek nasihat ediyor.

50. Der-Şıfat-ı Fâsık (Fasık İnsan Hakkında) [91^b]

Attâr'a göre fasık, fesat etmeyi sever, Allah'ı incitir ve doğru yoldan uzaktır. Attâr, bu üç işareti iki beyit ile okuyucularına sunar.

51. Der-Şıfat-ı Şakî (Her Çeşit Günah İşleyenler Hakkında) [91^b-92^a]

Şaki insanın haram yediğini, gönlünün temiz olmadığını ve ilim ehlinde uzak olduğunu ifade eden Attâr, altı beyitle okuyucularına nasihatte bulunur. Bu beyitlerde özetle şunlar yer almaktadır: Gönlünü temiz eyle ki kabir azabı çekmeyesin, alimlerden uzak olma ki cehennem ateşinde yanmayasın. Bunların yanı sıra kimseye kötü şey söylememeyi, insanlara kendini övmemeyi, altına ve akçeye gönül bağlamamayı tavsiye eder.

52. Der-Beyân-ı ‘Âlâmet-i Bahîl (Cimri Kişinin Alametleri Hakkında)

[92^a-92^b]

Attâr, dört beyit ile cimri kişilerin üç alametini belirtmiştir. Cimriler, dilenciden korkarlar, aç kalma korkusuyla titrerler, yolda bir tanıdığa rastlayınca ondan hemen yüzünü çevirir ve rüzgar gibi kaçar. Attâr, dilencinin malından kimseye fayda gelmeyeceğini, onun sofrasından kimsenin bir şey yiyemeyeceğini de ifade eder.

53. Der-Beyân-ı Hâcet-H'âsten (İhtiyaçların Giderilmesi Hakkında) [92^b]

Attâr, dört beyitle bu bölümde şunları nasihat etmektedir: İhtiyaç duyduğun şeyleri, yüzü gülmezlerden isteme, Allah'tan iste. Bir müminin işe sana düşerse ve senin de bu ihtiyacı giderecek gücün varsa, gider. Düşmanlarının ölmesinden mutluluk duyma ve kimseyi kimseye şikayet etme.

54. Der-Şıfat-ı Kanâ'at (Kanaat Hakkında) [92^b-94^b]

Attâr, otuz beyit ile kanaati ve kanaat sahibinin yapması gerekenleri izah etmiştir. Daima kanaat sahibi olmak gerektiğini ifade eden Attâr, şu nasihatlerde bulunmuştur: Her sabah kalk ve fırsatın varken istiğfar et, gıybet etme ve şeytandan başka kimseye lanet okuma. Kimin ki Allah'tan korkusu yoktur, Allah onu korkutur. Fakirlerin ihtiyacını gider ki Allah da senin ihtiyacını gidersin. İnsanın elindeki varlıkların hepsi eğretidir, geriye kalacak şeyler ise dertler ve acılardır.

Attâr, Allah yolunda verilen şeylerin gerçek mal olduğunu, geriye kalanlarının önemli olmadığını belirtir. Her kim ki az olan nimete razı gelir, Allah onun isteklerini yerine getirir. Dünyayı bir köprüye benzeten Attâr, akıllı insanların yani ahireti isteyenlerin bu köprüde beklememesi gerektiğini tavsiye eder. Bunun yanı sıra Allah'tan zenginlik istemenin iyi olmadığını çünkü bu malların mümin kişiye meşakkat olacağını, fakirliğin ise mümin için şifa olduğunu söyler. Attâr, mal ve evladın güzel şeyler olduğunu ancak bunun yanında imtihan olduğunu "Bilin ki mallarınız ve çoluk çocuğunuz birer deneme aracıdır." ayetini işaret ederek belirtir. Ahireti arzulayanlar için bu dünyanın mal-mülkünün öneminin olmadığını, böyle kişilere bir lokma ile bir hırkanın kafi geldiğini ifade eder.

Attâr'ın üzerinde durduğu noktalardan biri de cömertliktir. Cömert ol ki cihanın mihnetinden ve cehennemden kurtulasın. Cömerdin yüzü nurlu olur ve cömert, ahirette efendimize yakın olur. Cimrinin yeri ise şeytanın yanıdır yani cehennemdir. Onlar cennetin kokusu dahi alamazlar, diyerek insanlara cömert olmayı ve tevazu sahibi olmayı adet edinmeyi, cimrilikten ve kibirden uzak olmayı nasihat eder.

55. Der-Beyân-ı Ef'âl-i Şeytân (Şeytanın Yaptıkları Hakkında) [94^b-95^a]

Attâr, dört huyun şeytan işi olduğunu dört beyitle ifade etmiştir. Bunlardan birisi aksırmaktır. Yani bir kişinin aksırması hemen geçerse bu şeytan işidir. Bunlardan diğeri burundan kan gelmesi, diğeri esnemek ve sonuncusu da kusmaktır. Attâr, bunları belirtip okuyucularını şeytanın hilelerine karşı uyarmaktadır.

56. Der-Beyân-ı 'Alâmet-i Münâfık (Münafığın Alametleri Hakkında) [95^a]

Attâr, sekiz beyitle münafıklardan ve alametlerinden bahsetmiştir. Münafıklardan uzak olmak gerektiğini çünkü münafıkların yerinin cehennem olduğunu söylemiştir. Münafığın üç alameti olduğunu belirten Attâr, bunları şöyle ifade etmiştir: Münafık vaat ettiği şeyleri yerine getirmez, münafığın sözleri yalandır ve münafık, emanete hıyanet eder.

Attâr, münafığın yüzünde nur olmadığını belirtir ve insanları uyanık olmaya, münafıktan sakınmaya davet eder. Münafık ile yoldaş olanın da sonunun cehennem olacağını belirtir.

57. Der-Beyân-ı 'Alâmet-i Takvâ (Takva Alametleri Hakkında) [95^b]

Muttakide bulunması gereken üç özelliği aktaran Attâr, dört beyitle okuyucuları bilgilendirir: Takva sahiplerinin, her türlü günahı işleyebilen şakilerle sohbeti olmaz. Takva sahipleri, kötü arkadaştan uzak durur ve yalan söylemez. Takva ehli kişiler, helal mal peşinde koşarlar ve haramdan uzak dururlar.

58. Der-Beyân-ı Sebeb-i Fakîrî (Fakirlik Sebebi Hakkında) [95^b-98^a]

Attâr, bu bölümde fakirliğe dalalet eden şeylere ve bunun yanında başka nasihatlere de otuz beş beyitle değinmiştir. Sabah vaktinde, güneş doğmadan önce uyumak, gece de erkenden uyumak ahmaklıktır, nefsi çok yemeye alıştırmak nefsi azdırır ve bu iki şey fakirliğe sebebiyet verir.

Attâr, rızkın eksilmesini istemeyenlere şu nasihatlerde bulunur: Günah işleme, fasık olma ve isyan etme, yalan söz söyleme, çok uyuma, gece çıplak uyuma, çıplak şekilde idrarını yapma, herhangi bir çöple dişini hilalleme, kapı eşliğinde oturma,

eteğin ile yüzünü temizleme, yoksulların ekmek paralarını yeme, evden örümcek yuvalarını uzak tut, diyerek nasihat eder. Cenabetken yemek yemenin de fakirlik sebebi olduğunu, ancak alimlerin el ve ağzı yıkadıktan sonra yiyip içmede bir mazur olmadığını ifade etmiştir. Attâr, bunların yanında, Ömrünün artmasını istiyorsan kimseye belli etmeden, gizlice iyilik et, Allah'tan nimet istersen kırıntıları yerde bırakma, Allah'ın sana verdiği nimetlerin haram olmasını istemiyorsan anneni ve babanı ismiyle çağırma, Allah'tan kıymet görmek istiyorsan gece gündüz dua et, der.

Attâr, ayrıca yolculuğa tek çıkma, elini yüzüne vurma, gece aynaya bakma, güneşle gölge arasında uyuma, karanlık ve تنها evde tek oturma, yük taşıyan hayvanların arasına girme, evini gece süpürme, süpürdüğün toprağı kapı önüne koyma, elini çamur ve toprakla değil su ile yıka, tuvalette abdest alma, kapı yanına dayanma, elbiseni üzerinde iken dikme, pazara geç git ve erken gel, ateşi nefesinle söndürme, sakalına herkesin kullandığı tarağı sürme, sakalını kuru iken tarama ya da tarağı bir miktar ıslat ve öyle tara, israf yapma, gücün ve kudretin var ise dilencilik eyleme diyerek okuyucularına nasihatlerde bulunur.

59. Der-Beyân-ı Fevâid-i Şabr (Sabrın Faydaları Hakkında) [98^a-98^b]

Attâr, sekiz beyitle bu bölümü izah etmiştir. Bir kişi sabırlı olmak isterse zorluklardan kaçmamalı, onlara katlanmalıdır. Bela geldiği zaman sabır göstermeli, sabır göstermeyenler ehl-i sıdk katında şükredici olarak görülmezler. Sabır şikayet etmeden olmalıdır. Kul hizmeti ve ibadeti sayesinde ebedi aleme ulaşsa da ancak Allah'a gösterdiği hürmet ile Allah'a kavuşur. Kim ki ibadet eyledi, saadete erişir. Eğer, huzura kavuşmayı istiyorsan senin belaya sabretmen mümkün değildir.

60. Der-Beyân-ı Haşlet-i Ehl-i Behişt (Cennet Ehlinin Huyları) [98^b-99^b]

Yirmi dört beyit ile cennet ehlinin hasletlerini anlatan Attâr, şu nasihatlerde bulunur: Nimete şükür ve belalara tahammül gönlü parlatır. Attâr, günahlara hemen tövbe etmeyi tavsiye eder ve sürekli günah işleyenlerin cennet ehlinde olamayacağını belirtir. İyilik yaparsan kendi elinle yap ve hayrını dervişlere vakfet. Sağlığında verilen sadaka ölümünden sonra, ardından verilen sadakadan çok daha kıymetlidir, der.

Attâr, bağışlanan şeyleri sonradan geri istemeyi, bir kişinin kustuğunu yemeye meyletmesine benzetmiştir. Dünyanın baştan başa gam olduğunu, insanın gam sahibi olması gerektiğini, buranın ferahlanma yeri olmadığını ve Allah'ın da dünyadan huzur bekleyenleri sevmediğini ifade etmiştir. Bunların yanında Attâr, okuyucularından neden yaratıldıklarını düşünmelerini ve Allah'a ibadet etmek gerektiğini, haya sahibi ve cömert olmayı, günleri zikrederek geçirmeyi tavsiye etmiştir.

61. Der-Beyân-ı Tecrîd ü Tefrîd (Dünyadan El Çekme Hakkında) [99^b-101^b]

Attâr, yirmi yedi beyit ile mutluluk bekleyenlere dünyadan el çekmeyi nasihat edip tecridin ve tefridin ne olduğunu ifade etmektedir. Tefridi insanlık davasını terk etmek, tecridi ise şehveti terk eylemek olarak izah eder. Şehveti kadına benzeten Attâr, eğer şehvetini bir kere boşarsan yani onu reddedersen o zaman tefridde yani dünyadan el çekme anlamında benzersiz olursun.

Attâr'a göre, Allah'tan gayrıdan bir şey ümit etmeyende tefrid olmuş olur. Allah'a itimadı olanlar tecridden ümitli olur ve mâsivâdan ayrılıp dünya zevkenden uzaklaşır. Attâr, nasihatlerine şöyle devam eder: Ahiret için dünyayı terk eyle, üzerinden ipekli elbiseleri çıkar. Yürü kendini dünyadan soyutla, gururdan ve kibirden uzak dur ki mekanın yüksekler olsun.

Dünyayı kömür ocağına benzeten Attâr, her kim ki kömür ocağı etrafında dolanırsa onun elbisesi de öyle kararacaktır, der. Her kim ki güzel kokan yerlere ,Attâra, yakın olursa ondan nasibini bulur. Feridüddîn Attâr, burada Attâr, derken kendinden de bahsetmiş olabileceği, yani bana yakın olun, kömür gibi adamların yanından uzak durun demiş olabileceği ihtimaldir. Ayrıca, salihlerle otur, fasıklardan ve zalimlerden uzak dur, yoksa onlar gibi olursun ve kendi yolundan uzaklaşırsın, der. Zalimin sohbetinin ateş gibi olduğunu, zalimin, inatçı ve halkı incitici olduğunu, zulüm edenlerin ve onlarla sohbet edenlerinin yerinin ise cehennem keskin ateşi olacağını belirtir. Salihlerle dost olanın ise Allah'ın mahremi olacağını söyler ve insanları şeriat yoluna davet eder.

Şeriatın dışında bir iş yapanların dalalete ve eleme düşeceğini, bu yolda gidenlerin batıda olduğunu belirten Attâr, daima Allah'ı istemeyi, batıldan uzak olmayı, cömertlikte ve insanlıkta meşhur olmayı öğütler. Doğru yolda gitmeyenlerin daima ahiret azabında kalacağını, şeytanın yolunda gidenlerin kötü namı olacağını belirtir. Attâr, cehenemme düşmek istemeyenlere nefsin isteklerinin zıddını yapmayı, gece ve gündüz Allah'tan korkmak gerektiğini nasihat eder.

62. Der-Beyân-ı Perhî[zî]den-i Dostî (Dostluklarından Sakınılacak Kişiler Beyanında) [101^b-102^b]

Attâr, yirmi üç beyit ile uzak durulması gerekenleri ifade etmiştir. Attâr, insanın, zarar verici kişilerden, ayıpları ve kusurları aşikâr edenlerden, içki içicilerden, zengin olup da zekâtını vermeyenlerden, riya sahibi olanlardan, münafıklardan, yalancılardan, haset edenlerden, çıkar umanlardan uzak durması gerektiğini ve onları dost edinmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Bunun yanında Attâr, peygamber sünneti olan hastaları ziyarete gitmeyi, dostlara yardım etmeyi, susuz insanları suya kandırmayı, yetimlerin ihtiyacını gidermeyi nasihat etmiştir.

Yetimin ağlamasının arşın harekete geçmesine sebep olacağını ve yetimi ağlatanın da cehennemde yanacağını söylemiştir. Yetimi ve hastayı güldürene ise cennet kapısının açılacağını ifade etmiştir. Yaşlıları aziz tut, zayıflara merhamet ve şefkat göster, karnını doyurmak için kimseden asla yemek isteme, zira insanların çoğu çok yiyicilikten hasta olmuşlardır. Attâr, dininin temiz olmasını isteyenlere daima helal lokma istemeyi, haramdan uzak olmayı da nasihat etmiştir. Zira haramı isteyenin gönlünde hırsızlığın yattığını belirtmiştir.

63. Der-Beyân-ı Şıla-i Raḥim (Akrabayı Ziyaret Hakkında) [102^b-103^a]

Attâr'ın, akrabaları ziyaret hakkında bulunduğu tavsiyeler beş beyitle ifade edilmiştir. Akrabaların hatırını sormanın ömrü uzattığını, akrabalarından yüz çevirmeninse ömrü kısalttığını belirtir. Attâr, akrabaların kötü olsa da onlara ilgisiz kalma, der ve akrabalarla ilişkiyi kesenlerin kötülükle anılacaklarını ifade eder.

64. Der-Beyân-ı Fütüvvet (İyi ve Merd Olmanın Beyanı Hakkında) [103^a]

Attâr, yedi beyitle fütüvveti yani kerem ve ihsanı ifade etmiştir. Attâr, iyi insanın her zaman Allah'tan korkması gerektiğini, Allah yolunda olanların, ihtiyaç anında bile olsa cömertlikte bulunacağını ifade etmiştir.

Allah'ın rahmetini ve bereketini bekleyenlere, Allah dostlarının sohbetinde bulunmayı tavsiye etmiştir. Evliyalar ile bir arada olanların, düşmanların aybını dahi bilmediğini, velilerin düşmanların dahi helakini istemediğini, halkın dertleriyle dertlendiğini ifade eder. Bunun yanında veliyullahın cefa ve eziyet de göre kimseden insaf istemeyeceğini belirtir. Attâr, nasihatte bulunduğu bir başka husus ise, kendi muradının isteğinin peşinden gitmeyip masivayı terk edenlerin selamete ereceğidir.

65. Der-Beyân-ı Fakr (Fakirliğin Beyanı Hakkında) [103^a-103^b]

Attâr, fakirin kim olduğunu yedi beyitle ifade eder. Bu bölümde bahsedilen fakir, günümüz anlamındaki fakir değildir, dervişler için kullanılan ifadedir. Fakir, hırka altında oturur ama kendini zengin gösterir, açtır ancak toklukta şikayette bulunur, açlığını kimseye söylemez. Düşmanlarına dostluk eder. Fakirin gönlü zengindir ancak elinde hiçbir şey yoktur. Attâr, fakirin özelliklerini belirttikten sonra şunları tavsiye eder: Dervişlerle dost olana cennet sarayının verileceğini, kendini dervişlere teslim edenin, Allah tarafından muhafaza edileceğini belirtmiştir.

66. Der-Beyân-ı İntibâh Ez-Ğaflet (Gafletten Uyanmanın Beyanı Hakkında) [103^b-105^a]

Attâr, yirmi yedi beyit ile gafletten uyanmayı açıklamıştır. Attâr, okuyucularına Allah'tan gafil olmamak gerektiğini, batıl yoldan uzaklaşmayı, bu dünyanın gülme yeri olmadığını, ibret gözünün açık olması gerektiğini ifade etmiştir. Attâr, bunların yanında çok konuşmamayı, hırs ve tama'dan uzak durmayı, nasihat edenleri can kulağıyla dinlemeyi, şeytana ve nefse uymamayı, sıkıntılı olan yerlerden uzak durmayı öğütlemektedir.

Feridüddîn Attâr'ın diğer nasihatlerinden bazıları da şunlardır: Düşmanına güvenme, Allah'ın gazabını düşün, şer-i şerifi ve kıyamet gününü her şeyin önünde

gör, kendi hevesini terk eyle, Hakk'ın emrini tut, Allah'ın hükmüne yüz çevirme, Allah'ın yarattıklarına merhamette bulun, fakirler gece ve gündüz yemek ver, hastanın gönlünü mutlu eyle. Attâr, bunları söyledikten sonra, ahiret yolunun zor olduğunu ve sırat köprüsünden geçerken kimseden fayda olmayacağını ifade etmiştir. Bu vasiyetleri yerine getirenin her iki alemde de mutlu olacağını ifade eden Attâr, bu tavsiyelere uymayanların ise Allah'ın rahmetinden uzak olacağını belirtmiştir.

Attâr, bu bölüme şu dua ile son vermektedir: Allah'ım hepimize rahmet eyle, hepimizin günahını affeyle, zira bizim çok günahımız vardır ve senden gayrı kimsemiz yoktur. Senin hükmüne razıyız, her kim ki bu nasihatleri çok okuya Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

H. Eserin Dili ve Üslûbu

Ferîdüddin Attâr'ın Farsça yazdığı Pend-nâme'yi 17. yüzyılda Müfid ismiyle kaleme alan Abdurrahmân Abdî Paşa, eserinde, içerisinde bulunduğu yüzyılın dil ve üslûp özelliklerine uygun olarak eserini yazmıştır. Eserin yazılış amacı, öncelikle okuyanlara nasihat vermek olduğundan dili sade ve anlaşılırdır. Bunun yanı sıra müellif, eserinde Arapça ve Farsça kelimelere ve tamlamalara da sıkça yer vermiştir. Arapça ve Farsça kelimelerle yapılan tamlamalar genellikle dil bilgisini izah için oluşturulmuştur.

"Leb tudağdur. Be-pîş bâ-yı meftûha te'kîd zarf[ı]dur. Pîş bâ-yı 'Acemînüñ kesriyle 'ind ma'nâsınadır. Ve kuddâm ma'nâsınadır. Dağı gelir kâfuñ zammiyle zarf-ı mekândur. Türkîde ol ta'bîr iderler. Ve pes bâ-yı 'Acemînüñ fethiyle şöñra ma'nâsınadır. Ve dendân diş ma'nâsınadır." [36^b]

"Z'âbda zâ-yı meftûha memdûde okunub zarûret-i vezn için hemze vaşl olunur ve elif-i memdûde ile şu ma'nâsınadır. Ve pür bâ-yı 'Acemînüñ zammiyle ve rânuñ sükûniyle tolu ma'nâsınadır. Ve me-sâz nehy-i hâzîrdur. Mîm ve sînüñ fethiyle okunur ma'nâsı düzme, eyleme dimekdür. Ve âhûr elif-i memdûde ile ve hânuñ zammiyle ve vâv-ı resmiyle atlar vesâ'ir hayvânlar sâkin olmağ için olan mekândur." [40^a]

"Huft hâ-yı mu'cemenüñ zammiyle ve tâ ve fânuñ sükûniyle fi'l-i mâzî-i müfred-i gâyibdür. Lâkin muzâri'den şöñra vâki' olmağla maşdar ma'nâsınadır. Ve

*hîz hâ-yı mu'cemenüñ kesriyle ve yâ-yı gayrı melfûzanuñ ve zânuñ sükûniyle emr-i hâzırdur. Ma'nası kalk dimekdir. **Bî-goft** edât-ı selbdür. Müştakqâtdan gayrıya dâhil olagelmışdür. Lâkin goft bunda goften ma'nâsınadır. Maşdar [41^a] te`vîlde olmağla bu yânuñ duhûlı bi'z-zarûrî câ'iz görülmüşdür. Yohsa yine maşâdirde nûn-ı nâfiyedür dâhil olan." [40^b -41^a]*

*"**H`ânî** fi'l-i muzâri'-i müfred-i muhâtabdur ve şîn-i zamîr nefsi-i emmâreye râci'dür. Ve **h`ânî**de olan yâ sâkine zarûret-i vezn için meftûha okunur." [52^b]*

*"**Kem** kâf-ı 'Arabînüñ fethiyle ve mîmüñ sükûniyle eksik ma'nâsınadır. Lâkin bu mahalllerde külli terkden 'ibâretdür. Nitekim sâbîkâ beyânı mükerrer mürûr itmişdür. Ve **gerd** kâf-ı 'Acemînüñ fethiyle ve rânuñ sükûniyle bunda emr-i hâzırdur. Ma'nası dolan ve çigzin dimekdir. Lâkin bunda kem ile müsta'mel olmağın dolanma ve çigzinme dimekdir. Ve **gird** kâf-ı 'Acemînüñ kesriyle ve rânuñ sükûniyle çevre ve etrâf ma'nâsınadır. Ve **fi`âl** fânuñ kesriyle fi'lüñ cem'idür." [55^b]*

*"**H`âce** hânuñ zammiyle ve vâv-ı resmîyle ve elif ile 'azîz ve dânişmend ta'zîmi vâcib olan kimesnelere dirler. Ve efendi ma'nâsına da gelir. Ve **kem** külli terkden 'ibâretdür. Ve **gûş-dâr** hıfz eyle dimekdir. Nitekim yukarıda mufaşşal beyân olındı. **Nîgû** nûnun kesriyle ve kâf-ı 'Acemînüñ zammiyle eyü dimekdir. Ve **likâ** yüz ma'nâsınadır kim 'Acem rûy diyü." [61^a]*

Eserinde sıkça ayet, hadis ve kelâm-ı kibarlara yer veren Abdurrahman Abdi Paşa'nın iyi bir dînî bilgisinin olduğu görülmektedir. Paşa, Arapça ve Farsça bilgilerle islâmî bilgileri çok güzel bir şekilde harmanlamıştır. Bunu yaparken de didaktik bir amaç güdüldüğünden eser, okuyucunun anlayacağı bir açıklıkla yazılmıştır. Bunun için müellif, bazen şerhteki Arapça ve Farsça kelimelerin lugat anlamlarını bazen de eserdeki anlamlarını izah etmiştir.

*"**Pey** bâ-yı 'Acemînüñ fethiyle iz ve ard ma'nâsınadır, lezzâta muzâfdur. Ve lezzât dahı nefsânîye muzâfdur. İzâfetleri lâmiyyedir. Ve dost-dâr muhâbbet ma'nâsınadır. Lâkin bunda dost-dâr vaşf-ı terkîbî aqsâmından olmak rûşendür. Böyle olunca dost başka vü dâr başka yazılmağ lâzımdur." [38^a]*

"**Müdbir** if'âl bâbından ism-i fâ'ıldür, arđın girüsine gidici kimseye dirler. Bunda bed-baht ve tâli'süz ma'nâsınadır." [49^b]

"**İmrûz** bugün dimekdür. Elifüñ kesriyle ve mîmüñ sükûniyle aşlında in rûz idi. Ma'lûm ola ki rûza ve şebe ve sâle kelimelerine ism-i işâret dâhil olduğda qarîb içündür. Ya'nî in kelimesi bunlara dâhil olsalar hemzeye delâlet iden yâ hazf olunub nûn mîme ibdâl olur f'ehfaz. **Ferdâ** yarın dimekdür ve ma'lûm ola ki imrûzdan murâd dünyâ ve ferdâdan murâd âhiretdür." [50^a]

"**Tevekkül** luğatde kul emrini Hudâya ısmarlayub her hâlde halkdan kaç'-ı temennâ itmege dirler ammâ işlâhda bedenini ancak 'ibâdet ve tâ'ata şarf idüb kalbini ancak Hudâya ta'alluk itmege dirler." [50^b]

"**Seg** sînüñ fethiyle ve kâf-ı 'Acemînüñ sükûniyle köpek dimekdür 'Arabîde kelb gibi." [53^a]

"**Ebleh** elifüñ ve bânuñ sükûniyle ahmağ ma'nâsınadır. Ve **meşveret** mîmüñ fethiyle danışmağ ma'nâsınadır. Ve **dâden** virmek ma'nâsınadır. Maşdardur, mef'ûlüne muzâfdur." [56^b]

"**Âgâhî** elif-i memdûde ile ve kâf-ı 'Acemîyle ve yâ-yı maşdariyye ile haberdârluk ma'nâsınadır. Ve **nezd** nûnuñ fethiyle kat ma'nâsınadır. **İdbâr** elifüñ kesriyle ve dâluñ sükûniyle if'âl bâbından maşdardur. Ammâ bunda bed-bahtluk ma'nâsınadır. Ve **gümrâhî** yâ-yı maşdariyye ile azgunluk ma'nâsınadır." [58^a]

"**Hadîs** söz ma'nâsınadır. Ve yâ vahdet içündür. Ve **reft** rânuñ fethiyle ve fânuñ ve tânuñ sükûnlarıyla fi'l-i mâzî-i müfred-i gâyibdür. Luğatde ma'nâsı gitdi dimekdür. Ammâ bunda vâki' ve şâdir oldı dimekdür. Ve **nâgeh** nûn-ı nâfiye ile kâf-ı 'Acemüñ fethiyle ve hâ-yı aşliyyenüñ sükûniyle ansızın ma'nâsınadır. [64^a] Ve **zebân** zânuñ fethiyle ve zammiyle luğatdür, dil ma'nâsınadır." [63^b-64^a]

Abdurrahman Abdi Paşa, sadece kelime ve tamlamaları açıklamakla yetinmemiş, eserin daha anlaşılır olabilmesi için eklere ve metindeki görevlerine de yer vermiştir.

tâ, edât-ı ta'lîl, edât-ı teşbîhe, edât-ı haber

ender, edât-ı şıla, edât zarfı

mer, edât-1 şıla.

bî, edât-1 selb

ber, edât-1 te'kîd, edât-1 şıla, edât-1 ta'lîl, edât-1 zarf.

ter, edât-1 tafđîl, edât-1 tafzîl.

gâh, edât-1 zarf

der, edât-1 şıla, edât-1 te'kîd

râ, edât-1 şıla, edât-1 mef'ûl, edât-1 taḥşîs.

mî, edât-1 te'kîd.

hemîn, edât-1 te'kîd.

hem, edât-1 te'kîd.

veş, edât-1 teşbîh.

gîn, edât-1 nisbet.

vâr, edât-1 teşbîh

pey, edât-1 ta'lîl

ber vey, ḥarf-i isti'lâ

yâ, ḥarf-i 'atf, yâ-yı sâkin, yâ-yı maşdariyye, vaḥdet-i nev'iyeye, yâ-yı aşliyye

ki, ḥarf-ı beyân

iy, ḥarf-i nidâ

bâ, ḥarf-i zarf, ḥarf-i şıla

Müellif, fiilleri verirken kelimelerin geçmiş zaman ile geniş zaman çekimlerini de belirtmektedir:

Ârâyed elif-i memdûde ile fi'l-i muzâri'-i müfred-i gâyibdür Ârâyîdenden müştakḳdur. Ma'nâsı bezer ve zînet eyler dimekdür. [58^b]

Rânde nûnun fethiyle sürer dimekdür. Fi'l-i muzâri'dür. Rânîdenden müştakḳdur. [60^a]

Cest cîm-i ‘Arabuñ fethiyle ve sîn ve tânuñ sükûnlarıyla fi‘l-i mâzî-i²⁷ müfred-i gâyibdür. Ma‘nâsı şıçradı dimekdür. Cestenden müştakğdur. [64^a]

Bikâhedde yâ-yı meksûre te‘kîd-i ma‘nâ-yı istikbâliyyedür. Ve **kâhed** kâf-ı ‘Arabîyle fi‘l-i muzâri‘-i müfred-i gâyibdür. **Kâhîdenden** müştakğdur. Ma‘nâsı eksildür dimekdür. [76^a]

Nih nûnuñ kesriyle ve hâ-yı aşliyye-i melfûzanuñ sükûniyle emr-i hâzırdur. Ma‘nâsı ço dimekdür. **Nehîdenden** müştakğdur nûnuñ fethiyle ve hânuñ kesriyle. [81^b]

Abdurrahman Abdi Paşa, Müfid'de gramer bilgisinin yanı sıra okuyuculara nasihat ettiği bölümlerde "*İy ‘azîz, iy oğul, iy karındaş, iy yigit, iy efendi, iy ulu.....*" gibi hitaplarla okuyuculara seslenir:

"*İy ‘azîz, ‘âfiyet ü selâmet isterseñ anı dört nesnede bulmağ mümkündür.*" [38^b]

"*Dört nesne dört nesneden hâşıl olur. Hâtırıñda tut bu nükte[y]i benden iy ‘azîz.*" [65^a]

"*Mâdâm ki kâdirsin nefsuñ murâdını hâşıl eyleme tâ kim iy oğul nefsuñ tuzağına düşmeyesin. Ya ‘nî nefsuñ zebûnı ve mağlûbı olmayasın dimekdür.*" [39^a]

"*Nefs öldürmek mümkün degüldür. İllâ üç nesne ile mümkündür iy ‘azîz. Çünkü ol üç nesne[y]i söylerüm hâtırıñda tut, unutma.*" [48^b]

"*Çünkü rûz-ı ezelde fuzûlluk eyledüñ ve emâneti kabûl eyledüñ. İmdi ‘ibâdet ü tâ‘at hareket ve sa‘y eyle iy oğul üşenici olma. Çünkü ‘âlem-i ervâhda elestü bi rabbiküm su‘âline belâ didüñ. Ya ‘ñî belî deyü cevâb itdüñ. İmdi bu ‘âlemde de vücûd ve cesed sebebiyle tenbel olma.*" [54^a]

"*İy oğul her kimse ki dört şey’ tutar hem çâr dîger dağı mevcûd u peydâ olur. Ya ‘nî ol dört nesne dağı hâşıl olur.*" [59^b]

"*Dört şey’ bed-bahtluk nişânı geldi. Anı ezberle eger sen rûşen-kalb ve pâk-endîş iseñ. Ba‘z-ı nüshada mişrâ‘-ı sâni böyle vâkı‘ olmuşdur: "Yâd-gîreş çün şinîdi*

²⁷ Yazmada "muzâri" şeklindedir.

iy ahî." *Pes ma'nâ daħı böyle olur. Çünkü işitdüh anı daħı hâtıruñda ve zikrühde tut iy karındaş. Ri'âyet-i kâfiye cihetinden evvelki nüsha a'lâdur.*" [56^b]

"*İy karındaş Hağ Te'âlâ hazretlerinüh bendesı ol mâdâm ki kâdirsin sehâ ve cûd ile ol.*" [65^b-66^a]

"*İy yigit zamânedен 'ibret tut. Ya'nî mütenaşşıh ol [58^a] tâ aħmağlar zümresinden olmayasın.*" [57^b-58^a]

"*İy efendi dört nesne bekâ tutmaz. İy eyü yüzlü mü'min hıfz eyle yâhûd iy mübârek yüzlü mü'min hıfz eyle demek ola. Zîrâ meymûn mîmüh fethiyle ve yânuñ sükûniyle ve mîm-i sâninüh zammıyle mübârek ma'nâsınadır.*" [61^a]

"*Her ne ki şer'-i şerîfde nâ-ma'kûl ve nâ-makbûl ola hergiz anuñ eţrâfın dolanma iy aklı.*" [70^b]

"*İy mü'min zikru'llâhı çok de. Ya'nî Allâhı çok zikr ve tevhid eyle. Tâ ki iki âlemde 'izzet ve hürmet bulasın.*" [71^a]

"*Dört nesne âdeme za'if ve hastelik virür. İy Hağğa tapucu saña diyeyim kulak tut diñle.*" [74^b]

"*İy 'abd-i mükellef, Hudâyı sevici ol. Nitekim sen anuñ 'azâbından kenâre kurtulasın.*" [78^b]

"*Bey şeyden yüz şuyı ziyâde olur saña diyeyim işit iy ehl-i temîz. Ya'nî iy şâhib-i idrâk.*" [78^b]

"*İy ulu, halkuñ kadriñi añla. Tâ seniñ de gayrılar kadriñ añlaya ve bile.*" [79^b]

"*İy hâce mâdâm ki diliñ uzun ola eliñi kışa tut ve her cânibi segirtme. Zîrâ ol hûylu eliñ bir şey'e irişmez.*" [79^b]

"*İy ebu'l-heves mevt gamını çok ye. Zîrâ çünkü ecel gelür öñüne ve ardına dönmez.*" [81^b]

I. İktibaslar

Abdurrahmân Abdî Paşa, eserinin içeriğini zenginleştirmek, söylediklerini desteklemek ve anlam akıcılığını sağlamak için Müfid'de ayetlere, hadislere ve

büyük insanların özlü sözleri olarak bilinen kelâm-ı kibarlarâ sıkça yer vermiştir. Şerh geleneğinde önemli bir yeri olan iktibasların 35^a-105^a varakları arasında olanları şunlardır:

1. Âyetler

Cihânun belâlarına mübâlağa ile şabr idici ol zîrâ **إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ** (İnne'llâhe yuhibbu's-şâbirîn)²⁸ buyurmuşdur. Ni'met vaktinde Cebbâra şükr idici ol ya'nî hazret-i Hudâya şâkir ol ki ni'metüni ziyâde eyleye. Nitekim **لَنْ شُكْرْتُمْ لَزِيدِنَا** [Le'in şekertum le ezîdennekum]²⁹ naşş-ı şerîfi buña dâlldur. [45^a]

Eger tevekkül üzerine zafer ve kudretün olursa ya'nî her umûrda ahvalünü Allâha tevfiğ ve sipârîş idüb halâyıkdan kaç'-ı temennâ itmege kâdir olursañ Hâk Te'alâ hazretleri kesb ü sa'ysuz senün rızkuñı virür. Kuşlara virdüğü gibi. Kavluhû Te'alâ **وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ** [Ve men yettekillâhe yec'al lehû mahracâ. Ve yerzuḡhu min ḡaysu lâ yeḡtesibu ve men yetevekkel 'alâ'llâhi fe huve ḡasbuhu]³⁰ [51^a]

'Işk-ı Hudâ yolu erinün ḡalkdan 'âr u nâmı yoḡdur. Ya'nî ḡalkdan 'ârlanmaz ve köhne libâslardan kendüyi libâs-ı fâḡir ile bezemek sevdâsında olmaz. Belki ḡırka vü 'abâya ve köhne vü ḡabâya ḡâni' olub dâ'imâ maḡabbet-i Hudâ ve 'ışk-ı Mevlâ ile muḡayyed ve meşḡul olur. Zîrâ anlarun ḡaḡḡında **لَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ** [lâ yeḡḡâfûne levmete lâ'im]³¹ buyurulmuşdur. [51^b]

²⁸ Kur'an-ı Kerim'de bu ibâre Âli imrân suresinde, 3/159 "Vallâhu yuhibbuş'-şâbirîn" şeklindedir. " Nice peygamberler var ki, kendileriyle beraber birçok Allah dostu çarpıştı da bunlar Allah yolunda başlarına gelenlerden yılmadılar, zaafa düşmediler, boyun eğmediler. **Allah, sabredenleri sever.**"

²⁹ "Hani Rabbiniz şöyle duyurmuştu: Andolsun, **eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım.** Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir." İbrahim suresi 14/7

³⁰ "Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu açar.Onu beklemediği yerden rızıklandırır. Kim Allah'a tevekkül ederse, O kendisine yeter." Talak suresi 65/2-3

³¹ "Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Onlar mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar. Allah yolunda cihad ederler. **(Bu yolda) hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar.** İşte bu, Allah'ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, lütfü geniş olandır, hakkıyla bilendir." Mâide suresi 54/5

Bu kapunuñ yükini cânla çekmek gerekdür. Yoḥsa köpek gibi dilini çekmek gerekdür. Ya'nî bâb-ı Hudâya müte'allık tâ'at u 'ibâdete cân u gönül ile taḥammül idüb eltâf-ı Hudâya mazhâr olmak gerekdür. Ve illâ bâr-ı mezkûrı taḥammül idüb çekmezsen şusuzluḡdan dilini çıkarmış köpek gibi olmak muḥaḡḡaḡdur. Ya'nî Raḡmet-i Raḡmândan meded umar ve mu'âvenet taleb ider. Ammâ fâ'ide itmez zîrâ fermân-ı Hudâya tâ'at bulunmadı. [53b] Pes raḡmete daḡı liyâḡat bulmaz kelb gibi bihûde dilini çıkarur. **كمثل الكلب ان تحمل عليه يلهث او تتركه يلهث** [ke meseli'l-kelbi in taḡmil 'aleyhi yelhes ev tetrukhu yelhes]³² âyet-i şerîfinüñ mâ-şadaḡı olur. [53^a-53^b]

Ḥazret-i Şeyḡ ḡitâb-ı 'âmm tarîkiyle buyurur. Çünkü emânet yüküñi kabûl eylemişsin. Pes imdi ol yükü çekmeden melûl u bî-ḡuzûr ve bî-şabûr olmak gerekmez. Ya'nî olmamak gerekdür. Nitekim Kûrân-ı 'azîmde vârid olmuştur. **اَنَا عَرْضْنَا الْاِمَانَتَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالْجِبَالِ فَبَيَّنَّ اَنْ يَحْمِلْنَهَا وَاشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْاِنْسَانُ اِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا** [Innâ 'araḡnâ'l-emânete 'alâ's-semâvâti ve'l-arḡı ve'l-cibâli fe ebeyne en yaḡmilnehâ ve eşfaḡne minhâ ve ḡameleha'l-insânü, inneḡû kâne zalûmen cehûlâ]³³ [53^b]

... Pes ma'nâ-yı mevt-i zarûrî irişmedin evvel mevt-i kesbî ya'nî 'ucbı ve kibri ve levâzım-ı ḡayât u dünyây[1] terk idüb cânib-i tevâzu'a mebzûl ve eşḡâl-i âḡirete meşḡûl olun. Zîrâ mevt-i zarûrî irişince bir sâ'at-ı ḡayât mütevaḡḡı' degûldür. Nitekim Kûrân-ı şerîfde vârid olmuştur. **اِذَا جَاءَ اَجْلُهُمْ لَا يَسْتَاخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ** [Îzâ câ'e eceluhum lâ yeste'ḡirûne sâ'at^{en} ve lâ yestaḡdimûn.]³⁴ [56^a]

Çünkü aḡmaḡuñ avucına altun aḡçe gele çok isrâf ü mî-sâzed telef mî-sâzed bunda mî-koned ma'nâsınadır, [57^b] eyler dimekdür. Ya'nî isrâf eyler ve telef eyler demek olur. İsrâf bunda 'abes yire mal ḡarc itmege dirler. Ḥaḡ budur ki isrâf vebâl-i

³² "Onun durumu köpeḡin durumu gibidir: Üzerine varsan da dilini sarkıtıp solur; kendi hâline bıraksan da dilini sarkıtıp solur." Araf suresi 7/176

³³ "Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve daḡlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir." Ahzâb suresi 33/72

³⁴ "Eḡer, Allah insanları zulümleri yüzünden hemen cezalandırırsaydı yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onları belli bir süreye kadar erteler. **Ecelleri geldiḡi zaman ise ne bir an geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler.**" Nahl suresi, 16/61

‘azîmdür. Nitekim naşş-ı şerîfde vârid olmuştur. **إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ** [İnnellâhe lâ yuhibbu'l-musrifin]³⁵ [57^a-57^b]

Şükr eylememek sebab-i zevâl-i ni‘metdür ve şâkirüñ naşîbi kemâl ü izdiyâd-ı ni‘metdür. Nitekim Hâk Te‘âlâ kıur’ânda buyurur: **لَنْ نَزِيدَكُمْ لَازِدَتِكُمْ** [Le’in şekertum le ezîdennekum]³⁶ vârid olmuştur. Pes şükrden murâd a‘zâ her ne için hâk olundıysa aña şarf eylemekdür. [63^a]

Evvel Hâk Te‘âlâ hâzretlerinüñ emr itdügi ‘ibâdâtı yirine getürmekdür. Dağı baba ve anayı kendüden râzı ve hoşnûd itmekdür. **فَلَا تَقْل لِهْمَا فَا وَلَا تَنْهَر هَمَا وَقَوْل لِهْمَا** [fe lâ tequl lehumâ uffin ve lâ tenher huma ve kul lehumâ kavlen kerîmâ]³⁷ ve dağı hâzret-i fâhr el-enbiyâ şalevâtullâhi ‘aleyhi vesselâma buyururlar: **الْجَنَّةُ تَحْتَ أَقْدَامِ الْأَمْهَاتِ** [El-cennetu tahte aqdâmi'l-ummehât]³⁸ [75^b]

Şâkın gönül ârzûsıyla iş eyleme. Tâ ki ol iş [79^b] soñra peşîmânluğ hâşılıñ getürmeysesin lâzımdur ki **وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ** [ve şâvirhum fi'l-emr]³⁹ mu‘cibince ‘amel olunub elbette her huşûş müşâvere ile görîñmez. [79^a-79^b]

Cümle işlerüñ fâhrı ve güzîdesi itmek virmekdür. Ya‘nî dostlarüñ yüzine luğ ve ihsân kıapusıñ açmağdır. **وَيَطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مَسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا** [ve yu‘imûneğ ta‘âme ‘alâ hubbihî miskîn^{en} ve yetîm^{en} ve esîrâ]⁴⁰ murâd budur ki ahlâk-ı hamîdenüñ güzîdesi seğâvet ve ihsân idügin iş‘ârdur. [80^a]

³⁵ Kur'an-ı Kerim'de bu ibâre A'raf suresinde 7/31 "İnnehû lâ yuhibbu'l-musrifûn" şeklindedir. "Ey ademoğulları, her mescitte zinetinizi takınm.(güzel ve temiz giyinin) İyi, için fakat israf etmeyin. Çünkü **muhakkak Allah, israf edenleri sevmez.**"

³⁶ "Hani Rabbiniz şöyle duyurmuştu: Andolsun, **eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım.** Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir." İbrahim suresi 14/7

³⁷ "Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, **sakin onlara "öf!" bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle.**" İsrâ suresi, 17/23

³⁸ "Cennet, annelerin ayakları altındadır." Yılmaz, s.78.

³⁹ "Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. **İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et,** (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever." Âli imrân suresi, 3/159

⁴⁰ "Onlar, seve seve yiyeceği yoksula, yetime ve esire yedirirler." İnsan suresi, 76/8

İy ebu'l-heves mevt gamını çok ye. Zîrâ çünkü ecel gelür öñüne ve ardına dönmez. Kavle Te'âlâ **فإذا جاء أجلهم لا يستأخرون ساعة ولا يستقدمون** [fe izâ câ'e eceluhum la yeste'ħırûne sâ'aten ve lâ yesteqdimûn]⁴¹ [81^a]

İnnemâ evlâdikum âyetinüñ ma'nâ-yı şerîfini hâtırında tut. Ya'nî unutma. Bu cihânuñ mâl u mülküni yol tut. Ya'nî mal farz eyle. Ma'lum ola ki bu âyet-i şerîfüñ tamâmı budur. [94^a] **واعلموا أنما أموالكم وأولادكم فتنة وإن الله عنده أجر عظيم** [v]a'lemû innemâ emvâlukum ve evlâdukum fitnet^{um} ve ennellâhe 'indehû ecr^{um} 'azîm]⁴² fitne imtîhân ve tecrübe ma'nâsınadır. Ya'nî biliñüz ey mü'minler mâllaruñuz ve evlâdlaruñuz degüldür illâ sizi imtîhân ve tecrübedür. Pes eger 'ibâdet ve tâ'ati anlaruñ üzerine tervîc idüb mâl ve evlâd sebebiyle azmazsañuz sizüñ için taħkîk Allâhu Te'âlâ katında sevâb-ı 'azîm vârdur. Ya'nî cennet vârdur. [93^b-94^a]

Her kimse ki münâfîk ile yoldâş olur anuñ menzili kuyunuñ dibinde olur. Ya'nî cehennem kapusunuñ dibinde olur dimekdür. Kâle Te'âlâ **إن المنافقين في الدرك الأسفل** [inne'l-munâfîkîne fi'd-derki'l-esfel]⁴³ [95^a]

Hağ Te'âlâ şâdmânları sevmez. Bu sözi üstâdlardan ders tutaram. Kâle Te'âlâ **لا تفرح أن الله لا يحب الفرحين** [Lâ tefraħ innellâhe lâ yuħibbu'l-ferihîn]⁴⁴ [99^a]

Hağ Te'âlâ seni yokdan var iyledi andan ötüri ki Hağperest olasın. Ya'nî Hağka 'ibâdet ve tâ'at idesin. Nitekim Qur'ân-ı Kerîmde vârid oldı. **وما خلقت الجن والانس إلا ليعبدون** [Vemâ ħalaqtü'l-cinne ve'l-inse illâ li ya'budûn]⁴⁵ Müfessirler bunu li ya'rifûn tefsîr itmişlerdür. [99^b]

⁴¹ "Eğer Allah, insanları zulümleri yüzünden hemen cezalandırırsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onları belirli bir süreye kadar erteler. **Ecelleri geldiği zaman ise ne bir an geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler.**" Nahl suresi 16/61

⁴² "Bilin ki mallarınız ve çocuklarınız birer deneme aracıdır. Allah katında ise büyük bir mükâfat vardır." Enfal suresi. 8/28

⁴³ "**Şüphesiz ki münafıklar, cehennem ateşinin en aşağı tabakasındadırlar.** Onlara hiçbir yardımcı da bulamazsın." Nisâ suresi, 4/145

⁴⁴ "Şüphesiz Kârûn, Mûsâ'nın kavmindendi. Onlara karşı azgınlık etti. Biz ona, anahtarlarını (bile taşımak) güçlü bir topluluğa ağır gelecek hazineler verdik. Hani, kavmi kendisine şöyle demişti: "**Böbürlenme! Çünkü Allah, böbürlenip şımaranları sevmez.**" Kasas suresi, 28/76

⁴⁵ "Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım." Zariyat suresi, 51/56

2. Hadisler

Bu nakşlı yılanuñ zehri kâtıldür. Andan ırak olur her ol kimse ki 'âkıldür. Zîrâ dünyâyâ ragbet u muhabbet cem'-i haţânuñ başıdır nitekim vârid oldı. **حَبِّ الدُّنْيَا رَأْسٌ كُلِّ خَطِيئَةٍ** [Hıbbu'd-dunya re'su kulli hatı'etin]⁴⁶ [35^b]

Her kimse ki 'azâb-ı Hağdan emîn ola ya'nî korqusuz ola ol kimse mü'min degüldür muţlak kâfirdür. Nitekim hadîs-i şerîfde **الْأَمِنُ مِنَ الْيَأْسِ مِنَ رَحْمَةِ اللَّهِ كَمَا كَفَرَ** [El-emnu min 'azâbi'llâh ve'l-ye'su min rahmeti'llâh kilâhumâ kufrun]⁴⁷ vâki' olmışdur. [37^a]

Eger dâ'imâ âhiret murâdın isterseñ ya'nî âhiretde murâdum ve naşbüm müyesser olsun dirseñ yüri fahr libâsları ve harîr câmeleri arkañdan çıkar ki âhiretde giymek müyesser ola. Zîrâ **مَنْ لَبَسَ الْحَرِيرَ فِي الدُّنْيَا لَمْ يَلْبَسْهُ فِي الْآخِرَةِ** [Men lebise'l-harîre fi'd-dunyâ lem yelbeshu fi'l-âhireti]⁴⁸ buyurulmuşdur. [42^b]

Şüfî gibi eski câme içinde ve şof libâs ol. Ya'nî eyü halklar ile şıfatlanmış ol dimekdür. Murâd **تَخَلَّفُوا بِأَخْلَاقِ اللَّهِ** [Tahallağû bi-ahlâkı'llâh]⁴⁹ mefhûm-ı şerîfle 'âmil ol dimekdür. Ya'nî iy mü'minler Allâhuñ hûyları ve evşâf-ı cemîlesiyle hûylanuñ ve şıfatlanuñ dimekdür. [43^a]

Her kimse ki kâm-rânluğ terk eyler anuñ hilâfı üzre dirlik ve ma'îşet eyler. Murâden **لَا غَمَّ لِلْقَائِمِ** [lâ gâmm li'l-kâni]⁵⁰ hadîs-i şerîfüñ ma'nâ-yı laţîfine mazhar olub dünyâda ve âhiretde gâmm u guşsa yüzün görmeyüb iki cihânda şâd-kâm olur. Zîrâ kâm-rânluğñ hilâfı faqr u kanâ'atdur. Pes bu faqr u kanâ'at sebeb-i izdiyâd-ı rahmetdür. [46^b]

Her günlük rızka iktifâ eyle kâni' ol. Ya'nî her günki kifâyet idecek miğdârı rızkuñ buluna anuñla iktifâ eyle. Yarını ve öbür gününü kayırma. Eger kifâyet miğdârı

⁴⁶ "Dünya sevgisi, bütün hataların başıdır." Mehmet Yılmaz, Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük), Kesit Yayınları, İstanbul 2013, s. 223.

⁴⁷ "Allahın azabından emin olmak ve Allah'ın rahmetinden ümit kesmek, her ikisi de küfürdür."

⁴⁸ "Dünyada ipek giyen kimse, ahirette onu giyemez." Yılmaz, s.520.

⁴⁹ "Allâh'ın ahlakıyla ahlaklanınız." Yılmaz, s.640.

⁵⁰ "Kanaat edenler için sıkıntı yoktur."

rızkuñ yok ise Hudâdan iste. Zîrâ الرزق على الله [E'r-rızku 'alâ'l-lâhi]⁵¹ buyurulmuşdur. [48^a- 48^b]

Her ol kimse ki aqça ve altun kaydında olur 'âkıbet 'azâb u 'ikâbda nâ-çâr u 'âciz olur. لعن عبد الدينار [لعن عبد الدرهم] [[lu'ine 'abdu'd-dînâri] lu'ine 'abdu'd-dirhemi]⁵² [49^a]

Maḥşûl-i beyt: Yükuñ nedür? Dünyâ cîfesidür ki anuñ için Haḫ katunda 'izzetsüz ve hürmetsüz ve zebûn olmuşsin. Zîrâ tâlib-i dünyâ Haḫ katunda kelb gibi haḫîrdür ki nitekim الدنيا جيفة وطالبها كلاب [Ed-dunyâ cîfet^{um} ve tâlibuhâ kilâb^{um}]⁵³ buyurmışlardır. [55^a]

Maḥşûl-i beyt: Kin ü hasedi ve hıyâneti terk eyle. Altun gibi pâk vâri ol. Andan evvelki toprak olursın. Toprak ol ya'nî toprak olmazdan evvel toprak ol dimenüñ ma'nâsı موتو قبل ان تموتو [Mûtû ḫable en temûtû]⁵⁴ fehvâsınca daḫı hayâtta iken levâzım-ı dünyây[1] terk idüb eşğâl-i âhirete meşğûl ol dimekdür. [56^a]

Maḥşûl-i beyt: Eger bir kimse kendi gâzabını yutkunmadı yâhûd yutkunmaz 'âkıbet çok peşimânluḫ görür. Pes lâzımdur ki kişi ḫaşmı kendi nefsi emmaresine idüb anı kendüye muḫkem maḫlûb idüb ve zebûn eylemek gerek. Yoḫsa zu'afâya ve zûr-mend olanlara gâzab ve ḫışmuñ soñı peşimânluḫdur. Ammâ ne fâ'ide ḫâşıl fil-ḫaḫîka bahâdır ve pehlivândur. Ol kişi kim gâzab vaḫtinde zabt-ı nefse mâlik olub gâzabını yutkuna. Nitekim ḫadîs-i şerîfde daḫı vârid oldu: الشديد الذى يملك نفسه عند الغضب ليس الشديد بالصرعة انمالييس [Leyse's-şedîdu bi's-şur'ati inneme's-şedîdu'l-lezî [61^a] yemliku nefsehû 'inde'l-gâzabi]⁵⁵ [60^b-61^a]

Maḥşûl-i beyt: Dâne alçaḫ düşer. Anı yüce ve üst iderler. Hûşe çünki yukaru baş çeker anı alçaḫ iderler. من تواضع لله رفعه الله ومن تكبر وضعه الله [Men tevâzâ'a

⁵¹ "Rızık Allah üzerinedir, rızkı veren Allah'tır." Yılmaz, s.588.

⁵² "Altın ve gümüş paranın kulu (aşırı mal düşkünü) olan kimse lanetlenmiştir." Yılmaz, s. 471.

⁵³ "Dünya bir leştir, talipleri köpeklerdir." Yılmaz, s. 90.

⁵⁴ "Ölmeden önce ölünüz." Yılmaz, s. 550.

⁵⁵ "Pehlivan, güreşte hasmını yenen değildir; ancak öfkelenildiğinde kendisini zapt eden ve iradesine sahip olandır." Yılmaz, s. 464.

[li'llâhi] refe'ahu'llâhu ve men tekebbere važa'ahu'llâhu]⁵⁶ Zeber zânuñ ve bânuñ fethalarıyla üst ma'nâsınadır ki 'Arablar fevķ dirlir. Dest el ma'nâsınadır. Pes zeber-dest vaşf-ı terkîbîde ma'nâsı üstün ve eli üstli dimekdür. Lâkin bunda muṭlaķ yüce ve üst ma'nâsına olduğı lâzımdır. [67^b]

Bid'at bânuñ kesriyle luğatde yeñi iş ve soñradan peydâ olmuş nesne dimekdür. Ammâ bunda ḍalâlet ma'nâsınadır. Nitekim ḥadîs-i şerîfde vârid oldu. كل بدعة ضلالة [Kullu bid'atin ḍalâleh]⁵⁷ ve ḥürmet bunda ta'zîm ma'nâsınadır. [72^b]

Maḥşûl-i beyt: Dilüñ zikri Qur'ân okumaķ olur. Her kimüñ ki bu zikr[i] yokdur âhiret faķîrlerindendir. Ba'z-ı nüshada Her ki râ in hest ez-mü'minân vâki' oldu ya'nî her kimüñ ki bu zikri vardur mü'minlerdendir. شِفَا الْجِنَانِ فِي قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ [Şifâ'ü'l-cenâni fi kırâ'eti'l-Qur'ân]⁵⁸ [73^b]

Maḥşûl-i beyt: Evvel Haķ Te'âlâ ḥazretlerinüñ emr itdüği 'ibâdâtı yirine getürmekdür. Dağı baba ve anayı kendüden râzı ve ḥoşnûd itmekdür. فلا تقل لهما اف ولا تنهرهما و قول لهما قولاً كريماً (fe lâ teķul lehumâ uffin ve lâ tenher huma ve ķul lehumâ kavlen kerîmâ) ve dağı ḥazret-i fahr el-enbiyâ şalevâtullâhi 'aleyhi vesselâma buyururlar: الجَنَّةُ تَحْتَ أَقْدَامِ الْأَمْهَاتِ [El-cennetu taḥte aķdâmi'l-ummehât]⁵⁹ [75^b]

İy qarındaş ḥayâ imandan oldu. Ḥayâsız, şeytân bölüğünden oldu. Olur أَلْحِيَا مِنَ الْإِيمَانِ [El-ḥayâ'u mine'l-imân]⁶⁰ fehvâsı üzre. [78^b]

Maḥşûl-i beyt: Çünki kendi düşmenüñ üzerine zafer bulasın. 'Afv öñüñe getür suçundan geķ. إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْعَفْوَ [İnellâhe yuḥibbu'l-afve]⁶¹ buyurmuşdur. [79^b]

Maḥşûl-i beyt: Çünki faķîre güzel söz söylersin andan yeg olur ki aña ķumâş giydüresin. Ya'nî faķîre güzel söz söylemek ķumâş giydürmekden yegdir. Zîrâ الكلمة الطيبة صدقت [El-ķelimetu't-ṭayyibetu şadaķat]⁶² buyurmuşlardur. [82^b]

⁵⁶ "Allah rızası için alçak gönüllü olanı Allah yüceltir, büyükleneni ise Allah alçaltır." Yılmaz, s. 536.

⁵⁷ "Bid'atin hepsi sapıklıktır." Yılmaz, s. 385.

⁵⁸ "Gönüllerin şifası Kur'an okumaktadır." Yılmaz, s. 625.

⁵⁹ "Cennet, annelerin ayakları altındadır." Yılmaz, s. 78.

⁶⁰ "Ḥayâ imândandır." Yılmaz, s. 208.

⁶¹ "Muhakkak, Allah affetmeyi sever."

Maḥşûl-i beyt: Kendi nefsüni çünkü fehm idersin âgâh ol. Hâk Te'âlâ bî-'atâ ile bilürsin. [87^b] من عرف نفسه فقد عرف ربه [Men 'arefe nefsehû fe-ḳad 'arefe Rabbehû]⁶³

Maḥşûl-i beyt: 'Ârif-i billâh dünyâ ve âhiretten fâriğdür. Zîrâ ol Mevlâdan ğayrı nesneden fâriğ olubdur. Bu ma'nâda 'Acemâne edâ vardur. الدنيا حرام على اهل الآخرة والآخره حرام على اهل الدنيا وهما حرامان على اهل الله [E'd-dunyâ ḥarâm^{um} 'alâ ehli'l-âhireti ve'l-âhiretu ḥarâm^{um} 'alâ ehli'd-dunyâ vehumâ ḥarâmâni 'alâ ehli'llâh]⁶⁴ [87^b]

Maḥşûl-i beyt: Şol mü'min ki ol konuğı eyü tıtdı Hâk üzerine rahmet ḳapusun açar. اكر موا الضيف ولو كان كافرا [Ekrimû'z-ḫayfe velev kâne kâfiran]⁶⁵ [90^a]

Maḥşûl-i beyt: Baḫîlün itmegi derd ve elemdür. Ve cömerdüñ itmegi cümle devâdur. طعام البخيل داء وطعام السخي دواء [Ṭa'âmü'l-baḫîl dâ^{um} ve ṭa'âmü'l-seḫiy devâ']⁶⁶ [90^b-91^a]

Maḥşûl-i beyt: Kendi ḫâcetüñi çirkin yüzlüden isteme. Ya'nî 'abûs alıcı olub yüzi gülmez kimseden murâduñı taleb itme. Ol kimse ki güzel yüzlü tutar ya'nî güler yüzlüdür murâdıñı andan iste. اطلبوا الخير عند حسن الوجوه [Uṭlûbu'l-ḫayra]⁶⁷ 'inde ḫassâni'l-vucûhi]⁶⁸[92^b]

Maḥşûl-i beyt: Eger zu'âfâ'ya merḫamet ve şefḳat idesin lâyuḳdur zîrâ evliyânüñ güzel ḫûylarundandır ve 'âdetlerindendir. ارحموا من في الارض يرحمكم من في السماء [Îrḫamû men fi'l-arzı yerḫamukum men fi's-semâ'i]⁶⁹ [102^a]

⁶² "Güzel söz bir sadakadır." Yılmaz, s. 364.

⁶³ "Kendini bilen, kuşkusuz Rabbini de bilir." Yılmaz, s. 492.

⁶⁴ "Ahiret ehline dünya, dünya ehline ahiret haramdır. Allah ehline (dostuna) ise ikisi de haramdır." Yılmaz, s. 90.

⁶⁵ "Kafir bile olsa misafire ikram ediniz." Yılmaz, s. 112.

⁶⁶ "Cimrinin yemeği hastalıktır, cömertin yemeği şifadır."

⁶⁷ Yazmada "el-ḫavâlekum" şeklindedir.

⁶⁸ "İyiliği, güzel yüzlü (ve huylu)lerden isteyiniz." Yılmaz, s. 654.

⁶⁹ "Yeryüzündekilere acıyınız ki göktekiler de size acısınlar(hakkınızda hayır dua etsinler)." Yılmaz, s. 324.

3. Kelâm-ı Kibârlar

Her yakışıklı şûrete tâlib u rağib olma. Ya'nî sâde vü güzel tâzelere meyl ü maḥabbet eyleme. Hâşıl-ı kelâm dilber sevmeye zîrâ Hudâdan gayrı ta'aşşuk ḥaṭâdur ve atlas u dîbâ giymek sevdâsında olma. Ma'lûm ola ki Mevlânâ Câmî Nefahât-nâme kitâbunda bu kimseden naql ider. Ehlullâhdan bir kimesne eyitmiş ki kırk velîye mülâkî oldum, cümlesinden naşîhat taleb eyledüm, cem'isi bana **إياك مصاحبت الاحداث** [İyyâke muşâḥabete'l-eḥdâs] ⁷⁰ didiler. Ya'nî zinhâr şakın sâde-rûlarla muşâḥabetden ve anlar ile iḥtilâd eylemeden. Pes ma'lûm oldu ki tâzelerden iḥtirâz lâzımdur. [41^b]

Maḥşûl-i beyt: Her kim ki nûr-ı yakîn ḥâşıl ola ya'nî 'ilm-i Allâhda şübhesi olmaya pâk kalbli îmân şâhibi olur. Ba'z-ı nüshada îmânla rûşenüñ arasında vâv-ı 'âṭife vâkî' oldı. Ma'lûm ola ki yakînden murâd bu maḥallde câ'izdür ki Ḥazret-i 'Alî kerremallâh vechenüñ **لو كشف الغماما [ازددت يقينا]** [lev kuşife'l-ğıṭâu mâ [e]zdedtu yakînen]⁷¹ ḥadîs-i şerîfine telmîḥ ola. Ya'nî cennet ve cehennemî şöyle bildim ki eger hicâb kaldırılıub göstereşerdî yakîn cihetinde ziyâde olmazdım. Ke-ennehû evvelden zerre kadar şübhe bu kadar ki görmekle izdiyâd yakîn ḥâşıl ola. Ammâ taḥkîk-i kelâm u murâd ve meşâyîḥ-ı 'izâm budur ki yakînden murâd bunda îmân du'âsında muḥarrer olan altı şey'üñ cümlesini bilmekte şek ve şübhe etmemekdür. [78^a]

Maḥşûl-i beyt: İy ḥalef yûri tevâzu' idici ol. Zîrâ bu tevâzu' ehl-i şerefüñ zînetidür. Ehl-i şerefdan murâd evliyâ'u'llâhdur. **شرف المر في التواضع** [Şerefu'l mer'î fi't-tevâzû'ı]⁷² [81^b]

Maḥşûl-i beyt: Evvelâ şol düşmandan şâkın ki ol öc ve 'inâd idicidir. Ve andan soñra câhil dostuñ muşâḥabetinden [82^b] ya'nî şakın dimekdür. Yine perhîz kon muḥadderdür. **عدو عاقل خير من صادق جاهل** [Aduvv^{un} 'âḳil^{un} ḥayr^{un} min şâdîḳ^{un} câhil^{un}.]⁷³ [82^b]

⁷⁰ "Yeni yetmelerden sakın."

⁷¹ "(Gizli sırlara ait) Perde açılırdı benim yakîni imanım daha fazla artmazdı."

⁷² "İnsana şeref veren tevazusudur."

⁷³ "Akıllı düşman akılsız dosttan hayırlıdır."

Maḥşûl-i beyt: Hâk Te‘âlâ seni yokdan var eyledi andan ötüri ki Hâkperest olasın. Ya‘nî Hâkka ‘ibâdet ve tâ‘at idesin. Nitekim Qur‘ân-ı Kerîmde vârid oldı. وما خلقت الجنّ والانس إلا ليعبدون (Vemâ ḥalaktü'l-cinne ve'l-inse illâ li ya‘budûn)⁷⁴Müfessirler bunu li ya‘budûn tefsîr itmişlerdür. [Vallâhu a‘lemu be-ḥaḳîḳat]⁷⁵[99^b]

Maḥşûl-i beyt: Egerçi fakir hırka altında olur ammâ ḥalq katunda kendüyi ğanî gösterir. اظهر الغنا من الشكر [İzhâru'l-ğınâ mine‘ş-şükr]⁷⁶[103^b]

İ. Metnin Oluşturulmasında Dikkat Edilen Hususlar

Metni yazarken Times New Roman fontunu kullandık. Nüşhada Attar'a ait olan beyitler orijinal şekliyle, Farsça olarak, yazılmıştır. Biz, eseri transkribe ederken hem orijinal şeklini hem de transkripsiyonlu şeklini yazdık. Okuyamadığımız yerlerde ise, eserin ilgili kısmının fotoğrafını çalışmamıza yapıştırdık. Müellifin yanlış yazdığı kısımları ise düzelterek bu kısımları dipnotta belirttik. Farsça ön ekleri yazarken ve tamlamaları gösterirken kısa çizgi kullanmayı tercih ettik.

Yazmada birçok ayet, hadis ve kelâm-ı kibar yer almaktadır. Bu ayet, hadis ve kelâm-ı kibarları da orijinal şekliyle yazdık, okunuşlarını ise köşeli parantezlerle ifade ettik. Anlamlarının ne demek olduğunu ise dipnotlarla izah ettik.

Yazmada, müellifin yazmayı unuttuğu ya da yanlış yazdığı kısımları da köşeli parantez kullanmak suretiyle biz tamamladık.

⁷⁴ "Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım." Zariyat suresi, 51/56

⁷⁵ "Doğruyu yalnızca Allah bilir."

⁷⁶ "Allah'ın verdiği nimeti izhar etmek şükürdür."

İKİNCİ BÖLÜM

TRANSKRİPSİYONLU METİN

MÜFİD ADLI ESERİN 35^a-105^a VARAKLARININ TRANSKRİPSİYONLU METNİ

[35^a]

Der-Beyân-ı Çâr-Çîz ki Bâ-Hağarest

Mağşûl-i Terkîb: Bu naşihat ile dört şey'ün beyânındadır ki hağar ider.

چارچیزست ای برادر باخطر

تاتوانی باش ازینهابرحذر

Çâr-çîzest iy birâder bâ-hağar

Tâ tüvânî bâş ez-înhâ ber-ğazer

Çîzestde sîn ve tâ edât-ı haberdür hağara muğayyeddür. Tağdîri bâ hağarest dimekdür.

Mağşûl-i beyt: Dört nesne hağarlıdır ya'ni hağar iledür, hergiz hağardan ayrılmaz. Mâdâm ki kâdirsin ol şeylerden ħazer üzre ol. Hağar korku ma'nâsınadır.

قرب سلطانی و الفت بآبدان

رغبت دنیا و صحبت با زنان

Ķurb-ı sultânî vü ülfet bâ-bedân

Rağbet-i dünyâ vü şöhet bâ-zenân

Mağşûl-i beyt: Ol dört şey'ün birisi sultân yakınlığıdır ve biri dağı yaramazlarla dostluk eylemekdür ve biri dağı [35^b] dünyâya rağbet eylemekdür ve biri dağı 'avratlar ile şöhet eylemekdür. Bu dördü iden hağar iledür.

قرب سلطان آتش سوزان بود

بآبدان الفت هلاک جان بود

Ķurb-ı sultân âteş-i sûtân buved

Bâ-bedân ülfet helâk-ı cân buved

Hazret-i Şeyh mezkûr dört nesnenüñ ne vechile haţarlı oldukları terbiyyet üzere tafşîl idüb buyurur.

Maḥşûl-i beyt: Pâdişâh yakınlığı yakıcı âteşdür ve yaramazlarla ülfet ü ihtilât itmek cân helâkine sebebdür. Zîrâ Hudâya yakın olmağa mâni‘ olur. Ma‘lûm ola ki bunda buved kelimelerine edât-ı haber ma‘nâsı virildi ki hüsn-i edâya ri‘âyetdür.

زهردارد رد درون دنيا چومار

كرچه بينى ظاهرش نقش نكار

Zehr dâred der-derûn dünyâ çü mâr

Gerçi bîmî zâhireş naqş-ı nigâr

Maḥşûl-i beyt: Dünyâ derûnında mâr gibi zehr tutar. Ya‘nî dünyâ haqîkatde yılân gibi zehr-nâkdür, egerçi zâhirini naqş u nigâre görürsin. ‘Aţf-ı tefsîrî kabîlindendür.

مى نمايد خوب و زيادى نظر

ليك از زهرش بود جانراخطر

Mî-nümâyed hûb u zîbâ der-nazar

Lîk ez-zehreş buved cân râ haţar

Maḥşûl-i beyt: Gerçi nazarda güzel ve yakışıqlı görünür. Ama zehrinden cânâ ḥavf u haţar vardır.

زهر اين مارمنقش قاتلست

باشد ازوى دور هر كس عاقلست

Zehr-i îñ mâr-ı munaqqaş kâtilest

Bâşed ez-vey dûr herkes ‘âqilest

Maḥşûl-i beyt: Bu nakşlı yılanuñ zehri kâtıldür. Andan ırak olur her ol kimse ki 'âkıldür. Zîrâ dünyâya rağbet u muḥabbet cem'-i ḥaṭânuñ başıdur nitekim vârid oldı. **[Ḥubbu'd-dunya re'su kulli ḥatî'etin]**⁷⁷

همچو طفلان منکراندر سرخ زرد

چون زنان مغرور رنگ و بومکرد

Hemçu tıflân minger ender sürḥ zerd

Çün zenân mağrûr renk u bû megerd

Minger mîmüñ nâfiye fetḥiyle ve nûnun kesriyle ve kâf-ı 'Acemînüñ fetḥiyle nehy-i ḥâzırdur müfred-i ğâyıbdür. Ma'nâsı bakma dimekdür. Ender bunda edât-ı şıladur. Ve **sürḥ** sînüñ zammiyle kıızıl ma'nâsınadır. Ve **zerd** zânuñ⁷⁸ fetḥiyle şaru ma'nâsınadır. **[36^a] megerd** mîmüñ fetḥiyle ve kâf-ı 'Acemîniñ fetḥiyle nehy-i ḥâzırdur. Olma dimekdür.

Maḥşûl-i beyt: Küçükler gibi kıızıl ve şaruya iltifât u rağbet ve meyl ü muḥabbet itme 'avretler gibi koğu vü renge mağrûr olma.

زال دنیا چون عروس ار استست

هر دوروی شوی دیگرخواستست

Zâl-ı dünyâ çün 'arûs ârâstest

Her dü-rûzî şûy-ı dîger ḥ'âstest

Zâl qarı ma'nâsınadır dünyâya izâfeti beyâniyyedür. Ve **şûy** şînüñ zammiyle zevc ma'nâsınadır. Ya'nî 'avret eri dimekdür. Zîrâ muṭlaq ere merd dirler.

Maḥşûl-i beyt: Qarı dünyâ gelin gibidür, bezenmişdür. Her iki günde bir ğayrı er ister ma'lûm ola ki ba'z-ı nüshada her dü-rûzî yirine her zamânî vâqî' olmuşdur. Ve ârâstest ve ḥ'âstest aşlında ârâste est ve ḥ'âste est yazılmağ lâzım idi. Lâkin zarûret-i vezn için ḥazf u îşâl kılundu.

⁷⁷ "Dünya sevgisi, bütün hataların başıdır." Mehmet Yılmaz, Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük), Kesit Yayınları, İstanbul 2013, s. 223.

⁷⁸ Yazmada "rânuñ" şeklindedir.

مقبل ان مردی که شد زین جفت طاق

بیشتر بروی کرد و دادش سه طلاق

Muḫbil ân merdî ki şod zîn cüft tāk

Pûšt ber-vey gerd u dâdeş se-talāk

Muḫbil mîmûñ zammiyle bunda devletlü ve sa'âdetlü ma'nâsınadır. **Merdî** de olan yâ vaḥdet-i nev'iyedür. **Tāk** bunda tek ma'nâsınadır. Ya'nî ciftüñ muḫâbili ki 'Arabîde ferd dirler. Ve **pûšt** bâ-yı 'Acemînüñ zammiyle vü şînüñ sükûniyle arka ma'nâsınadır. Ve **ber vey** ḥarf-i isti'lâdur. **Vey** vâvuñ fetḫiyle ve yânuñ sükûniyle zamîr-i gâyibdür cüfte râci'dür. Ve **se** sînün fetḫiyle ve kesriyle ism-i adeddür üç ma'nâsınadır. Ve **talāk** ıstîlâḥ-ı ehl-i şerî'atde 'avreti boşamağa dirler. Lâkin bunda isti'âre tārîkiyle zîkr olinmışdır. Zîrâ ḥazret-i şeyḫ dünyâyı 'avrete teşbîh idüb aña lâzım olan şeyleri dünyâya isbât itdi. Ya'nî müşebbehün bihüñ levâzımını müşebbehe [36^b] isbât eyledi. Ma'ânîde buña isti'âre-i tahyîliyye dirler.

Maḫşûl-i beyt: Sa'âdetli ve devletli ol bir gûne erdür ki bu cüftten tek oldı. Ya'nî dünyâdan berî olub anuñla cüft olmadı. Ve arḫasın dünyâya eyledi ve üç talāk virdi. Murâdı dünyâyı ḳabûl eylemeyüb ebedi terk eyledi dimekdür.

لب به پیش شوی خندان میکند

پس هلاک از زاحم دندان میکند

Leb be-pîş-i şûy ḥandân mî-koned

Pes helâk ez-zaḥm-ı dendân mî-koned

Leb tudaḳdur. **Be-pîş** bâ-yı meftûha te'kîd zarf[1]dur. **Pîş** bâ-yı 'Acemînüñ kesriyle 'ind ma'nâsınadır. Ve ḳuddâm ma'nâsınadır. Daḫı gelür ḳâfuñ zammiyle zarf-ı mekândur. Türkîde ol ta'bîr iderler. Ve **pes** bâ-yı 'Acemîniñ fetḫiyle soñra ma'nâsınadır. Ve **dendân** diş ma'nâsınadır.

Maḫşûl-i beyt: Dünyâ bir 'acûze mekkâredür ki zevci oñinde izḫâr-ı muḥabbet idüb lebini gülegen eyler. Andan soñra diş yarasından helâk eyler. Murâd dünyâ zâhiren envâ'-ı zînet ü leṭâfet ile ârâste vü pîrâste görinüb soñra mûcib-i nedâmet ü melâmet olduğın beyândur.

Der-Beyân-ı Delâ'il-i Ehl-i Sa'âdet

Maḥşûl-i Terkîb: Bu naşîhatler ehl-i sa'âdet ü nîk-baht olanuñ delîlleri beyânındadır.

شد دلیل نیک بختی چار چیز

هرکه این چارش بود باشد عزیز

Şod delîl-i nîk-bahtî çâr-çîz

Her ki îñ çâreş buved bâşed 'azîz

Nîk-baht vaşf-ı terkîbîdür. Eyü tâli'li sa'âdetlü dimekdür ve yâ maşdariyyedür.

Maḥşûl-i beyt: Dört nesne eyü bahtluğa⁷⁹ ve sa'âdetlülüğe sebep oldı. Her kimse ki bu dört nesne aña müyesser ola ol kimse 'azîz ü muhterem olur.

اصل پاک امد دلیل نیک بخت

نیست بد اصلی سزای تاج و تخت

Aşl-ı pâk âmed delîl-i nîk-baht

Nîst bed-aşlî sezâ-yı tâc u tâht

Aşl-ı pâk muzâfdur. İzâfet-i beyâniyyedür. Ve aşl-ı pâkden murâd pâk-ḥilḳatdür. Ya'nî yaradılışı eyü olan kimselerde müsta'meldür. Ve bed-aşlîde yâ tenkîr içündür.

Maḥşûl-i beyt: Pâk-ḥilḳat eyü bahtlıluğa ve sa'âdetlülüğe delîl ü sebep geldi. Aşl-ı yaramaz ve ḥilḳati [37^a] çirkin kimse tâc u tahta lâyıḳ ü şâyeste degüldür. Pes ma'lûm oldı ki eyü bahtlu ve sa'âdetlü ve tâli'i kuvvetlü olan kimsenüñ aşlı ve ḥilḳati pâk imiş. Lâkin eyü bahtlu kime itlâḳ olunur ve sa'âdetlü ne gûne kimseye dinilür anı iş'âr idüb buyurur.

نیک بختان را بود رای صواب

انکه بدرای یست باشد در عذاب

⁷⁹ Yazmada "bahtlüğe" şeklindedir.

Nîk-bahtân râ buved re'y-i şavâb

Ân ki bed-re'yest bâşed der-'azâb

Maḥşûl-i beyt: Eyü bahtlarıñ toğrı ve maḥbûl fikri olur. Ya'nî sa'âdetlü ve eyü bahtlı kimseler evvel bundan bellüdür ki fikr-i ma'ḳûle ve re'y-i müstakîme mâlik olurlar. Ammâ ol kimse ki yaramaz ve nâ-ma'ḳûl fikirlidür 'azâb ve elemde olur. Ya'nî sa'âdetlü ve eyü bahtlı olmaz.

هرکه ایمن از عذاب حق بود

نیست مؤمن کافر مطلق بود

Her ki îmin ez-'azâb-ı Haḳ buved

Nîst mü'min kâfir-i muṭlaḳ buved

Îmin hemzenüñ ve mîmüñ kesriyle emînden maḳlûbdur.

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki 'azâb-ı Haḳdan emîn ola ya'nî korqusuz ola ol kimse mü'min degüldür muṭlaḳ kâfirdür. Nitekim ḥadîs-i şerîfde **الامن من عذاب الله** [El-emnu min 'azâbi'llâh ve'l-ye'su min raḥmeti'llâh kilâhumâ kufrun]⁸⁰ vâқи' olmışdur. Ma'lûm oldı ki bir kimse dâ'im tâ'at ü 'ibâdet üzre olub 'isyânım yokdur müdâmî ibâdet idirem diyü Haḳkuñ 'azâb u 'ıḳâbından ḥafv u ḥazer üzre olmasa muṭlaḳ kâfir olur. İtdügi tâ'at u 'ibâdet fâ'ide etmez. Ve bu kimse fıṣḳ u 'isyân içinde olub Allâha yarar bir 'amelüm yokdur diyü raḥmet-i Haḳdan nâ-ümîd olsa bu daḥı muṭlaḳ kâfirdür. İmdi mü'min-i kâmile lâzımdur ki Ḥudânuñ raḥmetinden ümîd kesmeyüb dâ'imâ raḥmetin umub ve 'azâbından ḥafv u ḥazer üzre olmaḳ gerekdür.

عمر دنیا پنج روزی بیش نیست

غافلست انکس که پیش اندیشی نیست

'Ömr-i dünyâ penç rûzî bîş nîst

Gâfilest ânkes ki piş-endîş nîst

⁸⁰ "Allahın azabından emin olmak ve Allah'ın rahmetinden ümit kesmek, her ikisi de küfürdür."

Mısrâ‘-ı evvelde olan **bîş** bâ-yı ‘Arabînüñ kesriyle ziyâde ma‘nâsınadır ve mısrâ‘-ı sâniide [37^b] olan **pîş** bâ-yı ‘Acemînüñ kesriyle oñ ilerü ma‘nâsınadır. Endîş ile vaşf-ı terkîb[î] olmışdur. Ya‘nî **pîş-endîş** ‘âkıbetini fikr idici dimekdür. Zîrâ bunuñ aşlı endîşende-i pîş idi. Endîşende elifüñ fethiyle ve nûnuñ sükûniyle ve dâluñ kesriyle ve şînuñ fethiyle ve hâ-yı resmiyle ism-i fâ‘ıldür. Pes vaşf-ı terkîbî kılmak murâd eyledik. Sâbık geçen kâ‘ide üzre muzâfun ileyhi taqdîm idüb endîşde olan ‘alâmet-i ism-i fâ‘il nûn u dâl u hâ-yı resmiyle hâzıf itdük endîş oldı.

Maḥşûl-i beyt: Dünyânuñ ‘ömri beş gündür. Ziyâde degüldür. Murâd serî‘ü’z-zevâldür dimekdür. Ya‘nî azdur ve qalîldür imtidâd üzre degüldür fânîdür. Gâfîldür ol kimse ki ilerüsin fikr idici degüldür. Ya‘nî ‘âkıbet-endîş olmayan kimse gâfîldür.

ترك لذات جهان باید گرفت

دامن صاحب دلان باید گرفت

Terk-i lezzât-ı cihân bâyed girift

Dâmen-i şâhib-dilân bâyed girift

Terk rânuñ sükûniyle maşdardur. **Lezzâta** muzâfdur. İzâfeti maşdaruñ mef‘ûline izâfeti kabîlindendür. Ve lezzât lâmuñ fethiyle ve zâluñ teşdîdiyle lezzetüñ cem‘idür. Ve lezzât daḥı cihâna izâfet-i lâmiyye ile muzâfdur. Ve **bâyed** fi‘l-i muzâri‘dür. Lâzumdur ki ve gerekdür ki ma‘nâsına müsta‘meldür. Ve **girift** kâf-ı ‘Acemînüñ kesriyle ve fânuñ ve tânuñ sükûniyle fi‘l-i mâzî-i müfred-i gâyibdür. Ma‘nâsı tıtdı dimekdür. Lâkin bunda fi‘l-i muzâri‘den soñra vâkı‘ olmağıla maşdar ma‘nâsına olur. Pes bunda girift giriften ma‘nâsınadır. Ya‘nî tıtmak dimekdür. Qâ‘ide-’i külliyyedür ki ‘ulûm-ı Fâriside her ne yerde ki fi‘l-i muzâri‘den soñra fi‘l-i mâzî vâkı‘ olsa ol fi‘l-i mâzî te’vîl-i maşdarda olub maşdar ma‘nâsına müsta‘mel olur feḥfaz. Ve **dâmen** etek ma‘nâsınadır. Ve elifle dâmân da dirler. Ve **şâhib-dilân** [38^a] şâhib-dilüñ cem‘idür ve şâhib-dil qalb şâhibi dimekdür. Murâd evliyâ-yı kirâmdur.

Maḥşûl-i beyt: Cihânuñ lezzetlerini terk eylemek gerekdür. Bu ma‘nâ giriftüñ ma‘nâ-yı lâzimesidür. Evliyâ-yı kirâmun etegin tıtmak gerekdür.

در پی لذات نفسانی مباش

دوستداری عالم فانی مباش

Der-pey-i lezzât-ı nefsânî me-bâş

Dost-dârî ‘âlem-i fânî me-bâş

Pey bâ-yı ‘Acemînüñ fethiyle iz ve ard ma’nâsınadır, lezzâta muzâfdur. Ve lezzât dahı nefsânîye muzâfdur. İzâfetleri lâmiyyedür. Ve dost-dâr muhâbbet ma’nâsınadır. Lâkin bunda dost-dâr vaşf-ı terkîbî aqsâmından olmağ rûşendür. Böyle olunca dost başka vü dâr başka yazılmağ lâzımdur.

Mağşûl-i beyt: Nefsânî lezzâtlar ardında olma ya’nî nefse mensûb lezzetler ile zevklenmede mağzûz olma ve dahı ‘âlem-i fânî dost tutıcı olma. Hâzret-i şeyh bu beytüñ mütezammın olduğı naşîhatüñ ‘illetini îzâh idüb buyurur.

نیست حاصل رنج دنیا بردنت

عاقبت چون می بیاید مردنت

Nîst hâşıl renc-i dünyâ Bürdenet

‘Âkıbet çün mî-bübâyed mürdenet

Bürdenetde olan tâ-yı zamîr-i hitâb ma’nâ cihetinden hâşıla muqayyedür. Ve **bürden** bânuñ zammiyle ve rânuñ sükûniyle iletmek ma’nâsınadır. Ve bunda çekmek ma’nâsına mecâz müsta’meldür.

Mağşûl-i beyt: Dünyânuñ renc ü zağmetini çekmek saña nâfi‘ degüldür. Çünkü saña ölmek lâzım-ı muqarrerdür. Pes ne lâzım dünyânuñ bu kadar zağmetini ve elemiñi çekmek.

از تنتت چون جان روان خواهد شدن

خاکت اندر استخوان خواهد شدن

Ez-tenet çün cân revân h’âhed şoden

Hâket ender üstüh’ân h’âhed şoden

Revân bunda gidici ma'nâsnadur. H'âhed şodenlerün ma'nâ-yı lâzımleri olırsardur dimekdür ve dâ'imâ bu ma'nâ müsta'meldür. Ve hâketde olan zamîr üstüh'âna muqayyeddür. Taqdîr-i kelâm hâk-ender üstüh'ânet⁸¹ dimekdür.

Maşûl-i beyt: Saña dünyâ zaḥmetini çekmekden ne fâ'ide tenüñden cânüñ gidiserdür [38^b] ve cesedüñ çürüyüb kemüğüñ içinde toprak olırsardur.

مرترا از دادن جان چاره نیست

رهزنت جز نفسك اماره نیست

Mer terâ ez dâden cân çâre nîst

Rehzenet cüz nefsek-i emmâre nîst

Mer mîmüñ fethiyle ve rânuñ sükûniyle edât-ı şıladur. Te'kîd ifâde ider. Terâda olan râ sılâ'-i mü'ekkedü[r]. **Nefsekde** kâf-ı 'Arabî taşgîr içündür. Ya'nî nefseğiz dimekdür. **Emmâre** mübâlağa ile emr idici dimekdür. Ya'nî yaramaza emr idici dimekdür. Taqdîr emmâre-i bi's-sû'dur.

Maşûl-i beyt: Sana cân virmekden gayrı çâre yoḡdur. Ya'nî elbette mev't muḡarrerdür. Senüñ yoluñı urıcı ve seni vuşûl-i ilallâhdan men' idici nefs-i emmârecikden gayrı degüldür. Haḡ subḡhânehu ve te'âlâ ḡazretleri cemî'-i ḡullarını nefs-i emmâreden şaḡlayub şerr-i şeytândan ḡıfz eyleye. Âmîn.

Der-Beyân-ı Esbâb-ı 'Âfiyet

Maşûl-i Terkîb: Bu naşîhatler 'âfiyetüñ ve selâmet ü şıḡhatüñ sebeblerin beyânındadır.

عافیت را کر بجوی ای عزیز

می توانش یافتن در چارچیز

'Âfiyet râ ger becûy iy 'azîz

Mî-tevâneş yâften der-çâr-çîz

'Âfiyet şıḡhat ve selâmet ma'nâsnadur.

⁸¹ Yazmada "üstüh'ânuñ" şeklindedir.

Maḥşûl-i beyt: İy ‘azîz ‘âfiyet ü selâmet isterseñ anı dört nesnede bulmaq mümkindür.

ایمنی و نعمت اندر خاندان

تندرستی و فراغت بعد از آن

İminî vü ni‘met ender ḥânedân

Ten-dürüstî vü ferâgat ba‘d-ez-ân

İminî beyânı sâbıķan mürûr itdi ve **yâ** maşdariyyedür. Ve **ḥânedân** ehl-i beyt ma‘nâsınadır. **Ten-dürüst** beden sağlığına dirler ve **yâ** maşdariyyedür.

Maḥşûl-i beyt: Şıḥḥat ü ‘âfiyete sebep olan dört nesnenüñ biri emînlikdür. Ya‘nî her ḥâlde emîn ve âsûde-ḥâl olub⁸² bî-ḥavf olmağdur ve ḥıyânet üzre olmamağdur ve biri dağı ehli beytinüñ de ni‘met ü ma‘îşet[i] olub faķr u ihtiyâcdan maşûn olmağdur ve biri dağı beden sağlığıdır. Ve andan soñra her şeyden ferâgat idüb dünyâyı terk eylemekdür. Bu zıkr olunan dört nesne ‘âfiyet [39^a] sebebleridür. Ḥazret-i şeyḥ tafsîl ba‘de'l-icmâl idüb buyurur.

چونکه بانعمت امانی باشدت

عاقبت رازانی نشانی باشدت

Çünki bâ-ni‘met emânî bâşedet

‘Âfiyet râ zân⁸³ nişânî bâşedet

Emânîde yâ maşdariyyedür ve emânet ü emînlik ma‘nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Çünki senüñ ni‘met ü emânetüñ ola ya‘nî ni‘metüñ ola faķr u ihtiyâcuñ olmaya ve emînligüñ ola ḥavf u ḥıyânetüñ olmaya şıḥḥat ve ‘âfiyet saña bir ‘alâmet nişânı ḥâşıl olur.

بادل فارغ چو باشی تندرست

دیگر از دنیا نیاید هیچ جست

⁸² Yazmada "ol olub" şeklindedir.

⁸³ Yazmada "zânî" şeklindedir.

Bâ-dil-i fâriğ çü bâşî ten-dürüst

Dîger ez-dünyâ neyâyed hiç cüst

Maḥşûl-i beyt: Çünkü sen dil-i fâriğle ten-dürüst olasın ya'nî gönülün her şey'i terk idüb ve bedenün dahı şıḥhat üzre ola ve dahı dünyâda ârzû idüb bir şey' istemek lâzım degüldür gerekmez.

بر میاور تا توانی کام نفس

تا نیفتی ای پس در دام نفس

Ber-meyâver tâ tüvânî kâm-ı nefis

Tâ neyaffî iy piser der-dâm-ı nefis

Maḥşûl-i beyt: Mâdâm ki kâdirsin nefsün murâdını ḥâşıl eyleme tâ kim iy oğul nefsün tuzağına düşmeyesin. Ya'nî nefsün zebûnı ve mağlûbı olmayasın dimekdür.

زیر پای اور هوای نفس را

کم بدوده بهر های نفس را

Zîr-i pâý âver hevâ-yı nefis ra

Kem bedû dih behrehâ-yı nefis râ

Kem kâf-ı 'Arâbînün fethiyle ve mîmün sükûniyle az dimekdür, ḳalîl ma'nâsına. Lâkin böyle maḥalllerde külli terkden 'ibâretdür. **Bedû** aşlında bâd idi. Bânün fethiyle elifün zammiyle elif dâla ḳalb itmek ba'zı mevzi'de ḳâ'idelerinden olmağla elifi dâla ḳalb idüb bedû didiler. Ve bâ-yı meftûḥa ḥarf-ı şıladur, vâv ma'nâsına zamîr-i gâyibdür mezkûr nefse râci'dür. Ve behrehâ, behrenün cem'idür. Naşîblü ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Nefsün hevâ ârzûsunı ayağün altına getür ya'nî ḥâşıl eyleme. Nefsün naşîblerini ve murâdlarını nefse virme.

نفس و شیطان می برند از ره ترا

تا ببیند از اندر چه ترا

Nefs u şeytân mî-berend ez-reh torâ

Tâ biyendâzend ender çeh torâ

Tâ bunda [39^b] hattâ ma'nâsına intihâ', gâyet içündür. **Biyendâzend**de bâ-yı meksûre te'kîd-i ma'nâ-yı istikbâliyyet ifâde ider. Ve yâ-yı meftûha hemzededen maqlûbdur. Zîrâ bunuñ aşlı endâzend idi. Evveline te'kîd için bu yâ-yı meksûre getürdük bâ gelmekle hemze yâya tebdîl olındı **biyendâzend** oldu. **Ender** bunda edât zarfıdır. Ve **çeh** cîm-i 'Acemînüñ fethiyle ve hâ-yı aşliyye melfûzanuñ sükûniyle kuyu ma'nâsınadır. Murâd cehennem kuyusıdır.

Maḥşûl-i beyt: Nefs ü şeytân seni yoldan çıkarurlar ve aldarlar. Hattâ seni kuyuya atarlar. Yâhûd tâ edât-ı tenbîh ola. Olunca **biyendâzend** gelmesi nûn-ı nâfiye ile **niyendâzend** olur ma'nâ böyle olur. Nefs ü şeytân seni yoldan çıkarurlar. Gâfil olma âgâh ol seni kuyuya atmayalar. Murâd şîrât-ı müstakîmden çıkarub cehennem kuyusına giriftâr iderler dimekdür ne'ûzu bi'llâh.

نفس راسرکوب و دائم خور دار

تا توانی دورش از مُرداردار

Nefs râ ser kûb u dâ'im ḥor dâr

Tâ tüvânî dûreş ez-murdâr dâr

Kûb kâf-ı 'Arabînüñ zammiyle ve vâvuñ sükûniyle ve bâ-yı 'Acemînüñ sükûniyle emr-i hâzırdur. Ma'nâsı ḥarb eyle ya'nî dög dimekdür ve ur ma'nâsına da gelür. Ve **murdâr** mîmüñ zammiyle ve rânuñ sükûniyle bunda nâ-meşru' ḥarâm ef'âlden 'ibâretdür. Ve **dâr** bunda emr-i hâzırdur ma'nâsı tüt dimekdür.

Maḥşûl-i beyt: Nefsüñ başını dög dâ'imâ ḥor u ḥaḳîr tüt. Mâdâm ki ḳâdîrsin muḥarremâtdan nefsüñi ırâḳ tüt.

نفس بد راهرکه سیرش میکند

درکنه کردن دلیرش میکند

Nefs-i bed râ her ki sîreş mî-koned

Der-güneh kerden dilîreş mî-koned

Sîr sînûñ kesriyle ve yânuñ sükûniyle toğ ma'nâsınadır.

Mağşûl-i beyt: Yaramaz nefsi her kimse ki toğ eyler günâh, vebâl eylemede anı dilîr u bahâdır eyler. Ya'nî nefis toğ olduğdan soñra zabt mümkün olmaduğın iş'ârdur.

زاب و نان تالِب شكَم را پَر مساز

همچو حیوان بهر خود اخور مساز

Z'âb u nân[40^a]tâlib şikem râ pür me-sâz

Hemçü hayvân behr-i hod âhûr me-sâz

Z'âbda zâ-yı meftûha memdûde okunub zarûret-i vezn için hemze vaşl olunur ve elif-i memdûde ile şu ma'nâsınadır. Ve **pür** bâ-yı 'Acemînüñ zammiyle ve rânuñ sükûniyle tolu ma'nâsınadır. Ve **me-sâz** nehy-i hâzırdur. Mîm ve sînûñ fethiyle okunur ma'nâsı düzme, eyleme dimekdür. Ve **âhûr** elif-i memdûde ile ve hânuñ zammiyle ve vâv-ı resmiyle atlar vesâ'ir hayvânlar sâkin olmağ için olan mekândur.

Mağşûl-i beyt: Âb u nândan çarnuñı tâ dudaguña dek doldurma. Hayvân gibi kendüñ âhûr düzme. Murâd çok ta'am yiyüb hayvâna müşâbih olma dimekdür.

Der-Beyân-ı Hâşşiyet-i Cû'

Mağşûl-i beyt: Bu naşîhatler açlıguñ hâşşiyet beyânındadır.

حلق خود را دوردار از هر مزه

تا نیفتی در بلا و در بزه

Halk-ı hod râ dûr dâr ez-her meze

Tâ ne-yaftî der-belâ vü der-beze

Halk hâ-yı mühmelenüñ fethiyle ve lâmuñ sükûniyle boğaz ma'nâsınadır. Ve **meze** mîmüñ fethiyle ve zammiyle ve zâ-yı 'Arâbînüñ fethiyle ve hâ-yı resmiyle dad u lezzet ma'nâsınadır. Ve **beze** bânüñ fethiyle günâh, vebâl ma'nâsınadır.

Mağşûl-i beyt: Her lezzetden kendi boğazını ırak tut. Tâ kim belâ vü vebâle düşmeyesin.

روز کم خور کر چه صایم نیستی

پر نخور اخی بهایم نیستی

Rûz kem ħor gerçi ŧâyim nîstî

Pür ne-ħor âħir bahâyim nîstî

Bahâyim bânuñ fethiyle behîmenüñ cem' idür. Ĥayvânât ma'nâsınadır.

Maħşûl-i beyt: Gündüz az yi eger ŧâyim degül iseñ de çok yime. Âħir ħayvân degülsin. Ma'lûm ola ki **bahâyim** yirine bunda behîme lâzım idi. Lâkin zarûret-i vezn ü kâfiye için cem' îrâd olındı. Ammâ yine müfred ma'nâsı virilür.

ای که در خوابی همه شب تابروز

بهر کوری خود چراغی بر فروز

Ïy ki der-ħ'âbî heme ŧeb tâ-be-rûz

Behr-i gûrî ħod çerâĝî ber-fürûz

Ĥ'âbîde olan yâ-yı sâkin ħiġâb içündür. Ve **gûr** kâf-ı 'Acemînüñ [40^b] zammiyle ve vâvuñ sükûniyle maħbere ma'nâsınadır. Ve **çerâĝîde** olan **yâ** vahdet için de olur tenkîr için de olur.

Ber-fürûz ber bânuñ fethiyle ve rânuñ sükûniyle bunda te'kîd içündür. Ve **fürûz** fânuñ zammiyle ve vâvuñ sükûniyle emr-i ħâzırdir. Ma'nâsı ŧu'lelendür ve ziyâlandur dimekdür.

Maħşûl-i beyt: ŧol kimse ki bütün gice ŧabâħa dek uyķudasın, ĝafleti terk eyle ve âĝâħ ol kalk kendi ķarañluk maħbereñi rûŧen itmegiçün bir çerâĝ ŧu'lelendür. Ya'nî Ĥaķ Te'âlâya 'ibâdet ü tât eyle hemân ħayvân gibi ŧabâħlara dek yatub uyuma. Ma'lûm ola ki mıŧrâ'-ı evvelüñ tetimmesinde berħîz ve âĝâħ ŧod kelimeleri muķadderdür. Zîrâ irtibât-ı ma'nâ böyle iķtîza ider.

خواب خور جز پیشه انعام نیست

خفتگانرا بهره زین انعام نیست

Ĥ'âb ĥor cüz pîşe-i en'âm nîst

Ĥufte-gân râ behre z'in in'âm nîst

Evvelki en'âm elifûñ fethiyle ve nûnuñ sükûniyle dört ayaklı ĥayvânâtta musta'meldür. Ve ikinci in'âm elifûñ kesriyle ve nûnuñ sükûniyle iĥsân ma'nâsınadır.

Maĥşûl-i beyt: Uyku uyuma ve içme ĥayvân şıfatından ĥayrı degüldür. Ya'nî ĥayvân şıfatıdır zîrâ insân olan ĥ'âb-ı ĥaflete ve ekl ü şürbe meşğûl olmaz. Zîrâ uyumuşlaruñ bu iĥsândan naşîbi yoĥdur ya'nî iĥsân-ı Ĥudâdan.

ای پسر بسیار خواهی خفت خیز

کر خبر داری ز خود بی گفت خیز

Ïy piser bisyâr ĥ'âhî ĥuft ĥîz

Ger ĥaber-dârî zi ĥod bî-goft ĥîz

Ĥuft ĥâ-yı mu'cemenüñ zammiyle ve tâ ve fânuñ sükûniyle fi'l-i mâzî-i müfred-i ĥâyıbdür. Lâkin muzâri'den soñra vâķi' olmaĥla maşdar ma'nâsınadır. Ve **ĥîz** ĥâ-yı mu'cemenüñ kesriyle ve yâ-yı ĥayrı melfûzanuñ ve zânuñ sükûniyle emr-i ĥâzırdur. Ma'nâsı ĥalk dimekdür. **Bî-goft** edât-ı selbdür. Müştakĥâtdan ĥayrıya dâĥil olagelmışdür. Lâkin goft bunda goften ma'nâsınadır. Maşdar [41^a] te'vîlinde olmaĥla bu yânuñ duĥûlı bi'z-zarûrî câ'iz görülmüşdür. Yoĥsa yine maşâdirde nûn-ı nâfiyedür dâĥil olan.

Maĥşûl-i beyt: Ïy oĥul yir altında çok yatsañ uyusañ gerekdür. Ya'nî maĥberede çok zamân yatub uyuyacaĥsın tâ'at u 'ibâdet ile eger kendünden ĥaber-dâr iseñ söylemeñ sözin ĥalk ya'nî kendi nefsüñi bilürseñ saña kimse ĥalk dimeden temcîdler oĥunmadan ĥalk gicelerde Ĥudâya tâ'at u 'ibâdet eyle.

دل درین دنیای دون بستن خطاست

دامن ازوی کرتو بر چینی رواست

Dil der-în dünyâ-yı dûn besten ĥaĥâst

Dâmen ez-vey ger to ber çinî revâst

Dûn dâluñ zammiyle ve vâvuñ sükûniyle alçaq ve rezîl ve sifle ma'nâsınadır. Ve **besten** bânuñ fethiyle ve sînuñ sükûniyle ve tânuñ fethiyle ve nûnuñ sükûniyle bağlamak ma'nâsına maşdardur. Ve **ber çînde** olan **ber** bânuñ fethiyle ve rânuñ sükûniyle edât-ı te'kiddür. Ve **çîn** fi'l-i muzâri'-i müfred-i gâyibdür. Cîm-i 'Acemînuñ kesriyle ve bânuñ sükûniyle ve nûnuñ kesriyle yâ-yı hîtâb ile devşiresün ve diresün dimekdür. Murâd her şey'den el çeküb fârigü'l-bâl olmadan 'ibâretdür.

Maḥşûl-i beyt: Bu alçaq dünyâyâ gönül bağlamak ḥaṭâdur. Eger sen dünyâdan etegüni çeküb devşürürseñ⁸⁴ ya'nî halkdan ihtilâṭı kat' idüb 'uzlet ü ḥalvet ihtiyâr iderseñ revâdur ve ma'kûldur ve zîrâ **حَبِّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ** [Ḥubbu'd-dunyâ re'su **kulli ḥaṭî'etin**]⁸⁵ buyurulmuşdur.

از چه بندی دل بدنیای دنی

چون نه جاوید دروی بودنی

Ez-çi bendî dil be-dünyâ-yı denî

Çün ne'î câvîd der-vey bûdenî

Bendî bâ-yı 'Arabînuñ fethiyle ve nûnuñ sükûniyle fi'l-i mu'zâri'-i müfred-i muḥâtabdur. Ma'nâsı bağlarsın dimekdür. Ve **ne'î** nûnuñ fethiyle ve hâ-yı resm ile edât-ı nefydür ve hemze tavaşşul içündür. Ve **bûdenî** bânuñ zammiyle ve vâvuñ sükûniyle ve dâluñ fethiyle ve nûnuñ kesriyle ve yâ-yı hîtâbla ma'nâsı senüñ olmaqluğunı dimekdür.

Maḥşûl-i beyt: Ne [41^b] sebebdeñ gönül bağlarsın dünyâ-yı denîye çünki anda olmaqluğunı ebedî degüldür. Ya'nî dünyâda qarâr u sebâtuñ yoqdur.

ظاهر خود [را] میارای ای فقیر

تا چو بدری باطننت کردد منیر

Zâhir-i ḥod [râ] meyârây ey faḫîr

Tâ çü bedrî bâṭinet kereded münîr

⁸⁴ Yazmada "devşürürsin" şeklindedir.

⁸⁵ "Dünya sevgisi bütün hataların başıdır." Yılmaz, s. 223.

Meyârây mîm-i nâfiye-i meftûha ile nehy-i hâzırdur. Ma'nâsı bezeme dimekdür. **Bedrîde yâ** tenkîr içündür. Bedr tamâm tolub itmiş aya ıtlâk olunur. Ve **münîr** mîmüñ zammiyle nûrlanmış ve rûşen dimekdür.

Maşûl-i beyt: İy fakîr zâhirüñi fâhir câmeler ile zînetlenüb bezeme tâ kim derûnuñ ay gibi münevver ü rûşen ola. Fakîrden murâd âhîret fakîridür. Yoğsa dünyâ fakîri câme-i fâhire kâdir olmaduğı muhtâc-ı inhâ degüldür.

طالب هر صورت زیبا مباش

در هوای اطلس و دیبا مباش

Ṭâlib-i her şûret-i zîbâ me-bâş

Der-hevâ-yı atlas u dîbâ me-bâş

Maşûl-i beyt: Her yakışıklı şûrete ṭâlib u rağib olma. Ya'nî sâde vü güzel tâzelere meyl ü maḥabbet eyleme. Hâşıl-ı kelâm dilber sevme zîrâ Hudâdan gayrı ta'aşşuk ḥaṭâdur ve atlas u dîbâ giymek sevdâsında olma. Ma'lûm ola ki Mevlânâ Câmî Nefahât-nâme kitâbunda bu kimseden nakl ider. Ehlullâhdan bir kimesne eyitmiş ki kırk velîye mülâkî oldum, cümlesinden naşîhat taleb eyledüm, cem'isi bana **ایاک مصاحبت الاحداث [İyyâke muşâḥabete'l-eḥdâs]**⁸⁶ didiler. Ya'nî zinhâr şakın sâde-rûlarla muşâḥabetden ve anlar ile ihtîlâd eylemeden. Pes ma'lûm oldu ki tâzelerden ihtirâz lâzımdur.

از هوا بگذرخدا را بنده باش

زندگی می بایدت در ژنده باش

Ez-hevâ bûgzer Hudâ râ bende bâş

Zindegî mî-bâyedet der-jende bâş

Bûgzerde bâ-yı meksûre te'kîd ifâde ider. Ve **güzer** kâf-ı 'Acemînüñ zammiyle ve zâl-ı mu'cemenüñ fethiyle ve rânuñ sükûniyle emr-i hâzırdur. Ma'nâsı gec ve kov terk eyle dimekdür. Ve **zinde** zâ-yı 'Arabînüñ kesriyle [42^a] ve nûnuñ sükûniyle ve dâluñ fethiyle ve hâ-yı resmî ile diri ma'nâsınadır. Lâkin âhîrine yâ-yı

⁸⁶ "Yeni yetmelerden sakın."

maşdariyye lâhık olmağla hâ-yı resmî kâf-ı ‘Acemîye tebdîl olmuşdur. Ve **jende** zâ-yı ‘Acemînüñ fethiyle ve nûnuñ sükûniyle ve dâluñ fethiyle ve hâ-yı resmî ile yamalı tona dirler. Meselâ pâre pâre dikilmiş muraqqâ‘ hırqa gibi ve eski yamalı câme gibi ki harîrden olmaya şûf gibi ve dahı sâ’ir pelâs gibi.

Maḥşûl-i beyt: Hevâ vü hevesden geç. Hüdâya bende ol eger saña dirlik gerek ise yamalı câme içinde ol. Dirlikden murâd âhîret dirliğidir ki hayât-ı câvidânîdür.

خرقة پشمینه را بردوش کن

شربتیی از نامرادی نوش کن

Hırqa-yı peşmîne râ ber-dûş kon

Şerbetî ez-nâ-murâdî nûş kon

Peşmîne yüñden hırqa dimekdür ki şûfler giyer. Zîrâ hırqa-ı peşmîne bâ-yı ‘Acemînüñ fethiyle şînüñ sükûniyle ve mîmüñ kesriyle ve nûnuñ fethiyle ve hâ-yı resmî ile yüñ ma’nâsınadır. Gerek koyun yüñi olsun ve gerek gayrı hayvânuñ yüñi olsun ve **dûş** dâluñ zammiyle ve vâv u şînüñ sükûnlarıyla omuz ma’nâsınadır. **Şerbetîde** olan **yâ** tenkîr içündür. **Nûş kon** nûş eyle dimekdür ya’nî iç dimekdür.

Maḥşûl-i beyt: Yüñ hırqa[y]ı eñseñe eyle ya’nî helâl câme giy. Dünyâ nâ-murâdluğundan şerbet nûş eyle. Zîrâ dünyâda nâ-murâd olmağ kayırmaz. Hemân Hâk subhânehû ve Te’âlâ hazretleri kulların âhîret nâ-murâdluğundan hıfz eylesün.

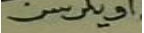
ای که دربر میکنی پشمینه را

پاک ساز کبر اول سینه را

İy ki der-ber mî-konî peşmîne râ

Pâk-sâz ez-kibr-i evvel sîne râ

Ba’z-ı nüshada der-ber mî-keşî vâki‘ olmuşdur. Ya’nî üzeriñe çekersin demek olur ve ba’z-ı nüshada der-ber mî-keşed vâki‘ olmuşdur. Hiṭâbdan gaybete iltifât tarîkiyle ya’nî ey şol [42^b] kimse ki peşmîne hırqa üzerine çekersin.

Maḥşûl-i beyt: İy şol kimse ki yüñ hırqa üzerine Ba’zı şûfler gibi yüñ hırqa ve helâl câme giyersin. Ol kibr ü kînden sîneñi pâk eyle. Zîrâ hemân kişi

zâhirini hârdâmdan hıfz itmekle zâhid u 'âbid olmaz. Belki aşl-ı bâtını hârdâmdan şaklamak gerekdür.

كرهمى خواهى نصيب از اخرت

رو بدر كن جامهاى فاخرت

Ger hemî ĥâhî naşib ez-âhîret

Rev beder kon câmeahâ-yı fâhîret

Rev rânuñ fethiyle ve vâvuñ sükûniyle emr-i hâzırdur. Ma'nâsı yûri dimekdür. Ve **câmeahâ** câmenüñ cem'idür.

Maşûl-i beyt: Eger dâ'imâ âhîret murâdın isterseñ ya'nî âhîretde murâdum ve naşibüm müyesser olsun dirseñ yûri fahr libâsları ve harîr câmeleri arkañdan çıkar ki âhîretde giymek müyesser ola. Zîrâ **[Men lebise'l-harîre fî'd-dunyâ lem yelbeshu fî'l-âhîreti]**⁸⁷ buyurulmuşdur. Ma'lûm ola ki ricâle câme giymek hârdâmdur. Hârdâmluğında şübhe yokdur. Lâkin hârdâmeti zanniye ile hârdâmdur. Yoğsa hârdâmeti kat'iyeye degüldür. Pes bir kişi harîr câme[y]i besmele ile giyse kâfir olmaz. Ancak ism, günâhkâr olur. İmdi gerekdür ki harîr giyen ricâl dağı besmele ile giymeyeler. Ammâ hârdâmeti kat'iyeye olaydı besmele ile giyen kâfir olmağ lâzım gelürdi.

بى تكلف باش وارايش مجوى

ترك راحت كبر و اسائش مجوى

Bî-tekellûf bâş u ârâyiş me-cûy

Terk-i râhat gîr u âsâyiş me-cûy

Ârâyiş yânuñ kesriyle ve şînuñ sükûniyle ism-i maşdardur. Bezek ve zînet ma'nâsınadır. Ve **âsâyiş** dağı ism-i maşdardur. Râhat ve huzûr ve şafâ ma'nâsınadır. Ve **me-cûy** mîm-i nâfiyenüñ fethiyle ve cîmüñ zammiyle nehy-i hâzırdur. Ma'nâsı isteme dimekdür.

⁸⁷ "Dünyada ipek giyen kimse, ahirette onu giyemez." Yılmaz, s. 520.

Maḥşûl-i beyt: Her şey'e kâni' olub bî-mükellef ol zîver ü zînet ve ârâyîş, bezek isteme ve râhat terkinî tut. Ya'nî râhat[1] terk eyle ḥuzûr ve şafâ isteme zîrâ dünyânûñ zînet ü zîverinde ve şafâ [43^a] ve ḥuzûr u râhatdan beḳâ vü fâ'ide yokdur.

در برت کو کسوت نیکو مباح

زیر پهلوی جامه خوابت کومباح

Der-beret gû kisvet-i nîgû me-bâş

Zîr-i pehlû câme-ḥ'âbet gû me-bâş

Gû kâf-ı 'Acemînûñ zammiyle ve vâvuñ sükûniyle emr-i ḥâzîrdur söyle dimekdür. **Kisvet** kâfuñ kesriyle libâs ve câme ma'nâsınadır. **Pehlû** yan ma'nâsınadır. 'Arâbîde cenb dirlere cîmûñ fethiyle ve nûnuñ sükûniyle ve **gû** yine evvelki gibidür. Lâkin bunda maḥzâ zarûret-i kâfiye için gelmişdür. Ve **me-bâş** emr-i ḥâzîrdur. Lâkin nehy-i ğâyib ma'nâsına müsta'mel olur.

Maḥşûl-i beyt: Söyle üzerinde eyü zîbâ câme ve libâs olmasun ve daḥî söyle yanûñ altında câme-ḥ'âb olmasun. **Câme-ḥ'âb** uyku libâsı dimekdür. Murâd döşekdür.

همچو صوفی در پلاس و صوف باش

با صفتهای خدا موصوف باش

Hemçü şûfî der-palâs ü şûf bâş

Bâ şıfathâ-yı Ḥudâ mevşûf bâş

Maḥşûl-i beyt: Şûfî gibi eski câme içinde ve şof libâs ol. Ya'nî eyü halklar ile şıfatlanmış ol dimekdür. Murâd **[Taḥallaḳû bi-aḥlâḳı'llâh]**⁸⁸ mefhûm-ı şerîfle 'âmil ol dimekdür. Ya'nî iy mü'minler Allâhuñ ḥûyları ve evşâf-ı cemîlesiyile ḥûylanûñ ve şıfatlanûñ dimekdür.

مردره را بوريا قالین بود

زانکه خشتش عاقبت بالین بود

⁸⁸ "Allâh'ın ahlakıyla ahlaklanınız." Yılmaz, s. 640.

Merd-i reh râ bûriyâ kâlîn buved

Z'ân ki hışteş 'âkıbet bâlîn buved

Hışt hâ-yı mu'cemenüñ kesriyle ve şînüñ sükûniyle kerpîc ve kiremid ma'nâsınadır. **Bâlîn** yaşdıķ ma'nâsınadır. Lâkin bunda yüz yaşduğı murâddur.

Maḥşûl-i beyt: Yol erinüñ döşemesi ve ḥalısı bûriyâ ḥaşırı olur ya'nî merd-i râh-ı Hudâya lâzımdur ki döşemesi ḥaşır ile kâni' olub kilîm ve ḥalı istemeye. Zîrâ 'âkıbet yaşduğı kerpîc ve taş olacaķdur. Ve kâlîn ve kâlîce ḥalı ma'nâsınadır.

Der-Şıfat-ı Dervîş ve Ḥubb-ı [43^b] İşân Mî-gûyed

Ḥubb hânuñ zammiyle ve bâ-yı müşeddede ile maşdardur. Sevmek ve maḥabbet eylemek ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i Terķib-i Ḥazret-i Şeyḥ: Dervîşüñ şıfatı dervîşlere maḥabbet eylemenüñ fâ'ideleri beyânundadır.

کرترا عقلست بادانش قرین

باش درویش و بدرویشان نشین

Ger torâ 'aķlest bâ-dâniş qarîn

Bâş dervîş ü be-dervîşân nişîn

'**Aķlest**de olan sîn ü tâ edât-ı ḥaberdür. Qarîne muķayyeddür. Lâkin zarûret-i vezn için böyle olmuşdur.

Maḥşûl-i beyt: Eger senüñ 'aķluñ 'ilme yaķîn ise ve bu iki şey de sende mevcûd ise ya'nî hem 'âlim ve hem 'âķıl iseñ dervîş ol ve dervîşler ile otur. Ma'lûm ola ki dervîş şol kimseye dirler ki ol dünyây[1] terk itmiş ola. Ya'nî kendi ğanî ve mâldâr olduğı birle ğnâyâ ve mâla meyl ü maḥabbet olmaya. Ammâ gedâ bunuñ 'aksidür.

همنشینی جربه درویشان مکن

تاتوانی غیبت ایشان مکن

Hem-nişînî cüz be-dervîşân me-kon

Tâ tüvânî ğıybet-i îşân me-kon

Hem-nişînde olan âhirindeki yâ maşdâriyyedir.

Maşûl-i beyt: Dervîşlerden ğayrısıyla bile oturmaklık eyleme. Ya'nî mücâleset ü muşâhabet itme. Mâdâm ki kâdirsin anlarıñ ğıybet ü zemmin eyleme. Ma'lûm ola ki **be-dervîşânda** bânuñ fethiyle ve hâ-yı resmî ile muşâhabet içündür. Dervîşândan munfaşıl yazılmağla hâ-yı resmî ile yazıldı. Zîrâ medhûlî haqîkâtdе cüz kelimesidür. Anuñçün munfaşıl kitâbet olunur. Zârûret-i vezn olmağla cüze dahı imlâ olmak mümkün olmadı.

حبّ درویشان کلیدی جنتست

دشمن ایشان سزای لعنتست

Ĥubb-i dervîşân kelidî cennetest

Düşmen-i îşân sezâ-yı la'netest

Kelidî kâf-ı 'Arabînüñ fethiyle miftâh ma'nâsınadır. Kesriyle [44^a] kufî ma'nâsınadır. İsti'mâl iderler ki **cennet**de bir muzâf maḥzûfdur. Taḳdîri bâb-ı cennet dimekdür.

Maşûl-i beyt: Dervîşlere olan maḥabbet cennet kapusınıñ miftâhıdır. Ya'nî dervîşleri sevmek mücib-i cennetdür. Anlarıñ düşmeni ya'nî dervîşleri sevmeyen kimesne la'nete layıktır.

پوشش درویش غیر از دلّ نیست

درپی کام و هوای خلق نیست

Pûşîş-i dervîş ğayr ez-delğ nîst

Der-pey-i kâm u hevâ-yı ḥalğ nîst

Pûşîş pâ-yı 'Acemînüñ zammiyle ve vâvuñ sükûniyle ve şîn-i evvelüñ kesriyle ism-i maşdardur. Giyecek ma'nâsınadır. Ve **delğ** dervîşlerüñ ve şûfîlerüñ hırkasıdır. Ve **kâm** kâf-ı 'Arabîyle murâd ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Dervîşüñ giyecegi hırkadan ğayrı degüldür ve dervîş olan kimesne murâd-ı dünyevîsi ardında ḥalkuñ hevâ vü hevesi izinde ve sevdâsında degüldür. Ammâ ba‘z-ı nüshada ḥalk ḥâ-yı mühmele ile vâki‘ olmuş. Böyle olunca bogâz ma‘nâsına olur. Ya‘nî dervîş olan bogâzınüñ murâdı ve ḥâceti ardında degüldür.

مرد تا ننهد بفرق نفس پای

ره کجا یابد بدرکاه خدای

Merd tâ nenhid be-farq-ı nefş pây

Râ kücâ yâbed be-dergâh-ı Hudây

Nenhid nûn-ı⁸⁹ evvelüñ fetḥiyle edât-ı nefydür. Ve nûn-ı sâni kelimedendür. Aşlda ol nûn-ı meftûḥâdur. Ammâ bunda zarûret-i vezn için sâkin okunmak lâzımdur. Ve **kücâ** kâf-ı ‘Arabînüñ zammiyle ve cîm-i ‘Arabînüñ fetḥiyle kânde dimekdür.

Maḥşûl-i beyt: Mâdâm ki kişi nefşüñ başına ayak ḳomaya ya‘nî nefşini ayağı altına alub maġlûb u zebûn eylemeye Hudânuñ dergâhına kânde yol bulur. Ya‘nî nefsi maġlûb itmeyen kimesne vâşıl-ı ilallâh olımaz dimekdür.

مردره در بند قصر و باغ نیست

بردل او غیر ی درد داغ نیست

Merd-i reh der-bend-i ḳaşr u bâġ nîst

Ber-dil-i o ğayr-ı derd-i dâġ nîst

Merd-i reh yol eri dimekdür. Ya‘nî âḥiret yolınüñ eri, murâd [44^b] ehlu'llâhdur. Ve **dâġ** yakı ma‘nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Yol eri ya‘nî âḥiret eri köşk ve bâġ kaydında degüldür. Ve anuñ gönlinde derd ü elemden ğayrı bir şey yokdur. Ya‘nî dünyânuñ sürûr [u] ḥuzûrından berîdür.

⁸⁹ Yazmada "nûnuñ" şeklindedir.

کر عمارت را بری بر اسمان

عاقبت زیر زمین کردی نھان

Ger 'imâret râ berî ber-âsmân

'Âkıbet zîr-i zemîn kerdî nihân

'**İmâret** 'aynuñ kesriyle bunda ev ma'nâsınadır. Ve **kerdî** kâf-ı 'Acemînuñ fethiyle ve rânuñ sükûniyle fi'l-i muzâri'-i müfred-i muhâtabdur.

Maḥşûl-i beyt: Eger evüñi ve meskenüñi âsmâna iledesin ya'nî yüksek binâlar idüb ḥâneni yüceldesin ḥamâkat u ğabâvet eylersin. Zîrâ 'âkıbet yir altında gizlü olacaḡsın. Mıṣrâ'-ı evvelde şartdur. Cevâbu muḡadderdür ki ma'nâda beyân olundu ve mıṣrâ'-ı sâni maḡall-i ta'lilde vâki' olmuṣdur. Veyâḡud ma'nâ bilâ-taḡdîr bilâ-ḡazf ola.

Maḥşûl-i beyt: Eger evüñi âsmâna iledesin ya'nî ziyâde yükseldesin âḡir yir altında gizlü olursın.

کرچو رستم شوکت و زورت بود

جای چون بهرام درکورت بود

Ger çü Rüstem ŧevket ü zûret buved

Cây çün Behrâm der-gûret buved

ŧevket bunda kuvvet u kudret ma'nâsınadır. Ve **Behrâm** daḡı bir bahâdiruñ ismidür ki pâdiṣâh idi ve bir Behrâm daḡı vardır. Ol ancaḡ pehlivândur. Bunda murâd olan ol pâdiṣâh olan Behrâmdur ki taḡ eşegi ŧaydına mâ'il idi. Âḡir sebab-i helâki ol oldu. Ve **gûr** kâf-ı 'Acemînuñ zammiyle ve vâvuñ sükûniyle maḡbere ma'nâsınadır. Ve yâ-yı ḡitâb ma'nâ cihetinden câya muḡayyeddür. Taḡdîr-i kelâm câyet dimekdür lâkin zarûret-i vezn için böyle vâki' oldu.

Maḥşûl-i beyt: Eger bahâdir Rüstem gibi kuvvet ve zûruñ ola maḡrûr olma ve zûruna dayanma çünki Behrâm gibi yirüñ maḡbere olur.

ای پسر از اڤرت غافل مباش

با متاع این جهان خوش دل مباش

İy piser ez-âhîret gâfil me-bâş

Bâ metâ' -ı in cihân hoş-dil me-bâş

Maşûl-i beyt: İy oğul âhîretten gâfil olma. Bu [45^a] cihân metâ' u esbâbiyle hoş-dil, şâd-mân olma zîrâ bî-bekâdur.

در بلیات جهان صبار باش

گاه نعمت شاکر جبار باش

Der-beliyyât-ı cihân şabbâr bâş

Gâh-ı ni' met şâkir-i cebbâr bâş

Beliyyât belânuñ cem'idür ve **gâh** kâf-ı 'Acemînün [fethiyle] vaqt ma'nâsına zarf-ı zamândur ni'mete muzâfdur. İzâfet-i lâmiyyedür. Zarfıyye dağı dinilür ve Cebbâr ismu'llâhdan bir ismdür.

Maşûl-i beyt: Cihânuñ belâlarına mübâlağa ile şabr idici ol zîrâ **انَّ اللّٰهَ يَحِبُّ الصّٰبِرِيْنَ** [İnne'llâhe yuhibbu's-şâbirîn]⁹⁰ buyurmuşdur. Ni'met vaqtinde Cebbâra şükr idici ol ya'nî hazret-i Hudâya şâkir ol ki ni'metüni ziyâde eyleye. Nitekim **لَنْ نُّشْكِرَكَ** [Le'in şekertum le ezîdennekum]⁹¹ naşş-ı şerîfi buña dâlldur.

Der-Şifât-ı Bed-Bahtı

Maşûl-i Terkîb: Bu gelecek naşîhatler bunda bahtluk şıfatları beyânındadır.

چار چیز اثار بدبختی بود

جاهلی و کاهلی سختی بود

Çâr-çîz âsâr-ı bed-bahtı buved

Câhilî vü kâhilî sahtî buved

⁹⁰ Kur'an-ı Kerim'de bu ibâre Âli imrân suresinde, 3/159 "Vallâhu yuhibbu's-şâbirîn" şeklindedir. " Nice peygamberler var ki, kendileriyle beraber birçok Allah dostu çarpıştı da bunlar Allah yolunda başlarına gelenlerden yılmadılar, zaafa düşmediler, boyun eğmediler. **Allah, sabredenleri sever.**"

⁹¹ "Hani Rabbiniz şöyle duyurmuştu: Andolsun, **eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım.** Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir." İbrahim suresi 14/7

Maḥşûl-i beyt: Dört şey' bed-bahtlık nişânları ve eserleridir. Biri câhillükdür ve biri kâhillük bu ikisi gâyet katıdır. Kâhillükden murâd 'ibâdet ve ta'at-ı Hudâda ihmâl ve kesel olmağdur.

بی کسی و ناکسی هر چار شد

بخت بد را این همه اثار شد

Bî-kesî vü nâ-kesî her çâr-şod

Baht-ı bed râ in heme âsâr şod

Bî-kes kimse[siz] dimekdür ya'nî dünyâda bir mu'în u zahîri ve mürşid ü pîri melce' ü dest-gîri olmayan kimsedür. Ve **nâ-kes** nâ-cins ve deniyyü'l-aşl ve rezîl ve hasîs ve saķîl olan kimseye dirler. Bu ikisi de bed-bahtlık 'alâmetlerindendir.

Maḥşûl-i beyt: Biri bî-keslikdür ve biri nâ-keslikdür cemî'an dört oldu. Bu cemî'si yaramaz-baht eserleri ve nişânları oldu.

انکه در بند عبادت میشود

بی شک از اهل سعادت میشود

Ân ki der-bend-i 'ibâdet mî-şevd

Bî-şek ez-ehl-i sa'âdet mî-şevd

Maḥşûl-i beyt: Ol kimse ki dâ'imâ 'ibâdet kaydında olur. Şeksüz ve şübhesüz ehl-i sa'âdetden olur. Ya'nî şaķî olmayub su'edâdan olur.

بر هوای خود قدم هر کونهاد

می تواند کرد بانفسک جهاد

Ber-hevâ-yı ḥod ḳadem her k'o nihâd

Mî-tevâned kerd bâ nefsek cihâd

Her k'oda vâv [ki] ve odan muḥaffefdür. Zârûret-i vezn için ḥazf ve îşâl kılmışdır. [45^b] Ve **kerd** kâf-ı 'Arabînüñ fethiyle fi'l-i mâzîdür. Te'vîl-i maşdardadır. Zîrâ mâ-ḳablinde muzârî' vâķî' olmuşdur. **Nefsekde** kâf-ı 'Arabî edât-ı taşgîrdür. Ve **cihâd** cîmüñ kesriyle Allâhu Te'âlâ yolında gazâ ve cenk itmege dirler.

Maḥşûl-i beyt: Her ol kimse ki hevâsı üzerine ayak ƣodı ya'nî hevâsını zîr-i pâ idüb geƣdi ḥâşıl-ı kelâm hevâ vü hevesini terk eyledi ol kimse nefsecgüziyle cenk itmege ƣâdir olur. Zîrâ mâdâm ki kişî hevâ vü hevesini terk eylemeye nefsinî zebûn itmege kâdir olmaz.

هرکه سازد درجهان باخواب خور

درقیامت نبودش زاتش کزر

Her ki sâzed der-cihân bâ ḥ'âb ḥor

Der-ƣıyâmet nebvedeş z'âteş güzer

Ḥor zarûret-i ƣâfiye için ḥânuñ fethiyle okunur ve ba'zılar didiler ki vâv-ı resmiyyeye ri'âyet [içün] Rûm zamme ile okur. Ve **güzer** kâf-ı 'Acemînüñ zammiyle geƣit ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki cihânda ḥ'âb u râḥata ve ekl ü şürbe mu'tâd olur ya'nî uyƣu ve yime ve içme kendüye 'âdet idüb tâ'at ü 'ibâdete ihmâl ü tekâsül idüb yevm-i ƣıyâmetde ol kimseye âteşden ya'nî cehennemden geƣit ârzûsı olmaz.

روی کردان ازمرادو ارزو

پس بدرکاه خودا اور تورو

Rûy gerdân ez-murâd u ârzû

Pes be-dergâh-ı Ḥudâ âver to rû

Maḥşûl-i beyt: Murâd ve ârzûdan yüz döndür ya'nî nefsüñ istedügin virme andan şoñra Allâhîñ dergâhına yüz getür ya'nî tâ'at ü 'ibâdete meşgûl ol.

کامرانی سربناکامی کشد

مردره خط در نکو نامی کشد

Kâm-rânî ser be-nâ-kâmî keşed

Merd-i reh ḥaṭ der-nikû nâmî keşed

Kâm-rânîde mîm sâkin okunmaƣ lâzımdur ve yâ maşdariyyedür. **Ḥaṭ** ḥâ-yı mu'cemenüñ fethiyle bunda çizi ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Dünyâda kâm-rânluḡ âhîretde murâdsuzluḡa baş çeker. Yol eri eyü nâmluluk tarafına ḡaṡ çeker ya'nî Hudâ yolunuñ eri eyü nâm taraflarından baş çeker ya'nî eyü nâmluḡ kazanmaḡa taraflarında olub dünyâda eyü nâm kazanur. [46^a] Ve câ'izdür ki ḡaṡ yirine ḡaz vâki' olmuş ola ve hâ-yı mühmelenüñ fethiyle ve zâ-yı mu'ceme ile ma'nâsı naşîb u murâd dimekdür. Bu taḡdîrce ma'nâ böyle olur.

Maḥşûl-i beyt: Dünyâda kâm-rânluḡ âhîretde murâdsuzluḡa baş çeker. Pes ol sebebeden yol eri naşîbini ve murâdını eyü nâmluḡa çeker yâḡud yol erini naşîbi eyü nâmluḡa çeker demek ola. Böyle olunca merd-i reh **mî keşed** fi'linüñ mef'ûlı olub **ḡaṡ** fâ'ili olur. Merd-i rehde bir edât-ı mef'ûl de taḡdîr olunur.

امرونی حق چوداری ای وحید

پس مروبر وایه نفس پلید

Emr ü nehy-i Ḥaḡ çü dârî iy vahîd

Pes me-rev ber-vâye-i nefsi pelîd

Vahîd müfred dimekdür iy bir kimesne dimekdür. Taḡdîri iy şaḡş-ı vahîddür. Her kim olursa olsun ḡitâb-ı 'âm tarîkıyledür. Ve **vâye** bunda zevḡ ve lezzet ma'nâsınadır. Murâd ve ârzû ma'nâsınadır. **Pelîd** bâ-yı 'Arabînüñ fethiyle olunca lafz-ı 'Arabî olur. Aḡmaḡ ve ḡabî ma'nâsına da olur.

Maḥşûl-i beyt: İy şaḡş-ı münferid çünki Ḥaḡḡuñ emr ü nehyin ṡutarsın murdâr nefsuñ zevḡ u lezzeti ve murâd u ârzûsı üzre gitme. Ya'nî nefse tâbi' olma veyâḡûd aḡmaḡ nefsuñ murâdı üzre gitme demek ola.

امرونی حق زقران کوش دار

جای شادی نیست دنیا هوش دار

Emr ü nehy-i Ḥaḡ zi Ḳur'ân ḡuş-dâr

Cây-ı şâdî nîst dünyâ ḡuş-dâr

Ḡuş-dâr ḡıfz eyle ve ezberle dimekdür. Zîrâ ḡuş lafzı kerden ve konîden kelimeleriyle ve bunlaruñ müştakḡâtle isti'mâl olunsa işitmek ve diñlemek ma'nâsına olur. Ammâ dâşten ve dârîden kelimeleriyle müştakḡâtle isti'mâl olunsa ḡıfz u

şiyânet ma'nâsına olur fefhem. Ve şâdîde olan yâ maşdariyyedür ve hûş-dâr âgâh ol dimekdür.

Maḥşûl-i beyt: Hakkıñ emr ü nehyini Kur'an-ı [46^b] 'azîmden hıfz eyle dünyâ şâdîluk yiri degüldür. Âgâh ol gâfil olma ma'lûm ola ki hûş lafzı dahı kaçan dârîden ve dâşten kelimeleriyle müsta'mel olursa âgâh olub gâfil olma ma'nâsına olur. Ammâ kerden ve konîden kelimeleriyle müsta'mel olsa fehm idüb ve añlamak ma'nâsına olur feḥfaz.

هرکه ترك كامرانى ميکند

بر خلافتش زنده گانى ميکند

Her ki terk-i kâm-rânî mî-koned

Ber-hilâfeş zindegânî mî-koned

Zindegânî dirlik ve ma'îşet ma'nâsınadır ve kâf-ı 'Acemî hâ-yı resmîden bedeldür ve yâsı maşdariyyedür ve elif ve nûn maḥzâ taḥsîn-i lafz içündür.

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki kâm-rânluḡ terk eyler anuñ hilâfî üzre dirlik ve ma'îşet eyler. Murâden لاغَمَّ لِلْقَانِعِ [lâ ġamme li'l-ḡâni]⁹² hadîs-i şerîfüñ ma'nâ-yı laṭîfine mazhar olub dünyâda ve âḥiretde ġamm u ġuşşa yüzün görmeyüb iki cihânda şâd-kâm olur. Zîrâ kâm-rânluḡuñ hilâfî faḡr u ḡanâ'atdur. Pes bu faḡr u ḡanâ'at sebep-i izdiyâd-ı raḡmetdür.

Der-Şifât-ı Riyâzet

Maḥşûl-i Terkîb: Bu zîkr olunacak naşîhatler perhîz-kârluḡuñ şıfatı beyânundadır.

كرهمى خواهى كه كرده سربلند

اى پسر بر خود در راحت ببند

Ger hemî ḡâhî ki gerdî ser-bülend

İy piser ber-ḡod der-i râḡat be-bend

⁹² "Kanaat edenler için sıkıntı yoktur."

Gerdî kâf-ı 'Acemînüñ fethiyledür. Nitekim kerrâtle beyânı geçmiştir. Ve **ser-bülend** bunda yüce kıadrli ma'nâsınadır. Ve **der** dâluñ fethiyle kıapu ma'nâsınadır. 'Arabîde bâb gibi, râhata muzâfdur. Ve **be-bend** bâ-yı evvel⁹³ te'kîd ifâde ider ve bâ-yı sâni meftûha kelimedendir.

Maşûl-i beyt: Eger istersen ki dâ'imâ 'âlî-kadr olasin ve Hudâ kıatında maqbûl u mergûb olub kıadrüñ yüce ola iy oğul kendi üzeriñe râhat kıapusin bağla. Ya'nî dünyâ râhatını terk eyle.

هرکه بریست اودر راحت تمام

باز شد بروی دردار السلام

Her ki ber-best o der-i râhat tamâm

Bâz şod ber-vey der-i dâr'üs-selâm

[47^a] **Ber-best** ber edât-ı te'kiddür. **Best** bâ-yı 'Arabînüñ fethiyle bağladı dimekdür. Ve **bâz şod** açıldı dimekdür. Ve **dâr'üs-selâm** cennet kıapusu dimekdür. Dâr'üs-selâmdan murâd cennetdür.

Maşûl-i beyt: Her kimse ki râhat kıapusin tamâm bağladı ya'nî bi'l-cümle râhatı terk eyledi. Anuñ üzerine cennet kıapusu açıldı. Murâd cennete dâhil oldu dimekdür.

غیر حق راهرکه خواند ای پسر

کیست در عالم ازو کمراه تر

Ġayr-ı Hak râ her ki ħ'âned iy piser

K'ist der-'âlem ez-o gümrâh-ter

Ġ'âned lûgatde okıya dimekdür. Ama böyle yirlerde da'vet ve taleb ma'nâsına müsta'meldür. Ve **gümrâh-ter** kâf-ı 'Acemînüñ zammiyle ve mîmüñ sükûniyle zâyî' ve ğâyib ma'nâsınadır. Ve **ter** tânuñ fethiyle ve rânuñ sükûniyle edât-ı tafđıldür. Gümrâh-terüñ ma'nâsı yol azmış ya'nî tarîk-i müstakîmden ğâyib olmuş. 'Arabîde dâll gibi, lâkin edât-ı tafđîl eğall ma'nâsına olur ya'nî azmışrak demek olur.

⁹³ Yazmada "evvelüñ" şeklindedir.

Maḥşûl-i beyt: İy oğul her kim ki Hâkdan gayrı da‘vet ve taleb eyler ‘âlemde andan eḍall kimdür ya ‘nî ol kimseden eḍall ve azmıŝraq kimse yoğdur. Zîrâ Hüdây[1] unudub gayrıdan murâd taleb idüb gayrıyla muğayyed olmağ ve huşûl-ı murâdını gayrıdan bilmek ne‘ûzu bi’llâh şirke muğârindür belki ŝirk-i mağzdur.

ای برادر ترک عزّوجاه کن

خویش راشایسته درگاه کن

İy birâder terk-i ‘izz u câh kon

H’îş râ şâyeste-i dergâh kon

Şâyeste lâyığ ma‘nâsınadır. Ve **dergâh** Hâğ kapusı dimekdür zîrâ der kapudur. **Gâh** kâf-ı ‘Acemîyle edât-ı zarfdur. Mekânda ve zamânda müsta‘meldür. Lâkin [47^b] böyle mağalllerde kapu öñi dimekdür. ‘Arabîde cenâb ma‘nâsına.

Maḥşûl-i beyt: İy qarındaŝım ‘izzet ü manşıbı terk eyle. Kendiñi Cenâb-ı Hâğğa lâyığ ve sezâ-vâr eyle.

خوار گردد هرکه گردد جاه جوی

ای برادر قرب این درگاه جوی

H’âr gereded her ki gereded câh-cûy

İy birâder qurb-ı îñ dergâh cûy

Gereded her ikisi de kâf-ı ‘Acemîyle ve fetḥiyle fi‘l-i muzâri‘dür. Ve **câh-cûy** vaşf-ı terkîbîdür. Manşıb isteyici dimekdür. Taleb-i manşûb ma‘nâsınadır. Ve **îñ dergâh** buyurduğundan murâd dergâh-ı Hâğdur.

Maḥşûl-i beyt: H’or hağr olur her kimse ki tâlib-i manşıb olur. İy qarındaş sen devlet ü manşıb isteme dergâh-ı Hâğğıñ yağınlığın iste.

عزّو جاهت سوی پستی میکشد

مرترا باتن پرستی میکشد

‘İzz ü câhet sûy-ı pestî mî-keşed

Mer to râ bâ-ten-perestî mî-keşed

Bu beyt beyt-i sâbıkaya 'illetdür. Zîrâ beyt-i mesbûkda qurb-ı Hâk iste 'izz ü câh isteme didi. Pes su'âl görindi ki 'izz ü câhdan imtinâ'a sebep ve 'illet nedür?

Maḥşûl-i beyt: Zîrâ 'izz ü câh seni alçaqluḡ cânibine çeker ve alçaqluḡdan murâd ne olduḡn mışrâ'-ı sânde îzâh idüb buyurur. Ya'nî seni ten-perestlige çeker, sen daḡı añun sebebiyle hayvân-ı gayr-ı nâtıḡ taḡaḡasında ḡalub saḡıl olub şeref-i insâniyyetden berî olursın. Ten-perest vücûdına ḡapucı dimekdür. Ya'nî kendüye mâ'il ve kendüy[i] beḡenmiş ḡod-bîn ma'nâsına ve yâ maşdâriyyedür.

نفس از ترك هوا مسكين بود

كوشمال نفس نادان اين بود

Nefs ez-terk-i hevâ miskîn buved

Gûş-mâl-i nefsi-nâdân in buved

Miskîn aña dirler ki loḡma-i nafaḡaya mâlik olmaya kemâl mertebe açluḡından zebûn ve sâkit [48^a] olub ḡarekete ḡâdir olmaya. Gûş-mâl vaşf-ı terkîbdür. Te'dîb ma'nâsına ve **în** ism-i işâretdür. **Terk** hevâya râci'dür. Ve **buved** bânun fethiyle ve zammiyle luḡatdür ve vâvun fethiyledür.

Maḥşûl-i beyt: Nefs terk-i hevâ itmekde miskîn ve zebûn ü za'îf olur ya'nî kişi hevây[1] terk idince pür-zûrı ve vücûdı za'îf olur. İmdi nefsi-nâdânun te'dîbi bu olur ya'nî nefsi-nâdâna te'dîb hevây[1] terk itmekle olur.

چون دلت باياد حق ايمن بود

نفسك اماره هم ساكن بود

Çün dilet bâ-yâd-ı Hâk îmin buved

Nefsek-i emmâre hem sâkin buved

Îmin hemzenün ve mîmün kesriyle emîn ma'nâsınadır ve andan maḡlûbdur. **Nefsekde** kâf-ı 'Arabî taşḡîr⁹⁴ içündür.

⁹⁴ Yazmada "taşḡîr" şeklindedir.

Maḥşûl-i beyt: Çünkü senüñ göñlüñ Hâkķı añmak üzere emîn ola. Ya'nî kalbün her ân Hâkķı añmakta emîn ve râhat ola.⁹⁵ Hâşıl-ı kelâm çünkü dâ'imâ zıkr-i Hâkķla muḳayyedsin. Yaramaz emr edici nefscgüzüñ dahı sâkin olur.

هرکه اورا تکیه برصانع بود

درجهان بالقمه قانع بود

Her ki o râ tekye ber-şâni' buved

Der-cihân bâ-loḳma' [î] ḳâni' buved

Tekye tânuñ fethiyle ve kâfuñ sükûniyle i'timâd ma'nâsınadır. Ya'nî dayanmak dimektür. Ve **şâni'** bunda [Hâlîḳ] ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki anuñ Hâlîḳa i'timâdı ola cihânda bir loḳmaya ḳâni' olur.

اكتفا بر روزی هرروزه کن

کرداری از خدا در یوزه کن

İktifâ ber-rûzî-i her rûze kon

Ger ne-dârî ez-Ḥudâ deryûze kon

Rûzî yâ-yı aşliyye ile rızḳ ma'nâsınadır ve hemze tavaşşul içündür. Ve **rûz** gündüz ma'nâsınadır ve âhirinde hâ-yı resmî taḥşîş ü nisbet ifâde ider. Ve **deryûze** cerr itmek ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Her günlük rızḳa iktifâ eyle ḳâni' ol. Ya'nî her günki kifâyet idecek miḳdârı rızḳuñ buluna anuñla iktifâ eyle. Yarını ve öbür günini ḳayıрма. Eger kifâyet miḳdârı rızḳuñ yok ise Ḥudâdan iste. Zîrâ الرزق على الله [E'r-rızḳu 'alâ'llâhi]⁹⁶ [48^b] buyurulmuşdur.

Der-Beyân-ı Mücâhede-i Nefs

Mücâhede mîmüñ zammiyle cihâd idişmege dirler. Ya'nî birbiriyle cenk itmege dirler.

⁹⁵ Yazmada "olmaya" şeklindedir.

⁹⁶ "Rızḳı veren Allah'tır."

Maḥşûl-i terkîb: Bu naşîhatler kişi nefsiyle çekişmenüñ tarîkı beyânındadır. Zîrâ nefisle güreşmenüñ âlet-i ḥarbi başkadur.

نفس نتوان کشت الا باسه چیز

چون بکویم یاد کیرش ای عزیز

Nefs netvân koşt illâ bâ-se-çîz

Çün be-gûyem yâd-gîreş iy 'azîz

Koşt zamm-ı kâf-ı 'Arâbiyle dilmek ve öldürmek ma'nâsınadır. Te'vîl-i maşdardadır. Zîrâ muzâri 'a muḥârindür.

Maḥşûl-i beyt: Nefs öldürmek mümkün degüldür. İllâ üç nesne ile mümkündür iy 'azîz. Çünkü ol üç nesne[y]i söylerüm hâtıruñda tut, unutma. Ma'lûm ola ki **yâd-gîreş**de şîn zâmîr mâ'nâda **be-gûyem** muḳayyeddür. Lâkin zarûret-i vezn için böyle vâkı' oldı.

خنجر خاموشی و شمشیر جوع

نیزه تنهالی و ترک هجوع

Ḥancer-i ḥâmûşi vü şemşîr-i cu'

Nîze-i tenhâyî vü terk-i hücü'

Ḥâmûş söyle[me]mek dimekdür ve yâ maşdariyyedür. Ve **şemşîr** şîn-i evvelüñ fetḫiyle kesriyle daḫı câ' izdür. Ve şîn-i sâni kesriyledür kılıç ma'nâsına ve **cu'** cîmüñ zammîyle açluḳ ma'nâsınadır. **Nîze** mızrâḳ ma'nâsınadır süngü de dirler sînuñ ve kâf-ı 'Acemînüñ zammeleriyle. Ve **tenhâyî**[î] yalnızluḳ dimekdür. Yâ-yı sâni maşdariyyedür ve **hücü'** hânuñ ve cîmüñ zammeleriyle uyḳu ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Üç nesnenüñ biri ḥâmûşluḳ ḥanceridür ve biri daḫı açluḳ kılıcıdur ve biri daḫı tenhâlıkla uyḳuyı terk eylemek mızrağıdur. Ya'nî bir kimse ki bu üçe elbette mâlik ola ol kimesne nefsinı öldürmege kâdir olur. Zîrâ nefsinı bu üç âletden gayrı kimse öldürmez.

هرکرا نبود مرتب این سلاح

نفس او هرکز نمی یابد فلاح

Her ki râ nebved müretteb in silâh

Nefs-i o hergiz nemî yâbed felâh

کرا **ki râ** kâfuñ kesriyle که را **ki râ**dan muħaffefdür. Ma'nâsı kimüñ dimekdür zîrâ taḥşîş [49^a] ifâde ider. **Müretteb** mîmüñ zammiyle ism-i mef'ûldür. Ma'nâsı yollu yolınca dizilmiş dimekdür. Ve **silâh** sînüñ kesriyle âlet-i ħarb ma'nâsınadır. Murâd beyt-i mesbûkda te'kîd târîkıyle zıkr olunan eşyâdur. Ve **felâh** fânuñ fetĥiyle necât ve ħalâş ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Kimüñ ki bu şilâhı yirlü yirinde olmaya anuñ nefsi hergiz 'azâb u elemden necât u ħalâş bulmaz.

چونکه دل بی یادت اللہت بود

دیو ملعون یارو همراہت بود

Çünkü dil bî-yâdet Allâhet buved

Dîv-i mel'ûn⁹⁷ yâr u hem-râhet buved

Allâhetde olan tâ zamîr-i ĥiṭâb dile muqayyeddür taqđiri dilet dimekdür.

Maḥşûl-i beyt: Çünkü senüñ ħalbüñ zıkrullâhsız ola ya'nî ħalbüñde ve lisânüñde Allâhı añmağ olmaya mel'ûn şeytân senüñ yâr u yoldaşuñ olur.

اهل دنیارا چو دیو ار ایدش

لقمهای چرب و شیرین بایدش

Ehl-i dünyâ râ çü dîv ârâyedeş

Loḫmahâ-yı çerb u şîrîn bâyedeş

Ârâyede elif-i memdûde ile bânuñ rânuñ meddiyle fi'l-i muzârî'-i müfred-i ğâyibdür. Ma'nâsı bezer ya'nî zînet ider dimekdür. Ve şîn-ı zamîri ehl-i dünyâya râci'dür. Ve **çerb** cîm-i 'Acemîñüñ fetĥiyle yağlı ve semiz ve ğalîz ma'nâsına ve **şîrîn** şîñüñ kesriyle tatlu ma'nâsınadır.

⁹⁷ Yazmada "mel'ûnî" şeklindedir.

Maḥşûl-i beyt: Çünkü şeytân ehl-i dünyâya dünyây[1] zînetleriyle bezer ve tezeyyün ider. Pes ol ehl-i dünyâya yağlı ve tatlı loğmalar ve ta'âmlar gerek böyle olunca şehvet-i nefsâniye müstaḥkem olub bünyâd-ı 'ibâdet ü tâ'at münhedim olmak lâzum gelür.

هرکه اودر بند سیم و زر بود

در عقوبت عاقبت مضطرب بود

Her ki o der-bend sîm ü zer buved

Der- 'uḳûbet 'âḳîbet muẓtarr buved

Ve ba'z-ı nüshada buved yirlerine şevved vâḳi' olmuştur.

Maḥşûl-i beyt: Her ol kimse ki aḳça ve altun kaydında olur 'Âḳîbet 'azâb u 'iḳâbda nâ-çâr u 'âciz olur. **[[lu'ine 'abdu'd-dîmâri] [لعن عبد الدينار] لعن عبد الدرهم** lu'ine 'abdu'd-dirhemi]⁹⁸

انکه بهراخرت کارش بود

از خدا تشریف بسیارش بود

Ân ki behr-i âḥîret kâreş buved

Ez-Ḥudâ teşrîf bisyâreş buved

Maḥşûl-i beyt: Ol kimse ki anuñ işi âḥîret için [49^b] ola Ḥudâdan aña çok ta'zîm ve teşrîf olur. Teşrîfûñ ma'nâsı ta'zîm gibi olmak dimekdür. Lâkin bunda in'âm ve iḥsân ma'nâsınadır.

مال دنیا خاکسارانرا دهند

اخترت پرهیزکارانرا دهند

Mâl-ı dünyâ ḥâk-sârân râ dihend

Âḥîret perhîz-kârân râ dihend

Ḥâk-sâr luğatde toprakluk ve toprağa çarüşmuş nesne ma'nâsınadır. Eger bunda ḥâḳîr u ḥor u denî ve sefîh ma'nâlarına müsta'meldür. **Perhîz-kâr** kâf-ı

⁹⁸ "Altın ve gümüş paranın kulu (aşırı mal düşkünü) olan kimse lanetlenmiştir." Yılmaz, s. 471.

‘Acemiyle şâlih ve ‘âbid **وزیر** ki cemî‘-i muharremâtdan berî ola aña dirler. **Dihend** fi‘l-i muzârî‘-i cem‘-i gâyibdür. Tahtında fâ‘il-i zamîri Hudâya râci‘dür. Cem‘ şîgâsı ta‘zîm içündür.

Maḥşûl-i beyt: Dünyâ malını alçaqlara ve denîlere virürler. Ve âhîret devletini perhîz-kârlara ve şâlihlere virürler.

هست شیطان ای برادر دشمنت

غلّ اتش خواهد اندرکردنت

Hest şeytân iy birâder düşmenet

Ġull-ı âteş h‘âhed ender gerdenet

Hest şeytân muḳaddem ḥaber-i düşmenet mu‘aḥḥar mübtedâdur. Zârûret-i vezn için taḳdîm te‘hîr olunmuşdur. **Ġull** gâynun zammiyle esîrlerüñ, mücrimlerüñ boynına ḳodıkları demürden bâğdur ve ḥalkâdur. Cem‘i aġlâl gelür. **Ender gerdenet** boynuñda dimekdür zîrâ **gerden** kâf-ı ‘Acemiyle boyun ma‘nâsınadur gerdân da dirler elifle.

Maḥşûl-i beyt: İy ḳarındaş senüñ düşmenüñ şeytândur. Boynuñda ḥalkâ-ı ġull ve âteş ister. Ya‘nî seni şırât-ı muştakîmden azdurub cehennem âteşinden ḥalkâ boynuñda olmaḳ ister yâḥûd ma‘nâ-yı beyt böyle ola. İy ḳarındaş şeytân düşmenüñdür. Âteş ġullı boynuñda ister. Bu taḳdîrce hest şeytân mübtedâ ve düşmenet ḥaberi olur. Ve ġull-ı âteşde ‘alâmet-i mef‘ûl bir râ muḳadder olur.

مدبری کوروبدنیی اورد

بهره کی از عالم عقبی برد

Müdbirî k'o rû be-dünyî âvered

Behre key ez-‘âlem-i ‘uḳbî bered

Müdbir if‘âl bâbından ism-i fâ‘ildür, ardın girüsine gidici kimseye dirler. Bunda bed-baḥt ve tâlî‘süz ma‘nâsınadur ve bâ tenkîr içündür. Ve **be-dünyîde** [50^a] bâ şıla içündür. **Dünyî** yâ-yı evvelüñ kesriyle ve yâ-yı sâñîñüñ sükûniyle ḳâ‘ide-i a‘câm üzerine dünyâ dimekdür. Lâkin ‘Acem âḥîr kelimedede vâḳi‘ olan elif yâ

şeklinde yazub mâ-ķabli meksûr okıyagelmüşlerdür. Meselâ ma'nây[ı] nî okudukları gibi. **Key** kâf-ı 'Arabiyle ve yânuñ sükûniyle kaçan ma'nâsınadır. Ve 'uķbî ve dağı bânũñ kesriyle 'uķbâ dimekdür dünyâ gibi.

Maĥşûl-i beyt: Şol bed-baĥt ki dünyâyâ yüz getirür ya'nî dünyâyâ teveccüh ve maĥabbet eyler 'Âlem-i âĥiretten kaçan naşîb ve murâd iledür. Ya'nî dünyâyâ teveccüh ve maĥabbet iden kimesne âĥiret 'âleminden naşîb alamaz.

ای پسر با یاد حق مشغول باش

وز خلاق دور همچوان غول باش

İy piser bâ-yâd-ı Ĥaķ meşġûl bâş

V'ez ĥalâyıķ dūr hem-çü⁹⁹ ġûl bâş

Ġûl ġaynuñ zammiyle ta'ife-i cinden bir nev'dür. Beyâbânda ve şaĥrâlarda dürlü dürlü eşkâlde ve ġûn-â-ġûn elvânda ġorinür. Nâsı tarîķden azdurur ve cem'i aġvâl ve ġîlân.¹⁰⁰

Maĥşûl-i beyt: İy oġul Ĥaķķuñ zikrine meşġûl ol. Dağı ĥalkdan ġûl gibi ırak ol. Ya'nî ġûl nice nâsdan ba'îd ise sen de anuñ gibi ba'îd ol. Ĥâşıl-ı kelâm nâsdan ırakluġuñ ġûluñ ırakluġı gibi mübâlaġa ile ve ebediyetle olsun dimekdür. Yoĥsa ġûl gibi ol demek degüldür.

Der-Beyân-ı Şâbir ü Bâ-Faķîr

فقر خود را پیش کس پیدا مکن

محنت امروز را فردا مکن

Faķr-i ĥod râ pîş-i kes peydâ me-kon

Miĥnet-i imrûz râ ferdâ me-kon

İmrûz bugün dimekdür. Elifüñ kesriyle ve mîmüñ sükûniyle. Aşlında îñ rûz idi. Ma'lûm ola ki rûza ve şebe ve sâle kelimelerine ism-i işâret dâĥil olduķda ġarîb içündür. Ya'nî îñ kelimesi bunlara dâĥil olsalar hemzeye delâlet iden yâ ĥazf olunub

⁹⁹ Yazmada "hem-çü ân" şeklindedir.

¹⁰⁰ Yazmada "ġîlâl" şeklindedir.

nûn mîme ibdâl olur f'ehfaz. **Ferdâ** yarın dimekdür ve ma'lûm ola ki imrûzdan murâd dünyâ ve ferdâdan murâd âhiredür.

Maḥşûl-i beyt: Kendi faqr u fâkañı kimsenüñ katında izhâr ve âşikâre [50^b] eyleme ya'nî faqrûñdan şâkî olma. Bugünüñ miḥnetini yarın eyleme ya'nî bugün dünyâ miḥnetine taḥammül idüb şikâyet eyleme. Yarın âhîret miḥnetinden ḥalâş bulasın. Zîrâ dünyâ miḥneti her ne ise âsândur. Ammâ âhîret miḥneti gâyet şedîd ü müşkildür.

مرترا انكس كه فردا جان دهد

غم مخور اخر ترايك نان دهد

Mer to râ ân kes ki ferdâ cân dihed

Ġam-me-ḥor âhîr to râ yek-nân dihed

Mer mîmüñ fethiyle ve rânuñ sükûniyle edât-ı şıladur.

Maḥşûl-i beyt: Ol kimse ki cân ve hayât virür. Ya'nî dünyâda mâdâm ki rûḥuñı daḥı kabz itmez ġam yime ki âhîr saña bir etmek virür zîrâ mâdâm ki hayât muḳarrerdür rızq munḳatı' olmaz. Ba'z-ı nüshada mısrâ'-ı sâñî böyle vâқи' olmuşdur. **Ġam-me-ḥor âhîr ki leb nân dihed** ya'nî ġam yime ki âhîr bir dilim etmek virür. Lâkin nüshalarda yek yirine yekî olub ki kelimesi zikrolunmamışdur. Lâkin nüsha bizüm yazduğumuzdur ki âhîr kelimesinden soñra yazıldığı zarûret-i vezn içündür. Ve illâ **ġam-me-ḥor**dan sonra **ġam-me-ḥor ki** yazılmaḳ lâzum idi.

تابکی چون مور باشی دانه کش

کر تو مردی فاقه را مردانه کش

Tâ be-key çün mûr bâşî dâne-keş

Ger to merdî fâqa râ merdâne keş

Dâne-keş vaşf-ı terkîbîdür. Dâne çekici ma'nâsnadur. Rızq ve azuḳ cem' idici dimekdür.

Maḥşûl-i beyt: Kaçana dek ya'nî niceye dek qarınca gibi dâne çekici ve rızık u azuk cem' idici dimekdür. Sen eger merd iseñ faqr u fâqa merdâne çek. Ya'nî bugünde mâlik olduğıñ rızka kâni' ve râz[i] olub gelecek eyyâmı kayırma.

برتوگل کربود فیروزیت

حق دهد مانند مرغان روزیت

Ber-tevekkül ger buved fîrûzyet

Ḥaḡ dihed mânend-i mürgân rûzyet

Tevekkül lûgatde kul emrini Ḥudâya ışmarlayub her hâlde ḥalkdan kaḡ'-ı temennâ itmege dirler ammâ ıřılâḥda bedenini ancak 'ibâdet ve tâ'ata şarf idüb kalbini ancak Ḥudâya ta'alluk itmege dirler. Ve **fîrûz** muzaffer ma'nâsınadır. [51^a] Lâkin bunda yâ-yı maşdar lâḥik olmağla zafer ve kudret ma'nâsına oldı ve yâ-yı maşdariyyenüñ fethile okunması zarûret-i vezn içündür zîrâ aşlda sâkindür. Ve **rûzyet** yâsı dağı zarûret-i vezn için fethiyledür. İllâ aşında rûzîdür. Yâ-yı sâkin-i aşliyye ile rızık ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Eger tevekkül üzerine zafer ve kudretüñ olursa ya'nî her umûrda aḥvalüñi Allâha tevfiż ve sipârîş idüb ḥalâyıkdan kaḡ'-ı temennâ itmege kâdir olursañ Ḥaḡ Te'alâ ḥazretleri kesb ü sa'ysuz senüñ rızkuñı virür. Kuşlara virdüğü¹⁰¹ gibi. **Ḥavluḥû Te'alâ** **ومن يتق الله يجعل له مخرجا ويرزقه من حيث لا يحتسب ومن يتوكل على الله فهو حسبه** [Ve men yetteḡillâhe yec'al lehû maḥracâ. Ve yerzuḡhu min ḥaysu lâ yeḡtesibu ve men yetevekkel 'alâ'llâhi fe huve ḥasbuhu]¹⁰²

بر خدا شاکر بود مرد فقیر

کردهد قوتش لبی نان فطیر

Ber-Ḥudâ şâkir buved merd-i faḡîr

Ger dihed kûteş lebî nân-ı faḡîr

¹⁰¹ Yazmada "virdüğü" şeklindedir.

¹⁰² "Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu açar. Onu beklemediği yerden rızıklandırır. Kim Allah'a tevekkül ederse, O kendisine yeter." Talak suresi 65/2-3

Faḫîr fânuñ fethiyle şol hamîrdür ki mâyesüz pişürürler. Meselâ gül pagâçesi gibi dimekle ta'bir olunur. Mâye ile pişen etmekden alçağdur ve lezzetde daḫı ol kadar degüldür ve ma'lûm ola ki nânuñ faḫîra izâfeti beyânîyyedür.

Maḫşûl-i beyt: Merd-i faḫîr Hudâya şükridici olur eger Hudâ [a]nuñ azuğını bir dilim mâyesiz pişmiş etmek daḫı virürse.

خم مشو پیش توانکر همچو طاق

تانکردی یار با اهل نفاق

Ḥam me-şev piş-i tevân-ger hem-çü ṭâḳ

Tâ ne-kerdî yâr bâ-ehl-i nifâḳ

Ḥam hâ-yı mu'cemenüñ fethiyle egr[i] ma'nâsınadır. **Me-şev** mîmüñ fethiyle nehy-i hâzırdur. Pes **me-şevüñ** ma'nâsı egilme dimekdür. Ve **piş** bâ-yı 'Acemînüñ kesriyle ḳat ma'nâsınadır ve ön ma'nâsında gelür. 'Arabîde 'ind [ve] ḳuddâm gibi. Ve **ne-kerdî** nûnuñ fethiyle ve kâf-ı 'Acemînüñ fethiyle fi'l-i muzâri'-i müfred-i muḫâtabdur.

Maḫşûl-i beyt: Ekâbir ve ağniyâ ḳatında kemer gibi ya'nî anlaruñ öñinde rükû' ve sücûda muḳârîn egülüb ziyâde tevâzu' üzre olma. Ta ki ehl-i nifâḳa yâr u yoldaş olmayasın. Ya'nî münâfıḳînden olmaya [51^b] dimekdür.

مردره را نام و ننگ از خلق نیست

نفر تش از جامهای دلق نیست

Merd-i reh râ nâm u neng ez-ḫalḳ nîst

Nefreteş ez-câmeḫâ-yı delḳ nîst

Merd-i reh yol eri dimekdür. Yoldan murâd bunda 'ışḳ yolıdır ve râ taḫşîş içündür. Ve **neng** nûn-ı evvelüñ fethiyle ve nûn-ı sâñnüñ sükûniyle ve kâf-ı 'Acemîyle 'âr ma'nâsınadır. Ve **nefret** nûnuñ fethiyle ve fânuñ sükûniyle yigrenmek ma'nâsınadır. Ve **delḳ** dâluñ fethiyle ve lâmuñ sükûniyle dervîşler hırḳasıdır.

Maḫşûl-i beyt: 'Işḳ-ı Hudâ yolu erinuñ ḫalḳdan 'âr u nâmı yoḳdur. Ya'nî ḫalḳdan 'ârlanmaz ve köhne libâslardan kendüyi libâs-ı fâḫir ile bezemek sevdâsında

olmaz. Belki hırka vü 'abâya ve köhne vü qabâya kâni' olub dâ'imâ maḥabbet-i Hudâ ve 'ışk-ı Mevlâ ile muḳayyed ve meşğûl olur. Zîrâ anlarıñ ḥaqqında لا يخافون لومة لائم (lâ yehâfûne levmete lâ'im)¹⁰³ buyurulmuşdur.

هرکرا ذوق نکونامی بود

خاص مشمارش که او عامی بود

Her ki râ zevḳ nikû-nâmî buved

Ḥâşş müşmâreş ki o 'âmmî buved

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki eyü nâmluḳ zevḳ olur ya'nî beyne'n-nâs eyü nâmlı olmadan ḥazḳ idüb âḥirete taḳayyüd eylemeyüb ancak ḥalk arasında eyü nâm çıkarmağa çalışub taraf-ı Ḥaqqı ferâmûş eyleyesen ol kimse[y]i ḥâşş sayma. Ol 'âmmîdür maḳbûl-ı Hudâ degüldür.

کرترا دل فارغ از زینت بود

کی هوای مرکب و زینت بود

Ger to râ dil fâriḡ ez-zînet buved

Key hevâ-yı merkeb ü zînet buved

Bu mısrâ'-ı sâni'de olan zînet zânuñ kesriyle ve yânuñ sükûniyle ve nûnun, eyer ma'nâsınadır ki atlarıñ arḳasına urub süvâr olurlar. Ve tâ ḥitâb içündür. Zamîr-i muttaşıldur. Lâkin taḳdîrdekine muḳayyeddür. Zârûret-i ḳâfiye için zîne mülḥaḳ olmuşdur.

Maḥşûl-i beyt: Eger senüñ gönlüñ zîb ü zînetden fâriḡ olsa saña ḳaçan at ve eyer sevdâsı olur. Ya'nî at ve eyer sevdâsı ardında olmaz dimekdür.

روی دل چون از هوای برتافتی

بعد از آن میدان که حقرا یافتی

¹⁰³ "Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Onlar mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar. Allah yolunda cihad ederler. **(Bu yolda) hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar.** İşte bu, Allah'ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, lütfü geniş olandır, hakkıyla bilendir." Mâide suresi 54/5

Rûy-ı dil çün ez-hevâ ber-tâftî

Ba'd ez-ân mî-dân ki Hâk râ yâftî

Maḥşûl-i beyt: Kâlb yüzini çünki hevâ vü hevesden [52^a] çevirdüñ andan soñra bil ki Hâkî bulduñ. Zîrâ mâdâm ki kâlbüñ hevâ ve hevesde ola vuşûl-ı ilâ'llâh cins[i] degüldür.

هرکه او از حرص دنیا دار شد

بی کمال از وی خدا بیزار شد

Her ki o ez-hırş-ı dünyâ-dâr şod

Bî-gümân ez-vey Hudâ bî-zâr şod

Hırş ḥânuñ kesriyle tama' ma'nâsınadır. İzâfetden munkaṭı'dur. **Dünyâ-dâr** mâl-dâr ma'nâsınadır. Zîkr-i maḥall irâde-i hâl kabîlündendür.

Maḥşûl-i beyt: Ol kimse ki hırş u tama'dan mâl-dâr oldu ya'nî rızq u mâlı ḥayrât u ḥâsenât ve zekât ü şadaḳât için kesb itmeyüb ancak hırş u tama'dan cem'-i erzâk idüb mallı ve rızqlı oldu. Şübhesiz Hâk Te'âlâ ḥâzretleri andan bî-zâr oldu. Ya'nî râz[î] olmadı ve ḥoşnûd olmadı dimekdür.

چون شتر مرغی شناس این نفس را

نه کشد بارونه پرد در هوا

Çün şütür-murġî şinâs îñ nefş râ

Ne-keşed bâr u ne-perred der-hevâ

Perred uçar dimekdür. Şedde zarûret-i vezn içündür. Ve **der** bunda edât-ı şıladur. Olmaḳda mümkin ve edât-ı zarf da olmaḳ kâbildür.

Maḥşûl-i beyt: Bu nefsi deve kuşu gibi añla zîrâ deve kuşu ne yük çeker ve ne hevâya uçar. Yâḥûd hevâda uçar.

کر بپرکوبیش کوید اشترم

ورنهی بارش بکوید طائرم

Ger be-per gûyeş gûyed üştürem

Ver nihî bâreş be-gûyed tã'irem

Be-perde bâ-yı meksûre te'kîd içündür. Ve **per** bâ-yı 'Acemînün fethiyle ve rânuñ sükûniyle emr-i hâzırdur. Uç dimekdür. Ve **gûy** fi'l-i muzâri'-i müfred-i muhâtabdur. Şîn-ı zamîri murğa râci'dür. Ve ma'lûm ola ki bu şîn-ı zamîri mâ-ğabli meksûr olduğı hilâf-ı kıyâs üzredür. Zîrâ kâ'ide fetha iktizâ ider. Pes buña şad dinülse vechden hâlî degüldür.

Maşûl-i beyt: Eger deve kuşına uç diyesin deveyüm dir. Ya'nî ben kuş degülüm deveyüm dir. Hiç deve uçsun mı deyü cevâb ider. Ve eger aña yük korsañ ya'nî arkasına yük komağ isteyesin kuşım dir. Ya'nî ben deve kuşiyum hiç kuş yük çeksün mi? Yük çekmek anuñ şânundan midur diyü cevâb ider. [52^b] Pes hazret-i şeyh dahı nefsi-i emmâre[y]i deve kuşına teşbîh idüb bahâne ve ta'allülde aña mümâsele getürmişdür. Ya'nî nefsi-i emmâre-i bi's-sû'[y]a dahı 'ibâdet u tã'at riyâzet ü zillet teklîfin eyleseñ dürlü dürlü bahânelere gûne gûne 'illetlere şürü' ider.

چون كياه زهر رنكش دلگشت

ليك طعمش تلخ و بويش ناخوشست

Çün giyâh-ı zehr renkeş dil-keşet

Lîk tã'meş telh u bûyeş nâ-ğoşest

Renkden murâd bunda zâhirdür. Ve **tã'm**dan murâd bâtındur. Ve **nâ-ğoş** yaramaz dimekdür.

Maşûl-i beyt: Nefs-i emmârenün zâhiri gönül çekicidir. Ya'nî zâhiri laţıfdür ammâ bâtını acıdur. Ya'nî zehrün dadı nice acı ise nefsiñde bâtını eyle çirkindür ve râyiğâsı yaramazdur. Ya'nî zehrün râyiğâsı nice yaramaz ise nefsi-i emmârenün de hûylar[1] ve iğvâsı ve ilkâsı yaramazdur. Ma'lûm ola ki Hazret-i Şeyh nefsi-i emmâre[y]i ba'zı münâsebetle zehr otına teşbîh buyurmuşdur. Ve ba'z-ı nüşhada **giyâh** yerine **dıraht** vâkı' olmuşdur.

كربطاعت خوانيش سستی كند

ليك اندر معصيت چستی كند

Ger be-tâ'at h'âneş ü süstî koned

Lîk ender ma'siyet çüstî koned

H'ânî fi'l-i muzâri'-i müfred-i muhâtabdur ve şîn-i zamîr nefsi-i emmâreye râci'dür. Ve h'ânîde olan yâ sâkine zarûret-i vezn için meftûha okunur.

Maḥşûl-i beyt: Eger nefsi-i emmâre[y]i ta'at u 'ibâdete da'vet iderseñ kesellük ve kâhillük eyler. Ammâ günâh ü 'işyân itmede çâbüklük eyler. Pes imdi çünki nefsi-i emmârenüñ hâli budur.

نفس را ان به که در زندان کنی

هرچو فرماید خلاف ان کنی

Nefs râ ân bih ki der-zindân konî

Her çü fermâyed hilâf-ı ân konî

Maḥşûl-i beyt: Nefsi ol yegdür ki zindânda eyleyesin. Ya'nî habs eyleyesin. Her emr ider ise anuñ hilâfin ve 'aksin eyleyesin.

نیست درماتش بجز جوع و عطش

تا که سازی رام اندر طاعتش

Nîst dermâneş be-cüz cû' u 'aşaş

Tâ ki sâzî râm ender tâ'ateş

Dermâneşüñ taqdîri **dermân zabteş**dür. Dermânüñ muzâf-ı ileyhi maḥzûfdur ve şîn-ı zamîr nefse râci'dür. Ve **cû'** cîmüñ zammiyle açluğ ma'nâsınadır. Ve **'aşaş** [53^a] 'aynuñ ve tânuñ fethâlarıyla şusuzluğ ma'nâsınadır. Ve **râm** muṭî' dimekdür. Ve **tâ'ateş**deki şîn-i zamîr yâ sâzî kelimesine muḳayyeddür. Ve yâ râm kelimesine muḳayyeddür. Lâkin zarûret-i vezn ve kâfiye için tâ'ata muḳayyed oldı. Ve yine nefse râci'dür. Ammâ ba'zlar Hudâya ircâ' eyledi.

Maḥşûl-i beyt: Nefsi-i emmârenüñ zabtına dermân yoğdur açluğdan ve şusuzluğdan gayrı. Ya'nî nefsi-i emmârenüñ zabtı açluğdan ve şusuzluğdan gayrı ile mümkün degüldür. Hâşıl-ı kelâm murâduñ eger nefsi-i emmâreñi zabt itmek ise anı aç ve şusuz ço. Ta ki anı tâ'at ve 'ibâdete muṭî' u râm eyleyesin.

چون شتردرره درای وبارکش

بارطاعت بردرجبارکش

Çün şütür der-reh der-ây u bâr keş

Bâr-ı tâ'at ber der-i Cebbâr keş

Der-rehde olan der edât-ı şıladur ve **der-ây** gel dimekdür ve der bunda edât-ı te'kiddür. Ve **der-i Cebbâr** izâfetledür. Ber edât-ı şıladur. **Der** kapu ma'nâsınadır. Ve **Cebbâr** Hudâ-yı Te'âlâ dimekdür.

Maşûl-i beyt: Deve gibi yola gel ve yük çek. Ya'nî tâ'at yükünü Allâhu Te'âlâ Hazretlerinin kapısına çek. Mısrâ'-ı şânî mısrâ'-ı evveli tefsîr hükminindedür.

بار این در راجان باید کشید

ورنه همچون سک زبان باید کشید

Bâr-ı in der râ be-cân bâyed keşîd

Ver-ne hem çün seg zebân bâyed keşîd

Der râ bunda kapunun dümekdür ve kapudan murâd Allâh kapusudur. Ve **seg** sînün fethiyle ve kâf-ı 'Acemînün sükûniyle köpek dimekdür 'Arabîde kelb gibi.

Maşûl-i beyt: Bu kapunun yükünü cânla çekmek gerekdür. Yoğsa köpek gibi dilini çekmek gerekdür. Ya'nî bâb-ı Hudâyâ müte'allıq tâ'at u 'ibâdete cân u gönül ile taḥammül idüb elṭâf-ı Hudâyâ mazhâr olmak gerekdür. Ve illâ bâr-ı mezkûr taḥammül idüb çekmezsen şusuzluğdan dilini çıkarmış köpek gibi olmak muḥakkakdur. Ya'nî Raḥmet-i Raḥmândan meded umar ve mu'âvenet taleb ider. Ammâ fâ'ide itmez zîrâ fermân-ı Hudâyâ tâ'at bulunmadı. [53^b] Pes raḥmete daḥı liyâḳat bulmaz kelb gibi bîhûde dilini çıkarur. **کمثل الکل ان تحمل علیه یلهث او تترکه یلهث** [ke meseli'l-kelbi in taḥmil 'aleyhi yelhes ev tetrukhu yelhes]¹⁰⁴ âyet-i şerîfinün mâ-şadaḳı olur.

¹⁰⁴ "Onun durumu köpeğin durumu gibidir: Üzerine varsan da dilini sarkıtıp solur; kendi hâline bıraksan da dilini sarkıtıp solur." Araf suresi 7/176

هرکه او کردن کشد زین بارها

باشد از نفرین بروانبارها

Her ki o gerden keşed z'în bârhâ

Bâşed ez-nefrîn ber-o enbârâ

Bârhâ rânun sükûniyle bâruñ cem'idür. Ve **nefrîn** la'net ma'nâsınadır. Ve ber-o برو ber-odan او muhaffefdür. **Enbâr** elifüñ fethiyle ve nûnuñ sükûniyle rânuñ sükûniyle nibrüñ¹⁰⁵ cem'idür. Buğday ve arpa ve terek koyacak zarfuñ ismidür.

Maḥşûl-i beyt: Her kim ki bu tâ'at u 'ibâdet yüklerinden ve boynın çeker ya'nî taḥammül itmeyüb i'râz eyler o kimsenüñ üzerine nefrîn u la'netden anbârlar olur. Ya'nî mübâlağa ile ziyâde la'nete mazhar olur. Hudâdan dür olur.

کرده بار امانت را قبول

از کشیدن پس نباید شد ملول

Kerde '[î] bâr-ı emânet râ qabûl

Ez-keşîden pes ne-bâyed şod melûl

Emânetden murâd tâ'atdur.

Maḥşûl-i beyt: Hâzret-i Şeyḫ ḥiṭâb-ı 'âmm tarîkiyle buyurur. Çünkü emânet yükiñi qabûl eylemişsin. Pes imdi ol yüki çekmeden melûl u bî-ḥuzûr ve bî-şabûr olmak gerekmez. Ya'nî olmamak gerekdür. Nitekim Qurân-ı 'azîmde vârid olmuştur. **أَنَا عَرْضْنَا الْإِمَانَتَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا [İnnâ 'araḏnâ'l-emânete 'alâ's-semâvâti ve'l-arḏı ve'l-cibâli fe ebeyne en yaḥmilnehâ ve eşfaḳne minhâ ve ḥamelehâ'l-insânu, innehû kâne zalûmen cehûlâ]**¹⁰⁶

روز اول خود فضولی کرده

وان فضولی از جهولی کرده

¹⁰⁵ Yazmada "enbâr" şeklindedir.

¹⁰⁶ "Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir." Ahzâb suresi 33/72

Rûz-ı evvel **ḥod-fuzûlî kerde** [î]

V'ân **fuzûlî ez-cehûlî kerde** [î]

Ḥod bu ma'ḳûle yerlerde ancak taḳrîr ve te'kîd ifâde ider. **Fuzûlî**de yâ maşdariyyedür. Ve **fuzûlî** fânuñ zammiyle 'avâm taḥrîf idüb fodul didikleri ma'nâdur. Pes fuzûluñ ma'nâsı artuḳluḳ ve ziyâdelük dimekdür. **Cehûlî** cîmüñ fetḫiyle mübâlağa ile câhil dimekdür. Ve yâ maşdariyyedür.

Maḥşûl-i beyt: [54^a] Evvelki gün ḥod-fuzûlluḳ eylemişsin ve ol fuzûlluḳ mübâlağa ile câhilligüñden eylemişsin ve 'ibâdet böyle müşkil olduğın bilmeyüb ḳabûl eyledüğünü iş'ârdur.

جنبشی کن ای پسر کاهل مباح

چون بلی کفتی بتن تنبل مباح

Cünbişî kon iy piser kâhel me-bâş

Çün belî güftî be-ten tenbel me-bâş

Cünbiş cîmüñ zammiyle ḥareket ma'nâsınadır. Ve yâ tenkîr içündür vaḥdet de olsa câ'izdür. **Kâhel** üşenici ma'nâsınadır. Hânuñ fetḫiyle oḳunmaḳ lâzumdur. Zîrâ âdâb-ı A'câm budur ki ism-i fâ'illerüñ ve ism-i fâ'il vezninde olan kelimelerüñ meksûr oḳunan orta ḥurûfları meftûḥ oḳurlar. Meselâ zâlem ve kâfer ve 'ârez lâmuñ [ve fânuñ] ve rânuñ fetḫalarıyla oḳudukları gibi. Sâyirîn daḫı böyle oḳuyagelmişler. Ve **belî** âdâb-ı A'câm üzre lâmuñ kesriyledür. Ammâ 'Arabîde lâ fetḫiyle ve meddiledür. Evet ma'nâsını ifâde ider. **Ten** tânuñ fetḫiyle bunda cesed ve beden ma'nâsınadır. Ve **tenbel** tânuñ fetḫiyle ve nûnuñ sükûniyle ve bânuñ fetḫiyle kâhel ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Çünkü rûz-ı ezelde fuzûlluḳ eyledüñ ve emâneti ḳabûl eyledüñ. İmdi 'ibâdet ü tâ'at ḥareket ve sa'y eyle iy oḅul üşenici olma. Çünkü 'âlem-i ervâḫda **elestü bi rabbiküm** su'âline **belâ** didüñ. Ya'nî belî deyü cevâb itdüñ. İmdi bu 'âlemde de vücûd ve cesed sebebiyle tenbel olma.

هرکه اندر طاعتش کسلان بود

حاصلش کمراهی و خذلان بود

Her ki ender tâ'ateş keshân buved

Hâşileş gümrâhî vü hızlân buved

Keshân kâfuñ fethiyle ve sînüñ sükûniyle üşengen ma'nâsınadır. **Gümrâhî** kâf-ı 'Acemînüñ zammiyle ve yâ-yı maşdariyye ile dâlâlet ma'nâsınadır. Ya'nî yitürmek ya'nî tarîk-i mustakîmden azmak ma'nâsınadır. Ve **hızlân** hânuñ kesriyle ve zâluñ sükûniyle [54^b] rüsvâlık ma'nâsınadır.

Maşûl-i beyt: Her kim ki Hudânuñ tâ'atinde üşengen olsa ol kimseye dâlâlet ve rüsvâlık hâşıl olur.

راه پر خوفست و دزدان درکمین

رهبری بر تانمانی بر زمین

Râh pür havfest ü düzdân der-kemîn

Rehberî ber-tâ ne-mânî ber-zemîn

Düzdân dâluñ zammiyle¹⁰⁷ ve zânuñ sükûniyle **düzdüñ** cem'idür. Uğrılar ve hırsızlar ma'nâsınadır. Ve **kemîn** kâf-ı 'Arabînüñ fethiyle ve mîmüñ sükûniyle pusı ma'nâsınadır. Ve **rehber** kulağuz ve delîl ve mürşid ma'nâsınadır ve yâ vahdet içündür. Ve **ber** bânuñ fethiyle ve zammiyle luğatde ma'nâsı ilet ve getir dimekdür.

Maşûl-i beyt: Yol kôrçulıdır ve hırsızlar pusıdadur. Bir kulağuz ilet. Tâ kim yol menzile vâşıl olub yolda kalmayasın. Yoldan murâd tarîk-i müstakîmdür ve hırsızlardan murâd nefis ü şeytândur. Kulağuzdan murâd ya mürşid-i kâmil ola veyâhûd tâ'at u 'ibâdet ola. Ve zemîn muṭlak yire dirler, lâkin bu maḥalde zikr-i küll irâde-i cüz kâbilindendür.

منزلت دورست وبارت بس کران

کوششی کن پس نمان ازدیکران

Menzilet dûrest u bâret bes girân

Kûşîşi kon pes ne-mân¹⁰⁸ ez-dîgerân

¹⁰⁷ Yazmada "fethiyle" şeklidir.

¹⁰⁸ Yazmada "hemân" şeklidir.

Bes bâ-yı ‘Arabîniñ fethiyle bunda ziyâde ma‘nâsınadır. Ve **girân** kâf-ı ‘Acemîniñ kesriyle ağır ma‘nâsınadır. Ve **pes** bâ-yı ‘Acemîniñ fethiyle soñ ve ard ma‘nâsınadır. Ammâ bunda girü ma‘nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Menzilüñ irâqdur ve yüküñ ziyâde ağırdur. Sa‘y eyle çalış gayrılardan girü qalmayasın. **Menzilet**den murâd cennet-i a‘lâdur. Ve **bârdan** murâd nisyedür.

هرکه در ره از کران باران بود

هر دمش از دیده خون باران بود

Her ki der-reh ez-girân bârân buved

Her demeş ez-dîde ḥûn-bârân buved

Her demeşdeki şîn-ı zamîr ma‘nâda dîdeye muḳayyed[dü]r ve **bârân** bunda açıcı ma‘nâsınadır. Ammâ mışrâ‘-ı evvelde olan bârân bâruñ cem‘idür. Yüklü dimekdür. Lâkin girân ile vaşf-ı terkîbî olsa vechden ḥâlî degüldür.

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki yolda ağır yüklülerden ola her dem ve her zamân [55^a] anuñ gözinden kan açıcı olur. Ya‘ñî ağır yüklü olan kimesne çok zaḫmet çeküb kan aḡlar. Ḥuşûşâ menzili de irâq ola.

لاشهء دارى سبك كن بار خویش

ورنه درره سخت بینى کار خویش

Lâşe‘ [î] dârî sebük kon bâr-ı ḥîş

Ver-ne der-reh saḫt bînî kâr-ı ḥîş

Lâşeden murâd bunda cesed-i insândur ve mışrâ‘-ı evvelde ber edât-ı ta‘lîldür. Muḳadder olsa câ‘izdür.

Maḥşûl-i beyt: Çünkü bir lâşe tutarsın ya‘ñî bir saḳîl cesedüñ vardur. Kendü yüküñi yine ḥaffif eyle yoḡsa yolda kendi işüñi katı ve müşkil görürsin. Beyt-i mezkûrda olan bârî su‘âl ve cevâbı beyân buyurur.

چيست بارت جيفهء دنيای دون

کزپی ان کشته خوار وزبون

Çîst bâret cîfe-yi dünyâ-yı dîn

K'ez-pey-i ân geşte[î] h'âr u zebûn

Maḥşûl-i beyt: Yükuñ nedür? Dünyâ cîfesidür ki anuñ için Haḫ katunda 'izzetsüz ve ḥürmetsüz ve zebûn olmuşsin. Zîrâ tâlib-i dünyâ Haḫ katunda kelb gibi ḫaḫîrdür ki nitekim الدنيا جيفة وطالبها كلاب [Ed-dunyâ cîfet^{um} ve tâlibuhâ kilâb^{um}.]¹⁰⁹ buyurmışlardır.

وقت طاعت تیز روچون بادباش

وز همه کارجهان ازاد باش

Vaḫt-i tâ'at tîz rev çün bâd bâş

V'ez-heme kâr-ı cihân âzâd bâş

Maḥşûl-i beyt: Tâ'at ve 'ibâdet vaḫtinde yel gibi tîz yürüyici ol. Ya'nî ihmâl ve müsâmaḫa idüb üşengen olma ve cihânuñ cemî'-i işinden fâriğ u âzâd ol. Ya'nî eşğâl-ı dünyeviyye[y]i küll[i] terk idüb zâhirüñi ve bâtınuñi 'ibâdet u tâ'ate şarf eyle.

Der-Beyân-ı Ḥişâl-i Zemîme

Ḥişâl ḫânuñ kesriyle ḫaşletüñ cem'idür. Ḥânuñ fethiyle ḫulḫ u ḫûy ma'nâsınadır. **Zemîme** çirkin ve yaramaz ḫûylar beyânındadır. Ba'z-ı nüşhada der-nîk u zîşt mî-gûyed vâki' oldı. Taḫdîr ḫişâl-i nîk u zîştdür.

Maḥşûl-i terkîb: Ḥazret-i Şeyḫ eydür yaramaz ḫûylar beyânında buyurur. Ma'lûm ola ki bu nüşha evvelkîden münâsibdür.

چار چیزی دیگر ای نیکوسرشت

هست از جمله خلاق نیک وزشت

Çâr-çîzî dîger iy nîgû-sirişt

Hest ez-cümle ḫalâyîḫ nîk u zîşt

¹⁰⁹ "Dünya bir leştir, tâlipleri köpeklerdir." Yılmaz, s. 90.

Çâr-çîzîde yâ tenkîr içündür. Vaḥdet için degüldür. Ve **sirişt** bunda ḥûy ve tabî'at ma'nâsınadır. [55^b]

Mahşûl-i beyt: İy eyü ḥûylu dört şey' vardur cümle maḥlûḳâtdan eyüdü ve yaramazdur. Ya'nî ol ḥûylaruñ terkiyle muttaşif olan maḥlûḳâtdan eyüdü. Ve kemiyle muḳayyed olan cümle maḥlûḳâtdan yaramazdur.

زان چهار اول حسد کینی بود

زان کذشتی عجب خود بینی بود

Z'ân çehâr evvel ḥased kînî buved

Z'ân güzeştî 'ucb ḥod-bînî buved

Ma'lûm ola ki bu beyitte buved kelimeleri edât-ı haberîyye ma'nâsınadır.

Mahşûl-i beyt: Ol dört ḥûydan evvelkisi ḥaseddür ki kîndâr olmak andan geçdükden soñra kendüzîn görmekdür. **Z'ân güzeştî**den soñra bir pes kelimesi taḳdîr olunmak lâzımdur ki soñra ma'nâsı ifâde eder.

خشم را دیگر فروناخوردنست

خصلت چارم بخیلی کردنست

Ḥaşm râ dîger fürû nâ-ḥorden est

Ḥaşlet-i çârum bahîlî kerden est

Ḥaşm ḥâ-yı mu'cemenüñ fetḥiyle ğazab ma'nâsınadır.

Mahşûl-i beyt: Daḥı ğazabı yutḳun[ma]maḳdur ve dördinci bahîllik eylemekdür.

ای پسر کم کرد کرد این خصال

از برای انکه زشتست این فعال

İy piser kem gerd gird-i in ḥişâl

Ez-berây-ı ân ki ziştet in fi'âl

Kem kâf-ı 'Arabînüñ fetḥiyle ve mîmüñ sükûniyle eksik ma'nâsınadır. Lâkin bu maḥalllerde külli terkden 'ibâretdür. Nitekim sâbîḳâ beyânı mükerrer mürûr

itmişdir. Ve **gerd** kâf-1 'Acemînuñ fethiyle ve rânuñ sükûniyle bunda emr-i hâzırdur. Ma'nası dolan ve çigzin dimekdir. Lâkin bunda kem ile müsta'mel olmağın dolanma ve çigzinme dimekdir. Ve **gird** kâf-1 'Acemînuñ kesriyle ve rânuñ sükûniyle çevre ve eţrâf ma'nâsınadır. Ve **fi'âl** fânuñ kesriyle fi'lüñ cem'idür.

Mahşûl-i beyt: İy oğul bu hûylaruñ çevresinde ve eţrâfında dolanma ya'nî aşlâ bunlara qarîb olma. Zîrâ bu işler çirkindür ve yaramazdur.

غل و غش بگذار و چون زر پاک شو

پیش از آن که خاک کردی خاک شو

Ğıl u ğışş bügzâr u çün zer pâk şev

Pîş ez-ân ki hâk kerdî hâk şev

Ğıl ğaynuñ kesriyle hıkd u hâsed ma'nâsınadır. Ve **ğışş** ğaynuñ kesriyle yaramaz olmağ ma'nâsınadır. **Bügzâr** bâ-yı te'kîdüñ kesriyle ve kâf-1 'Acemînuñ zammiyle emr-i hâzırdur. Ma'nâsı ço dimekdir. Lâkin bu maħallde ma'nâ-yı lâzimesi murâddur ki [56^a] terk eyle dimekdir.

Mahşûl-i beyt: Kin ü hâsedî ve hıyâneti terk eyle. Altun gibi pâk vâri ol. Andan evvelki toprak olursın. Toprak ol ya'nî toprak olmazdan evvel toprak ol dimenüñ ma'nâsı موتو قبل ان تموتو [Mûtû ħable en temûtû]¹¹⁰ fehvâsınca daħı hayâtda iken levâzım-ı dünyây[1] terk idüb eşğâl-i âhirete meşğûl ol dimekdir. Zîrâ mevt iki kısmdur. Biri mevt-i kesbîdür ki levâzım-ı hayâtı ve dünyây[1] terk eylemekdür. Ve biri daħı mevt-i zarûrîdür ki hayâtı terk eylemekdür. Pes ma'nâ-yı mevt-i zarûrî irişmedin evvel mevt-i kesbî ya'nî 'ucbı ve kibri ve levâzım-ı hayât u dünyây[1] terk idüb cânib-i tevâzu'a mebzûl ve eşğâl-i âhirete meşğûl olun. Zîrâ mevt-i zarûrî irişince bir sâ'at hayât mütevaħħı' degüldür. Nitekim Kırân-ı şerîfde vârid olmışdur. اذ جاء اجلهم لا يستأخرون ساعة ولا يستقدمون [İzâ câ'e eceluhum lâ yeste'ħirûne sâ'at^{em} ve lâ yestaħdimûn.]¹¹¹

¹¹⁰ "Ölmeden önce ölünüz." Yılmaz, s. 550.

¹¹¹ "Eğer, Allah insanları zulümleri yüzünden hemen cezalandırıyorsa yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onları belli bir süreye kadar erteler. Ecelleri geldiği zaman ise ne bir an geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler." Nahl suresi, 16/61

خرص بگذار وقناعت پیشه کن

اخر از مردن یکی اندیشه کن

Hırş bügzâr u kanâ'at pîşe kon

Âhir ez-morden yekî endîşe kon

Hırş hâ-yı muhmelenüñ kesriyle tama' ma'nâsınadır. **Bügzâruñ** ma'nâsı ve beyânı sebkat itdi ve **kanâ'at** Hâk Te'âlâ hazretlerinin virdügi rızka râzî olub ziyâdesine tâlib olmamağdur. Ve **kon** kâf-ı 'Arabînüñ zammiyle ve nûnuñ sükûniyle emr-i hâzırdir. Kenîdenden müştakğdur. Ma'nâsı eyle dimeğdür.

Mahşûl-i beyt: Tama'ı terk eyle kanâ'ati şan'at eyle. Ölmekden âhir bir fikr eyle ya'nî mevti ferâmûş eyleme.

بامحبتان باش دائم همنشین

تاتوانی روی اعدا را مبین

Bâ-muhibbân bâş dâ'im hem-nişîn

Tâ tüvânî rûy-ı a'dâ râ mebîn

Bu beyt sâbıkan ahlâk-ı hamîde beyânında mürûr idüb beyân olunmuşdur.

Der-Şifât-ı Müdbirî Mi-Gûyed

Mahşûl-i terkîb: Bed-bahtluk şifâtınıñ beyânında buyurur. Ma'lûm ola ki mi-gûyedüñ fâ'iline kaçd olınuğda mî-fermâyed ma'nâsına olur.

چار چیز امد نشان مدبری

یادگیرش کر تو روشن خاطری

Çâr-çiz âmed nişân-ı müdbirî

Yâd-gîreş ger to rûşen-hâtırî

Müdbirîde yâ [56^b] maşdariyyedür. Ve **rûşen-hâtır** vaşf-ı terkîbî aksâmındandır. Ve hâtır bunda qalb ma'nâsınadır ve fikr ma'nâsınadır ve yâ hitâb içindür.

Maḥşûl-i beyt: Dört şey' bed-bahtluk nişânı geldi. Anı ezberle eger sen rûşen-
kalb ve pâk-endîş iseñ. Ba'z-ı nüshada mısrâ'-ı sâni böyle vâki' olmuştur: "**Yâd-
gîreş çün şinîdî iy aḥî.**" Pes ma'nâ daḥı böyle olur. Çünkü işitdüñ anı daḥı ḥâtıruñda
ve zikründe tut iy qarındaş. Ri'âyet-i kâfiye cihetinden evvelki nüsha a'lâdur.

مدبری باشد بابلہ مشورت

هم بجاهل دادن سیم و زرت

Müdbirî bâşed be-ebleh meşveret

Hem be-câhil dâden sîm ü zeret

Ebleh elifüñ ve bânuñ sükûniyle aḥmak ma'nâsınadır. Ve **meşveret** mîmüñ
fethiyle danışmak ma'nâsınadır. Ve **dâden** virmek ma'nâsınadır. Maşdardur,
mef'ûlüne muzâfdur.

Maḥşûl-i beyt: Bed-bahtlık olur aḥmak ile meşveret eylemek. Daḥı câhile
akçe ve altunuñı virmek. Meşveretden soñra bir kerden kelimesi taḥdîr olunmak
lâzımdur ki eylemek ma'nâsını ifâde ide.

هرکه پند دوستان نکند قبول

درحقیقت مدبرست ان بو الفضول

Her ki pend-i dûstân nekned ḳabûl

Der-ḥaḳîḳat müdbirest ân bû'l-fuḍûl

Ma'lûm ola ki 'Arab bir şeyde mübâlağa ḳaşd itse ebû ve ümm kelimelerini
idḥâl idüb ta'bîr iderler. Pes bu fuḍûl ma'nâsı fuḍûl babası dimenüñ vechin mübâlağa
ile ziyâdelüğüñ ve artuḳluğuñ aşlı dimekdür. Ya'nî mübâlağa ile kendi ḥadd u
miḳdârın bilmeyüb ancak kendi zu'mıyla ve fikr-i fâsidiyle 'âmil olan kimseye
dirler. Ve bû'l-fuḍûl elifsüz Ebû'l-fuḍûl elifle bir ma'nâyadır. Lâkin elif zarûret-i
vezn için ḥazf olunmuştur.

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki dostlarıñ naşîhatini ḳabûl eylemez ḥaḳîḳatde
bed-bahtdur. Ol bû'l-fuḍûl ve ba'z-ı nüshada mısrâ'-ı sâni böyle vâki': "**Der-ḥaḳîḳat
müdbirî vü bû'l-fuḍûl**" ḥaḳîḳatde bir bed [57^a] bahtdur ve bû'l-fuḍûldur dimekdür

ve ma'lûm ola ki fuğûl Türkîde fodûl didikleri ma'nâdur. Nitekim sâbıkâ geçen ebyâtda mufaşşal beyân olunmuşdur.

هرکه از دنیا نکیرد عبرتی

هست از ان مدبرجهان را نفرتی

Her ki ez-dünyâ ne-gîred 'ibretî

Hest ez-ân müdbir cihân râ nefretî

'**İbret** 'aynuñ kesriyle bunda ögüt almağ ma'nâsınadır. Yâ tenkîr içündür. Ve **nefret** nûnuñ fetîiyle ve fânuñ sükûniyle bunda kaçınmağ ma'nâsınadır.

Mağşûl-i beyt : Her kimse ki dünyâdan 'ibret tutmaya ol bed-bahtdan cihânuñ nefreti vardır. Ya'nî tamâm cihân halkı andan nefret iderler.

مشورت هرکس که با ابله کند

دیوملعونش سگ کمره کند

Meşveret her kes ki be-ebleh koned

Dîv-i mel'ûneş seg-i gümreh koned

Mel'ûneşde şîn-i zâmîri eblehle meşveret iden kimseye râci'dür. Ve **gümreh** kâf-ı 'Acemînuñ zammiyle ve mîmüñ kesriyle sükûniyle ve rânuñ fetîiyle ve hâ-yı aşliyyenuñ sükûniyle azğun ma'nâsınadır. 'Arabîde tâğî gibi ve gümrah da dinilür. Elifle lâkin bu mağallde elifsüz lâzımdur.

Mağşûl-i beyt : Her kimse ki ahmağ ile müşâvere ide mel'ûn şeytân anı azğun köpek eyler.

انکه مال خود دهد با جاهلان

انچنان کس کی شود از مقبلان

Ân ki mâl-i hod dihed bâ-câhilân

Ân çünân kes key şevved ez-muğbilân

Muğbilân mîmüñ zammiyle ve kâfuñ sükûniyle ve bânüñ kesriyle muğbilüñ cem'idür. Kâ'ide-yi A'câm üzre ma'nâsı devletlü sa'âdetlü dimekdür.

Maḥşûl-i beyt: Ol kimse ki kendi malını câhillere virür. Ancılayın kimse sa'âdetlülerden kaçan olur. Ya'nî olmaz dimekdür. Pes ma'lûm ola ki oldu ki câhillere rızq u mal virüb ri'âyet eylemek bed-bahtluk imiş, rücû' eyle.

زر چوابله راهمی آید بکف

میکنند اسراف و می سازد تلف

Zer çü ebleh râ hemî âyed be-kef

Mî-koned isrâf ü mî-sâzed telef

Zer zânuñ fethiyle ve rânuñ sükûniyle altun ve sikkeli akçeye dirler.

Maḥşûl-i beyt: Çünkü aḥmaḳuñ avucına altun akçe gele çok isrâf ü mî-sâzed telef mî-sâzed bunda mî-koned ma'nâsınadır, [57^b] eyler dimekdür. Ya'nî isrâf eyler ve telef eyler demek olur. İsrâf bunda 'abes yire mal ḥarc itmege dirler. Haḳ budur ki isrâf vebâl-i 'azîmdür. Nitekim naşş-ı şerîfde vârid olmuştur. **انّ الله لا يحبّ المرفين** [İnnellâhe lâ yuḥibbu'l-musrifîn]¹¹²

نشود از دوست ابله پندرا

از جهالت بکسلد پیوند را

Nişneved ez-dost ebleh pend râ

Ez-cehâlet bügseled peyvend râ

Bügseled bâ-yı te'kîdûñ kesriyle ve kâf-ı 'Acemînuñ zammiyle ve kesriyle ve sînûñ ve lâmuñ fetḫalarıyla fi'l-i muzâri'dür. Ma'nâsı üzer ve ḳor dimekdür. Ma'lûm ola ki bu bâ-yı te'kîdi ba'zılar maẓmûm oḳudılar. Bu daḫı câ'izdür. Ammâ 'Acemûñ nâzikleri 'ale'd-devâm kesresin iḥtiyâr eylediler. Hem nezâket daḫı bundadır. Ve müştakḳâta dâḫil olan bâlar cümle buna göre ḳıyâs olunınca semâ'a muḫtâc olmaz. Ve **peyvend** bâ-yı 'Acemûñ fethiyle ve yânuñ sükûniyle ve vâvuñ fethiyle bunda sebab-i ittişâl ma'nâsınadır. Gerçi birḳaç ma'nâsı daḫı vardır. Ammâ bu maḫallde münâsib degüldür.

¹¹² Kur'an-ı Kerim'de bu ibâre A'raf suresinde 7/31 "İnehû lâ yuḥibbu'l-musrifîn" şeklindedir. "Ey ademoğulları, her mescitte zinetinizi takının.(güzel ve temiz giyinin) Yiyin, için fakat israf etmeyin. Çünkü **O, israf edenleri sevmez.**"

Maḥşûl-i beyt: Dostdan aḥmak olan naşîhati diñlemez. Ya'nî kabûl eylemez. Câhillikten sebab-i ittişâlini üzer ve koyar. Ya'nî tarîk-i Hakkâ ulaşmasınıñ sebebini maḥvedüb giderür. Sebebden murâd dostlarıñ naşîhatidür ki aḥmak kabûl itmemek ile tarîk-i mustakîme ulaşmaz ve câ'izdür ki **peyvend** bunda hısm ve akrîbâ ma'nâsına ola. Ammâ **bügseled** kaç' ma'nâsına olmaḥ merdûddur. Nitekim Kâşif, Müşkilât-ı Şerḥ-i Gülistân-ı Sa'dîde taḥkîk eylemişdür.

عبرتی کیراز زمانه ای جوان

تا نباشی از شمار ابلهان

'İbretî-gîr ez-zamâne iy cüvân

Tâ ne-bâşî ez-şümâr-ı eblehân

Gîr kâf-ı 'Acemînüñ kesriyle emr-i hazırıdır. Ma'nâsı tut dimekdir. Girîdenden müştakḥdır. Ve **cüvân** cîmüñ zammiyle yigit ma'nâsınadır. Ve **şümâr** şînüñ zammiyle bunda bölük ve zümre ma'nâsınadır. Ve **eblehân** eblehüñ cem'idür.

Maḥşûl-i beyt: İy yigit zamâneden 'ibret tut. Ya'nî mütenaşşih ol [58^a] tâ aḥmaḥlar zümresinden olmayasın.

هر کراز عقل اکاهی بود

نزد او ادبار کمراهی بود

Her ki râ ez-'aql âgâhî buved

Nezd-i o idbâr gümrâhî buved

Âgâhî elif-i memdûde ile ve kâf-ı 'Acemîyle ve yâ-yı maşdariyye ile haberdârluḥ ma'nâsınadır. Ve **nezd** nûnuñ fetḥiyle kaç ma'nâsınadır. **İdbâr** elifüñ kesriyle ve dâluñ sükûniyle if'âl bâbından maşdardur. Ammâ bunda bed-baḥtluk ma'nâsınadır. Ve **gümrâhî** yâ-yı maşdariyye ile azḡunluḥ ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Her kimüñ ki 'aḥldan haberdârluḡı ola anuñ çatında bed-baḥtluk azḡunluḥ olur. Ya'nî şâhib-i 'aḥl olan kimesne bed-baḥtluḡı eyü görmeyüb azḡunluḥ 'add ider. Ma'lûm ola ki her ki râdan soñra ki kelimesi taḥdîr olınmaḥ

lâzımdur ki beyân zâhir olub edâ yirin bula. Gerçi tettebbu‘ olan nüshalarda bulunmadı. Ammâ ma‘nâ virildükde taqđır olunmaq gerekdür.

Der-Şıfat-ı Büzürg ü Mu‘teber

Büzürg bâ ve zânuñ zammiyle ve kâf-ı ‘Acemîyle ulu ma‘nâsınadır. Ve **mu‘teber** mîmüñ zammiyle ‘aynuñ süküniyle i‘tibâr olunmuş dimekdür.

Maḥşûl-i terkîb: Bu naşîhatler ulu ve i‘tibâr olunmuş şeyler beyânındadır. Bu naşîhâtler demek olur.

چارچيز امد بزرگ و معتبر

می نماید خورد لیکن در نظر

Çâr-çîz âmed büzürg u mu‘teber

Mî-nümâyed ḥurd lîkin der-nażar

Ḥurd ḥânuñ zammiyle ufaḳ ve küçük ma‘nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt : Dört nesne ulu ve mu‘teber geldi. Lâkin nazarda ufaḳ görünür.

زان یکی خصمت و دیگر ائتست

باز بیماری کزودل ناخوشست

Zân yekî ḥasmet vü dîger âteşest

Bâz bîmârî k'ez-o dil nâ-ḥoşest

Bâz bunda daḥı ma‘nâsınadır ve **bîmârî**de yâ maşdariyyedür.

Maḥşûl-i beyt: Ol dörtten biri düşmendür ve daḥı âteşdür ve daḥı ḥastelikdür ki gönül andan nâ-ḥoşdur.

چارمین دانش که اراید ترا

این همه تا خرد ننهاد ترا

Çârümîn dâniş ki ârâyed to râ

În heme tâ ḥurd nenmâyed to râ

Çârümîn ve **çârüm** ve **çehârüm** ve **çâr** ve **çehâr** [58^b] cîm-i Acemînüñ fetħalarıyla dört ma'nâsınadır. İsm-i 'ade[d]dür ve cümlesi bir luğatdır. Ya'nî cümlesi bir ma'nâyadır. Lâkin mîmle olan kelimelerde râlar mazmûmdur. **Ârâyed** elif-i memdûde ile fi'l-i muzâri'-i müfred-i gâyibdür Ârâyîdenden müştakğdur. Ma'nâsı bezer ve zînet eyler dimekdür.

Maħşûl-i beyt: Dördüncisi 'ilmdür ki seni bezer ve zînetler âğâh ol. Bu cümle ya'nî bu dört şey' saña ufağ görünmesün. Ma'lûm ola ki ħaşm ve düşmen her ne kadar ħağîr ise anı yine büyük görüb ħazer üzre olmak gerekdür. Pes düşmeni ħağîr ve bî-çâre görmek lâyığ degüldür. Ve âteşi dağı ne kadar az ise ufağ görmek câ'iz degüldür. Zîrâ umulur ki bir kığılıcımdan çok mevâzi'-i müte'addide de tutuşub berbâd ve ħâk ile yeksân ola. Ve ħastelügi kezâlik ne kadar az ise büyük ve çok görmek gerekdür. Zîrâ câ'iz degüldür ki cüz'-i elemden âdem helâk ola ve 'ilm dağı ne kadar az ise ehlini mu'teber ve müşerref eyler. Pes anı dağı ulu görmek lâzımdur. Nitekim Ĥazret-i Şeyğ bu mezkûrâtı tafşîl idüb buyurur ki.

هرکه در چشمش عدو باشد حقیر

از بلای او کند روزی نفیر

Her ki der-çeşmeş 'adû bâşed ħağîr

Ez-belâ-yı¹¹³ o koned rûzî nefîr

Nefîr bunda nefret ma'nâsınadır.

Maħşûl-i beyt: Her kimse ki anuñ gözine düşmen ħağîr ü bî-çâre görünür ol düşmenüñ belâsından nefret eyler, kaçır. Yâ nefîr bunda mecâzen feryâd u figân ma'nâsına ola. Zîrâ luğatde nefîr boruya dirler. Pes öyle olunca mışra' öyle olur. Zîrâ bir gün ol düşmenüñ belâsından feryâd u figân eyler. Ya'nî düşmeni ħor, ħağîr görüb ħazer üzre olmamağla bir gün andan zarar müşâhede ider.

ذره آتش چو شد افروخته

بینی ازوی عالمی را سوخته

¹¹³ Yazmada "berây-ı" şeklindedir.

Zerre-i âteş çü şod efrûhte

Bînî ez-vey 'âlemî râ sûhte

Maḥşûl-i beyt: Bir zerre âteş çünki yaluñlandı andan 'âlemi yanmış görürsin. Zerre murâd kıgılcımdan âteşüñ ziyâde kılletindendir, 'ibaretdür. Ve 'âlemîde yâ tenkîr içündür. [59^a]

علم اكر اندك بود خوارش مدار

زانكه دارد علم قدرى بى شمار

'İlm eger endek buved ḥ'âreş me-dâr

Z'ân ki dâred 'ilm ḳadr-i bî-şümâr

Endek kâf-ı 'Arabîyle¹¹⁴ az ma'nâsınadır. Ve **şümâr** bunda şayı ve 'aded ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: 'İlm eger az olursa da anı ḥor tutma. Zîrâ anuñ için ki 'ilmüñ ḥesâbsuz ḳadr u miḳdârı vardır. Ya'nî 'ilm ne ḳadar az ise de şeref ve 'izzeti muḳadderdür. Dâr kelimesi ekseri varluḳdan kinâyet olur. Nitekim sâbıḳa kerrâtle beyân olunmuş idi. F'eḥfaz.

رنج اندك را بكن غمخواره كى

ورنه بينى عجز در بيچاره كى

Renc-i endek râ be-kon ḡam-ḥ'âregî

Ver-ne bînî 'acz der-bî-çâregî

Ġam-ḥ'âregî ve **bî-çâregî**de olan kâf-ı 'Acemîler hâ-yı resmîden bedeldür. Zîrâ bunlaruñ aşlı **ḡam-ḥ'âre** ve **bî-çâredür**. Âḥirlerine yâ-yı maşdariyye lâ-ḥıḳ olmaḡla cem' idüb kitâbet itdiler.

Maḥşûl-i beyt: Azıcık ḥastelük için ḡam yiyicülük eyle. Ya'ni ḳayı ve 'ilâcına tedârük gör. Yoḥsa çâresüzlükde za'îflük ve geñşe[k]lük görürsin. Ba'z-ı nüshâda mısrâ'-ı sâni böyle vâḳi' olmuşdur: "**Tâ ne-bînî 'acz der-bî-mâregî**"

¹¹⁴ Yazmada "'Acemîyle" şeklindedir.

ma'nâsı hastelükde 'acz görmeyesin dimekdür. 'Aczuñ ma'nâsı za'îflük ve geñşe[k]lүkdür.

دردسراکرنجويد کس علاج

خوف ان باشد که بدکردد مزاج

Derd-i ser râ ger ne-cüyed kes 'ilâc

Ḥavf-ı ân bâşed ki bed kereded mizâc

Maḥşûl-i beyt: Eger kimse başı ağrısına 'ilâc istemeye ḥavf olur ki mizâc yaramaz olur.

باش از قول مخالف برحذر

بیش زان کزپادرای ای پسر

Bâş ez-ḳavl-ı muḥâlif ber-ḥazer

Pîş-i zân k'ez-pâ derây[î] iy piser

Ḳavl-ı muḥâlif biri birine uymayan söze dirler. Lâkin bu maḥallda muḥâlifden murâd düşmendür. Pes ḳavlüñ muḥâlîfe izâfeti lâmiyyedür. Ve **ḳavl** ḳâfuñ fethiyle bunda söz ma'nâsınadır. Ve **ḥazer** ḥavf ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Düşmenüñ sözinden ḥazer üzre ol, şaḳın. Andan evvelki ayakdan düşüb sürçesin ya'ñi muşîbet gelmezden evvel düşmenüñ sözinden şaḳın ḥazer eyle ve anuñ ḳavliyle 'âmil olma.

اتشى اندك توان كشتن بآب

وای ان ساعت که یابد التهاب

Âteşî endek tüvân koşten be-âb

Vây ân sâ'at ki yâbed iltihâb

Âteşîde yâ tenkîr içündür. **Koşten** zamm-ı kâf-ı 'Arabiyle bunda söyündürmek ma'nâsınadır. **Be-âbde** [59^b] bâ muşâḥabet içündür. Ve **âb** elif-i memdüde ile şu ma'nâsınadır. **Vây** feryâd u âh ma'nâsınadır. Türkîde isti'mâl olunur. Ekserî vaḳt-i

muşîbetde müsta‘meldür. Hâşıl-ı kelâm derd-i dilden şâdır bir lafzdur. **İltihâb** elifûñ kesriyle tutuşub yalıñlanmağ ma‘nâsınadır.

Mağşûl-i beyt: Azacığ âteşi şu ile söyündürmek mümkündür vay ol vaqt ki tutuşmağ ve yalıñlanmağ bula. Ya‘nî tutuşub yalıñlandan sonra söyündürmek müşkil olur.

Der-Beyân-ı Ân-çe Ez-O Rûsvây Hîzed

Hîzed hânûñ kesriyle luğatde çalkar dimekdür. Lâkin bunda zâhir ü peydâ olur ma‘nâsınadır.

Mağşûl-i terkîb: Bu naşîhatler ol şey’üñ beyânındadır ki andan rûsvâyluğ peydâ vü zâhir olur. Ba‘z-ı nüshada "**der-şifât-ı lecûcî mî-gûyed**" vâkı‘ olmuşdur. **Lecûc** lâmuñ fethiyle önegülük ve ‘inâd eyleyen kimseye dirlir.

Mağşûl-i terkîb: Bu naşîhatleri Hâzret-i Şeyh lecûcûñ şifât[1] beyânında diyü buyurur.

ای پسر هرکس که دارد چار چیز

چار دیگر هم شود موجود نیز

İy piser her kes ki dâred çâr-çîz

Çâr dîger hem şevved mevcûd nîz

Dîger bunda ğayrı ma‘nâsınadır. Ve **nîz** dağı ma‘nâsınadır.

Mağşûl-i beyt: İy oğul her kimse ki dört şey’ tutar hem çâr dîger dağı mevcûd u peydâ olur. Ya‘nî ol dört nesne dağı hâşıl olur.

عاقبت رسوای اید از لجاج

خشم رانکند پشیمانی علاج

‘Âkıbet rûsvây âyed ez-lecâc

Hışm râ nekned peşimânî ‘ilâc

Lecâc lâmuñ fethiyle çekişmek ma‘nâsına ve ‘**ilâc** ‘aynuñ kesriyle dermân ma‘nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Çekişmekden ‘âkıbet rüsvâyılık ḥâsıl olur ve gâzaba peşimânlık dermân eylemez. Ba‘z-ı nüshada âyed yerine âmed vâki‘ olmuşdur. Böyle olunca geldi, ḥâsıl oldu ma‘nâsı virilür ve ma‘lûm ola ki ol dört şey’ün biri çekişmekdür ki zımnında rüsvâyılık ḥâsıl olur. Ve daḥı gâzabdur ki şoñında peşimânlık muḳarrer ve zâhirdür ammâ ne fâ’ide.

بی کمان از کبر خیزد دشمنی

حاصل اید خواری از کاهل تنی

Bî-gümân ez-kibr ḥîzed düşmenî

Ḥâsıl âyed ḥ’âri ez-kâhel tenî

Kibr kâfuñ [60^a] kesriyle bunda ululanmaḳ ve büyüklenmek ve tekebbürlük ma‘nâsınadır. Ve **ḥîzed** luġatde ḳalkar dimekdür. Bunda zâhir ve peydâ olur ma‘nâsınadır. **Düşmenîde** yâ maşdariyyedür. [**Kâhel tenîde** yâ maşdariyyedür ve] ma‘nâsı tenbellük ve üşengenlik ve süstlük ve geñşe[k]lük dimekdür.

Maḥşûl-i beyt: Tekebbürlükden şekksüz ve şübhesüz düşmenlik peydâ olur. Ve tenbellükden ḥorluk ve ‘izzetsüzlük ḥâsıl olur. Ma‘lûm olâ ki ol dört şey’ün biri daḥı tekebbürlükdür ki andan zımnında ‘adâvet peydâ ve zâhir olur ve biri daḥı tenbellükdür ki anun zımnında zillet ve hevân ḥâsıldur. Nitekim Ḥazret-i Şeyḥ mezḳûr beyitleri tavzîḥ ve tenvîr idüb buyurur:

چون لجوی در میان پیدا شود

بنده از شومی او رسوا شود

Çün lecûcî der-miyân peydâ şevêd

Bende ez-şûmî-i o rüsvâ şevêd

Şûm şînuñ zammiyle luġatde yaramaz yıldızlı ḥayrsuz kimseye dirler ammâ yâ-yı maşdariyye ile yaramazlık ma‘nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Çünkü ortada mu‘ânid ve çekişici zâhir ola. ‘Abd-ı mükellef anuñ yaramazluġundan rüsvây olur. **Bendeden** murâd ‘abd-ı mükellefdür ya’nî insân-ı kâמידür.

خشم خود را چونکه راند جاهلی

جز پشیمانیش نبود حاصلی

Ḥaşm-ı ḥod râ çünki râned câhilî

Cüz peşmânîş nebuved ḥâşılî

Rânde nûnun fethiyle sürer dimekdür. Fi'l-i muzâri'dür. Rânîdenden müştakqdur. Ve **câhilîde** yâ tenkîr içündür. Ve **peşmânîşde** şîn-ı zamîr câhile râci'dür. Ve mâ-ḳabli nûn-ı meksûre oḳunması 'alâ ḥilâf-ı ḳıyâs zarûret-i vezn içündür.

Maḥşûl-i beyt: Çünki câhil kendi ḥaşmın süre ya'nî yutḳunmayub izhâr ve âşikâre eyleye. Aña peşmânlukdan ḡayr ḥâşıl ve fâ'ide olmaz.

هر که کشت از کبر بالا کردنش

دوستان کردند اخدمنش

Her ki geşt ez-kibr bâlâ gerdenes

Dûstân kerdened âḥîr düşmenes

Geşt kâf-ı 'Acemînüñ fethiyle bunda oldı ma'nâsınadır. Ba'z-ı nüshada gerd vâḳi' oldı. Ol daḡı kâf-ı 'Acemînüñ fethiyle **geşt** ma'nâsınadır. Ve **kerdened** fi'l-i mâzî-i cem'-i ḡâyibdür. Ma'nâsı [60^b] oldılar dimekdür.

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki büyüklenmeden ve tekebbürlükden boynu yüce oldı ya'nî maḡrûr ve ḥod-bîn oldı âḥîr dostları aña düşmen oldılar.

کاهلی راهر که سازد پیشه

اید از خواری بیایش تیشه

Kâhelî râ her ki sâzed pîşe' [î]

Âyed ez-ḥ'ârî be-pâyeş tîşe' [î]

Tîşe keser ve külünk ma'nâsınadır ve yâ-yı ḡayr-ı mektûbe tenkîr içündür vaḡdet de olur. Ammâ **pîşe'** de elbetde tenkîr için olmaḳ lâzımdur ki ve ma'lûm ola ki **tîşe** zıkr[i] bu maḡallde zarar ve âfetden kinâyetdür.

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki kâhellügi şan‘at ve ‘âdet idinüb zillet ve hevândan anuñ ayağına bir tîşe gelür dimek olur. Ya‘nî hevâdan kâhel olan kimesne ḥor ve ḥaḳîr olub zillet u ḥaḳâretten kendüye zarar u âfet işâbet itmek muḳarrerdür. Ve ma‘lûm ola ki pâý zikri bunda zıkr-i cüz irâde-i küll ḳabîlindendür.

خشم خود را کر فرو نخورد کسی

عاقبت بیند پشیمانی بسی

Ḥaşm-ı ḥod râ ger fürû neḥred kesî

‘Âḳıbet bâned pişimânî besî

Neḥred fi‘l-i mâzî yutḳunmaz ma‘nâsınadır. Nûn-ı nâfiye telaffuzda bir miḳdâr meks lâzımdur ki vezn yirin bula. Bu taḳdîrce ḥâ maẓmûm ve râ ve dâl sâkin okunur. Ammâ eger fi‘l-i muzâri‘ i‘tibâr olunursa ḥâ-yı maẓmûme zarûret için sâkin okunur. Nûn telaffuzda meks olunmaz. Ve **besî** bâ-yı ‘Arabînüñ fetḫiyle ve yâ-yı aşliyye-yi sâkine ile çoḳ ma‘nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Eger bir kimse kendi ğazabını yutḳunmadı yâḥûd yutḳunmaz ‘âḳıbet çoḳ peşimânluḳ görür. Pes lâzımdur ki kişi ḥaşmı kendi nefsi emmaresine idüb anı kendüye muḥkem maḡlûb idüb ve zebûn eylemek gerek. Yoḥsa zu‘afâya ve zûr-mend olanlara ğazab ve ḥışmuñ şoñı peşimânluḳdur. Ammâ ne fâ‘ide ḥâşıl fil-ḥaḳîḳa bahâdır ve pehlivândur. Ol kişi kim ğazab vaḳtinde zabṭ-ı nefse mâlik olub ğazabını yutḳuna. Nitekim ḥadîs-i şerîfde daḥı vârid oldı **الشديد الذى يملك نفسه عند** [Leyse‘ş-şedîdu bi‘s-şur‘ati inneme‘ş-şedîdu‘l-lezî [61^a] yemliku nefsehû ‘inde‘l-ġazabî]¹¹⁵

هرکه او افتاده تن پرورست

نیست انسان کمتر از کاو خورست

Her ki o üftâde-yi ten-perverest

Nîst insân kemter ez-ġâv ḥarest

¹¹⁵ "Pehlivan, güreşte hasmını yenen değildir; ancak öfkelenildiğinde kendisini zapt eden ve iradesine sahip olandır." Yılmaz, s. 464.

Ten-perver vaşf-ı terkîbîdür. Ten besleyici dimekdür. Dâ'imâ ekl ü şurb ile muḳayyed olan kimseye itlâḳ olunur. **Kemter** kâf-ı 'Arabînüñ fethiyle ve mîmüñ sükûniyle eksik ve ednâ ma'nâsınadır. Ve **ter** edât-ı tafđıldür tânuñ fethiyle. Ve **gâv** kâf-ı 'Acemîyle öküz ma'nâsınadır. Ve **ḥar** ḥâ-yı mu'cemenüñ fethiyle eşek ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki tenbelî ve tenperverdür ya'nî ekl ü şurb ile muḳayyed ola kâhıldür. İnsân degüldür ve öküzden ve eşekden ednâ ve alçaḳdur. Üftâde luġatde düşmüş dimekdür ammâ bunda kâhil ma'nâsınadır.

Der-Beyân-ı Çâr-Çîz Beḳâ Ne-dâred

Maḥşûl-i terkîb: Bu naşîhatler beḳâsı olmayan dört şey' beyânındadır. Şîfat-ı nâ-cins vaḳı' olmuştur. Ammâ evvelki evlâdur.

چار چیز ای خواجه کم دارد بقا

کوش دار ای مؤمن نیکو لقا

Çâr-çîz iy ḥ'âce kem dâred beḳâ

Gûş-dâr iy mü'min-i nîġû-liḳâ

Ba'z-ı nüshâda **meymûn liḳâ** vâḳı' olmuş.

Ḥ'âce ḥânuñ zammiyle ve vâv-ı resmîyle ve elif ile 'azîz ve dânişmend ta'zîmi vâcib olan kimesnelere dirler. Ve efendi ma'nâsına da gelür. Ve **kem** külli terkden 'ibâretdür. Ve **gûş-dâr** ḥıfz eyle dimekdür. Nitekim yukarıda mufaşşal beyân olındı. **Nîġû** nûnun kesriyle ve kâf-ı 'Acemînüñ zammiyle eyü dimekdür. Ve **liḳâ** yüz ma'nâsınadır kim 'Acem rûy diyü.

Maḥşûl-i beyt: İy efendi dört nesne beḳâ tutmaz. İy eyü yüzlü mü'min ḥıfz eyle yâḥûd iy mübârek yüzlü mü'min ḥıfz eyle dimek ola. Zîrâ **meymûn** mîmüñ fethiyle ve yânuñ sükûniyle ve mîm-i sâniñüñ zammiyle mübârek ma'nâsınadır.

جور سلطانرا بقا کمتر بود

پس عتاب دوستان خوشتر بود

Cevr-i sultân râ beğâ kemter buved

Pes 'itâb-ı dûtân hoşter buved

Mağşûl-i beyt: Pâdişâhuñ [61^b] zulminüñ beğâsı azrak olur. Ya'nî olmaz andan soñra dostlaruñ âzârı ve kaçması hoşrek ve lañfrek olur. Ma'lûm ola ki pâdişâhlaruñ zulminüñ aşlâ beğâsı ve sebâtı yokdur. Hemân bir pâdişâh zâlim oldı. Der- 'ağab aña ecânib-i Hudâdan bir âfet-i nâgehânî irüşür ki taht ve saltanatdan nice dîr ve mehcûr oldıgım bilmeyüb hâkle yeksân olur. Dostlaruñ âzârınuñ beğâ ve sebâtı olmadıgı şol vechledür ki anlaruñ âzârı aḡbâr-ı naşîḡat ve âsâr-ı sa'âdetdür. Ve fi'l-vâkı' incinişleri der- 'ağab yine mâbeynlerinde şulḡ u şalâḡ muḡarrerdür.

دیگران مهري که باشد از زنان

بی بقا چون صحبت ناجنس دان

Dîgerân mihrî ki bâşed ez-zenân

Bî-beğâ çün şöḡbet-i nâ-cins dân

Dîger bunda daḡı ma'nâsına girü ma'nâsına degüldür. **Mihrî** mîmüñ kesriyle bunda maḡabbet ma'nâsınadır ve yâ tenkîr içündür.

Mağşûl-i beyt: Daḡı ol maḡabbet ki 'avretlerden ola beğâsuz bil şöḡbet-i nâ-cins gibi. Zîrâ nâ-cins ve bed-aşluñ şöḡbeti sâbit ve beğâ üzre degüldür. Pes Ḥazret-i Şeyḡ 'âdet-i ḡasenesi üzre mezḡûr naşîḡatleri tavzîḡ idüb buyurur:

بار عیت چون کند سلطان ستم

مرور باشد بقادر ملك كم

Bâ-ra'ıyyet çün koned şulḡân sitem

Merverâ bâşed beğâ der-mülk kem

Mülk mîmüñ zammıyle saltanat ve memleket ma'nâsınadır.

Mağşûl-i beyt: Çün pâdişâh re'âyâya zulm eyleye anuñ saltanatında sebât ve beğâ olmaz. Zîrâ sebâtü'l-mülk fi'l- 'adl dimişlerdür.

کرترازدوستان ایدعتاب

کم بقاباشد چوخط برروی اب

Ger to r[â] ez-dûstân âyed 'itâb

Kem beğâ bâşed çü hağ ber-rûy-ı âb

Hağ hânûñ fethiyle bunda yazu ma'nâsınadır.

Mağşûl-i beyt: Eger saña dostlardan 'itâb ve âzâr gele şu yüzünde yazu gibi beğâ ve sebâtı olmaz. Ya'nî şu yüzünde yazu sâbit-çadem olmaduğı gibi dostlaruñ dağı kezâlik âzârınun sübûtı olmaz. Eger fi'l-hağîka âzâr iderlerse de ol dem yine peşmânluğ görüb barışmaları muqarrerdür. Veyâhûd ma'nâ dostlardan 'itâb ve âzâr aşlâ şüdûr itmez demek ola. Veyâhûd cevâb-ı şart mağzûf ola ki [62^a] aña dostlardan 'itâb ve âzâr gele rencide olmaya zîrâ bî-beğâ ve sebâtsuz olur. Şu yüzünde yazu gibi bu tağdırce mîsrâ'-ı sâñî hükm-i ta'lilde olur. Ve **ber-rûy**da ber edât-ı zarf ma'nâsınadır. Zîrâ ba'z-ı nüshada der vâkı' oldı.

چون بنا جنسان نیشیند ادمی

کمترک بیند ازیشان همدمی

Çün be-nâ-cinsân nişined âdemî

Kemterek bîned ez-îşân hem-demî

Âdemîde yâ vahdet için olmak edâ-yı ma'nâda sebep-i leğâfet olduğı muhtâc kitâb degüldür. Ve **Âdem** bunda kişi ma'nâsınadır. Ve **kemterek**de kâf-ı 'Arabî edât-ı taşğirdür. **Hem-dem** bunda dost ma'nâsınadır ve yâ masdariyyedür.

Mağşûl-i beyt: Çünkü bir kişi nâ-cinslerle ve bed-aşllarla otura ve muşâhabet ve mücâleset eyleye anlardan azacığ dostluğ görür. Ya'nî hiç aşlâ anlardan dostluğ görmez dimekdür. Zîrâ anlar bed-aşl ve nâ-cinsdür. Pes anlardan dostluğ mutasavver degüldür. Nitekim Hazret-i Şeyh beyt-i mezkûri te'kid ve tavzîh idüb teşbîh tarîkıyle buyurur:

زاغ چون فارغ زیومی کل بود

نفرتش از صحبت بلبل بود

Zâğ çün fâriğ zi-bûy-ı¹¹⁶ gül buved

Nefreteş ez-şoĥbet-i bûlbûl buved

Zâğ karga didikleri kuşdur ki siyâh olur. Lâkin biz beyâzını da gördük. Vücûd da hemân siyâh karga gibidür. Ve zerre kadar siyâhı yokdur. Ammâ nâdirdür.

Maĥşûl-i beyt: Karga çünki gülün koğusından fâriğ ola bûlbûlün şoĥbetinden aña nefret olur. Ya'nî karganuñ ki güle meyl ü maĥabbeti yokdur. Bûlbûl ile konuşmadan daĥı ĥazız itmez. Pes kışşadan ĥişşe budur ki nâ-cins ü bed-aşl çünki insâniyyetden ve âdemîlükden berîdür. İnsân-ı kâmilün şoĥbetinden daĥı maĥzûz ve memnûñ olmaz.

صحبت ناجنس جان کاهی بود

جمله را زین حال اکاهی بود

Şoĥbet-i nâ-cins cân-kâhî buved

Cümle râ z'in ĥâl âgâhî buved

Cân-kâh vaşf-ı terkîbîdür. Ma'nâsı cân eksildici dimekdür. Ma'nâ-yı lâzimesi cân zâ'if ve bîmâr idici dimekdür. Ve **kâh** da kâf-ı 'Arabîdür ve yâ maşdariyyedür. **Cümle** didigi cemî'-i ĥalkdan 'ibâretdür. Ve **râ** edât-ı şıludur. Ve **âgâhî** de kâf-ı 'Acemîdür ve yâ maşdariyyedür. Ve **buved** kelimesi bunda emr-i gâyıb ma'nâsnadır. [62^b]

Maĥşûl-i beyt: Nâ-cins ü bed-aşluñ şoĥbeti cân za'if ve bîmâr idicirek olur. Ĥalka bu ĥâlden ĥaberdârluk olsun.

چون ترا ناجنس ایددرنظر

ای پسر چون باد ازوی در کذر

Çün to râ nâ-cins âyed der-nazar

İy piser çün bâd ez-vey der-güzer

¹¹⁶ Yazmada "bûyî" şeklindedir.

Naẓar bunda zıkr-i hâl irâde-i maḥall kabîlindendir. Ve mısrâ‘-ı sâñde vâki‘ olan **çün** vâv-ı aşliyye-i şâkine ile edât-ı teşbîhdür. **Bâd** bunda ismdür yel ma‘nâsınadır vey vâvuñ fethiyle ve yânuñ sükûniyle zâmîrdür. Nâ-cinse râci‘dür. Ve **der** dâluñ fethiyle ve rânuñ sükûniyle edât-ı te‘kiddür. Ve **güzer** kâf-ı ‘Acemînuñ zammiyle ve zâluñ fethiyle emr-i hâzırdur. Ma‘nâsı geç dimekdür.

Maḥşûl-i beyt: Çünkü nâ-cins nazargâhuña ve karşıña gele. İy oğul andan yel gibi geç. Ya‘nî turub anuñla muşâḥabet eyleme.

Der-Beyân-ı Çâr-Çîz ki Ez-Çâr-Çîz Tamâm Şeved

Bu terkîbüñ ma‘nâsı zâhirdür.

چارچیز از چار دیگر شد تمام

چون شنیدی یاد میدار ای غلام

Çâr-çîz ez-çâr dîger şod tamâm

Çün şenîdî yâd mî-dâr iy ğulâm

Maḥşûl-i beyt: Dört nesne ğayrı dörtten tamâm oldu. Çünkü işitdûñ hâtıruñda tut iy ğulâm.

دانش مرد از خرد کیرد کمال

از عمل نیت همی یابد جمال

Dâniş-i merd ez-ḥıred ğired kemâl

Ez-‘amel niyyet hemî yâbed cemâl

Maḥşûl-i beyt: Kişinüñ ‘ilmi ‘aqlından kemâl tutar. Ya‘nî ‘aql ile kâmil olur ve ‘amelden niyyet, ḥüsn ü cemâl bulur. Pes ma‘lûm oldu ki ol dört şey’üñ birisi ‘ilmdür¹¹⁷ ki ‘aql ile olur ve biri daḥı niyyetdür ki ‘amel ile tamâm olur.

دینت از پرهیز کامل می شود

نعمتت را شکرشامل می شود

¹¹⁷ Yazmada "‘amel" şeklindedir.

Dînet ez-perhîz kâmil mî-şevd

Ni‘metet râ şükr şâmil mî-şevd

Perhîz muharremât ve şübühât dan kaçınmağa dirler.

Maḥşûl-i beyt: Dînüñ perhîzden kâmil olur ni‘metüñi şükr şâmil olur. Şâmil luğatde kablayıcı ma‘nâsınadır. Pes ni‘metüñi şükr kablayıcı olur dimeden murâd ni‘metüñ şükr ile kâmil ve şâmil olur. Ve şükr ezdiyâd-ı ni‘mete bâ‘is olur dimekdür. Pes bunlardan ma‘lûm oldı ki ol dört nesnenüñ biri daḥı dîn imiş ki zühd¹¹⁸ ve taqvâ ile kemâl bulur ve biri daḥı ni‘met imiş ki şükr ile kâmil olur. İmdi dört [63^a] şey’ ile tamâm olması zâhir oldı.

هست دانش را کمالات از خرد

نیّت رابی عمل کس ننکرد

Hest dâniş râ kemâlât ez-ḥired

Niyetet râ bî-‘amel kes nengered

Kemâlâ[t] kemâlüñ cem‘idür ve kemâl, tamâm olmaḥ ma‘nâsınadır. **Nengered** nûn-ı nâfiyenüñ fethiyle ve nûn-ı aşliyyenüñ sükûniyle ve kâf-ı ‘Acemîñ fethiyle fi‘l-i muzâri‘-i nefy-i müstaḥbeldür. Ma‘nâsı bakmaz dimekdür.

Maḥşûl-i beyt: ‘İlm ‘akldan kemâlleri var ve ‘amelsüz niyyetüñe kimse bakmaz ve nazâr eylemez. **Hest** bunda edât-ı ḥaber olmağa ḥâcet yokdur. Nitekim ba‘zılar hest bunda est ma‘nâsınadır didiler.

شکر نعمت را کمالی می دهد

غافلنرا کوشمالی می دهد

Şükr ni‘met râ kemâlî mî-dihed

Ġâfilân râ ğuşmâlî mî-dihed

Kemâlîde olan yâ tenkîriyyedür ve **ĝuşmâlîde** olan daḥı anuñ gibidür.

¹¹⁸ Yazmada "zühdî" şeklindedir.

Maḥşûl-i beyt: Şükr ni‘mete kemâl virür ve gâfillere te’dîb virür. Ya’nî ‘âkıllar şükr itmekle ni‘met şâhibinden âgâh u ḥaberdâr olurlar.

شکر نا کردن زوال نعمتست

بهره شاکر کمال نعمتست

Şükr nâ-kerden zevâl-i ni‘metest

Behre-i şâkir kemâl-i ni‘metest

Zevâl bunda nokşân ma‘nâsınadır ve zevâlde bir muzâf muḥadderdür. Taḫdîr-i kelâm sebep-i zevâl-i ni‘metest.

Maḥşûl-i beyt: Şükr eylememek sebep-i zevâl-i ni‘metdür ve şâkirüñ naşîbi kemâl ü izdiyâd-ı ni‘metdür. Nitekim Hâk Te‘âlâ ḳur‘ânda buyurur: **لَنْ شُكْرْتُمْ لَزِيدَتُمْ** [Le’in şekertum le ezîdennekum]¹¹⁹ vârid olmuştur. Pes şükreden murâd a‘zâ her ne için ḥalk olundıysa aña şarf eylemekdür.

علم را بی عقل نتوان کار بست

پیش بی عقلان نمی باید نشست

‘İlm râ bî-‘aql ne-tüvân kâr best

Pîş bî-‘âqılân ne-mî-bâyed nişest

Tetebbu‘ olınan nüshalarda mîşra‘-ı evvel hep böyle vâkı‘ oldı. Ammâ yine mevzûndur ancak lisânda ol ḳadar selâseti olmamağla nesne lâzım gelmez. Pes lâzımdur ki ‘aql kelimesin telaffuz eyledükde tîz geçüb ne-tüvân da olan tânuñ zammesini bir miḳdâr işbâ‘ olur.

Maḥşûl-i beyt: ‘İlm[e] ‘aqlsuz iş bağlamak mümkün degüldür. Ya’nî ‘amel eylemek ve müstefid olmak ve ‘aqlsuzlar ḳatında oturmak gerekmez. **Ne-mî-bâyed** fi‘l-i muzâri‘dür. Ma‘nâsı gerekmez dimekdür. **Nişest** nûnuñ [63^b] kesriyle ve şînuñ fethiyle ve sîn ve tânuñ sükûniyle fi‘l-i muzâri‘dür. Ma‘nâsı oturdu dimekdür. Lâkin

¹¹⁹ "Hani Rabbiniz şöyle duyurmuştu: Andolsun, **eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım**. Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir." İbrahim suresi 14/7

bunda maşdardur. [Maşdar] ma'nâsına olduğına mâzî muzâri'den sonra vâkı' olsa maşdar ma'nâsına olur.

بی خرد دانش و بالست ای پسر

علم مرغ و عقل بالست ای پسر

Bî-ḥired dâniş vebâlest iy piser

'İlm¹²⁰ murğ u 'aql bâlest iy piser

Ḥired ḥâ-yı mu'cemenüñ kesriyle ve rânuñ fethiyle 'aql ma'nâsınadır. Ve **bâl** ve **زیاد** bunda қanat¹²¹ ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: [İy oğul 'aqlsuz 'ilm ağırlıktır.] İy oğul 'ilm kuşdur ve 'aql қanatdur.¹²² Ma'lûm ola ki mısrâ'-ı sâñî ḥükm-i ta'lîdedür.

هرکه علمی دارد و نبود بران

از طریق عقل باشد برکران

Her ki 'ilmî dâred u nebved ber-ân

Ez-ṭarîḳ-i 'aql bâşed ber-kerân

'İlmîde yâ tenkîr içündür. Ve **ber** 'ilmî ma'nâsınadır. Ve **ân** ism-i işâretdür. 'İlm[e] râci'dür. Ve **kerân** kâf-ı Arabînüñ fethiyle bunda kenâr ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki 'ilm tutar ya'nî 'ilmi var ve anuñ üzerine olmaz ya'nî 'amel eylemez. Ṭarîḳ-i 'aqldan kenâr üzre olur ol kimse. **Bâşedüñ** tahtında olan fâ'il zamîri mısrâ'-ı evveldeki kiye râci'dür. Pes 'âlim-i bî-'amel erbâb-ı 'aqldan dūr idügin beyândur.

Der-Beyân-ı Ânhâ ki Ba'd-Ez-Reften İmkân Baz Âmed Nîst

Maḥşûl-i beyt: Bu naşîhatlerüñ beyânındadır ki gitdükden sonra girü gelmek mümkün degüldür.

¹²⁰ Yazmada "'ilm u" şeklindedir.

¹²¹ Yazmada "қанâ'at" şeklindedir.

¹²² Yazmada "қанâ'at" şeklindedir.

چار چیزست انکه بعداز رفتنش

از محالا تست باز اور دنش

Çâr-çîzest ân ki ba´d-ez-refteneş

Ez-muḥâlâtest bâz âverdenes

Âverden elif-i memdûde ile vâvuñ fethiyle ve zammiyle ve dâluñ fethiyle maşdardur. Getürmek ma´nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Dört nesnedür ol ki anuñ gitmeginden anı girü getürmek muḥâlâtandır.

چون حدیثی رفت ناکه بر زبان

یاکه تیری جست بیرون ازکمال

Çün ḥadîsî reft nâgeh ber-zebân

Yâ ki tîrî cest bîrûn ez-kemâl

Ḥadîs söz ma´nâsınadır. Ve yâ vahdet içündür. Ve **reft** rânuñ fethiyle ve fânuñ ve tânuñ sükûnlarıyla fi´l-i mâzî-i müfred-i ğâyıbdür. Luġatde ma´nâsı gitdi dimekdür. Ammâ bunda vâki´ ve şâdır oldı dimekdür. Ve **nâgeh** nûn-ı nâfiye ile kâf-ı Acemüñ fethiyle ve hâ-yı aşliyyenüñ sükûniyle ansızın ma´nâsınadır. [64^a] Ve **zebân** zânuñ fethiyle ve zammiyle luġatdır, dil ma´nâsınadır ve yâ ḥarf-ı ´atfdur. Fâriside daḥı ma´nâsını ifâde ider ki ḥarf-ı beyândur. Ma´nâsı tîrden şoñra virilür. Taḳdîr-i kelâm tîrî ki dimekdür. Lâkin zarûret-i vezn için muḳaddem vâki´ oldı. Ve **tîrîde** yâ vahdet içündür ve tenkîr için de olur. Ve **cest** cîm-i Arabuñ fethiyle ve sîn ve tânuñ sükûnlarıyla fi´l-i mâzî-i¹²³ müfred-i ğâyıbdür. Ma´nâsı şıçradı dimekdür. Cestenden müştakḳdur.

Maḥşûl-i beyt: Çünkü bir söz dil üzre vâki´ ve şâdır oldı ya´nî söylendi. Daḥı bir oḳ ki yaydan taşra şıçradı.

باز چون اری حدیث گفته را

کس نکر داند قضای رفته را

¹²³ Yazmada "muzâri" şeklindedir.

Bâz çün ârî hadîs-i güfte râ

Kes ne-gerdâned kazâ-yı refte râ

Ķazâ bunda hükmi-e ezeli ma'nâsınadır. Ve **refte** bunda şâdir, vâki' olmuş ma'nâsınadır. Ve **râ** edât-ı mef'ûldür.

Maḥşûl-i beyt: Söylenmiş sözi girü nice getirirsin daḥı vâki' ve şâdir olmuş hükmi-e ezeli kimse döndüremez. Mısrâ'-ı sâni'de bir edât-ı 'atf îrâd olmak lâzımdır.

باز کی کردد چو تیر انداختی

همچنین عمری که ضایع ساختی

Bâz key gerded çü tîr endâḥtî

Hem-çünîn 'ömrî ki zâyî' sâḥtî

Maḥşûl-i beyt: Çünki ok atduñ kaçan girü döner ya'nî gir[ü] dönmez. Hem bunculayındur şol 'ömr ki zâyî' ve telef eyledüñ ya'nî bunun daḥı rücû'[ı] muḥâldür.

هر که بی اندیشه گفتارش بود

پس ندامتهای بسیارش بود

Her ki bî-endîşe güftâreş buved

Pes nedâmethâ-yı bisyâreş buved

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki anuñ sözi fikirsiz ola şoñra aña çok nedâmetler ve peşîmânluklar olur.

تا نکفتی می توانی گفتنش

چون بکفتی کی توان بنهفتش

Tâ ne-güftî mî-tüvânî güfteneş

Çün be-güftî ki tüvân bünhufteneş

Tâ ne-güftî tâ süḥanî râ ne-güftî taḥdîrindedür. Tâ tevķît içündür. **Süḥan** sînuñ zammiyle ve ḥânuñ fethiyle söz ma'nâsınadır. Sînuñ fethi ve ḥânuñ zammı daḥı câ'izdür. Yâ vaḥdet içündür ve râ edât-ı mef'ûldür. Ve **ne-güftî** nefy-i fi'l-i mâzî-yi müfred-i muḥâtabdur. Ma'nâsı söylemedüñ dimekdür. **Bünhufteneş**de bâ-yı

mazmûm te'kîd içündür ve **nuhuften** [64^b] nûnuñ zammiyle ve hânuñ zammiyle ve fânuñ sükûniyle gizlemek ma'nâsına maşdardur. Lâkin bu maḥalalde nûn-ı mazmûme zarûret-i vezn için sâkin okunur ve ma'lûm ola ki Fârisîde maşâdır dâḥil olan bâlaruñ hareketi mâba'dinüñ hareketine tâbî'dür. İllâ fethede degül kaçan bâ-yı mezkûruñ mâḳabli meftûḥ olsa ol zamân da zamme ve kesre câ'izdür. Lâkin bu ḳâ'ide bâ ancak te'kîd için olduğı ḥâldedür. Ammâ bâ muşâḥabet ve ilşâḳ ve zarfiyye ve ḳasem için olduğda elbette meftûḥ olur. Gerek maşâdır da olsun gerek sâ'ir esmâda olsun bu daḥı ma'lûm ola ki 'Acemüñ nâzikleri bâ Fârisîde aşlâ mazmûm okumadılar. Meger ki aşl kelimededen evvelîde aşlında mazmûm ola.

Maḥşûl-i beyt: Mâdâm ki bir sözi söylemedüñ anı söylemege ḳâdir olursun çünki söyledüñ anı gizlemege kaçan ḳâdir olursun ya'nî olamazsın dimekdür. Ve tûvân bunda tûvânî taḳdîrindedür.

عمر را می دان غنیمت هر نفس

چون رود دیگر نیاید باز پس

'Ömr râ mî dâñ ḡanîmet her nefes

Çün reved dîger ne-yâyed bâz pes

Dîger bunda girü ma'nâsınadur daḥı ma'nâsına degüldür. **Pes** bâ-yı 'Acemüñ fethiyle bâzı te'kîd ider.

Maḥşûl-i beyt: 'Ömri her dem ḡanîmet bil zîrâ çünki gider yine gerü gelmez. Mışrâ'-ı sâñî ḥükm-i ta'lîldedür.

هیچ کس از خود قضا را رد نکرد

هر که راضی از قضا شد بد نکرد

Hîç kes ez-ḥod ḳazâ râ redd ne-kerd

Her ki râzî ez-ḳazâ şod bed ne-kerd

Maḥşûl-i beyt: Hiç kimse ḳazây[1] kendüsinden redd eylemedi. Her kimse ki ḳazâdan râzî oldu yaramaz eylemedi.

هرکه مخواهد که باشد در امان

مهر می باید نهادن بر دهان

Her ki mi-h^hâhed ki bâşed der-amân

Mühr mî-bâyed nihâden ber -dehân

Evvelki **ki** ismdür kim ma'nâsını şağş-ı zevî'l-'uqûlden ibâretdür. Ve **mi-h^hâhed** fi'l-i muzârî'-i müfred-i gâyibdür. Ma'nâsı ister dimekdür. Ve **ki** harf-i beyândur. **Mühr** mîmüñ zammiyle yüzük ma'nâsınadır. Lâkin bunda murâd-ı mühr sükûtdür. [65^a] Ve **mî-bâyed** gerekdür ve lâzımdur dimekdür. **Nihâden** nûnun kesriyle maşdardur ma'nâsı komağdur. **Dehân** dâluñ fethiyle ağızdur. Ba'z-ı nüşhada zebân vâki' olmışdur.

Maşûl-i beyt: Her kim isterse ki emânetde ola ağızı üzre sükût mührünü komağ gerekdür. Zîrâ selâmetü'l-insân sükûtü'l-insândur.

می سزد کر عمر را داری عزیز

چون رود بیشش نخواهی دید نیز

Mî-sezed ger 'ömr râ dârî 'azîz

Çün reved bîşeş ne-h^hâhî dîd nîz

Bîş bâ-yı 'Arabînüñ kesriyle artık dimekdür. Ve şîn zamîri 'ömre râci'dür. Mısrâ'-ı sâni hükmi ta'lîdedür.

Maşûl-i beyt: Eger 'ömri 'azîz ve muhterem tutarsañ lâyıkdur. Zîrâ çünkü gider dahı artuğ anı görmezsin ma'lûm ola ki 'ömri 'azîz ve muhterem tutmanuñ ma'nâsı 'ömre ta'zîm, ri'âyet itmekdür. Pes 'ömre ta'zîm ve ri'âyet hazret-i Allâhu Te'âlâya 'ibâdet ü tâ'at ve kesb-i¹²⁴ 'amel ve ma'rifet itmeden hâşıl olur.

¹²⁴ Yazmada "kesb u" şeklindedir.

Der-Beyân-ı Hâmûş [u] Sehâvet

Bunuñ ma' nâsı zâhirdür.

حاصل اید چار چیزاز چار چیز

یاددارش این نکته ازمن ای عزیز

Hâşıl âyed çâr-çîz ez çâr-çîz

Yâd-dâreş îñ nükte ez men iy 'azîz

Maḥşûl-i beyt: Dört nesne dört nesneden hâşıl olur. Hâtırında tut bu nükte[y]i benden iy 'azîz.

خامشی را هرکه سازد پیشه

کردد ایمن نبودش اندیشه

Hâmuş¹²⁵ râ her ki sâzed pîşe' [î]

Gerded îmen nebvedeş endîşe' [î]

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki söylememek şan'at ve 'âdet eyleye ol kimse emîn olur kôrquşu olmaz.

کر سلامت بایدت خاموش باش

کشت امین هر که نیکی کردفاش

Ger selâmet bâyedet hâmûş bâş

Geşt emîn her ki nîkî gerd fâş

Maḥşûl-i beyt: Eger saña selâmet gerek ise epsem ol söyleme. Emîn oldı her kimse ki iyiligini âşikâre eyledi. Ya'nî belâlardan ḥalâş buldı her kimse ki iyilikle meşhûr-ı cihân oldı.

از سخاوت مرد یابدروری

شکر نعمت را دهد افزون تری

¹²⁵ Yazmada "hâmûş" şeklindedir.

Ez-sehâvet merd yâbed serverî

Şükr ni‘met râ dihed efzûn terî

Serverî bunda ulu ma‘nâsınadır ve yâ maşdariyyedür. Ve **şükr** ve **ni‘met** muzâf degüldür.

Maḥşûl-i beyt: Sehâlikden [65^b] kişi ululuk bulur ve şükr-i ni‘mete ziyâdereklük virür.

هر که او شد ساکن خاموش کرد

از سلامت کسوتی بردوش کرد

Her ki o şod sâkin-i ḥâmûş gerd

Ez-selâmet kisvetî ber-dûş kerd

Evvelki **gerd** kâf-1 ‘Acemînüñ fethiyle oldı dimekdür ve mısrâ‘-1 sâñide olan **kerd** kâf-1 ‘Arabînüñ fethiyle eyledi dimekdür.

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki sâkin oldı epsem oldı omuzuna selâmetden bir libâs eyledi. **Kisvet** kâfuñ kesriyle ve zammiyle luğatdür libâs ma‘nâsınadır.

کر همی خواهی که باشی در امان

رو نکویی کن تو با خلق جهان

Ger hemî ḥâhî ki bâşî der-emân

Rev nigûyî kon to bâ ḥalḳ-ı cihân

Maḥşûl-i beyt: Eger isterseñ ki emn ü emânda olasın yürî cihân ḥalḳına iyilik eyle.¹²⁶ Ba‘z-ı nüshâda ehl-i cihân vâki‘ oldı. Yine ḥalḳ-ı cihân dimekdür.

هر کرا عادت بود جود و کرم

در میان خلق باشد محترم

Her ki râ‘âdet buved cûd u kerem

Der-miyân-ı ḥalḳ bâşed muḥterem

¹²⁶ Yazmada "eyleye" şeklindedir.

Maḥşûl-i beyt: Her kimüñ ki cömerdlik ve kerem ‘âdeti ola ḥalk arasında ‘azîz ve muḥterem olur. Bu ma‘nâ **râ** taḥşîş için olduğına göredür ve eger **râ** aşla için olursa ma‘nâ böyle olur. Her kime ki cömerdlik ve kerem ‘âdet ola ilâ âḥire ve **her ki râdan** soñra **buved** kelimesi ḥarf-ı râbîṭ şıfat olmaḥ için taḥdîr oluna. Nitekim taşvîr-i ma‘nâda taḥdîr oldı.

هر که کاری نیک و یابد میکند

ان همه میدان که باخود میکند

Her ki kârî nîk ü yâ bed mî-koned

Ân heme mî-dân ki bâ ḥod mî-koned

Ḥod ḥânuñ zammiyledür. Bu maḥalalde muvâfaḳat-ı kâfiye için ḥâ fetha ile telaffuz olunur. Lâkin vâv-ı resmîye ri‘âyeten fethası Rûm zammiyle okunmaḥ gerekdür. Ammâ ba‘zılar zarûret-i kâfiye için muṭlaḳ fetha ile telaffuz olunur didiler.

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki eyü iş veyâḥûd yaramaz iş eyler ol bil ki cemî‘ini kendüye eyler.

ای برادر بنده معبود باش

تاتوانی با سخا و جود باش

İy birâder bende-i ma‘bûd bâş

Tâ tüvânî bâ seḥâ vü cûd bâş

Maḥşûl-i beyt: İy ḳarındaş Ḥaḳ Te‘âlâ ḥazretlerinüñ bendesi ol mâdâm ki ḳâdîrsin seḥâ ve cûd ile ol.

باش از بخل بخیلان برخذر

تا نسوزد مر ترانار سقر

[66^a]

Bâş ez-buḥl-i baḥîlân ber-ḥazer

Tâ ne-sûzed mer to râ nâr-ı saḳar

Maḥşûl-i beyt: Baḥîllerüñ baḥlûñden ḥazer üzre ol. Tâ seni saḡar ateşî yakmaya. Saḡar sînüñ fethiyle ve kâfuñ fethiyle cehennemüñ üçüncü kapusınıñ ismidür.

Der-Beyân-ı Ân ki Ḥ`ârî Âverd

چار چيزی بردهد از چار چیز

نشنود این نکتو جز اهل تمیز

Çâr-çîzî ber-dihed ez-çâr-çîz

Nişneved îñ nükte cüz ehl-i temîz

Ber-dihed bunda ḥâşıl olur ma`nâsnadur.

Maḥşûl-i beyt: Dört şeyden dört şey` ḥâşıl olur. Bu nükte[y]i ehl-i idrâkden ḡayrı kimse diñlemez. Ba`z-ı nüshada mısrâ`-ı sâñî çâr-çîzet ber-dihed ez-çâr-çîz vâki` oldı tâ-yı ḥiṭâb ile.

هرکه ذو صادر شود این چار کار

بیند او چار دکر بی اختیار

Her ki z'a şâdır şevêd îñ çâr kâr

Bîned o çâr-ı diger bî-iḥtiyâr

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki andan bu dört iş şâdır ola iḥtiyârsuz ol ḡayr dördi görür.

هرکه در پایان کاری ننکرد

عاقبت روزی پشیمانی خورد

Her ki der-pâyân-ı kârî ningered

`Âḡıbet rûzî peşimânî ḡored

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki bir işüñ soñına nazâr eylemez `âḡıbet bir ḡün peşimânluḡ yer.

چون سؤال آورد کردد خوار مرد

ماند تنها هر که استخفاف کرد

Çün su'âl âverd gereded h'âr merd

Mând tenhâ her ki istihfâf gerd

Maḥşûl-i beyt: Kişi çünkü su'âl getürdi h'âr olur. Tenhâ kaldı her kimse ki yeynilük eyledi. Su'âl getürmekden murâd dilenmekdür. Ve tenhâ kalmakdan murâd halkdan kaçub ihtirâz itmesidür. Ya'nî çünkü bir kimesne dilenci olub ḥod su'âl eyleye yeynilük ve alçaqluk itmiş olur. Pes herkes andan ictinâb idüb ol kimse yalñuz kalur. Bu beyt-i mezkûr ekser nüshada bulunmadı. Lâkin bir kaç nüshada bulunmağıla biz dahı yazduk.

هر که نکند احتیاط کارها

بر دلش اخر نشیند بارها

Her ki ne-koned ihtiyât kâr hâ

Ber-dileş âḥir nişined bârhâ

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki işlerüñ lâyıḳ ve münâsibini eylemeye 'âkıbet anuñ göñli üzerine yükler ḳonur. Ya'nî 'azîm elemeler ve ḡamlar vâḳi' olur dimekdür.

هر که او استیزه باسلطان کند

کار خود را سر ویران کند

Her ki o istîze bâ sulṭân koned

Kâr-ı ḥodrâ ser-be-ser vîrân koned

İstîze elifüñ kesriyle lecc ve 'inâd ma'nâsnadur. Elifsüz [66^b] sitîz de dirler.

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki pâdişâhla lecc ve 'inâd eyleye kendi işini başdan başa vîrân eyler.

هر که گشت از خوی بد ناساز کار

دوستان از وی کند بی شک فرار

Her ki geşt ez hûy-ı bed nâ-sâz-kâr

Dostân ez-vey koned bî-şek firâr

Nâ-sâz-kâr bunda muhâlif ve yaramaz ma'nâsınadır. Zîrâ ni'metu'llâh sâz-kâr muvâfık ve eyü ma'nâsınadır dimiş. Pes nûn-ı nâfiye dâhil olunca bir 'aks olur.

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki yaramaz hûydan muhâlif ve yaramaz oldu. Şübhesiz andan dostlar firâr ider. Ya'nî kaçır dimekdür. Ba'z-ı nüshada koned yirine konend vâki' oldu. Pes konend fi'l-i muzâri'-i cem'-i gâyibdür. Ma'nâsı eylerler dimekdür.

هرکی با سلطان دلیری کرد مرد

درهلاکی مال و جان و تن سپرد

Her ki bâ sulṭân dilîrî kerd merd

Der-helâkî mâl u cân u ten süpürd

Merd mîmüñ zammiyle oldu dimekdür. Ve **süpürd** sînüñ zammiyle ve bâ-yı 'Acemîñüñ zammiyle işmarladı dimekdür ve teslîm eyledi ma'nâsına da gelür.

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki pâdişâh ile lecc itmede bahâdirlik eyledi, oldu mâl u cân u teni helâklige işmarladı.

هرکه اوباغی شود باپادشاه

روز او چون تیره شب کردد سیاه

Her ki o bâġî şevêd bâ pâdişâh

Rûz-ı o çün tîre-i şeb gerded siyâh

Bâġî azġun ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki pâdişâha bâġî olur anuñ günü qarañu gice gibi siyâh olur. Ya'nî hergiz râḥat ve ḥuzûr görmeyüb ḥafv u ḥatardan ḥâlî olmaz.

هرکه او از کبر باشد سر بزرک

از همه تنها بماند همچو کرک

Her ki o ez-kibr bâşed ser bozorg

Ez-heme tenhâ bimâned hem çü gurg

Maḥşûl-i beyt: Her ol kimse ki tekebbürlükden büyük başlı olur cemî'-i halkdan yalnız kalur çurd gibi. Gurgda olan kâflaruñ ikisi de 'Acemîdür.

Der-Beyân-ı Terk-i Tekellüf

Tekellüf zahmet çekmege dirler. Ba'z-ı nüşhada der-beyân-ı terk-i zînet vâkı' oldı.

سرچه ارایی بدستار ای پسر

کر توانی دل بدستار ای پسر

Ser çi ârâyî be-destâr iy piser

Ger tüvânî dil-i be dest âr iy piser

Be-destârda bâ ma' ma'nâsınadır. Ve **destâr** şarık dimekdür. Ve **be-destde** bâ şıla ma'nâsınadır. Ve **dest** eldür. Ve **âr** elif-i memdûde ile ve rânuñ sükûniyle emr-i hâzırdur. Ma'nâsı getir dimekdür.

Maḥşûl-i beyt: İy oğul başuñı şarığıyla [67^a] bezersin eger kâdir olursañ gönül ele getir.

تا نکیری ترک عزّ و مال و جاه

از همه بر سر نیایی چون کلاه

Tâ ne-gîrî terk-i 'izz u mâl u câh

Ez-heme ber-ser neyâbî çün külâh

Maḥşûl-i beyt: Mâdâm ki 'izzet ü mâl u manşıb terkinini çutmayasın külâh gibi cemî'sinden baş üzre gelmezsin. Murâd budur ki mâdâm ki mâsivâyı terk itmeyesin 'âlî-қadr u 'azîmü'l-mertebe olmazsın. Ve Hâzret-i Cenâb-ı 'izzete yol bulmazsın.

نیست مردی خویشتن اراستن

قصد جان کرد هرکه او اراستن

Nîst merdî h'îştên ârâsten

Kaşd-ı cân kerd ân ki o ârâsten

Maḥşûl-i beyt: Kendüni bezemek erlük degüldür. Ol kimse ki tenini bezedi cânına kaşd eyledi.

نیست در تن بهتر از تقوی لباس

در تکلف مرد را نبود اساس

Nîst der-ten bihter ez-taḳvâ libâs

Der-tekellûf merd râ nebved esâs

Taḳvâ murâdından ve şübhelü şeylerden ihtirâz itmekdür. Ba'zılar didiler ki ḥarâmdan ihtirâz itmek taḳvâ ve şübhelü şeylerden ihtirâz itmek vera'dur. Ya'nî vera' taḳvâdan aḥaşşdur, luġatde temeale esâs dirler. Ammâ bunda sebât ma'nâsına olmaḳ rûşendür.

Maḥşûl-i beyt: Tene taḳvâdan eyürek libâs yoḳdur. Tekellûf de ere sebât olmaz. Ya'nî zînet-i dünyâ için zahmet ve meşakkât çekmeden kişiyê fâ'ide yoḳdur.

هرکه او در بند ارایش بود

در جهان فرزند اسایش بود

Her ki o der-bend-i ârâyiş buved

Der-cihân ferzend-i âsâyiş buved

Maḥşûl-i beyt: Her ol kimse ki zînet ve bezek kaydında ola cihânda râḥat ve ḥuzûr ferzendi olur.

عاقبت جز نامرادی نبودش

بهره از عیش و شادی نبودش

'Âḳıbet cüz nâ-murâdî nebvedeş

Behre-i ez 'ayş u şâdî nebvedeş

'Ayş 'aynuñ fethiyle bunda zevḳ u şafâ ma'nâsmadır.

Maḥşûl-i beyt: ‘Âkıbet aña murâdsuzluğdan ğayrı olmaz. Zevk u şafâ ve şâdluğdan aña naşib olmaz. Murâd budur ki tâ‘at u ‘ibâdeti terk idüb dâ‘imâ dünyâ zevkiyle sürûr olanlar âhîret şafâsından maḥrûm qalurlar.

خودستایی پیشه شیطان بود

انکه خود راکم زند مردان بود

Hod sitâyî pîşe-i şeytân buved

Ân ki hod râ kem zened merdân buved

Buved kelimeleri bunda fi‘l-i muzâri‘dür. Bânuñ zammiyle ve vâvuñ fethiyle ve dâluñ sükûniyle.

Maḥşûl-i beyt: Kendin övicülük şeytân [67^b] şan‘atı olur. Her kimse ki kendüyi ednâ urur ya‘nî alçaqlar er¹²⁷ olur.

کفت شیطان من زادم بهترم

تا قیامت کشت ملعون لاجرم

Goft-i şeytân men zi-âdem bihterem

Tâ kıyâmet geşt mel‘ûn lâ-cerem

Lâ-cerem şübhesiz ve elbetde ma‘nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Şeytân ben Âdemden yegreküm didi. Kıyâmete dek şübhesiz mel‘ûn oldı.

از تواضع خاک مردم می شود

نور نار از سرکشی کم می شود

Ez tevâzû‘ ḥâk merdüm mîşevd

Nûr-ı nâr ez serkeşî kem mîşevd

Maḥşûl-i beyt: Ḥâk tevâzu‘dan âdem olur. Şu‘le-i nâr serkeşlükden zâyi‘ ve dâll olur. Ya‘nî nâ-bedîd olur.

¹²⁷ Yazmada "er ol" şeklindedir.

رانده شد ابليس از مستكبرى

كشت مقبول ادم از مستغفرى

Rânde şod iblîs ez müstebîrî

Geşt maqbûl Âdem ez müstağfirî

Rânde şod ism-i mef'ûldür. **müstebîrîde** ve **müstağfirîde** olan **yâlar** maşdariyyedür.

Maḥşûl-i beyt: Şeytân tekebbür idicilükden sürüldi. Âdem istiğfâr idicilükden maqbûl oldı. Ya'nî şeytân mütekebbir olmağla merdûd ve mel'ûn oldı ve Âdem müstağfir ve mütevâzî' olmağla maqbûl oldı.

شد عزیز ادم چو استغفر کرد

خوار شد شیطان چو استکبار کرد

Şod 'azîz Âdem çü istiğfâr kerd

Ḥ'âr şod şeytân çü istikbâr kerd

Maḥşûl-i beyt: Çünkü Âdem 'aleyhi's-selâm istiğfâr eyledi 'azîz oldı. Çünkü şeytân tekebbürlük eyledi ḥor ve zelîl oldı.

دانه پست افتد زبر دستش کنند

خوشه چون سربر کشد پستش کنند

Dâne-pest üfted zeber desteş konend

Ḥûşe çün ser ber keşed pesteş konend

Ḥûşe başaḳ ma'nâsınadur.

Maḥşûl-i beyt: Dâne alçaḳ düşer. Anı yüce ve üst iderler. **Ḥûşe** çünkü yukarı baş çeker anı alçaḳ iderler. **[Men tevâzâ'a [li'llâhi] refe'ahu'llâhu ve men tekebbere važa'ahu'llâhu]**¹²⁸ **Zeber** zânuñ ve bânuñ fethâlarıyla üst ma'nâsınadur ki 'Arablar fevḳ dirler. **Dest** el ma'nâsınadur.

¹²⁸ "Allah rızası için alçaḳ gönüllü olanı Allah yüceltir, büyükleneni ise Allah alçaltır." Yılmaz, s. 536.

Pes zeber-dest vaşf-ı terkîbîde ma'nâsı üstün ve eli üstli dimekdür. Lâkin bunda muṭlak yüce ve üst ma'nâsına olduğu lâzımdur.

Der-Beyân-ı Eblehân Mî-gûyed

چار چیز امد نشان ابلھی

باتوکویم تا بیایی اکھی

Çâr-çîz âmed nişân-ı eblehî

[68^a]

Bâ to gûyem tâ beyâbî âgehî

Maḥşûl-i beyt: Dört nesne aḥmaḳluk nişânı geldi saña diyeyüm. Tâ âgâhluk bulasın. Ya'nî haberdâr olasın.

عیب خود انکه نبیند در جهان

باشد اندر جستن عیب کسان

'Ayb-ı ḥod ân ki nebîned der-cihân

Bâşed ender cüsten-ı 'ayb-ı kesân

Cüsten cîm-i 'Arabînüñ zammiyle istemek ve aramak ma'nâsınadır. Ve **kesân** kesüñ cem'idür. Kimseler dimekdür.

Maḥşûl-i beyt: Ol kimse ki cihânda kendi 'aybını görmeye kimselerüñ 'aybını aramaḳda ve istemekde olur.

تخم بخل اندردل خود کاشتن

انکه اُمید سخاوت داشتن

Toḥm-ı buḥl ender dil-i ḥod kâşten

Ân geh ümmîd-i seḥâvet dâşten

Toḥm tânuñ zammiyle her nesnenüñ aşlına dirler ki andan ḥâşıl olur. Ḥayvânâtdan ve ğayrında isti'mâl olunur. **Buḥle** izâfeti beyâniyyedür. Ve **buḥl** bânuñ zammiyle ve ḥâ-yı mu'cemenüñ sükûniyle mâlını kimseye virmeyüb şaḳınmağa dirler. Ve **kâşten** kâf-ı 'Arabî ile¹²⁹ zirâ'at itmek ya'nî ekin. Ve **ân geh**

¹²⁹ Yazmada "Ârabînüñ" şeklindedir.

elif-i memdûde ile ve nûnuñ sükûniyle ve kâf-ı ‘Acemüñ fethiyle ve hâ-yı aşliyye ile andan şöıra ma‘nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Buḥlluk toḥmını kendi gönlüne ekmek andan şöıra sehâvet ümmîdin tutmak ya‘nî ḥalk kendüye saḥî dimekligin ummak eblehlükdür. Ve beytten şöıra **ez eblehest** kelimesi taḳdîr olunmak lâzımdur.

هرکه خلق از خلق او خشنود نیست

هیچ قدرش بر در معبود نیست

Her ki ḥalk ez ḥulḳ-ı o ḥoşnûd nîst

Hîç ḳadreş ber der-i ma‘bûd nîst

Ḥalk ḥâ-yı mu‘cemenüñ fethiyle maḥlûḳ ma‘nâsınadır. **Ḥulḳ** ḥâ-yı mu‘cemenüñ zammiyle ḥûy ma‘nâsınadır. Ve mısrâ‘-ı evvelde olan **nîst** degüldür dimekdür ve tefsîr olunmak gerekdür. Ve mısrâ‘-ı sâñide olan **nîst** yokdur dimek ile taḳdîr olunmak lâzımdur.

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki ḥalk anuñ ḥûyından ḥoşnûd ve râzî degüldür hîç Allâh ḳapusında anuñ ḳadri yokdur.

هرکه اورا پیشهٔ بد خوی بود

کار او پیوسته بد رویی بود

Her ki o râ pîşe‘[î] bed-ḥûy buved

[68^b]

Kâr-ı o peyveste bed-rûyî buved

Bed-ḥûyda bed-rûyda yâlar maşdariyyedür.

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki anuñ şan‘atı bed-ḥûyluḳ ola muttaşıl anuñ işi yaramaz yüzlülük olur. Ya‘nî maḥzûz olmaz.

خوی بد برتن بالای جان بود

مردم بدخونه از انسان بود

Ḥûy-ı bed ber ten belâ-yı cân buved

Merdem-i bed-ḥû ne ez insân buved

Maḥşûl-i beyt: Hûy-ı bed ten üzre cân belâsı olur. Bed-hûy kişı insândan olmaz.

بخل شاخی از درخت دوزخست

ان بخیلك ازسكان مسلخست

Bûhl şâhî ez-dıraht dûzahest

Ân baḥîlek ez-segân meslahest

Bûhl mübtedâ ve¹³⁰ **şâhî** haberdür. Ve **meslah** sal-hâne ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Buhl cehennem ağaçlarından bir budağdur ve ol baḥîlcük sal-hâne kelbleründendir.

روی جنت را کجا بیند بخیل

پیشه افتاده اندر پای پیل

Rûy-ı cennet râ kücâ bîned baḥîl

Peşse-[i] üftâde-ender pây-ı pîl

Maḥşûl-i beyt: Baḥîl cennet yüzini kaçan görür ya'nî görmez. Zîrâ ol gûyâ fîlüñ ayağı altına düşmiş bir sivri siñekdür. Pes fil ayağı altına düşen sivri siñege ḥalâş nice mümkün degül ise hem çünûn baḥîlde baḥlden ḥalâş müyesser degüldür müyesser olmaz.

باش از بخل بخیلان بر کران

تا نباشی از شماری ابلهان

Bâş ez-buhl-ı baḥîlân ber-kerân

Tâ nebâşî ez-şomârî eblehân

Maḥşûl-i beyt: Baḥîllerüñ buhlünden kenâr üzre ol. Ya'nî şaşın baḥîl olma. Tâ eblehler zümresinde olmayasın.

¹³⁰ Yazmada "ol" şeklindedir.

Der-Beyân-ı ‘Âkıbet Gûyed

Bunuñ ma‘nâsı zâhirdür.

از بلا تارسته کردی ای عزیز

باز باید داشتن دست از دو چیز

Ez-belâ tâ reste kerdî iy ‘azîz

Bâz bâyed dâšten dest dü-çîz

Maḥşûl-i beyt: Tâ kim belâlardan kurtulmuş olasın iy ‘azîz. İki şeyden eli girü tutmaḡ gerekdür. Ya‘nî çekmek gerekdür.

روتو دست از نفس دنیا باز دار

تا بلاها را نباشد باتو کار

Rev to dest ez-nefs-i dünyâ bâz dâr

Tâ belâhâ râ ne-bâşed bâ to kâr

Bâz dâruñ ma‘nâ-yı luġâvîsi girü tüt dimekdür. Ammâ ma‘nâ-yı lâzimesi çek dimekdür.

Maḥşûl-i beyt: Yüri sen nefsi dünyadan el çek. Tâ ki belâlaruñ senüñle işi olmaya. Ya‘nî belâlardan emîn olasın dimekdür.

وربحرص [و] آز کردی مبتلا

باتو روی آورد زهر سوصد بلا

Ver be-ḥırş [u] âz gerdî mübtelâ

[69^a]

Bâ to rûy âverd ziher sû şad belâ

Âz elif-i memdüde ile ḥırş ve tama‘ ma‘nâsinadur.

Maḥşûl-i beyt: Eger tama‘ mübtelâ olursañ saña ki her bir cânibden belâ teveccüh ider.

آنکه نبود هیچ نقدش درمیان

هر کجا باشد بود اندر امان

Ân ki nebved hîc naqdeş der-miyân

Her kücâ bâşed buved ender emân

Şeyhuñ der-miyân buyurduğı A'câma göredür ki anlar altun ve aqçelerin kuşaklarına bağlayub kemer kullanub çokluk ceb isti'mâl itmezler imiş. Ve miyân bunda zıkr-i maḥall irâde-i ḥâl kabîlindendir.

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki anuñ miyânında naqd ve ḥâzrı olmaya. Her kande olsa emânda olur.

نفس [و] دنیارارا ها کن ای پسر

باز رستی از بلا و از خطر

Nefs [u] dünyâ râ râhâ kon iy piser

Bâz restî ez-belâ vü ez-ḥaṭar

Bâz bunda te'kîd ifâde ider. Ve **ḥaṭar** korqu ma'nâsınadır, ḥavf gibi.

Maḥşûl-i beyt: İy oğul nefis u dünyâyı terk eyle belâ ve ḥaṭardan kırtulduñ. Ba'z-ı nüşhada **bâz restî**, **bâz kerdî** vâkı' oldı. Ma'nâsı girü olduñ dimekdür.

ای بساکس کز برای نفس زار

در بلا افتاده کشت از غم نزار

İy besâ kes kez berây-ı nefis-i zâr

Der-belâ üftâde geşt ez-ğam nizâr

İy ḥarf-i nidâdur. Münâdâsı maḥzûfdur. İy piser dimekdür. **Besâ** bânũñ fetḥiyle nice nice dimekdür ve çok ma'nâsınadır. Ve nefis-i lâzımedür ki zâre muzâf ola zîrâ bunda bâṭıl ma'nâsınadır. Ve **nizâr** nûnuñ kesriyle bunda za'îf ve zebûn ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: İy oğul çok kimse nefis-i bâṭıldan ötüri belâyâ düşdi ve gamdan za'îf ve zebûn oldı.

از برای نفس مرغ نامراد

امد و در دام صیّاد اوقتاد

Ez berây-ı nefis murğ-i nâ-murâd

Âmed u der-dâm şayyâd üftâd

Murğ kuş ma'nâsınadır. Ve **nâ-murâd** murâdsuz dimekdir. **Murğuñ** ise murâdsızlığı açluğdur. Ya'nî aç olmağdur. Pes **mürğ-i nâ-murâd** aç kuş dimekdir. Ve **dâm** tuzak ma'nâsınadır. Ve افتاد üftâd öyle ve افتاد üftâd vâvsız bir luğatdür. Ma'nâsı [69^b] düşdi dimekdir ve bunda vâv ile yazılmağ lâzımdur.

Mağşûl-i beyt: Aç kuş nefsinden ötüri geldi ve şayyâduñ duzağına düşdi.

تا دلت ارام یابد ای پسر

بود و نابود جهان یکسان شمر

Tâ dilet ârâm yâbed iy piser

Bûd u nâ-bûd-ı cihân yeksân şomar

Şomar şînüñ zammiyle emr-i hâzırdur. Ma'nâsı şay dimekdir ve mîmüñ zammesiyle de luğatdür.

Mağşûl-i beyt: Tâ gönüñ râhat ve huzûr bulsun. İy oğul cihânuñ varını ve yoğını berâber şay. Ya'nî dünyânuñ varından mesrûr ve yoğından mağmûm olma. Belki heb berâber ve yeksân 'addeyle. Tâ kim gönüñ râhat ve huzûr bula. Ma'lûm ola ki **yâbed** fi'l-i muzâri'dür. Ma'nâsı bulur dimekdir. Lâkin emr-i gâyib ma'nâsında olsa câ'izdür. Zîrâ Fârisîde emr-i gâyib için başka kelime ta'bîr olunmadı. Belki fi'l-i muzâri'le iktifâ olundu. Pes fi'l-i muzâri'-i emr-i gâyib muhalllerinde musta'mel olunur.

از عذاب قهر حق ایمن مباش

در پی آزار هر مؤمن مباش

Ez- 'azâb-ı kahr-ı Hağ îmin me-bâş

Der-pey-i âzâr her mü'min me-bâş

Mağşûl-i beyt: Hağ Te'âlâ hazretlerinüñ 'azâb kahrından emîn olma. Her mü'mini incitmek sevdâsında olma.

در بلا یاری مخواه از هیچ کس

زانکه نبود جز خدا فریاد رس

Der-belâ yârî meḥ'âh ez-hîç kes

Z'ân ki nebved cüz Hudâ feryâdres

Yârî yâ-yı aşliyye ile yardım ma'nâsınadır. **Feryâd-res** vaşf-ı terkîbîdür. Bir kimesnenüñ mededine irişiciye dirler.

Maḥşûl-i beyt: Belâ ve muşîbet vaktinde hîç kimseden yardım isteme. Zîrâ Hudâdan ğayrı feryâd-res olmaz.

هر کرا رنجنده عذرش بخواه

تا نباشد خصم تودر عرصه کاه

Her ki râ rencende' [î] 'özreş beḥâh

Tâ nebâşed ḥaşm-ı to der-'arsa-gâh

Maḥşûl-i beyt: Her kimi ki incitmişsin anuñ 'özrin dile. Ya'nî barış ve helâlleş. Tâ kim maḥşerde senüñ ḥaşmuñ olmaya.

کر غناخواهد کسی از ذوالمنن

در قناعت می توانش یافتن

Ger ğinâ ḥ'âhed kesî ez-zü'l-minen

Der-ḳanâ'at mî-tevâneş yâften

Ḳanâ'atde bulmaḳ mümkindür. Ve ğinâ ğaynuñ kesriyle baylıḳ [70^a] ma'nâsınadır.

Der-Beyân-ı Şıfat-ı 'Âḳılân

هر کرا عقلست و دانش ای عزیز

دور باید بودش از چار چیز

Her ki râ 'aḳlest u dâniş iy 'azîz

Dûr bâyed buvedeş ez-çâr-çîz

Maḥşûl-i beyt: İy ‘azîz her kimün ‘aqlı ve ‘ilmi vardur ol kimse dört şeyden irak olmak gerekdür. Ta ‘bîri ma ‘nâda **ki râ** dan sonra bir ki ziyâde idüb her kimün ki dimekte kayırmaz.

کارخودرا ناسزا نکند رها

مردمی نکند بجای ناسزا

Kâr-ı hod râ nâ-sezâ nekned rehâ

Merdümî nekned becây-ı nâ-sezâ

Nekned rehânuñ ma ‘nâsı bunda havâle eyleme dimekdür.

Maḥşûl-i beyt: Kendü işini nâ-ehl ve nâ-ma ‘kûle havâle eyleme ve nâ-lâyık ve nâ-ma ‘kûl hakkında âdemlük eyleme. Zîrâ nâ-ehl insâniyyet ve iyilük bilmez. Pes anlara olan iyilük zâyi ‘ olur. **Becây**da bâ harf-i zarf ve **cây** bunda haq ve ‘uhde ma ‘nâsınadır.

عقل داری میل بدکاری مکن

زین چوبگذشتی سبکساری مکن

‘Aql dârî meyl-i bedkârî me-kon

Z’în çü bûgzeştî sebüksârî me-kon

Sebüksârî yeyni başlı dimekdür. **Sebüksâr** anda taḥfif olunmuşdur. Pes zîkr-i maḥall irâde-i hâl kabîlindendür. Ya ‘nî baş yeyni murâd ‘aql yeyni dimekdür. ‘Arabîde sefih ma ‘nâsınadır ve yâ maşdariyyedür.

Maḥşûl-i beyt: ‘Aqluñ varise bedkârluq meylin eyleme. Çünki bundan geçdün sefihlük eyleme ya ‘nî bed-kârluq meylin terk eyledikten sonra sefihlük de eyleme dimekdür.

تا شوی بیش از همه در روز کار

دست بر نان و نمک بکشاده دار

Tâ şevî bîş ez-heme der-rûzgâr

Dest ber-nân u nemek bûgşâde dâr

Nân etmek ve **nemek** tuz ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Tâ ki zamânda cemî'sinden ziyâde olasın. Elüñi nân u nemek üzere açık tut. Murâd halkı ta'âmlandır dimekdür. **Bîş** eger bâ-yı 'Acemîyle olursa ilerü muḳaddem ma'nâsına olur.

تاتو باشی در زمان دادگر

زیر دستان رانکودارای پسر

Tâ to bâşî der-zamâne dâdger

Zîr-i destân râ nigû dâr iy piser

Dâdger bunda 'âdil ve ḥâkim ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Mâdâmki zamânda 'âdil ve ḥâkim olursın elüñ altındağılarını eyü tut iy oğul.

هر که در بند خود آمد استوار

بند اورا دیگران بندند کار

Her ki der-bend-i [70^b] ḥod âmed üstüvâr

Pend-i o râ dîgerân bendend kâr

Üstüvâr elifüñ zammiyle muḥkem ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki kendi naşîhatinde muḥkem geldi. Ya'nî naşîhatiyle 'âmil oldı anuñ naşîhatini gayrılar da 'amel iderler. **Bendend kâr**uñ ma'nâ-yı luğavîsi iş baglarlar dimekdür. Lâkin bunda 'amel iderler ma'nâsınadır. Böyle olası ve lâzımıdır.

هر که از گفتار خد باشد ملول

قول اورا دیگران نکند قبول

Her ki ez güftâr-ı ḥod bâşed melûl

Ḳavl-i o râ dîgerân nekned ḳabûl

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki kendi sözinden melûl ola. Ya'nî halka itdüğü naşîhatler ile kendisi 'âmil olmaya anuñ sözünü gayrılar da ḳabûl eylemez.

هرچه باشد در شریعت ناپسند

کرد او هرگز مکرد ای هوشمند

Herçi bâşed der-şerî'at nâ-pesend

Gird-i o hergiz megerd iy hûş-mend

Gird kâf-1 'Acemûñ kesriyle çevre ve eţrâf ma'nâsınadır. Ve **hûşmend** 'ağllu ve uşlu ma'nâsınadır.

Maşşûl-i beyt: Her ne ki şer'-i şerîfde nâ-ma'kûl ve nâ-mağbûl ola hergiz anuñ eţrâfın dolanma iy 'ağllu.

تاصواب کار بینی سر بسر

برمراد خود مکن کار ای پسر

Tâ şavâb-ı kâr bînî ser-be-ser

Ber-murâd-ı hod me-kon kâr iy piser

Maşşûl-i beyt: Mâdâm ki işüñ toğrusın ve eyüsin göresin iy oğul kendi murâduñ üzre iş işleme. Ya'nî her işüñi görürsin eyüdü ve toğrıdur şerî'atden hâric degüldür anı işle. Kendi murâduñ üzre olanı taleb eyleme.

Der-Şıfat-ı Zindegân

Ve ba'z-ı nüşhada der-şıfat-ı rest-gârî vâki' olmuşdur. Zindegâni yâ-yı aşliyye ile dirlik ve ma'îşet ma'nâsınadır ve rest-gârî hâlâş olmuş dimekdür ve yâ maşdariyyedür.

هست بی شك رستگاری درسه چیز

باتو کویم یاد کیرش ای عزیز

Hest bî-şek restgârî der-se-çîz

Bâ to gûyem yâd gîreş iy 'azîz

Maşşûl-i beyt: Kurtulmuşluk şeksüz üç şeyde vardur saña diyeyüm. Ol nesne '[i] hâtırında tut iy 'azîz.

آن یکی ترسیدنست از ذوالجلال

دوم امد جستن قوت حلال

Ân yekî tersîdenest ez zu'l-celâl

Düvvüm âmed custen-i kût-ı helâl

Tersîden tânuñ fethiyle ve rânuñ sükûniyle qorqu ma'nâsınadır. Ve **düvvüm** dâluñ zammiyle ve mîmüñ, ism-i 'adeddür iki ma'nâsınadır. Lâkin bunda zarûret-i [71^a] vezn için dâluñ zammesinde bir miqdâr eglenmek lâzımdur. **Custen** cîm-i 'Arabînüñ zammiyle ve sînuñ sükûniyle maşdardur. İstemek ma'nâsınadır. Ve mâ ba'dına muzâfdur. Ve **kût** kâfuñ zammiyle azıq ma'nâsınadır.

Maşşûl-i beyt: Ol üçden biri Haq Te'âlâ hazretlerinden qorqmaqdur. İkincisi helâl azıq istemek geldi.

سیومین رفتن بود بر راه راست

رستگارست انکه این خصلت رواست

Siyûmîn reften buved ber-râh-ı râst

Rest-gârest ân ki in haşlet revâst

Siyûmîn ism-i 'adeddür üçüncü ¹³¹ ma'nâsınadır. **Buved** bunda edât-ı haberiyye ma'nâsınadır. Böyle olmak ahsendür.

Maşşûl-i beyt: Üçüncü şırât-ı muştâkîme gitmekdür, Kurtulmuşdur ol kimse ki bu üç hûy anuñ için hâşıldur.

کر تواضع پیشه گیری ای جوان

دوست دارندت همه خلق جهان

Ger tevâzû ' -pîşe-gîrî iy civân

Dost-dârendet heme halk-ı cihân

Maşşûl-i beyt: İy yigit eger tevâzû ' şan'at tutasın cemî'-i halk-ı cihân seni dost tutarlar. Ba'z-ı nüshada tevâzû '-pîşe gerdî vâqî' olmuşdur. Gerdî kâf-ı

¹³¹ Yazmada "üç" şeklindedir.

‘Acemînüñ fethiyle olasin dimekdür. Pes tevâzu‘-pîşe vaşf-ı terkîbî olur. Ya‘nî eger tevâzu‘ şan‘atı ile olasin demek olur ilâ âhîre.

سر مکن در پیش دنیا دار پست

ورکنی بی شک رود دینت زدست

Ser me-kon der-pîş-i dünyâ-dâr pest

Ver konî bî-şek reved dînet zi-dest

Maḥşûl-i beyt: Mâl-dâr ve aġniyâ katında başuñı alçaķ eyleme. Ya‘nî anlara ziyâde tevâzu‘ idüb öñlerinde secdeye muķârin başuñı egme ve eger iderseñ dînüñ şeksiz elden gider. Zîrâ Hudâdan ġayrıya secde yokdur. Eger bir kimse eyle itse kâfir olur ne‘ûzubillâh.

بهرزر مستای دنیا دار را

تا چه خواهی کرد این مردار را

Behr-i zer mestây dünyâ-dâr râ

Tâ çi ħ‘âhî gerd in murdâr râ

Mestây mîmüñ fethiyle ve sînüñ sükûniyle nehy-i ħâzırdur. Ma‘nâsı öġme dimekdür.

Maḥşûl-i beyt: Altun aķça için mâl-dâr ve aġniyây[1] medḥ eyleme. Zîrâ bu murdârı [71^b] ne eylemek istersin. Tâ bunda edât-ı ta‘lîl olmak evlâdur ve murdârdan murâd altun ve aķçadır.

مردکانند اغنیای روز کار

ای پسر با مردکان صحبت مدار

Mürdegânend aġniyâ-yı rûzgâr

İy piser bâ mürdegân şoḥbet me-dâr

Maḥşûl-i beyt: Zamâne ġanîleri ölmüşlerdür. İmdi iy oġul ölülerle şoḥbet tutma.

مال و زر بی حد بدست آورده کیر

بعدازان در کور حسرت برده کیر

Mâl u zer bî-ḥad be-dest âverde gîr

Ba 'd-ez-ân der-gûr ḥasret borde gîr

Âverde elif-i memdûde ile ve vâvuñ fethiyle ve zammiyle luğatdür. Ve **gîr** kâf-ı 'Acemüñ kesriyle tut dimekdür. Ammâ bunda farz ve taḳdîr eyle dimekden kinâyetdür.

Maḥşûl-i beyt: Ḥadsüz ve ḥesâbsuz mâl ve rızq ele getürmiş farz eyle andan soñra ḳabre ḥasret iletmiş farz eyle. Murâd sîm ü zer ve rızq u mâl cem'inden fâ'ide yokdur 'âḳıbet ḥasretle ölmekden ğayrı. Meġer mâl-dâr sehî ve şâhib-ḥayr ola.

Der-Şıfat-ı Zikru'llâh

Ba'z-ı nüshada zıkr-i Ḥudâ vâḳi' olmışdur. Zıkr kesr-i zâl ile Allâh[ı] añmaġa dirler ve zamm-ı zâl ile göñül ile añmaġa dirler. Ya'nî bir nesne ḥâtıra getürmege.

باش دائم ای پسر بایاد حق

کر خبرداری ذعدل داد حق

Bâş dâ'im iy piser bâ-yâd-ı Ḥaḳ

Ger ḥaber-dârî zi 'adl u dâd-ı Ḥaḳ

Maḥşûl-i beyt: İy oġul dâ'im zıkr-i Ḥaḳkla ol ya'nî dâ'imâ Allâhı zıkr eyle eger Allâhuñ 'adl u dâdundan ḥaberüñ var ise. Murâd budur ki itdügüñ a'mâlüñ cezâsın görmege taşdıḳ ve inanmañ var ise dâ'imâ zıkr-i Ḥaḳdan ġâfil olma.

زنده داراز ذکر صبح و شام را

در تغافل مکذران ایام را

Zinde-dâr ez zıkr şubḥ u şâm râ

Der-teġâfûl müġzerân eyyâm râ

Zinde-dâr lûgatde diri tüt dimekdür ammâ bunda ihyâ eyle ma'nâsınadır. **Mügzerân** mîmüñ zammiyle ve kâf-ı 'Acemüñ zammiyle ve zâl-ı mu'cemenüñ fethiyle ve edât-ı ta'diye ile ki elif ve nûndur. Ma'nâsı geçürme dimekdür.

Maşşûl-i beyt: Zikr-i Haqqdan gündüzi ve gice[y]i ihyâ eyle. Günleri ğafletde geçürme.

یاد حق آمد غدا این روح را

مرهم امد این دل مجروح را

Yâd-ı Haq âmed ğidâ in [72^a] rûh râ

Merhem âmed in dil-i mecrûh râ

Maşşûl-i beyt: Zikru'llâh bu rûha ğidâ geldi ve bu dil-i mecrûha merhem geldi. Nitekim **الا بذكر الله تطمئن ال قلوب [elâ bi-zikri'llâhi taṭme'innu'l-ḳulûb]**¹³² vârid olmışdur.

یاد حق کرمونس جانت بود

کی هوای کاخ [و] ایوانت بود

Yâd-ı Haq ger mûnis-i cânet buved

Key hevâ-yı kâh [u] eyvânet buved

Mûnis mizâc ve hûy alıŝdırmağ ma'nâsınadır. Ve **kâh** köşk ve çardağ ma'nâsınadır. Ve **eyvân** 'Arabîde elifüñ kesriyledür ve Fârisîde fethiyledür. Pes lûğât-ı 'Arabîde şuffe-i 'azîme ve köşk ma'nâsınadır. Kaşr gibi dinilmiş ve lûğât-ı Fârisîde muşandıra ve çardağ ve evüñ öñinüñ ortası dinilmiş. Lâkin bunda câ'izdür ki kâha 'atf-ı tefsîri ola.

Maşşûl-i beyt: Eger zikru'llâh mûnis-i cânuñ ola köşk ve çardağ hevân kaçan olur ya'nî cânuñ ki zikru'llâhe alıŝsa cihânuñ köşk çardağına maḥabbetüñ olmaz.

کر زمانی غافل از رحمان شوی

اندران دم همدم شیطان شوی

¹³² "Bunlar, iman edenler ve gönülleri Allah'ın zikriyle sükûnete erenlerdir. **Bilesiniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.**" Ra'd suresi 13/28

Ger zamânî gâfil ez-rahmân şevî

Ender ân dem hem-dem-i şeytân şevî

Rahmân resm-i ‘Osmânîde elifsüz yazılmışdır. Lâkin sâyir kitâblarda elifle yazılsa câ’izdür.

Maḥşûl-i beyt: Eger bir zaman ḥazret-i Raḥmândan gâfil olasın ol demde şeytân muşâhibi olırsun.

مؤمننا ذکر خدا بسیار کوی

تا بیابی در دو عالم آب روی

Mü’minâ zıkr-i Ḥudâ bisyâr gûy

Tâ beyâbî der-dü-‘âlem âb-ı rûy

Mü’minâ iy mü’min dimekdür. Âhirindeki elif ḥarf-i nidâdur. Ve **âb-ı rûy** yüz suy[1] dimekdür ‘izzet ve ḥürmetden kinâyetdür.

Maḥşûl-i beyt: İy mü’min zıkru’llâhı çok di. Ya’nî Allâhı çok zıkr ve tevḥîd eyle. Tâ ki iki ‘âlemde ‘izzet ve ḥürmet bulasın.

ذکر را اخلاص می باید نخست

ذکر بی اخلاص کی باشد درست

Zıkr râ ihlâş mî-bâyed nuḥust

Zıkr bî-ihlâş key bâşed dürüst

Nuḥust nûnuñ ve ḥâ-yı mu’cemenüñ zammeleriyle evvel ma’nâsınadır veyâ vaḥdetdür. Ve ihlâş ḳalbini şâfi itmek ma’nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Zıkru’llâha evvel ihlâş [72^b] gerekdür. İhlâssız zıkr kaçan şaḥîḥ ve bütün olur.

ذکر بر سه وجه باشد بی خلاف

تاندانی این سخن را از کذاب

Zikr ber-se-vech bâsed bî-ḥilâf

Tâ nedânî in sühan râ ez-güzâf

Tâ bunda edât-1 teşbîhdür. Ve **güzâf** kâf-1 ‘Acemînüñ zammiyle ‘abes ve bâtıl ma‘nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Zikr ḥilâfsuz üç vech üzre olur. Âgâh ol bu sözi güzâfdan bilmeyesin.

عامرا نبود بجز ذکر زبان

ذکر خاصان باشد از دل بی کمان

‘Âmm râ nebved be-cüz zikr-i zebân

Zikr-i ḥâşşân bâsed ez-dil bî-gümân

Ba‘z-1 nüshada zebân yirine lisân vâқи‘ oldı. İkisi de dil ma‘nâsınadır. Nihâyet zebân Fârisî lisân ‘Arabîdür. Ve **ḥâşşân**dan murâd bu muḥalde evliyâ-yı kirâmdur. Ve ‘âmmdan murâd anlardan mâ‘adâsıdur kâ‘inâ-mâkân.

Maḥşûl-i beyt: ‘Âmmuñ zikri dilden ğayrıyla olmaz. Ya‘nî ‘avâm zikru’llâhı diliyle ider. Ḥâşşlaruñ zikri şubhesiz ḳalbde olur. Ya‘nî ḥâşşlar zikru’llâhı ḳalbiyle ider.

ذکر خاص الخاص ذکر سر بود

هر که ذاکر نیست او خاسر بود

Zikr-i ḥâş elḥâş zikr-i sîr buved

Her ki zâkir nîst o ḥâsir buved

Ḥâşş’ül-ḥâşşdan murâd enbiyâ-yı ‘azâmdur şalavâtullâhı ‘aleyhim. Ve **sîr** sînüñ kesriyle bunda ḥâlis ma‘nâsınadır. Ve **ḥâsir** ziyân-kâr ma‘nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: **Ḥâşş’ül-ḥâşş**uñ zikri ḥâliş olur. Her kimse ki zâkir degüldür evḳât-1 ezminesin zâyi‘ idici ziyânkâr olur.

ذکر بی تعظیم کفین بدعتست

واندران يك شرط ديگر حرمست

Zikr-i bî-ta'zîm goften bid'atest

V'enderân yek şart-ı dîger hürmetest

Bid'at bânuñ kesriyle luğatde yeñi iş ve soñradan peydâ olmuş nesne dimekdür. Ammâ bunda dalâlet ma'nâsınadır. Nitekim hadîs-i şerîfde vârid oldı. **كل بدعة ضلالة (Kullu bid'atin dalâleh)**¹³³ ve hürmet bunda ta'zîm ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Zikru'llâhı ta'zîmsüz demek bid'atdır. Ol zikru'llâhda bir şart daḥı ta'zîmdür.

هست مرهر عضورا ذکر دیگر

هفت اعضا راست زکری ای پسر

Hest mer her 'uzv râ zikrî dîger

[73^a]

Heft a'zâ râst zikrî iy piser

Mer bunda taḥsîn-i lafz için ve tezyîn-i kelâm ve ri'âyet-i vezn içündür. Ve **'uzv** 'aynuñ zammiyle ve kesriyle bedenden bir cüz'dür. Ve cem' a'zâ gelür ve râ edât-ı taḥşîsdür. Ve **zikrîde** yâ vahdet içündür. **Heft** hânuñ fethiyle ism-i 'ad[ed]dür. Yedi ma'nâsınadır. Ve **a'zâ râst** aşlında **a'zâ râhest** idi. Zârûret-i vezn için ḥazf u îşâl kılandı. Ve **zikrîde** yâ tenkîr içündür.

Maḥşûl-i beyt: Her bir 'uzvuñ bir dürlü zikri vardur iy oğul. Yedi a'zânuñ¹³⁴ da zikri vardur. Ma'lûm ola ki dil ile zikr olmaz.

یاری هر عاجز آمد ذکر دست

ذکر پاخویشان زیارت کرد نست

Yârî-i her 'âciz âmed zikr-i dest

Zikr-i pâ ḥ'îşân¹³⁵ ziyâret kerdeneş

Maḥşûl-i beyt: Elüñ zikri 'âcize mu'âvenet ve yardım geldi. Ayaḡuñ zikri ḥışmları ziyâret eylemekdür.

¹³³ "Her bidat, dalalettir ve her dalalet sahibi ateştedir."

¹³⁴ Yazmada "a'zatun" şeklindedir.

¹³⁵ Yazmada "ḥ'îştân" şeklindedir.

ذکر چشم از خوف حق بگریستن

باز در ایات او نگر یستن

Zikr-i çeşm ez-ḥavf-ı Ḥaḳ bigrîsten

Bâz der-â-yât-ı o nigrîsten

Bigrîsten bâ-yı te'kîdûñ ve kâf-ı 'Acemûñ kesreleriyle maşdardur. Ağlamak ma'nâsınadır. Ve **bâz** bunda daḥı ma'nâsınadır. Ve **âyât** âyetüñ cem'idür. Bunda Ḥazret-i Allâhuñ uluhiyyetine ve kemâl-i kudretine dâll olan 'alâmât ve nişân ma'nâsınadır. Ve **nigrîsten** nûnuñ kesriyle ve kâf-ı 'Acemûñ fethiyle maşdardur. Bakmak ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Gözüñ zikri Ḥaḳ Te'âlâ hazretlerinüñ ḥavfindan ağlamakdur. Daḥı anuñ âyetlerine bakmakdur.

استماع قول رحمن ذکر کوش

تا توانی روز شب در ذکر کوش

İstimâ'-ı ḳavl-i raḥman zikr-i gûş

Tâ tüvânî rûz [u] şeb der-zikr gûş

Mısrâ'-ı evvelde **zikr-i gûş** izâfetledür. Ve mısrâ'-ı sâñide olan zikr izâfetsüzdür. Ve **kûş** kâf-ı 'Arabiyle emr-i hâzır dur. **Kuşîdenden** müştakḳdur. Ma'nâsı çalış dimekdür.

Maḥşûl-i beyt: Ḳulaḡuñ zikri ḥaḳ sözi diñlemek bil. Mâdâm ki ḳâdir iseñ gice ve gündüz [73^b] zikru'llâhe çalış. Ma'lûm ola ki Ḥaḳ Te'âlâ buyurmaduḡı kizb u ğıybetden ve laḡv [u] bâtıldan ihtirâzdur.

اشتیاق حق بود ذکر دلت

کوش تا این ذکر کردد حاصلت

İştıyâḳ-ı Ḥaḳ buved zikr-i dilet

Kûş tâ in zikr kereded ḥâşilet

İştıyâḳ ârzû itmek ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: albũñũñ zikri Allâhı ârzũ itmek olur. alış bu zikru'llâh senũñ ḥâşılıñ ola veyâḥũd zıkr bunda mezkûr ma'nâsınadır. Pes maḥşûl-ı mışrâ'-ı sâñî alış tâ bu zıkr olunan eřya senũñ ḥâşılıñ ola.

انکه در جهلست دائم در کنه

کی حلاوت یابد از ذکر آله

Ân ki der-cehlest dâ'im der-günâh

Key ḥalâvet yâbed ez-zıkr-i İlâh

Ḥalâvet ḥâ-yı muhmelenũñ fethiyle lezzet ma'nâsınadır ya'nî tatlıluk.

Maḥşûl-i beyt: Ol kimse ki cehâletden dâ'im günâhdadır. Zikru'llâhdan açan lezzet bulur. Edât-ı ḥaber aşlda günâha mülḥaḥdur. Lâkin zârũret-i vezn iũn ceħle ilḥâk oldu.

خواندن قرآن بود ذکر لسان

هرکرا این نیست هست از مفلسان

Ḥ'ânden-i ur'ân buved zıkr-i lisân

Her ki râ in nîst hest ez-müflisân

Ki râdan řoñra bu ki taḥdîr olunmaḥ lâzımdur ki ḥarf-i râbiṭ şıfat ola. **Hest** bunda edât-ı ḥaber ḥükminde olub müflisâna muḥayyeddür. **Müflisân** mîmũñ zammiyle ve fânuñ sükûniyle müflisũñ cem'idür. Faḥîr ma'nâsına. Bunda murâd âḥiret faḥîridür.

Maḥşûl-i beyt: Dilũñ zıkrı ur'ân oḥumaḥ olur. Her kimũñ ki bu zıkr[i] yoḥdur âḥiret faḥîrlerindendür. Ba'z-ı nüşhada **Her ki râ in hest ez-mü'minân** vâki' oldu ya'nî her kimũñ ki bu zıkrı vardur mü'minlerdendür. **شِفَا الْجِنَانِ فِي قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ** [Şifâ' ü'l-cenâni fi ırâ' eti'l-ur'ân]¹³⁶

شکر نعمتهای حق میگو مدام

تا کند حق بر تو نعمترا تمام

¹³⁶ "Gönüllerin şıfasi Kur'an okumaktır." Yılmaz, s. 625.

Şükr-i ni'methâ-yı Hâk mîgû müdâm

Tâ koned Hâk ber-to ni'met râ tamâm

Mî bunda edât-1 te'kîd[d]ür. Ve **gû** kâf-1 'Acemüñ zammiyle emr-i hâzırdur. Ma'nâsı de dimekdür.

Maḥşûl-i beyt: Dâ'imâ Hâkkuñ ni'metlerinüñ şükrini di. Tâ Hâk Te'âlâ ni'metlerini senüñ üzerine tamâm ve kâmil eyleye.

حمد حق را بر زبان بسیار دار

تا شوی از نار حرمان رستکار

Hâmd-i Hâk râ ber-[74^a] zebân bisyâr dâr

Tâ şevî ez-nâr-ı hırmân restkâr

Maḥşûl-i beyt: Hâk Te'âlâ hâzretlerinüñ hâmdini dilüñ üzre çok tut. Tâ ki maḥrûmluḡ âteşinden kurtulmuş olasın. Ya'nî Allâha çok hâmd eyle ki rahmetinden maḥrûm olmayasın.

لب مجنباں جز بذکر کردکار

زانکه پاکانرا همین بودست کار

Leb mecunbân cüz be-zıkr-i kird-gâr

Z'ân ki pâkân râ hemîn bûdest kâr

Mecunbân mîmüñ fethiyle ve cîm-i 'Arabînüñ zammiyle ve nûnuñ sükûniyle nehy-i hâzırdur. Ma'nâsı depreme ve kaldurmudur. **Cenubânîdenden** müştakḡdur. Ve **kird-gâr** kâf-1 'Arabînüñ kesriyle ve fethiyle ve rânuñ sükûniyle ismdür. İş ma'nâsına. Ve **gâr** kâf-1 'Acemle edât-1 fâ'ıldür ci ma'nâsına ifâde ider. Pes **kird-gâr**uñ ma'nâsı fa'âl-i muḡlaḡdur. Ya'nî Hâḡdur ve dâl daḡı sâkin oḡunmaḡ lâzımdur. Ve **hemîn** edât-1 te'kîddür. [în] ile ism-i işâretten mürekkeb bir kelimedür. **Hem** hânüñ fethiyle edât-1 te'kîddür. Ve **în** ism-i işâretdür. Ve **bûdest** aşlında **bûde est** idi. Zârûret-i vezn için ḡazf ve işâl kılındı. Ve **kâr** kâf-1 'Arabiyle iş ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Hudânuñ zikrinden gayrıya dudağı depretme. Zîrâ ki enbiyâ ve evliyânun işi bu olmuştur. Ve pâklardan murâd enbiyâ ve evliyâdur.

Der-Beyân-ı Rest-gârî

Bu naşîhât ancak bir iki nüshada bulundu.

بر همه کس نیک باشد چار چیز

با تو کویم یادگیرش ای عزیز

Ber-heme kes nîk bâşed çâr-çîz

Bâ to gûyem yâd gîreş iy ‘azîz

Maḥşûl-i beyt: Cemî‘ kimselerün üzerine dört şey’ eyü olur. Saña diyeyüm ḥâtırında tut iy ‘azîz.

بود اول ان که باشی دادگر

هم ز عقل خویش باشی باخبر

Bûd evvel ân ki bâşî dâd-ger

Hem zi-‘aql-ı ḥîş bâşî bâ-ḥaber

Maḥşûl-i beyt: Evvel ol olur ki ‘âdil olasın. Daḥı kendi ‘aqluñdan ḥaberli olasın.

باشکیبائی تقرّب کرد نست

حرمت مردم بجا آورد نست

Bâ şikîbây-ı taḥarrüb kerdenest

Ḥürmet-i merdüm be-câ âverdenest

Şikîbây şînuñ ve kâf-ı ‘Arabînuñ kesreleriyle **şikîdenden** şîgâ-yı mübâlâğadır. Şabr idici ma‘nâsınadır. [74^b] Ve **câ** yâsuz luğatdur. Ve âḥirinde yâ-yı sâkine maşdariyyedür.

Maḥşûl-i beyt: Şabr idicilige yakın olmağdur ve kişinüñ ḥürmetin yerine getürmekdür. Ya‘nî ol dört nesnenüñ biri daḥı her şey’[i] ululayub ‘izzet ü ḥürmet itmekdür.

Der-Beyân-ı Ân ki Za'f Âred

Ba'z-ı nüshâ[da] şikest âred vâki' oldı.

أدمی راجار چیزار دشکست

باتوکویم کوش دارای حق پرست

Âdemî râ çâr-çîz âred şikest

Bâ to gûyem gûş dâr iy Hâkperest

Şikest bunda ism-i maşdardur. Za'f hastelik ma'nâsınadır.

Maşûl-i beyt: Dört nesne âdeme za'f ve hastelik virür. İy Hâkka tapucu saña diyeyüm kulak tut diñle.

دشمن بيسياروام بی شمار

شغل بی حد و عیال با قطار

Düşmen-i bisyâr vâm bî-şümâr

Şuğl-i bî-hadd ü 'ıyâl-ı bâ-kıţâr

Vâm borc ma'nâsınadır. Ve 'ıyâl' aynuñ kesriyle 'ayyilüñ cem'idür. **Ciyâd** cîmüñ kesriyle **ceyyidüñ** cem'i oldığı gibi pes 'ıyâl' kişinüñ üzerine nafaqası lâzım olan kimselere dirler. **Bâ-kıţâr** bir kaçâr dimekdür ve bir kaçâr kesretten 'ibâretdür. Lâkin kaçâr kâfuñ kesriyle hayvanâtda isti'mâl olunmağa şöhret bulmuşdur. Ammâ gayrıda da câ'izdür.

Maşûl-i beyt: Âdeme za'f ve hastelik viren ol dört nesnenüñ biri çok düşmendür ve dağı hadsüz hesâbsuz borcdur, biri dağı nihâyetsüz şuğldur, biri dağı çok 'ıyâldür.

وای آن مسکین که غرق و آم شد

هر دَمش از غصّه خون آشام شد

Vây ân miskîn ki garq-ı vâm şod

Her demeş ez-guşşa hûn-âşâm şod

Maḥşûl-i beyt: Vây şol faḳîre ki borca ġarḳ oldı. Her bir nefes ġuşsa ve kaşâvetden kan içici oldı. Ya'nî ziyâde miḥnet ü elem meşakḳat ü ġam çekici oldı.

هر کرا بسیار باشد دشمنش

خیره کردد هر دو چشم رو شنش

Her ki râ bisyâr bâşed düşmeneş

Ĥîre gerded her dü-çeşm-i rûşeneş

Ĥîre ḥâ-yı mu'cemenüñ kesriyle bunda kamaşmış ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Her kimüñ düşmeni çok ola onuñ her iki rûşen gözleri kamaşmış ve tönük olur. **Her ki râda râ** taḥşîş içündür. Zâ'ide degüldür.

هر کرا اشغال بسیارش بُود

در زمانه زاری کارش بود

Her ki râ eşġâl-i bisyâreş buved

Der-zamâne zârî-i kâreş buved

Eşġâl [75^a] elifüñ fethiyle şuġlüñ cem'idür. Ve **zârey** bunda bâṭıl ma'nâsınadır ve yâ maşdariyyedür.

Maḥşûl-i beyt: Her kimüñ eşġâli çok ola zamânede aña iş bâṭıllığı olur. Ya'nî ġafleti çok olan kimesnenüñ işleri bâṭıl olur.

Der-Beyân-ı Ĥaṭâhâst

Egerçi ba'z-ı nüşhada ġayrı ġüne vâki' oldı. Ammâ böyle olduġı ehl-i irfâna muḥtâc-ı anhâ degüldür.

چار چیزست از خطاها ای پسر

کوش دارش باتو کویم سر بسر

Çâr-çîzest ez ḥaṭâhâ iy piser

Ġûş-dâreş bâ to ġüyem ser-be-ser

Maḥşûl-i beyt: İy oğul dört nesne ḥaṭâlardandır. Anı diñle saña başdan başa söyleyeyüm.

اَوَّلَ اَزْزَنِ دَاشْتَنِ چِشْمِ وِفَا

ساده دل را بس خطا باشد خطا

Evvel ez-zen dâştên çeşm-i vefâ

Sâde-dil râ bes ḥaṭâ bâşed ḥaṭâ

Çeşm bunda ümîz ma'nâsınadır. Sâde-dil şâfi kalb ve aḥmak ve bön kimse ki ḥarâmezâdelik bilmez, ḥîle bilmez, aldanur.

Maḥşûl-i beyt: Evvelâ ḥaṭâlardan olan dört şey'ün birisi 'avretten vefâ ümîzin tutmağdur. Ḥuşûşâ sâde-dile ziyâde ḥaṭâ olur. Ḥazret-i Şeyḥ bu ḥuşûşda te'kîd idüb ḥaṭây[1] tekrâr zîkr itdiler. Ḥaḫ budur ki bön ve aḥmak kimseye ziyâde ḥaṭâdur 'avretten vefâ ümîzin tutmağ.

ایمینی از بد خطای دیگر ست

صحبت صبیان ازین ها بد ترست

Îmenî ez-bed ḥaṭâ-yı dîgerest

Şoḫbet-ı şıbyân ez-înhâ bed-terest

Maḥşûl-i beyt: Yaramazdan emînlik bir gayrı ḥaṭâdur ve şabîlerüñ şoḫbeti bundan yaramazrağdur.

کام نفس بد بر آوردن خطاست

زانکه دشمن را بیروردن خطاست

Kâm nefsi bed berâverden ḥaṭâst

Z'ân ki düşmen râ be-perverden ḥaṭâst

Maḥşûl-i beyt: Yaramaz nefsuñ murâdını ḥâşıl itmek ḥaṭâdur. Zîrâ andan ötüri düşmeni beslemek ḥaṭâdur.

Der-Beyân-ı 'Aṭâhâ-yı Ḥaḫ 'Azze ve Celle

'Aṭâhâ, 'aṭânuñ cem'idür. Ve 'aṭâ baḫşîş ve iḥsân ma'nâsınadır.

چار چیزست از عطا های کریم

باتو کویم یاد کیرش ای سلیم

Çâr-çîzest ez-‘aţâhâ-yı kerîm

Bâ to gûyem yâd gîreş iy selîm

Selîm bunda sâlim ma‘nâsınadır. Emîn ‘aybsuz dimekdür.

Maḥşûl-i beyt: Dört nesne ḥazret-i kerîmüñ ‘aţâ ve iḥsânlarındandır. Saña diyeyüm anı ḥâtıruñda iy ‘uyûb ve neḳâyışdan [75^b] emîn kişi.

فرض حق اول بجای آورد نست

والدین از خویش راضی کرد نست

Farz-ı Ḥaḳ evvel becây âverdenest

Vâlideyn ez-ḥîş râzî kerdenest

Farz luğatde taḳdîr dimekdür. Ammâ şerî‘atde şol şey’e dirler ki delîl-i қа‘ ile şâbit ola. Ya ‘nî kitâbla ve sünnet ve icmâ‘-ı ümmet ile şâbit ola. Farz daḫı iki dürlüdü. Biri farz-ı ‘ayn ve biri farz-ı kifâyedür. Pes farz-ı ‘ayn aña dirler ki ‘ibâdüñ her birisinüñ üzerine edâsı vüçûba lâzım olub ba‘zuñ edâsı sebebiyle ba‘zuñ üzerinden sâḳıṭ olmaya. Meselâ îmân gibi ve daḫı bunuñ emşâli gibi. Ammâ farz-ı kifâye aña dirler ki cemî‘-i ‘ibâdüñ üzerine edâsı lâzım ola. Lâkin ba‘zuñ edâsı sebeb[iy]le ba‘zuñ üzerinden sâḳıṭ ola. Meselâ ğazâya gitmek gibi. Ve ḥaste ḥâtırın şormaq gibi ve sâ‘ir daḫı bunlaruñ emşâli gibi Ḥazret-i Şeyḫüñ zıkr itdüğü farzdan murâd farz-ı ‘ayndur. **Vâlideyn** dâluñ fetḫiyle ve dâluñ teşniyesidür. Tağlîb ṭarîkıyle anaya ve babaya itlâḳ iderler.

Maḥşûl-i beyt: Evvel Ḥaḳ Te‘âlâ ḥazretlerinüñ emr itdüğü ‘ibâdâtı yirine getürmekdür. Daḫı baba ve anayı kendüden râzî ve ḥoşnûd itmekdür. فلا تقل لهما اف ولا

تنهر هما و قول لهما قولاً كريماً [fe lâ teḳul lehumâ uffin ve lâ tenher huma ve ḳul lehumâ ḳavlen kerîmâ]¹³⁷ ve daḫı ḥazret-i faḫrû‘l-enbiyâ şalâvâtullâhi ‘aleyhi ve

¹³⁷ "Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara "öf!" bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle." İsrâ suresi, 17/23

selâmuhû buyururlar: الْجَنَّتْ تَحْتَ أَقْدَامِ الْأَمْهَاتِ [El-cennetu tahte aqdâmi'l-
ummuhât.]¹³⁸

حکم دیکر چیست با نفسک جهاد

چارمش نیکی بخلق نامراد

Ḥükm-i dîger çîst bâ-nefsek cihâd

Çârümüş nîkî be-halk-ı nâmurâd

Ḥükm bunda emr ma'nâsınadır. Ve **nefsekde** kâf-ı 'Arabî edât-ı taşgîrdür. Ve **cihâd** cîmüñ kesriyle duruşmak ve gazâ itmek ma'nâsınadır. Ba'z-ı nüshâ nefsüñ yirine şeytân vâki' olmuştur.

Maşûl-i beyt: Bir emr-i ilâhî dahı nedür nefseğüzüñ ile duruşmağdur. Ya'nî cenk eylemekdür. Ol dördüñ dördüncisi murâdına nâ'il olmamış halka iyilik eylemekdür.

Der-Tezâyüd-i 'Ömr Mî-gûyed

Tezâyüd tânuñ fethiyle maşdardur. Ziyâde olmak ma'nâsına.

می فزاید عمر مرداز چار چیز

این نصیحت بشنو ای جان عزیز

Mî-fezâyed 'ömr-i merd ez-çâr-çîz

În [76^a] naşîhat bişnev iy cân-ı 'azîz

Maşûl-i beyt: Âdemüñ 'ömri dört nesneden ziyâde olur, ya'nî artar. İy cân-ı 'azîz bu naşîhâti işit ya'nî bil dimekdür.

اول آوردن بکوش اواز خوش

وانکھی دیدن جمال ماه وش

Evvel âverden be-gûş âvâz-ı hoş

Vângehî dîden cemâl-i mâh-ves

¹³⁸ "Cennet, annelerin ayakları altındadır." Yılmaz, s. 78.

Cemâl hüsni ma'nâsınadır. Ve **mâh-ves**¹³⁹ vâvuñ fethiyle ve şînuñ sükûniyle edât-ı teşbîhdür.

Maḥşûl-i beyt: 'Ömri ziyâde iden şeylerüñ biri evvelâ kulağa eyü ve laṭf âvâz getürmekdür. Ve andan soñra ay gibi rûşen cemâle bakmaqdur. Ammâ helâlden ola.

سیوم امد ایمن با مال و جان

می فزاید عمر مردم را ازان

Siyyom âmed îmen-i bâ-mâl u cân

Mî-fezâyed 'ömr-i her-dem râ ez-ân

Siyyom sînuñ kesriyle ve vâvuñ zammiyle ism-i 'addur. Üç ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Üçüncüsü mâl ve cân ile emînlik geldi. Andan halkuñ 'ömri ziyâde olur.

انکه کارش بر مراد دل بود

در بقا افزونیش حاصل بود

Ân ki kâreş ber-murâd-ı dil buved

Der-beḳâ efzûniyeş ḥâşıl buved

Efzûniyeşde yâ-yı maşdariyye zarûret-i vezn için fetha ile oḳunur ammâ aşlı sükûndur.

Maḥşûl-i beyt: Ol kimse ki anuñ işi göñli murâdı üzre ola. Beḳâda aña ziyâdelik ḥâşıl olur. Murâd bu mezkûrdan ḥayâtı izdiyâd ve beḳâsı imtidâd üzre olur dimekdür.

Der-Tenaḳuş-ı 'Ömr Mi-gûyed

Tenâḳuş eksilmek ma'nâsınadır.

عمر مردم را بکاهد پنج چیز

یادداریش چون شنیدی ای عزیز

¹³⁹ Yazmada "mâh iy veş" şeklindedir.

‘Ömr-i merdüm râ bikâhed penç-çîz

Yâd-dâreş çün şenîdî iy ‘azîz

Bikâhedde yâ-yı meksûre te’kîd-i ma’nâ-yı istikbâliyyedür. Ve **kâhed** kâf-ı ‘Arabîyle fi’l-i muzâri’-i müfred-i gâyibdür. **Kâhîdenden** müştakqdur. Ma’nâsı eksildür dimekdür.

Maḥşûl-i beyt: Âdemüñ ‘ömrini beş nesne eksildür iy ‘azîz. Çünki işitdüñ anı ḥâtıruñda tut.

شد یکی زان پنج در پیری نیاز

پس غریبی وانکھی رنج دراز

Şod yekî z’ân penç-der-pîrî niyâz

Pes ġarîbî vânehî renc-i dırâz

Pîr kocadır ve yâ maşdariyyedür. Ve **niyâz** bunda faḡr [76^b] ve ihtiyâc ma’nâsınadır. Ve **dırâz** dâluñ kesriyle uzun ma’nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Ol beşden biri ḡocaluḡda faḡr ve ihtiyâcdur. Ve andan soñra ġarîblikdür andan soñra uzun ḡastelikdür.

هرکه او بر مُرده اندازد نظر

عمر او بی شك بکاهد ای پسر

Her ki o ber-mürde endâzed nazar

‘Ömr-i o bî-şek be-kâhed iy piser

Endâzed luġatde atan ma’nâsınadır. Ammâ bunda eyleye ma’nâsın ifâde ider.

Maḥşûl-i beyt: Her ol kimse ki meyyite nazar eyleye iy oġul şeksüz anuñ ‘ömrî eksilür.

پنجم امد ترسی و بیم از دشمنان

عمر را اینها همی دارد زیان

Pencom âmed tersî u bîm ez-düşmenân

‘Ömr râ inhâ hemî dâred ziyân

Tersî tânun fethiyle bunda kôrku ma‘nâsınadur hâvf gibi. Ve **bîm** dağı kôrku ma‘nâsınadur. **Tersîye** ‘atf-1 tefsîrî vâki‘ olmuştur.

Maḥşûl-i beyt: ‘Ömri eksilden şeylerüñ beşincisi düşmenlerden hâvf u bîm geldi. Ya‘nî düşmânlardan hâvf ve kôrku çekmek ‘ömre bunlar ziyân tutar.

هرکه اواز دشمنان ترسان بود

کار او هر لحظه دیکرسان بود

Her ki o ez-düşmenân tersân buved

Kâr-ı o her laḥzâ¹⁴⁰ dîger sân buved

Maḥşûl-i beyt: Her ol kimse ki düşmanlardan kôrkuçı ola anuñ işi her sâ‘at ğayrı dürlü olur.

از خدا ترس و مترس از دشمنان

کز همه دارد خدایت در امان

Ez-Ḥudâ ters u meters ez-düşmenân

K'ez heme dâred Ḥudâyet der-emân

Maḥşûl-i beyt: Ḥudâdan kôrğ düşmanlardan kôrğma. Zîrâ Allâhu Te‘âlâ seni cemî‘ sinden hıfz-ı emânda tutar.

Der-Beyân-ı Ân Ki Âb-Rûy Be-Rîzed

Bu terkîb böyle olmak evlâ ve şahîhdür.

دور شواز پنج خصلت ای پسر

تانریزد آب رویت در نظر

Dûr şev ez-penç-ḥaşlet iy piser

Tâ ne-rîzed âb rûyet der-nazar

¹⁴⁰ Yazmada "laḥzâ" şeklindedir.

Ba‘z-ı nüshada şev maqâmında bâş vâki‘ oldı ikisi dahı birdür.

Maḥşûl-i beyt: İy oğul beş hûydan ırak ol tâ kim senüñ nazârında yüzüñ şuyı dökülmeye. Ma‘lûm ola ki nazâr ber-muqadder **kiye** muzâf i‘tibâr olunmaq lâzımdur.

اولا کم کوی با مردم دروغ

زانکه کردی از دروغت بی فروغ

Evvelâ kem gûy bâ merdüm dürûğ

Z‘ân ki kerdî ez-dürûğet bî-fürûğ

Kem kâf-ı [77^a] ‘Arabînüñ fethiyle ve mîmüñ sükûniyle lûgatde eksik ve az ma‘nâsınadır. Ve dahı birkaç ma‘nâya gelür. Ammâ bu maḥal’de külli terkden ‘ibâretdür ve kinâyetdür. Meselâ **kem gûy** aşlâ söyleme dimekdür. Pes biz bu kem kelimesini hâlini ve şânını yukaruda kerrâtle beyân itmişüzdür. Ğaflet olunmaya. Ve **dürûğ** dâluñ zammiyle yalan ma‘nâsınadır. Ve **fürûğ** fânuñ zammiyle ve rânuñ zammiyle lûgatda aydınlık ve ziyâ ve zînet ma‘nâsınadır. Ammâ bunda ‘izzet ü i‘tibârdan kinâyetdür.

Maḥşûl-i beyt: Evvelâ halka yalan söyleme. Zîrâ kim kizbüñdan bî-‘izzet ü bî-ḥürmet ve bî-i‘tibâr olursın.

هر که استیزه کند بامهتران

اب روی خود بریزد بی کمال

Her ki istîze koned bâ mihterân

Âb-rûy-ı ḥod be-rîzed bî-gümân

İstîze elifüñ kesriyle ve sînüñ sükûniyle ‘inâd ma‘nâsınadır. Ve elifsiz **sitîze** de dirler. Sînüñ kesriyle bâ müşâḥabet içündür. **Mihterân** mîmüñ kesriyle ve hânuñ sükûniyle **mihterüñ** cem‘idür ve **mihterüñ** aşlı **mihder** mîmüñ kesriyle ve hânuñ sükûniyle ulu dimekdür. Âḥirinde **ter** tânuñ fethiyle rânuñ sükûniyle edât-ı tafđıldür. Pes mihter ulurağ dimekdür.

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki ulularla oc ve ‘inâd eyler şübhesiz kendi yüzü şuyını döker.

پیش مردم هرکرا نبود ادب

کر بریزد آب رو نبود عجب

Pîş-i merdüm her ki râ nebved edeb

Ger be-rîzed âb rû nebved ‘aceb

Maḥşûl-i beyt: Halk katında her kimün ki edebi olmaya eger yüzi şuyın dökerse ‘aceb olmaz.

ای پسر با مهتران کمتر ستیز

وز حماقت اب روی خود مریز

Ïy piser bâ-mihterân kemter sitîz

V'ez ḥamâkat âb rûy-ı ḥod merîz

Maḥşûl-i beyt: İy oğul ulularla öc eyleme ḥamâkatdan kendi yüzün şuyın dökme.

از سبکساران مباش ای نیک حوی

کز سبکساری بریزد اب روی

Ez sebüksârân mebâş iy nîk ḥûy

Kez sebüksârî be-rîzed âb-ı rûy

Sebüksârânun ma‘nâsı yukaruda mufaşşal beyân olındı.

Maḥşûl-i beyt: İy eyü ḥûylu sefihlerden olma. Zîrâ sefâhetden [77^b] yüz şuyı dökülür ya‘nî kişinün ‘izzeti ve ḥürmeti gider.

کر بعالم اب روی میبایدت

دائما خلق نکوی میبایدت

Ger be-‘âlem âb-rûy [mî] bâyedet

Dâ‘imâ ḥalq nikûy [mî] bâyedet

Rûy de yâ-yı sâkine ḥitâb içündür. Ve **ḥalq** ḥâ-yı mu‘cemenün zammiyle ḥûy ma‘nâsınadır. Ve **nikûy** de yâ-yı sâkine tenkîr içündür.

Maḥşûl-i beyt: Eger ‘âlemde saña yüz şuyı gerek ise dâ’imâ saña eyü ḥûy gerekdür. Murâd yaramaz ḥûy olan kimsenüñ ‘izzeti ve raġbeti olmaz dimekdür.

هرکه اهنك سبکساری کند

ازوی اب روی بیزاری کند

Her ki âheng sebüksâr iy koned

Ez-vey âb rûy bîzârî koned

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki sefâhet kaşdın eyleye yüzi şuyı andañ nefret eyler. **Âheng** elif-i memdûde ile ve hânuñ fethiyle ve nûnuñ sükûniyle ve kâf-ı ‘Acemiyle kaşd ma’nâsınadır. Ve **bîzârîde** yâ maşdariyyedür.

جز حدیث راست بامردم مکوی

تانکرده اب رویت اب جوی

Cüz ḥadîs râst bâ merdüm me-gûy

Tâ negirded âb rûyet âb-ı cûy

Ḥadîs bunda söz ma’nâsınadır. Ve **cûy** bunda ırmağ ma’nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Halka doğru sözden ġayrı söyleme yüzüñ şuyı ırmağ şuyı olmaya. Ya’nî ırmağ şuyı gibi pây-mâl ve zevâl-pezîr olmaya.

از خلاف واز خیانت باش دور

تابود پیوسته در روی تونور

Ez-ḥilâf ü ez-ḥiyânet bâş dûr

Tâ buved peyveste der-rûy-ı to nûr

Maḥşûl-i beyt: Ḥilâf ü ḥiyânetden ırmağ ol. Tâ kim senüñ yüzüñde nûr ola.

کر همی خواهی که کوبندت نکو

ای برادر هیچ کس رابد مکو

Ger hemî ḥ’âhî ki ġuyendet nigû

İy birâder hiç kes râ bed megû

Maḥşûl-i beyt: Eger elbette istersün ki eyü diyeler iy qarındaş kimseye yaramaz dime.

تا نباشی در جهان اندوه کین
از حسد در روز کار کس مبین

Tâ nebâşî der-cihân endûhgîn

Ez-ḥased der-rûzgâr kes mebîn

Tâ bunda tenbîh içündür.

Endûh elifün fethiyle ve nûnuñ sükûniyle guşsa ma'nâsınadır. Ve **gîn** kâf-ı 'Acemün kesriyle edât-ı nisbetdür. Ve **der** bunda edât-ı şıla ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Gâfil olma âgâh ol cihânda guşşalı olmayasın. Kimsenün devletine ve vaqt-i sa'âdetine ḥased ile bakma cihânda guşşalı olmayasın. Tâ bunda guşşalı olmayasın demek olur.

Der-Beyân-ı 'Alâmet-i İmân

[78^a] Bu naşîhat daḥı ba'z-ı nüshada bulunmadı.

اصل ایمان هست شز چیز ای وحید
با تو کویم کر بدل خواخی شنید

Aşl-ı imân hest şeş çîz iy vaḥîd

Bâ to gûyem ger bedel ḥ'âhî şenîd

Maḥşûl-i beyt: İy vaḥîd imânun aşlı altıdır saña diyeyim eger cân-ı gönül ile işitmek istersen.

سه از ان شش با یقین خوف [و] رجاس
پس توکل پس محبت یا حیات

Se ez ân şeş bâ-yaqîn ḥavf [u] recâst

Pes tevekkül pes muḥabbet yâ ḥayât

Maḥşûl-i beyt: Ol altıdan üçü yakînle ḥafv ü recâdur. Şoñra tevekkül, ḥayâ ile muḥabbetdür. Yakîn bir nesnenüñ 'ilminde taḥkîkde şeksiz olmağa dirler. Ve **ḥavf** korqu ma'nâsınadır. Ve **recâ** ümîd ma'nâsınadır. Mümkinü'l-ḥuşûlde müsta'meldür.

هرکرا نور یقین حاصل بود

صاحب ایمان روشن دل بود

Her ki râ nûr yakîn ḥâşıl buved

Şâhib-i îmân rûşen-dil buved

Şâhib îmâne muzâfdur. Ve **rûşen** lûgatde aydın ma'nâsınadır ammâ bunda pâkden kinâyetdür.

Maḥşûl-i beyt: Her kim ki nûr-ı yakîn ḥâşıl ola ya'nî 'ilm-i Allâhda şübhesi olmaya pâk kalbli îmân şâhibi olur. Ba'z-ı nüshada îmânla rûşenüñ arasında vâv-ı 'âṭife vâki' oldı. Ma'lûm ola ki yakînden murâd bu maḥallde câ'izdür ki Ḥazret-i 'Alî kerremallâh vechenüñ [لو كشف الغطا] [lev kuşife'l-gıṭâu mâ [e]zdedtu yakînen]¹⁴¹ ḥadîs-i şerîfine telmîḥ ola. Ya'nî cennet ve cehennemî şöyle bildim ki eger ḥicâb kaldırılıub göstereşerdı yakîn cihetinde ziyâde olmazdım. Ke-ennehû evvelden zerre kadar şübhe bu kadar ki görmekle izdiyâd yakîn ḥâşıl ola. Ammâ taḥkîk-i kelâm u murâd ve meşâyıḥ-ı 'izâm budur ki yakînden murâd bunda îmân du'âsında muḥarrer olan altı şey'üñ cümlesini bilmekte şek ve şübhe etmemekdür.

نامه اعمال اکر نیود سپید

رومباش از رحمت حق نا امید

Nâme-i i'mâl eger nebved sipîd

Rû mebâş ez raḥmet-i Ḥaḫ nâ ümîd

Sipîd sînüñ kesriyle ve bâ-yı 'Acemüñ kesriyle beyâz ma'nâsınadır. Ve pâyı fâyâ tebdîl idüb sefid de dirler.

Maḥşûl-i beyt: Eger nâme-i i'mâlüñ beyâz olmaz sende ya'nî ziyâde günahkâr ve 'âşî olursañ da yüri Allâhuñ raḥmetinden nâ-ümîd olma.

¹⁴¹ "(Gizli sırlara ait) Perde açılıydı benim yakîni imanım daha fazla artmazdı."

هرکرا نبودتوگل برخدای

شایدت بروی بکر بی های های

Her ki râ nebved tevekkül ber-Ĥudây

Şâyedet ber-vey bigiryî hây hây

Bigiryî kesr-i bâ ile te'kîd-i ĥiţâb ile kâf-ı 'Acemüñ kesriyle ve rânuñ sükûniyle fi'l-i muzâri'-i müfred-i muĥâtabdur. Ma'nâsı ağlarsın dimekdür. Ve **hây** bunda bisyâr ma'nâsınadır ya'nî çok dimekdür. [78^b] Ve ikinci **hây** anı te'kîd içündür.

Maĥşûl-i beyt: Her kimüñ ki Allâha tevekküli olmaya saña lâyıkdur anuñ üzerine çok çok ağlayasın. Murâd anuñ gibi kişinüñ ĥâli ziyâde ĥarâb idügin beyânıdır.

انکه حبّ حق نباشد بردنش

از عمل جز باد نبود حاصلش

Ân ki ĥubb-ı Ĥağ ne-bâşed berdeniş

Ez 'amel cüz bâd nebved ĥâşileş

Maĥşûl-i beyt: Ol kimse ki anuñ ĥalbinde Allâh muĥabbeti olmaya 'amelde anuñ ĥâşılı yelden ĥayrı olmaz.

باش ای بنده خدارا دوست دار

تارهی تواز عذابش درکنار

Bâş iy bende Ĥudâ râ dost-dâr

Tâ rehî to ez-'azâbeş der-kenâr

Dost-dâr 'ışk ve maĥabbet ma'nâsınadır. Ya'nî sevice dimekdür.

Maĥşûl-i beyt: İy 'abd-i mükellef Ĥudây[1] sevice ol. Nitekim sen anuñ 'azâbından kenâre ĥurtulasın.

ای برادر شرم از ایمان بود

بی حیالزمره شیطان بود

İy birâder şerm ez-îmân buved

Bî-ḥayâ ez-zümre-i şeytân buved

Şerm şînuñ fethiyle ve rânuñ sükûniyle ḥayâ ya'nî utanmaq.

Maḥşûl-i beyt: İy qarındaş ḥayâ îmandan olur.¹⁴² Ḥayâsız, şeytân bölüğünden olur. **الحيا من الايمان [El-ḥayâ' u mine'l-îmân]**¹⁴³ fehvâsı üzre.

Der-Beyân-ı Ân Ki Âb-Rûy Ez-Ân Ziyâde Mi-şevved

می فزاید آب روی از پنچ چیز

باتوکویم بيشنواى اهل تمیز

Mî fezâyed âb-rûy ez-penç-çîz

Bâ to gûyem bişnev iy-ehl-i temîz

Maḥşûl-i beyt: Bey şeyden yüz şuy[ı] ziyâde olur saña diyeyim işit iy ehl-i temîz ya'nî iy şâhib-i idrâk.

چون بکار خویش حاضر بوده

اب روی خوی را افزوده

Çün be-kâr ḥ'îş ḥâzır bûde' [i]

Âb-rûy ḥ'îş râ efzûde' [i]

Maḥşûl-i beyt: Çünki kendi işüñe ḥâzır olmuşsın kendi yüzüñ şuyını ziyâde eylemişsin. Ya'nî çünki üzeriñe edâsı vâcib ve lâzım olan kâr u ḥıdmeti edâ eyledüñ 'izzet ü ḥürmetüñi ve 'arz u rağbetüñi ziyâde eyledüñ.

از سخاوت اب روی افزون شود

وزبخیلی بی خرد ملعون شود

Ez-seḥâvet âb-rûy efzûn şevved

V'ez baḥîlî bî-ḥired mel'ûn şevved

¹⁴² Yazmada "oldı" şeklindedir.

¹⁴³ "Ḥayâ imândandır." Yılmaz, s. 208.

Maḥşûl-i beyt: Cömerdlükden ‘izzet ü ragbet ziyâde olur. ‘Aķılsuz kimse baḥîllikden mel‘ûn olur.

هرکرا بر خلق بخشایش بود

اب روی اودرافزایش بود

Her ki râ ber-ḥalk baḥşâyîş buved

Âb-rûy-ı o der-efzâyêş buved

Baḥşâyîş bânuñ fethiyle ve ḥâ-yı mu‘cemenüñ sükûniyle ve yânuñ kesriyle ism-i maşdardur. Terahḥum ve lütf u iḥsân [79^a] ma‘nâsınadır. **Baḥşâyîdenden** müştakḳdur. Ve **efzâyêş** daḥı **efzâyîdenden** ism-i maşdardur. Tezâyüd ma‘nâsına.

Maḥşûl-i beyt: Her kimüñ ki ḥalk üzerine terahḥum ve lütf u iḥsânı ola anuñ yüzi şuy[1] ya‘nî ‘izzeti ve ragbeti artmada olur.

باش دائم بُردُ بار و باوفا

تایزُی خویش بینی صدصفا

Bâş dâ‘im bürbâr u bâ-vefâ

Tâ be-rûy ḥîş bînî şad şafâ

Bürbâr bânuñ zammiyle râ ve dâluñ sükûniyle ve bâ-yı memdüde ile taḥammül ma‘nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Dâ‘im yük iletici ya‘nî yük çekici ol. Taḥammül idici ol daḥı ‘ahde vefâ eyle tâ kendi yüzüñi göresiñ yüz şafâ. Ma‘lûm ola ki şad esmâ-yı ‘adedden yüz ma‘nâsınadır. Lâkin ḳâ‘ide-i A‘câm budur ki bu kelime ve hezâr kelimesini maḥall-i mubâlağada isti‘mâl idüb kesretten ‘ibâret iderler penç ve şeşi ḳilletden ‘ibâret itdükleri gibi. Nitekim sâbıḳan tafşîl olınmışdur.

تا بُماند رازت از دشمن نهان

سر خود بادوستان کمتر رسان

Tâ bumâned râzet ez-düşmen nihân

Sırr-ı ḥod bâ-dostân kemter resân

Kemter külli terkden ‘ibâretdür.

Maḥşûl-i beyt: Tâ râzuñ düşmenden gizlü kıala kendi sırruñı dostlara irişdirme.

تا نكردی پیش مردم شرمسار

انكه خود ننهاده باشی برمدار

Tâ nekerdî pîş-i merdüm şerm-sâr

Ân ki ḥod nenhâde bâşî ber-medâr

Maḥşûl-i beyt: Âgâh ol ḥalk kıatında ḥacîl ü şerm-sâr olmayasın. Ol nesne’ [i] ki kendüñ kıomamışsın kıaldırma.

ای برادر پرده مردم مَیر

تا ندرّد پرده ات شخص دکر

İy birâder perde-i merdüm medir

Tâ ne-dirred perdeât şaḥş degir

Ne-dirred fi’l-i nefy-i müstaḳbeldür. **Râda** şedde zarûret-i vezn içündür didiler.

Maḥşûl-i beyt: İy kıarındaş ḥalkuñ perdesini yırtma tâ senüñ de perdeñi bir ğayrı şaḥş yırtmaya. Ya ‘nî sen kimsenüñ sırrını fâş idüb ‘aybını açma. Tâ ki senüñde kimse râzuñı keşf idüb ‘aybuñı izhâr eylemeye.

بر هوای دل مکن زنهار کار

تا نیارد پس پشیمانیش بار

Ber-hevâ-yı dil mekon zinhâr kâr

Tâ neyâred pes peşimânîş bâr

Hev[â] ârzû ma ‘nâsnadur. Ve **bâr** bunda ḥâşıl ma ‘nâsnadur.

Maḥşûl-i beyt: Şaḡın gôñûl ârzûsıyla iş eyleme. Tâ ki ol iş [79^b] soñra peşîmânluḡ ḡaşılın getürmeye. Pes lâzımdur ki وشاورهم فی الامر [ve şâvirhum fi'l-emr]¹⁴⁴ mu'cibince 'amel olunub elbette her ḡuşûş[1] müşâvere ile görüñüz.

قدر مردمراشناس ای محترم

تاشناسد دیگران قدر توهم

Ḳadr-i merdüm râ şinâs iy muḡterem

Tâ şinâsed dîgerân ḡadr-i to hem

Maḥşûl-i beyt: İy ulu ḡalḡuñ ḡadriñi añla. Tâ senüñ de ḡayrılar ḡadriñ añlaya ve bile.

تا زیانت باشدای خواجه دراز

دست کوته داروهرجانب متاز

Tâ zebânet bâşed iy ḡâce dırâz

Dest kûteh dâr u her cânib metâz

Maḥşûl-i beyt: İy ḡâce mâdâm ki dilüñ uzun ola elüñi kışa tüt ve her cânibe segirtme. Zîrâ ol ḡûylu elüñ bir şey'e irişmez.

هرکرا قدری نباشددرجهان

زنده مشمارش که هست از مردکان

Her ki râ ḡadrî nebâşed der-cihân

Zinde meşmâreş ki hest ez-mordegân

Ḳadrîde yâ tenkîr içündür. Ulu olan.

Maḥşûl-i beyt: Her kimüñ ki cihânda ḡadri ve i'tibârı olmaya anı diri şayma zîrâ ol ölülerdendür.

¹⁴⁴ "Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. **İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven).** Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever." Âli imrân suresi, 3/159

از قناعت هر کرا نبود نشان

کی توانکرسازدش مال جهان

Ez-kanâ'at her ki râ nebved nişân

Kî tevânger sâzedeş mâl-ı cihân

Her ki râda râ edât-ı şıladur. Ve egerçi tahşîş için de olsa câ'izdür.

Maḥşûl-i beyt: Zîrâ her kimüñ ki kanâ'atden nişân u 'alâmeti olmaya cihânüñ mâlını kaçan anı bâ y u ganî eyler.

برعدوی خویش چو یابی ظفر

عفو پیش اوروز جرمش در کذر

Ber-'adû-yı ħîş çü yâbî zafer

'Afv pîş âver¹⁴⁵ zi-cürmeş der-güzer

Maḥşûl-i beyt: Çünkü kendi düşmenüñ üzerine zafer bulasın. 'Afv[1] öñüñe getir ve suçundan geç. **إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْعَفْوَ** [İnnellâhe yuħibbu'l-afve]¹⁴⁶ buyurulmuşdur.

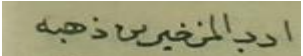
باتواضع باش و خوکن باادب

صحبت پر هیز کاران می طلب

Bâ-tevâzû' bâş u ħû kon bâ edeb

Şoḥbet-i perhîz-kârân mî-ṭaleb

Bâ edebde bâ edât-ı mef'ûl olan rânuñ ma'nâsın[1] ifâde ider. Ve **mî-ṭalebde** mî te'kîd içündür.

Maḥşûl-i beyt: Tevâzu'la ol ve edebi ħûy eyle şâlihlerüñ ve muḫbillerüñ soḥbetini ṭaleb eyle.

بُردباری جوی وی ازار باش

تا که کرد در هنر نام توفاش

¹⁴⁵ Yazmada "âver u" şeklindedir.

¹⁴⁶ "Muhakkak, Allah affetmeyi sever."

Bürdbârî cûy u bî-âzâr bâş

Tâ ki gereded der-hüner nâm-ı to fâş

Bürdbâr şabr u taḥammül ma'nâsınadır yânuñ zammiyle. Ve yâ tenkîr içündür. Ve **âzâr** elif-i memdûde ile azarlamak ma'nâsınadır.

[80^a] **Maḥşûl-i beyt:** Şabr u taḥammül iste. Daḥı bî-âzâr ol. Tâ ki hünerde senüñ nâmuñ meşhûr ola.

همچوتریافتند دانا یای دهر

قاتل اندای خواجه نادان چوزهر

Hem çü tiryâķend dânyâ-yı dehr

Ķâtil endây ħ'âce nâdân çü zehr

Tiryâķ tânuñ zammiyle ve kesriyle zehri def' ider. Bir meşhûr ma'cündür **diryâķ** daḥı dirler. Dâluñ zammiyle ve kesriyle ve ḳâfuñ yerine kâfla **tiryâķ** ve **diryâķ** luġatdür. Âhirinde tâ ile daḥı **tiryâķ** demek câ'izdür dimüşler.

Maḥşûl-i beyt: Zamânuñ 'âlimleri tiryâķ gibilerdür. Cümle câhiller zehr gibidür ḳâtillerdür.

مردم از تریاق می یابد نجات

خودکسی از زهر کی یابد حیات

Merdüm ez-tiryâķ mî-yâbed necât

Ĥod kesî ez-zehr ki yâbed ḥayât

Ez-tiryâķda olan **ez** bunda bâ-yı sebebiyle ma'nâsını ifâde ider.

Maḥşûl-i beyt: Halk tiryâķ sebebiyle necât ve ḥalâş bulur. [Ĥod bir kimse zehrden ḳaçan ḥayât bulur.]

صبر و حلم و علم تریاق دلند

حرص و بغض و کینه زهر قاتلند

Şabr u hilm u 'ilm u tiryâk dilend

Hırş u buğz u kîne zehr kâtelend

Kîne kîn dimekdür ve âhîrinde hâ-yı resmî taşşîş ve sebebiyyet ifâde ider.

Maḥşûl-i beyt: Şabr u hilm u 'ilm gönül tiryâkıdurlar. Tama' u ğaraż u kîn kâtildürler.

فخر جمله کارهاناں دادنست

در بروی دوستان بکشاد نست

Faḥr-i cümle kârhâ nân dâdenest

Der be-rûy-ı dostân büğşâdenest

Mışrâ'-ı sâni mışrâ'-ı evveli tefsîr ve beyân hükmündedür.

Maḥşûl-i beyt: Cümle işlerüñ faḥrı ve güzîdesi itmek virmekdür. Ya'nî dostlarüñ yüzine luṭf u iḥsân kapusıñ[1] açmaḳdur. **ويطعمون الطعام على حبه مسكيناً ويتيماً** [ve yuṭ'imûneṭ ṭa'âme 'alâ ḥubbihî miskîn^{en} ve yetîm^{en} ve esîrâ]¹⁴⁷ murâd budur ki aḥlâḳ-ı ḥamîdenüñ güzîdesi seḥâvet ve iḥsân idügin iş'ârdur.

کرچه دانا باشی واهل هنر

خویشراکتر زهر نادان شمر

Ger çi dâna bâşî ve ehl-i hüner

Ḥîş râ kemter zi-her nâdân şomur

Maḥşûl-i beyt: Egerçi 'âlim ve ehl-i hüner olasın kendüñi her câhilden ednâ ve aḥḳar şay.

Der-Beyân-ı Nâdân

شد دو خصلت مرد ابله را نشان

صحبت صبیان و رغبت بازنان

¹⁴⁷ "Onlar, seve seve yiyeceği yoksula, yetime ve esire yedirirler." İnsan suresi, 76/8

Şod dü-ħaşlet merd-i ebleh râ nişân

Şohbet-i şıbyân ü rağbet bâ-zenân

Maħşûl-i beyt: Aħmağ erüñ iki ħûy [80^b] nişânı oldı. Biri küçükler ile muşâhabetdür ve biri dahı ‘avratlar ile meyl ü rağbetdür. Câ’izdür ki şabîlerden murâd bu maħallde sâde-rû merdler ola.

نا خوشی درزندگانی ای ولید

مردرا ازخوی بدکردد بدید

Nâ-ħoşî der-zindegânî iy velîd

Merd râ ez-ħûy-ı bed gerded bedîd

Velîd vâvuñ fetĥiyle bunda mevlüd ma‘nâsınadır oğul dimekdür. Ve **bedîd** aşlda bâ-yı ‘Acemüñ fetĥiyledür ammâ Rûmîler bâ-yı ‘Arabiyle isti‘mâl iderler. Zâhir ve peydâ ma‘nâsınadır. Bu maħallde ismini murâddur.

Maħşûl-i beyt: İy oğul dirlikdeki nâ-ħoşluk kişiyeye yaramaz ħûydan peydâ olur.

انکه نبود مرورا خوی نکو

مردہ میدانش کہ زنده نبود او

Ân ki nebved mero râ ħûy-ı nikû

Morde mî-dâniş ki zinde nebved o

Maħşûl-i beyt: Ol kimse ki anuñ iyi ħûy[1] yoğdur anı öli bil. Zîrâ ol diri degüldür.

هرکه کوید عیب تواندر حضور

می نماید راحت از ظلمت بنور

Her ki ħûyed ‘ayb-ı to ender ħuzûr

Mî-nümâyed râhat ez-zulmet be-nûr

Maħşûl-i beyt: Her kimse ki senüñ ‘aybuñı ħuzûrında söyleye saña zulmetden nûra yol gösterir.

مرتزاهرکس که باشد رهنمای

شکراو می باید آوردن بجای

Mer to râ herkes ki bâşed rehnümây

Şükr-i o mî-bâyed âverden be-cây

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki saña yol gösterici ola anuñ şükrini yirine getürmek gerekdür.

حال خودرا از دوکس پنهان مدار

ازطیب حازق واز یارغار

Ḥâl-i ḥod râ ez-dü-kes pinhân medâr

Ez-ṭabîb-ı ḥâzıq u ez-yâr-i ğâr

Maḥşûl-i beyt: İki kimseden ḥâlünü gizlü tutma. Üstâd-ı ḥakîmden daḥı yâr-i ğârdan ya'nî muvâfiq ve şâdiq dostdan.

تاتوانی بازنان صحبت مجوی

رازخودرا نیز با ایشان مکوی

Tâ tüvânî bâ-zenân şoḥbet me-cûy

Râz-ı ḥod râ nîz bâ-îşân me-gûy

Maḥşûl-i beyt: Mâdâm ki kâdîrsün 'avratlarla şoḥbet isteme daḥı anlara sırruñı söyleme.

انچه اندر شرع باشد ناپسند

کرد او هرکز مکردای هوشمند

Ân çe ender şer' bâşed nâ-pesend

Gird-i o hergiz me-gerdî hûşmend

Gird kâf-ı 'Acemüñ kesriyle eṭrâf ve dâ'ire ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Ol nesne ki şer'-i şerîfde nâ-ma'kûl ola iy âkil anuñ eṭrâfında hergiz dolanma. Ânçiden [81^a] soñra bir ki muḳadderdür.

هرچه را کردست حق بر تو حرام

دورباش ازوی که نیک باشی نام

Her çe râ gerdest Hâk ber-to hârâm

Dûr bâş ez-vey ki nîk bâşî nâm

Gerdest aşlında **gerde estdûr**. Zârûret-i vezn içün hızf u îşâl kılundı.

Maḥşûl-i beyt: Her ne ki Hâk Te‘âlâ senüñ üzerüñe hârâm eylemişdür andan irâk ol ki eyü adlu olasın. Yine bir ki kelimesi muḳadderdür.

چونکه بکشایددر روزی خدای

دل کشاده دارو تنکی کم نمای

Çünkü büğşâyed der-i rûzî Hudây

Dil-guşâde dâr u tenkî kem numây

Tenk tar ğamnâk u bî-ḥuzûr ma‘nasınadır. Ve yâ maşdariyyedür.

Maḥşûl-i beyt: Çünkü Allâhu Te‘âlâ rızık kapusın[1] açar. Göñlüñi guşâde ve mesrûr tut. Bî-ḥuzûrluḳ gösterme ya‘nî ğamnâk olma zîrâ الرزق على الله [E'r-rızku ‘alâ'llâhi] buyurmuşdur.

تازه روی و خوش سخن باش ای اخی

تابود نام تودر عالم سخی

Tâze-rûy u hoş-sühen bâş iy ahî

Tâ buved nâm-ı to der-‘âlem seḥî

Tâze-rûy bunda güler yüzlü ma‘nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Güler yüzlü ve güzel sözli ol iy qarındaş. Tâ senüñ nâmuñ ‘âlemde seḥî ola.

پرمخور اندوه مَرک ای ابو الهوس

چونکه وقت اید نگردهد پیش و پس

Pür me-ḥor endûh merg iy bû'l-heves

Çünkü vaqt âyed ne-gerded pîş ü pes

Merg mîmüñ fethiyle ve kâf-ı 'Acemiyle mevt ma'nâsınadır. Ve **bû'l-heves** ârzû babası dimekdür. Her şey'e heves idüb bulayın diyen kişiye dirler. **Cârullâh** 'allâme¹⁴⁸ başı bellü ve bî-sebât kimesne ki qavl u fi'linde sebât ve karar olmaz. Her neye görüñse meyl idüb nihâyete iletmez.

Maḥşûl-i beyt: İy ebu'l-heves mevt gamını çok ye. Zîrâ çünkü ecel gelür öñüne ve ardına dönmez. Qavluhû Te'âlâ **[fe izâ câ'e eceluhum la yeste'ḥırüne sâ'aten ve lâ yesteḳdimûn]**¹⁴⁹

دلزلغل و غیش همیشه پاک دار

تاتوانی دردرون کینه مدار

Dilzi-ğill u gışş hemîşe pâk dâr

Tâ tüvânî der-derûn kîne me-dâr

Maḥşûl-i beyt: Göñlüñi ḥased u ḥıyânetden dâ'imâ pâk tut. Mâdâm ki kâdirsin qalbüñde kîn tutma.

تکیه کم کن خواجه برکردار خویش

دل بنه بررحمت جبارخویش

Tekye kem kon ḥ'âce ber-kirdâr ḥ'îş

Dil be-nih ber-raḥmet-i cebbâr ḥ'îş

Tekye tânuñ fethiyle ve kâf-ı 'Arabuñ sükûniyle i'timâd ma'nâsınadır. Ve **kirdâr** kâf-ı 'Arabuñ kesriyle bunda **[81^b]** 'amel ma'nâsınadır. Ve **be-nih**de bâ-yı meksûre te'kîd ifâde ider. Ve **nih** nûnuñ kesriyle ve hâ-yı aşliyye-i melfûzanuñ sükûniyle emr-i ḥâzırdur. Ma'nâsı ço dimekdür. **Nehîd**enden müştakḳdur nûnuñ fethiyle ve hânuñ kesriyle. Ma'lûm ola ki nih ve dih kelimesinüñ nûnı ve dâlî

¹⁴⁸ Zemahşeri'nin lakabıdır.

¹⁴⁹ "Eğer Allah, insanları zulümleri yüzünden hemen cezalandırırsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onları belirli bir süreye kadar erteler. **Ecelleri geldiği zaman ise ne bir an geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler.**" Nahl suresi 16/61

maşdarlarında vesâ'ir müştekkâtlarında fethle şöhret bulup isti'mâl olunmuşdur. Ammâ emr-i hâzırlarında kesre iledür.

Maşûl-i beyt: İy h'âce kendi 'amelüñe i'timâd etme ve eyleme. Cabbârûñ rahmeti üzerine gönül koy. Ya'nî Allâhuñ rahmetine i'timâd eyle.

بهترین چیزها خلق نکوست

خلق خلق نیک رادارند دوست

Bihterîn çîz hâ hulk nikûst

Halk hulk nîk râ dârend dost

Bihterîn bânuñ kesriyle yekrek ma'nâsınadır. Nitekim deqâyık-ı elhâkâyıkdan dahı bu güne tafşıl olunub eyü ma'nâsına olan nîkden farkı zâhir olmuştur. **Hulk** hâ-yı mu'cemenüñ zammiyle hûy ma'nâsınadır. Mısrâ'-ı sâñnün evvelinde olan hâ-yı mu'cemenüñ fethiyle mañlûk ma'nâsınadır. Mâba'dinde olan **halk**a muzâfdur. Pes bu **halk** dahı hânuñ zammiyle hûy ma'nâsınadır.

Maşûl-i beyt: Eşyânuñ yekregi eyü hûydur. Eyü hûylı halk[ı] dost tutarlar.

روفرونت شو همیشه ای خلف

کین بود ارایش اهل شرف

Rev fürû-ten şev hemîşe iy halef

K'în buved ârâyiş-i ehl-i şeref

Fürû-ten fânuñ zammiyle tevâzu' idici dimekdür. Ve **halef** hâ-yı mu'cemenüñ ve lâmuñ fetheleriyle kişinüñ kendüñden soñra yerine gelen eyü kimseye dirler. Ammâ lâmuñ sükûniyle mez-kûr kimsenüñ yaramazına dirler.

Maşûl-i beyt: İy halef yüri tevâzu' idici ol. Zîrâ bu tevâzu' ehl-i şerefün zînetidür. Ehl-i şerefden murâd evliyâ'u'llâhdur. [Şerefu'l mer'i fi't-tevâzû'ı]¹⁵⁰

¹⁵⁰ "İnsana şeref veren tevazusudur."

انکه باشد در کف شهوت اسپر

کرچه از ادست اورا بنده کیر

Ân ki bâşed der-kef-i şehvet esîr

Gerçi âzâdest o râ bende gîr

Keff el ayasına dirler ammâ bunda muṭlaḡ el murâddur.

Maḡşûl-i beyt: Ol kimse ki şehvet elinde esîr ola. Gerçi âzâd ise de veyâhûd egerçi [82^a] âzâddur anı bende tut.

کرتوبینی ناکسی دربارکاه

حاجت خودرا زوهرکز مخواه

Ger to bînî nâ-kesî der-bâr-gâh

Ḥâcet-i ḡod râ ez-o hergiz me-ḡâh

Nâ-kesden murâd bed-aşl u nâ-cinsdür. Ve yâ tenkîr içündür. Ve **bâr-gâh** icâzet yeri dimekdür. Zîrâ **bâr** bunda icâzet ma'nâsınadır. Ve **gâh** kâf-ı 'Acemiyle zarf-ı mekândur. Pes **bâr-gâh** pâdişâhlar ḡapısına ıtlâḡ olunur. Lâkin bunda lâyîḡ olan budur ki **bâr** ulu ma'nâsına ve **gâh** manşib ma'nâsına ola. Pes **bâr-gâhuñ** ma'nâsı bu maḡalalde ulu manşib veyâ ulu mesned dimek ola. Zîrâ **gâh** kelimesi manşib olduḡı gibi taḡt ve mesned ma'nâsına da gelür.

Maḡşûl-i beyt: Eger sen nâ-cins ve bed-aşlı ulu manşibda görürseñ kendi murâduñı andan ṡaleb eyleme ve ḡâcetüñi andan isteme.

بردرناکس قدم هرکزمبر

وربه بین هم مپرس ازوی خبر

Ber-der-i nâ-kes ḡadem hergiz me-ber

Ver be-bînî hem me-pors ez-vey ḡaber

Ber bunda câ'izdür ki şıla ma'nâsına ola.

Maḡşûl-i beyt: Nâ-cins ḡapısına hergiz ayak iletme ve eger görürseñ daḡı andan ḡaber şorma.

تاتوانی کار ابله رامساز

کار فرمایش ولی کمتر نواز

Tâ tüvânî kâr-ı ebleh râ me-sâz

Kâr fermâyeş velî kemter nuvâz

Kemter külli terkden 'ibâretdür. Ve **nuvâz** nûnuñ zammiyle ve fetħiyle **nevâzîdenden** emr-i hâzırdur. Ma'nâsı oħşamak ve dost tütmaħdur.

Maħşûl-i beyt: Mâdâm ki kâdîrsin eblehüñ işini düzme ve yapma. Aña iş buyur lâkin dost tütma.

Der-Beyân-ı İhtirâz-ı Düşmenân

ازدوکس پرهیزکن ای هوشیار

تانبینی نکبتی ازروزکار

Ez-dü-kes perhîz kon iy hûşyâr

Tâ ne-bînî nekbetî ez-rûzgâr

Nekbet nûnuñ fetħiyle şiddet ve muşîbet ma'nâsınadır. Ve yâ tenkîr içündür.

Maħşûl-i beyt: İy 'âkil iki kimesneden şaħın. Tâ kim zamâneden muşîbet ve şiddet görmeyesin.

اول از دشمن که او استیزه اوست

وانگهی از صحبت نادان دوست

Evvel ez-düşmen ki o istîze ost

V'ângehî ez-şoħbet-i nâdân-ı dost

Ost kelimesinden vâv-ı sâkine ri'âyet-i kâfiye içündür. Ya'nî dosta muvâfık ola.

Maħşûl-i beyt: Evvelâ şol düşmandan şaħın ki ol öc ve 'inâd idicidür. Ve andan soñra câhil dostuñ muşâħabetinden [82^b] ya'nî şaħın dimekdür. Yine perhîz

kon muḳadderdür. عدوّ عاقل خير من صادق جاهل [‘Aduvv^{um} ‘âḳil^{um} ḥayr^{um} min ṣâdîḳ^{um} câhil^{um}.]¹⁵¹

خویش راز فرد دشمن دوردار

یار نادانراز خود مهجور دار

Ḥîṣ râ ez-nefred düşmen dûr dâr

Yâr-ı nâdân râ zi-ḥod mehcûr dâr

Maḥşûl-i beyt: Kendiñi düşman yanından ırâḳ tut ve câhil dostı kendüñden mehcûr tut.

ای پسر کم کوی بامردم درشت

وریکوی باتوینماید پست

Ïy piser kem gûy bâ-merdüm dürüşt

Ver be-gûy bâ-to be-nümâyend püşt

Maḥşûl-i beyt: İy oḡul âdeme iri ve ḳatı söyleme. Ve eger söylerseñ saña arkaların[1] gösterirler. Ya‘nî senden yüz döndürüb i‘râz iderler.

بهترین خلق میدانی کراست

انکه داد انصاف و انصافش نحواست

Bihterîn-i ḥulḳ mî-dânî kirâst

Ân ki dâd inşâf u inşâfeş neḥ‘âst

Ḥulḳ ḥânuñ zammiyle ḥûy ma‘nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Ḥûyuñ yekregi bilürsün kime maḥşûşdur. Ol kimseye maḥşûşdur ki ‘adl u dâd virdi kendi inşâfını istemedi. Üzerinde ḥuḳûḳın ‘afv etdi dimekdür. Ma‘lûm ola ki inşâfeşde şîn-ı zamîr **ân kide** muḳadder olan kese râci‘dür.

چون حدیث خوب کوی بافقیر

به بود ز آنش که پوشانی حریر

¹⁵¹ "Akıllı düşman akılsız dosttan hayırlıdır."

Çün hadîs-i hûb gûy bâ-faķîr

Bih buved z'âneş ki pûşânî harîr

Maḥşûl-i beyt: Çünki faķîre güzel söz söylersin andan yeg olur ki aña kumâş giydüresin. Ya'nî faķîre güzel söz söylemek kumâş giydürmekden yegdir. Zîrâ الكلمة الطيبة صدقت [El-kelimetu't-ṭayyibetu şadaķat¹⁵²] buyurmışlardır.

خشم خوردن پیشه هر سرورست

تلخ باشد از شکر شیرین ترست

Hışm ḥorden pîşe-i her serverest

Telḥ bâşed ez-şükür şîrîn-terest

Maḥşûl-i beyt: Gağabın yutķunmaķ her ulunuñ şan'atıdır. Acı olur ammâ şükri[i] tatlıraķdır.

هر که بامردم نسازد درجهان

زندکانی تلخ دارد بی کمان

Her ki bâ-merdüm ne-sâzed der-cihân

Zindegânî telḥ dâred bî-gumân

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki cihânda ḥalkla düzelmeye ya'nî muvâfaķat ve imtizâc u iḥtilâṭ idemeye şübhesiz acı dirlik tutar.

انکه شوخست و ندارد شرم نیز

دانکه اوناپاک زادست ای عزیز

Ân ki şûhest u ne-dâred şerm nîz

D'ân ki o nâ-pâk zâdest iy 'azîz

Şûḥ bunda küstâḥ ve bî-edeb ma'nâsınadır. Ve zâdest aşlında zâde estdür. Zârûret-i vezn için ḥızf-ı îşâl kılınmışdır.

¹⁵² "Güzel söz bir sadakadır." Yılmaz, s. 364.

Maḥşûl-i beyt: Ol kimse ki küstâh ve edebsizdür ve daḥı hayâsı yokdur iy [83^a] ‘azîz belki ol kimse ki murdâr oḡlı murdârdur.

از ملامت تا بمانی در امان

باش دائم هم نشین صالحان

Ez-melâmet tâ bumânî der-emân

Bâş dâ'im hem-nişîn-i şâlihân

Maḥşûl-i beyt: Tâ ki melâmet ve tōḥmetden hıfz u emânda kalasın. Dâ'im şâlihânun muşâhibi ol.

Der-Beyân-ı Haşlet-i Ḥ'ârî

چند خصلت اوژد خواری بروی

با توکویم کر همی کویی بکوی

Çend haşlet âvered ḥ'ârî be-rûy

Bâ to gûyem ger hemî gûyî be-gûy

Ba'z-ı nüşhada **çend** yerine **heşt** vâki' oldı. **Heşt** hânun fethiyle ism-i 'adeddür. Sekiz ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Yüze ne kadar ḥûy ḥ'ârluk getürür saña diyeyüm eger de dirseñ ya'nî baña söyle dirseñ söyleyeyim.

اوّل ان باشد که مانند مکس

مردناخوانده شود مهمان کس

Evvel an bâşed ki mânend meges

Merd nâḥ'ânde şevd mihmân kes

Meges mîmün ve kâf-ı 'Acemün fetheleriyle siñek ma'nâsınadır. **Nâḥ'ânde** da'vet olunmamış dimekdür. Ve **mihmân** mîmün kesriyle konuḡ ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Evvelâ ḥorluk ve alçaḡluk ol olur ki siñek gibi kişi da'vet olunmamış iken kimsenün konuḡı ola.

هرکه مهمان کسی ناخوانده شد

نزد مردم خوار و زار و رانده شد

Her ki mihmân kesî nâh'ânde şod

Nezd-i merdüm h'âr u zâr rân-de şod

Maşûl-i beyt: Her kimse ki da'vet olunmaduğı hâlde bir kese konuğ oldu halk katunda h'âr u zâr ve sürülmüş oldu.

دیگران باشد نادانی رود

کتخدایی خانه مردی شود

Dîgerân bâşed-i nâdânî reved

Kethüdâ-yı hâne-i merdî şevd

Maşûl-i beyt: Dağı horluk ol olur ki bir câhil gider bir kişinüñ hânesinüñ kethüdâsı olur. Hâlbuki şâhib-i hânenüñ bu huşûşa rızâsı olmaya.

کار کردن بر حدیث ان دومرد

از سر جهلند هر دودر نبرد

Kâr kerd-en ber-hadîs-i an dü-merd

Ez-ser-i cehlend her dü-der-neberd

Ser yirine ba'z-ı nüshada **bî vâki'** oldu. Ve **neberd** nûnuñ ve bânuñ fet'heleriyle cenk ma'nâsınadır.

Maşûl-i beyt: Mezkûr haşletüñ biri dağı ol iki erüñ söziyle 'amel eylemekdür. Zirâ cehâlet cihetünden her ikisi de cenkdedür. İki erden murâd da'vet olunmağ mihmân ve kethüdâ-yı hânedür ki zıkr olundu.

هرکه بنشیند زیر صدر سرور

کر رسد خواری برویش نیست دور

Her ki binşîned zeber şadr-ı şudûr¹⁵³

[83^b]

Ger resed ḥ'ârî be-rûyeş nîst dûr

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki ulularuñ şadrına otura eger anuñ yüzine ḥ'ârluk irişürse ba'îd degüldür.

نیست جمعی را چوبر قول توکوش

صد سخن کر باشدت یک را مکوش

Nîst cem'î râ çü ber-ḳavl-i to gûş

Şad sühan ger bâşedet yek râ megûş

Maḥşûl-i beyt: Çünkü bir cemâ'atüñ ḳulağı senüñ sözünde degüldür eger yüz sözünde de olursa birisine şa'y itme ya'nî birine söylemege çalışma.

حاجت خود را خواه از دشمنان

زین بتر خواری نباشد در جهان

Hâcet-i hod râ meḥ'âh ez-düşmenân

Z'in beter ḥ'ârî nebâşed der-cihân

Maḥşûl-i beyt: Kendi hâcetüñi düşmanlaruñdan isteme. Zîrâ cihânda bundan yaramazrak ḥorluk olmaz. Mışrâ'-ı sâñî ḥükm-i ta'lîldedür. Lâkin edât-ı ta'lîl zarûret-i vezn için terk olunmuşdur.

از فرومایه مراد خود مجوی

تا نیاید مرترا خواری بروی

Ez-furûmâye murâd-ı hod me-cûy

Tâ neyâyed mer to râ ḥ'ârî be-rûy

Maḥşûl-i beyt: Aşlı alçaḳdan kendi murâduñı isteme. Tâ ki senüñ yüzüne ḥ'ârluk gelmeye.

¹⁵³ Yazmada "mürûr" şeklindedir.

بازن و كودك مكن بازى هلا

تانكردى خوار و زار و مبتلاً

Bâ-zen u kûdek me-kon bâzî helâ

Tâ ne-kerdî h̄âr u zâr u mübtelâ

Helâ hânuñ fethiyle **elâ** ma'nâsınadır. Harf-i tenbîhdür. Ya'nî âgâh ol dimekdür.

Maḥşûl-i beyt: 'Avrat ve oğlan ile oynama âgâh ol. Tâ h̄âr u zâr ve mübtelâ olmayasın.

Der-Şifât-ı Yâr-ı Muvâfaqat

در جهان شش چیزمى اید بكار

اولا بارى طعام خوشكوار

Der-cihân şeş-çîz mî-âyed be-kâr

Evvelâ bârî ta'âm hoşgüvâr

Maḥşûl-i beyt: Cihânda altı nesne işe gelür. Ya'nî işe evvelâ bir kerre bâr ya'nî mükerrer bâr olmayışar eyü hazm olıcı ta'âm dimekdür. Ma'lûm ola ki ta'âmuñ muzâfî bir ḥorden kelimesi muḳadderdür.

خوش بود يارموافق درجهان

باز مخدومى كه باشد مهربان

Hoş buved yâr-ı muvâfîḳ der-cihân

Bâz maḥdûmî ki bâşed mihr-bân

Maḥdûm ekseriyâ 'ulemâ-zâdelerde ve beg-zâdelerde ve ekâbir-zâdelerde müsta'meldür. Lâkin bu maḥallde efendi ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Cihânda yâr u muvâfîḳ laṭîfdür daḥî şol maḥdûmıña muḥabbetli ve sefkatlü ola.

هرسخن كان راست كويى ودرست

به زدنجانن انكه دروى نفع تست

Her sühan kân râst gûyî vü dürüst

Bih zi dünyâ z'ân ki der-vey nef' tust

Maḥşûl-i beyt: Her sözüñi añı doğru ve şahîḥ [84^a] söyleyesin dünyâdan yegdür. Zîrâ ki anda saña fâ'ide vardır.

انكه ارز انست در عالم بهاش

عقل كامل دان دلشادان باش

Ân ki erzânest der- 'âlem behâş

'Aql-ı kâmil dâñ u dilşâdân bâş

Ba'z-ı nüshada **ân ki** yerine **ân** çe vâki' olmuştur.

Maḥşûl-i beyt: Ol nesne ki 'âlemde anuñ behâsı ucuzdur 'aql-ı kâmil bil mesrûr-ı dil-şâd ol.

دشمن حق را نشاید داشت دوست

بازگشت جمله چون اخر بدوست

Düşmen-i Ḥaḡ râ neşâyed dâşt dost

Bâzgeşt-i cümle çün âḥir be-dost

Ba'z-ı nüshada **neşâyed** yerine **nebâyed** vâki' oldı ve **bâzgeşt** kâf-ı 'Acemüñ fetḥiyle rücû' ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Ḥaḡkuñ düşmeni[ni] dost tutmak lâyıḡ degüldür. Çünki cümleñüñ rücû'ı âḥir Allâh[a]dur.

عیب کس باو نمی باید نمود

زانکه بنود هیچ لخمی بی غدود

'Ayb-ı kes bâ o nemî bâyed numûd

Zân ki nebved hîç laḡmî bî-ğudûd

Ġudûd ġayn-ı mu‘cemenüñ zammiyle **ġuddenüñ** cem‘îdür. Bez didükleri ġalîz şeydür ki **lahmda** olur.

Maḥşûl-i beyt: Kimsenüñ ‘aybunı kendüye göstermek gerekmez. Zîrâ ki hiç bezsiz et olmaz. Ya‘nî ‘aybsız kişi olmaz dimekdür.

از خداخواه آنچه خواهی ای پسر

نیست در دست خلائق نفع و ضرر

Ez-Ĥudâ ḥ‘âh an çe ḥ‘âhî iy piser

Nîst der-dest-i ḥalâyıķ nef‘ u zarr

Maḥşûl-i beyt: Her ne isterseñ iy oġul Ĥudâdan iste. Zîrâ fâ‘ide ve zarar maḥlûķât elinde degüldür. Cemî‘ eşyâ’ Ĥazret-i Ĥudânuñ yed-i ķaderindedür.

بنده کانرانیست ناصر جز آله

یاری از حق خواه و از غیرش مخواه

Bendegân râ nîst nâşır cüz ilâh

Yârî ez-Ĥaķ ḥ‘âh vez-ġîreş me-ḥ‘âh

Maḥşûl-i beyt: ‘İbâduñ Allâhdan ġayrı yardımcısı yoķdur. Yardımı Ĥaķdan iste anuñ ġayrıdan isteme.

انکه از قهر خدا ترسد بسی

بی کمان از وی بترسند هر کسی

Ân ki ez-ķahr-ı Ĥudâ tersed besî

Bî-gümân ez-vey be-terseñ herkesî

Maḥşûl-i beyt: Ol kimse ki Ĥudânuñ ġađabından ķorķa şübhesiz herkes andan ķorķar.

از بدی کفتن زبانترا هر که بست

کرد شیطان لعین رازیر دست

Ez-bedî güften zebân râ her ki best

Gerd şeytân-ı la'în râ zîr dest

Bed yaramaz ve yâ maşdariyyedür. **Zîr dest** lûgatde eli altı dimekdür. Ammâ bunda zebûn ve mağlûb ve za'îf ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki yaramazlık söylemeden dilini bağladı şeytân-ı la'îni mağlûb ve zebûn eyledi.

Der-Beyân-ı Pend-i Nâşih

كس نیابد هیچ چیز از پنج کس

یاد کیر از ناصح خود این نفس

Kes ne-yâbed hîç çîz ez-penç-kes

Yâd-gîr ez-nâşih-i ḥod în nefes

Nefesden murâd sözdür.

Maḥşûl-i beyt: Beş kesden [84^b] kimse hîç nesne bulmaz. Kendi nâşihuñdan bu sözi ḥâtîruñda tut.

نیست اوّل دوستی اندر ملوک

این سخن باورکن از اهل سلوک

Nîst evvel dostî ender mülûk

În süḥan bâver kon ez-ehl-i sülûk

Maḥşûl-i beyt: Evvelâ pâdişâhlarda dostluk yoḡdur. Ehl-i sülûkdan bu sözi inan. Ehl-i sülûk veliyyu'llâh dimekdür. Murâd şeyḥ kendüleridür ve pâdişâhlardan dostluk ve muḥabbet yoḡdur dimenüñ vechi maḥzâ tenbîh içündür ya'nî gâfil olmañ. Pâdişâhlar her ne kadar ḥalîm ve şefîḳ ise de anlardan ḥazer üzre olub ḥaddiñden tecâvüz eylemeñ. Zîrâ anlar ḥilâf-ı şer'-i ḳânûnda olanlara aslâ merḥamet ve şefḳat itmezler. Belki şer' ü ḳânûn iḳtizâ idüb anı icrâ iderler. El-ḥâşıl anlar ile lâ-teklîf dostluk olunmaz.

سفلہ را بامروت ننکری

هیچ بد خوی نیابد مهتری

Süfle-i râ bâ mürüvvet nenkerî

Hîç bed hûy neyâbed mihterî

Maḥşûl-i beyt: El-ḥaḳ denîyyü'l-aşl olan kimseye mürüvvet ümîdiyle nazâr eyleme. Zîrâ yaramaz hûylu ululuk bulmaz.

هرکه برمال کسان دارد حسد

بوی رحمت بردماغش کی رسد

Her ki ber-mâl-i kesân dâred ḥased

Bûy-ı rahmet ber-dimâğeş ki resed

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki kimselerüñ mâlına ḥased tutar ya'nî ḥased eyler anuñ dimâğına rahmet kaçan irişür.

انکه کذابست و میکوید دروغ

نیست اورادروفاداری فروغ

Ân ki kezzâbest ü mî-gûyed dürûğ

Nîst-i o râ der-vefâdârî fûrûğ

Dürûğ dâluñ zammiyle yalan ma'nâsınadır. **Vefâdâr** vaşf-ı terkîbîdür. Ve yâ maşdariyyedür. **Fûrûğ** fânuñ zammiyle aydınlıḳ ma'nâsınadır. Bunda şıdḳ ma'nâsın ifâde ider.

Maḥşûl-i beyt: Ol kimse ki mübâlağa ile yalancıdur ve dâ'imâ yalan söyler anuñ vefâdârluḳda şıdḳı yoḳdur.

Der-Beyân-ı Ehl-i Sa'âdet

Evvelâ

هرکرا کارسعادت باشدش

در جهان بخت و سعادت باشدش

Her ki râ kâr-ı sa'âdet bâşedeş

Der-cihân baht u sa'âdet bâşedeş

Mısrâ'-ı evvelde şîn-ı zamîr ma'nâ cihetinden **kâre** muqayyeddür. Ve mısrâ'-ı sâni'de ya bahtda ya sa'âdete muqayyeddür. Ya'nî ikisinden birine her kangısına kayd olsa câ'izdür.

Maşûl-i beyt: Her ki üç 'amel aña 'âdet ola cihânda aña baht u sa'âdet hâşıl olur.

تاتوانی خیر بی منت کنی

خویش رامستوجب رحمت کنی

Tâ tüvânî [85^a] hayr bî-minnet konî

H'îş râ müstevcib-i raḥmet konî

Maşûl-i beyt: Mâdâm ki kâdirsin minnetsiz hayr eyle kendüni raḥmete lâyıḳ eyle.¹⁵⁴

هرکرا بینی براه ناصواب

سربراهش ارتایابی ثواب

Her ki râ bînî be-râh-ı nâ-şavâb

Ser be-râheş âr tâ yâbî sevâb

Âr elif-i memdûde ile ve rânuñ sükûniyle emr-i hâzırdur. Ma'nâsı getir dimekdür. **Ârîdend**en müştakḳdur.

Maşûl-i beyt: Her kimi ki nâ-ma'kûl yolda göresin anuñ başını yola getir. Ya'nî anı tarîḳ-i müstaḳîme kulaḡuzla tâ sevâb bulasın.

دائما کر بیند او عیب کسان

در ملامت هیچ نکشاید زبان

¹⁵⁴ Yazmada "ola" şeklindedir.

Dâ'imâ ger bîned o 'ayb-ı kesân

Der-melâmet hîç negşâyed zebân

Maḥşûl-i beyt: Eger ol kimse dâ'imâ kimselerüñ 'aybını görür. Ya'nî kendi 'aybına muḳayyed olmayub ğayruñ 'ayûbına nazâr ola rüsvâyılığda ol kimse dil açamaz. Ya'nî şol kadar rüsvây-ı 'âlem olur ki kesret-i 'ayûbdan kimseye söz söylemez.

زحمت خودراز مردم دوردار

بار خودبر کس میفکن زینهار

Zaḫmet-i ḥod râ zi'merdüm dūr dâr

Bâr-ı ḥod ber-kes mi-feken zînhâr

Maḥşûl-i beyt: Kendi zaḫmetüñi ḥalkdan ırak tut. Şaḫın kendi yüküñi kimesnenüñ üzerine bırakma.

کرهمی خواهی که باشی رستکار

رخ مکردان ای برادر ازسه کار

Ger hemî ḥ'âhî ki bâşî restgâr

Ruḥ megerdân iy birâder ez-se-kâr

Ruḥ rânuñ zammiyle ve ḥâ-yı mu'cemenüñ sükûniyle yañak ma'nâsınadır. Ammâ bunda murâd yüzdür.

Maḥşûl-i beyt: Eger isterseñ ki dâ'im ḳurtulmuş olasın iy ḳarındaş üç işden yüz döndürme.

اولا دیدن بود حکم قضاش

بعدازان جستن بجان ودل رضاش

Evvelâ dîden buved ḥükm-i ḳazâş

Ba'd ez-ân custen be-cân u dil-rızâş

Ḳazâşde ve rızâşde şîn zamîrleri Ḥudâya râci'dür.

Maḥşûl-i beyt: Evvelâ Hudânuñ ḥükm-i ezeli'sin görmekdür. Ya'nî idrâk idüb cemî' ahkâm ve emri Hudâdan bilmekdür. Andan sonra cân gönüliyle Hudânuñ rızâ-yı şerîfüñ istemekdür.

چيست سيوم دور بودن از جفا

هرکه اين دارد بود اهل صفا

Çist siyyom dūr būden ez-cefâ

Her ki in dâred buved ehl-i şafâ

Maḥşûl-i beyt: Üçüncüsü nedür cefâdan ırak olmak[dur.] Her kimse ki bu üç 'ameli tutar ehl-i şafâ olur.

هرکه دارد دانش و عقل تمیز

جز برای حق نبخشد هیچ چیز

[85^b]

Her ki dâred dâniş ü 'aql temîz

Cüz berây Haḫ ne-baḫşed hîç çîz

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki 'ilm ü 'aql u idrâki vardır Haḫ yolında ğayra nesne bağışlamaz. Ya'nî şıdḫ u iḫsânı dâ'imâ Allâh için olur.

صدقه کالوده کردد باریا

کی بود ان خیرمقبول خدا

Şıdḫa'-yı k'âlûde kereded bâ-riyâ

Key buved ân ḫayr maḫbûl-ı Hudâ

Şıdḫ bunda zarûret-i vezn için dâluñ sükûniyle okunmak lâzımdur. Ve **k'âlûde** âlûde dimekdür. Zarûret-i vezn için ḫazf u îşâl olunmuşdur.

Maḥşûl-i beyt: Şıdḫ ve iḫsânüñ riyâ ile karışmış ola ol ḫayr kaçan maḫbûl-i Hudâ olur. Ya'nî riyâ ile olan şıdḫ ve iḫsân maḫbûl-i ḫazret-i Raḫmân olmaduğın beyânındadır.

کر عمل خالص نباشد همچوزر

قلب راناقد نیاید در نظر

Ger ‘amel hâliş ne-bâşed hem çü zer

Ķalb râ nâkıd ne-yâyed der-nażar

Ķalb bunda geçmez aķçe ma‘nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Eger ‘amel altun gibi hâliş ve pâk olmaya maķbûl olmaz. Zîrâ ĳalb aķçe[y]i şarrâf nażarına getürmez. Ya‘nî ĳabûl eylemez. Mısrâ‘-ı sâni mısrâ‘-ı evvele hûkm-i temsîldedir.

تاتوانکر باشی اندر روزکار

نفس را از آرزو هادوردار

Tâ tevânger bâşi ender rûz-gâr

Nefs râ ez-ârzûhâ dûr dâr

Maḥşûl-i beyt: Âgâh ol cihânda ĳanî ve bây olursañ da nefsuñi ârzûlarından irâķ tüt.

Der-Beyân-ı Kerâmethâ-yı Ḥaķ

چار چیزست از کرامتہای حق

یاددارش چون زمن کیری سبق

Ķâr-ĳizest ez-kerâmethâ-yı Ḥaķ

Yâd dâreş çün zemin ĳirî sebaķ

Maḥşûl-i beyt: Dört nesne Ḥaķķuñ kerâmetlerindendir ve iḥsânlarındandır. Ḥâṭıruñda tüt ol dört nesne[y]i çün bundan sebaķ olursın.

اولا صدق زبانست در سخن

وانکری حفظ امانت فهم کن

Evvelâ şıdķ-ı zebânest der-süḥan

Vâñgehî ḥıfz-ı emânet fehm kon

Maḥşûl-i beyt: Evvelâ söz de lisânuñ şıdķıdır. Ya‘nî gerçek söyleyüb yalan söylemeyesin. Andan şoñra ḥıfz-ı emânetdür fehm eyle.

پس سخاهست ازکرامات اله

فضل حق دان کر نظر داری نگاه

Pes seşâhest ez-kerâmât-ı ilâh

Fazl-ı Haq dâñ ger nazâr dârî nigâh

Maşşûl-i beyt: Şoñra seşâdur ki Allâhuñ keremlerindendür. Eger nazaruñı hıfz iderseñ Allâhuñ fazl u işşânı bil. Ya‘nî ĥarâma baqma. Nazaruñı [86^a] kâdirseñ Allâhuñ lütf u işşânına mazhar olmuş olursın.

تاتوانی دور باش ازسود خوار

زانکه هست از دشمنان کردگار

Tâ tüvânî dūr bâř ez-sûd ĥ‘âr

Z‘ân ki hest ez-düşmenân-ı Kird-gâr

Maşşûl-i beyt: Mâdâm ki kâdirsin riyâ-ĥ‘ârdan ırağ ol. Anuñiçün ki sûd-ĥ‘âr Haq Te‘âlânuñ düşmanlarındandır.

پیش مردم هرکه را زت کردفاش

همدم ان ابله و باطل مباح

Pîş-i merdüm her ki râzet kerd fâş

Hem-dem-i ân ebleh u bâtl mebâş

Maşşûl-i beyt: Ĥalkuñ katında her kimse ki sırrıñı fâş eyledi ol aĥmak bâtlıluñ muşâhibi ve dostı olma.

هرکه باشد مانع عشر زكوة

وانکه غافل وار بگذار د صلوات

Her ki bâşed mâni‘-i ‘öşr-i zekât

Vân ki gâfil-vâr begzâred şalât

Zekât ve **şalât** resm-i ‘Osmânîde vâv-ı resmiyle ve elif ile kitâbet olunur. Ama sâ‘ir kitâblarda bu güne yalnız yazılsa câ‘izdür. Zekât ve şalât ve vâr edât-ı

teşbîhdür. Ve **bügzâred** zal iledür dâlla degüldür. Ma'nâsı edâ ider dimekdür. **Güzârîdenden** müştakıkdur kâf-ı 'Acemüñ zammiyle.

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki 'öşr ü zekâta mâni' ola daḥı ol kimse ki namâzı gâfil gibi edâ ide.

بر حذر باش از چنان کس زینهار

تانسوزد مرترا بسیار نار

Ber-ḥazer bâş ez-çenân kes zînhâr

Tâ ne-sûzed mertrâ bisyâr nâr

Maḥşûl-i beyt: Şaḥın buncılayın kimselerden ḥazer üzre ol. Tâ seni âteş çok yakmaya.

Der-Şıfat-ı Hışm u Ḳahr

درکذار از چار خصلت زینهار

تا نباشی در جهان بسیار زار

Der-güzâr ez-çâr ḥaşlet zînhâr

Tâ ne-bâşî der-cihân bisyâr zâr

Ez-çâr, ezîn çâr taḳdîrindedür.

Maḥşûl-i beyt: Şaḥın bu dört hûydan geç. Tâ kim cihânda ziyâde zâr u müte'ellim olmayasın.

لذت عمرت اکر باید بدهر

باش دائم بر حذر از خشم قهر

Lezzet-i 'ömret eger bâyed be-dehr

Bâş dâ'im ber-ḥazer ez-ḥışm u ḳahr

Maḥşûl-i beyt: Eger zamânede saña 'ömrüñ lezzeti gerek ise dâ'im ḥışm u ḳahrdan ḥazer üzre ol. Ya'nî ḥaşmenân olub ḳahırlanma.

چونکردد خلق باخوی تو راست

کربخوی مردمان سازی رواست

Çü ne-gerded halk bâ-hûy-ı to râst

Ger be-hûy-ı merdümân sâzî revâst

Râst bunda muvâfık ve tâbi‘ ma‘nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Çünkü halk senüñ hûyuña tâbi‘ olmaz. Eger sen halkuñ hûyına muvâfık ve tâbi‘ olursañ lâyıķ ve ma‘kûldür. Ammâ şer‘-i şerîfe muḥâlif olursa muvâfaķat ma‘kûl degüldür.

زانکه حاصل نیست دل خرسند دار

کوش دل را جانب این پند دار

Z‘ânki ḥâşıl nîst dil ḥursend-dâr

Gûş dil râ cânib-i îñ pend-dâr [86^b]

Ḥursend ḥâ-yı mu‘cemenüñ zammiyle ve rânuñ sükûniyle ve sînuñ fethiyle râzı ve ḥoşnûd ma‘nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Oldanki ḥâşıl u müyesser degüldür göñlüñi râzı tut. Ya‘nî müyesser olmadı diyü elem çekme. Göñül kulağın bu naşîhat tarafına tut. Ba‘z-ı nüshada gûş ve dil vâv-ı ‘âtıfe ile vâķı‘ oldı.

ای برادر تکیه بردولت مکن

یاد دار از ناصح خود این سخن

İy birâder tekye ber-devlet me-kon

Yâd-dâr ez-nâşîḥ-i ḥod îñ sūḥan

Maḥşûl-i beyt: İy qarındaş devlete i‘timâd eyleme kendi nâşîḥüñden bu sözi ḥâtîruñda tut.

سود نکند کرکریزی از قضا

هرچه می اید بدان می ده رضا

Sûd ne-koned ger girîzî ez-każâ

Her çe mî-âyed bedân mî-dih rızâ

Maḥşûl-i beyt: Eger każâdan kaçarsañ fâ'ide eylemez zîrâ ḥalâş muḥâldür. Pes her ne gelürse añâ rızâ vir.

هرکه با دوستان او يك دل بود

جمله مقصود دلش حاصل بود

Her ki bâ-dostân-ı o yek-dil buved

Cümle maḥşûd-ı dileş ḥâşıl buved

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki dostlar ile bir gönüllü ola ya'nî müttefik ve müttehid ola anuñ gönlinüñ cümle murâd u maḥşûdı ḥâşıl olur.

Der-Beyân-ı Mu'teber

درجهان دانی که کردد معتبر

انکه او را باک نبود از خطر

Der-cihân dâni ki keredd mu'teber

Ân ki o râ bâk nebved ez-ḥaṭar

Bâk bâ-yı 'Arabiyle ḥavf ve ḳorḳu ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Bilür misün ki cihânda kim mu'teber olur ol kimse ki añâ ḥaṭar ve zarar dan ḳorḳu olmaya.

کر رسد با ادمی رنج و تعب

بیشتر انرا طمع باشد سبب

Ger resed bâ-âdemî renc u ta'ab

Bîşter ân râ ṭama' bâşed sebeb

Maḥşûl-i beyt: Eger âdeme renc ü zaḥmet irişse añâ ziyâdereḳ ṭama' ve sebeb olur. Ya'nî âdeme ekseriyâ renc ü zaḥmet ṭama'dan irişür. Pes ṭama'ı olmayan kimse renc ü zaḥmetden sâlim olur.

کم کند باکس وفا این روزکار

جوردارد نیستش بامهرکار

Kem koned bâ-kes vefâ in rûz-gâr

Cevr dâred nîsteş bâ-mihr kâr

Maḥşûl-i beyt: Bu cihân ve zamâne kimseye vefâ eylemez. Cevr u cefâsı vardır. Mihr-i vefâ ile işi yokdur.

انکه با تو روز غم کردست یار

روز شادی هم بپرسش زینهار

Ân ki bâ-to rûz-ı ğam gerdest yâr

Rûz-ı şâdî hem be-porseş zînhâr

Maḥşûl-i beyt: Ol kimse ki ğam ve ğuşsa gününde saña yâr ve yoldaş oldu. Hem şâdilîk gününde dahı ol kimse[y]i elbetde şor ve su'âl eyle. Ya'nî ferâmuş eyleme dimekdür.

روز نعمت کرتو پردازی بکس

روز محنت باشدت فریاد رس

Rûz-ı ni'met ger to perdâzî be-kes

Rûz-ı miḥnet bâşedet feryâdres

Perdâzî bâ-yı 'Acemüñ fethiyle fi 'l-i muzârî 'i [87^a] muḥâtabdur. Bu maḥâlde ma'nâsı iltifât ve intisâb eylersin dimekdür. Ve **perdâzîdenden** müştakḳdur. Ve **feryâdres** vaşf-ı terkîbîdür. Bir kimsenüñ mededine irişiciye dirler.

Maḥşûl-i beyt: Eger sen ni'met ve devlet gününde kimseye iltifât ve intisâb eylersen miḥnet ve muşîbet gününde saña feryâdres olur. Ya'nî mededüñe irişici olur.

چون بیابی دولتی از مستعان

اندر ان دولت مبراز دوستان

Çün beyâbî devletî ez-Müste‘ân

Ender ân devlet me-bor ez-dostân

Maḥşûl-i beyt: Çünki Allâhdan devlet ve ‘izzet bulasın ol devlette dostları hâtırdan itme ya ‘nî gönülden çıkarma.

مرترا هرکس که یارغم بود

چون رسد سختی هم او همدم بود

Mer to râ herkes ki yâr-ı ğam buved

Çün resed sahtî hem o hem-dem buved

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki saña ğam dostı ola ya ‘nî ğuşsa ve ğamuñ vaqtinde senden ayrılmayub mu‘în ve ḥayr-ḥâh ola. Çünki bu şiddet vaḳti daḥı irişe ol saña muşâhib ve hem-dem olur. Ba ‘z-ı nüshada sahtî yirine şâdî vâkı‘ olmışdur.

Der-Beyân-ı Ma‘rifetullâh

معرفت حاصل کن ای جان پدر

تا بیابی از خدای خود خبر

Ma‘rifet ḥâşıl kon iy cân-ı peder

Tâ beyâbî ez-Ḥudây-ı ḥod ḥaber

Maḥşûl-i beyt: İy babanuñ cânı ma‘rifet ḥâşıl eyle. Tâ kim kendi Ḥudândan ḥaber bulasın.

هرکه اورا معرفت حاصل نشد

هیچ با مقصود خود واصل نشد

Her ki o râ ma‘rifet ḥâşıl neşed

Hîç bâ-maḥşûd-ı ḥod vâşıl neşed

Maḥşûl-i beyt: Her kim ki aña ma‘rifet ḥâşıl ve müyesser olmadı hîç kendi maḥşûdına vâşıl olmadı. Ma‘rifet murâd-ı ma‘rifetu'llâhdur. Ve maḥşûddan murâd cennet-i a‘lâdur. Pes ol kimse ki Allâhı bilmedi kâfirdür. Kâfiruñ ise yeri ebedî cehennemdür cennet degüldür.

هرکه عارف شد خدای خویش را

در فنا بیند بقای خویش را

Her ki 'ârif şod Hudâ-yı h'îş râ

Der-fenâ bîned beğâ-yı h'îş râ

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki kendi Hudâsını bilici oldu kendinüñ beğâsını fenâda görür. Ya'ni kendüyi fânî bilür. Fenâ fânuñ fethiyle zevâl ma'nâsına.

هرکه او عارف نباشد زنده نیست

قرب حق لایق وار زنده نیست

Her ki o 'ârif ne-bâşed zinde nîst

Ḳurb-ı Haḡ lâyıḡ u erzende nîst

Maḥşûl-i beyt: Her ol kimse ki 'ârif olmaya diri degüldür. Haḡka yakîn olmağâ lâyıḡ ve erzende degüldür. Erzende daḡı lâyıḡ ma'nâsınadır.

نفس خود را چون توبشناسی هلا

حق تعالی را بدانی با عطا

Nefs-i hod râ çün to bişnâsî helâ

Haḡ Te'âlâ râ bidânî bâ-'aṡâ

Maḥşûl-i beyt: Kendi nefşüni çünki fehm idersin âgâh ol. Haḡ Te'âlâ bî-'aṡâ ile bilürsin. [87^b] **[Men 'arefe nefsehû fe-ḡad 'arefe Rabbehû]**¹⁵⁵

عرف ان باشد که کردد حق شناس

هرکه عارف نیست نبود جنس ناس

'Ârif ân bâşed ki kereded haḡ-şinâs

Her ki 'ârif nîst nebved cins-i nâs

¹⁵⁵ "Kendini bilen, kuşkusuz Rabbini de bilir." Yılmaz, s. 492.

Maḥşûl-i beyt: ‘Ârif ol olur ki ḥaḡ-şinâs ola ya‘nî Ḥaḡ bilici ola. Her kimse ki ‘ârif degüldür insân cinsi olmaz.

هست عارف رابدل مهرو وفا

عارف ان باشد دائم با صفا

Hest ‘ârif râ bedel mihr ü vefâ

‘Ârif ân bâşed dâ‘im bâ-şafâ

Maḥşûl-i beyt: ‘Ârifüñ gönlinde muḥabbet ve vefâ vardır. Pes ‘ârifler dâ‘im şafâ ile olurlar.

هرکه او را معرفت بخشد خدا

غیر حق را دردل اونیست جا

Her ki o râ ma‘rifet bahşed Ḥudâ

Ġayr-ı Ḥaḡ râ der-dil-i o nîst câ

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki aña Ḥudâ ma‘rifet ve iḥsân ide Ḥaḡdan ġayrı ol kimsenüñ gönlinde yer yoḡdur. Ya‘nî gönlinde bir nesne tutmaz.

نزد عارف نیست دنیا را قدر

بلکه بر خود نیستیش هرکز نظر

Nezd-i ‘ârif nîst dünyâ râ ḡadar

Belki ber-ḡod nîsteş hergiz nazâr

Maḥşûl-i beyt: ‘Ârif ḡatında dünyânuñ ḡadr u şerefi yoḡdur. Belki ‘ârifde hergiz kendüye nazârı yoḡdur.

معرفت فانی شدن در وی بود

هرکه فانی نیست عارف کی بود

Ma‘rifet fânî şoden der-vey buved

Her ki fânî nîst ‘ârif key buved

Der-vey derdevey taqdîrindedür. **Vey** vâvuñ fethiyle ve yâ-yı melfûzanuñ sükûniyle zamîr-i gâyibdür. Be-haseb-i karîne Hudâya râci'dür.

Maḥşûl-i beyt: Ma'rifet Haḫ yolunda fânî olmaḫ ile ḥâşıl olur. Her kimse ki bu yolda fânî degüldür kaçan 'ârif olur.

عارف از دنیا و عقبا فارغست

زانچه باشد غیر مولی فارغست

'Ârif ez-dünyâ vü 'uḫbâ fâriğest

Z'ânçe bâşed gayr-ı Mevlâ fâriğest

Maḥşûl-i beyt: 'Ârif-i billâh dünyâ ve âhiretden fâriğdür. Zîrâ ol Mevlâdan gayrı nesneden fâriğ olubdur. Bu ma'nâda 'Acemâne edâ vardur. **الدنيا حرام على اهل** [E'd-dunyâ ḥarâm^{um} 'alâ ehli'l-âhireti ve'l-âhiretu ḥarâm^{um} 'alâ ehli'd-dunyâ vehumâ ḥarâmâni 'alâ ehli'llâh.]¹⁵⁶

همت عارف لقای حق بود

زانکه در خود فانی مطلق بود

Himmet-i 'ârif liḫâ-yı Haḫ buved

Z'ânki der-ḥod fânî-yi muṭlaḫ buved

Liḫâ lâmuñ kesriyle yüz ma'nâsınadur. Ammâ bunda dîdâr-ı kibriyâ murâddur. Ve ba'z-ı nüshada **liḫâ** yirine **beḫâ** vâḫi' oldı.

Maḥşûl-i beyt: 'Ârifüñ kaşdı ve himmeti dîdâr-ı Haḫ olur. Ol sebebdendür ki 'ârif kendüsinde fânî-yi muṭlaḫ olur.

Der-Beyân-ı Misâl in Cihân

باچه ماند این جهان کویم جواب

انکه بیند ادمی چیزی بخواب

¹⁵⁶ "Ahiret ehline dünya, dünya ehline ahiret haramdır. Allah ehline (dostuna) ise ikisi de haramdır." Yılmaz, s. 90.

Bâ ce mâned în cihân gûyem cevâb

Ân ki bîned âdemî çîzî be-ḥ'âb

Maḥşûl-i beyt: Cihân neye beñzer cevâb [88^a] idüb söyleyeyim. Ol şey'e beñzer ki âdem uyķusunda görür, ya'nî düş görür.

چون شود بی داراز خواب ای عزیز

حاصل خوابش نباشد هیچ چیز

Çün şevêd bî-dâr ez-ḥ'âb iy 'azîz

Ḥâşıl-ı ḥ'âbeş ne-bâşed hîç çîz

Mışrâ'-ı sâñide olan ḥ'âb düş ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: İy 'azîz çünki ol uyuyan âdem uyķusundan uyanık olur. Düşinüñ ḥâşılı hîç nesne olmaz.

همچنین چون زنده افتاد و مرد

هیچ چیزی از جهان باخود نبرد

Hem-çünîn çün zinde'î üftâd ü merd

Hîç çîzî ez-cihân bâ-ḥod ne-bord

Maḥşûl-i beyt: Bu zıkr olunan misâl gibi çünki bir diri düşdi ve öldi. Cihândan kendiyile hiçbir şey' iletmedi.

هرکرا بودست کردرا نکو

درره عقبا بود همراه او

Her ki râ bûdest girdâr nikû

Der-reh-i 'uḳbâ buved hem-râh-ı o

Maḥşûl-i beyt: Her kimüñ ki eyü 'ameli olmışdur âḥiret yolunda anuñ yoldaşı olur.

مردرا می پرورد اندر کناه

مکر و شیوه می نماید بی شمار شیوه

Merd râ mî-pervered ender günâh

Mekr ü şîve mî-nümâyed bî-şomâr

Şîve bunda harekât-i şîrîn ma' nâsinadur.

Maḥşûl-i beyt: Dünyâ erini kucağında besler. Hadsüz ve hesâbsuz hîle ve şîve gösterür.

چون بیابد خفته شویش ان زمان

بی کمان سازد هلاکش ناکهان

Çün beyâbed huftê şevîş ân zamân

Bî-gümân sâzed helâkeş nâgehân

Maḥşûl-i beyt: Ol zamân çünki ârını uyumuş ve gâfil bula şübhesiz anı añsızın helâk eyler.

برتو بادا ای عزیزی پره‌نر

کز چنین مگاره باش برحذر

Ber-to bâdâ iy 'azîz-i pür-hüner

K'ez-çünîn mekkâre-i bâş ber-ḥazer

Maḥşûl-i beyt: İy çok hünerli 'azîz senüñ üzeriñe lâzım ve vâcib olsun yâḥûd saña pend ü naşîhat olsun ki bunuñ gibi mekkâre ve hîlekârdan ḥazer üzre ol, şaқın.

Der-Beyân-ı Vera'

در ورع ثابت قدم باش ای پسر

کرهمی خواهی که کردی معتبر

Der-vera' sâbitkadem bâş iy piser

Ger hemî ḥ'âhî ki kerdî mu'teber

Maḥşûl-i beyt: Vera'da sâbitkadem ol iy oğul eger isterseñ ki dâ'imâ mu'teber olasın. Vera' vâvuñ ve rânuñ fetḥeleriyle ḥarâmdan ve şübühâtdan şaқınmağa dirler taқvâ gibi ammâ ba'zılar taқvâ ile vera'y[1] fark itdiler.

خانه دین کردد اباد ازورع

لیک می کیردخرابی ازطمع

Ḥâne-i dîn geredd âbâd ez-vera´

Lîk mî-gîred ḥarâbî ez-ṭama´

Maḥşûl-i beyt: Dîn evi vera´dan ma´mûr olur. Lâkin ṭama´dan ḥarâb u vîrân olur.

هرکه از علم [و] ورع کیرد سبق

دور باید بود نش از غیر حق

Her ki ez-‘ilm [ü] vera´ gîred sebaḳ

Dûr bâyed bûdeneş ez-ğayr-ı Ḥaḳ

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki ‘ilm [ü] vera´dan [88^b] sebaḳ ṭuta ol kimse Allâhdan ğayrıdan ırâḳ olmaḳ gerekdür.

ترسکاری ازورع پیدا شود

هرکه باشد بی ورع رسوا شود

Terskârî ez-vera´ peydâ şevved

Her ki bâşed bî-vera´ rüsvâ şevved

Maḥşûl-i beyt: Ḳorḳuculuḳ vera´dan peydâ olur. Ya´nî Ḥudâdan ḳorḳmaḳ ḥarâmdan ve şübühâtdan ihtirâz idüb a´mâl-i cemîliye müdâvemet itmek ile ḥaşıl olur. Her kimse ki vera´sız ola rüsvây olur.

با ورع هرکس که خود را کرد راست

جنبش و آرامش از بهر خداست

Bâ-vera´ her kes ki ḥod râ kerd râst

Cünbüş ü ârâmiş ez-behr-i Ḥudâst

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki kendüy[i] vera‘ sebebiyle emn-i müstaḳîm eyledi ya‘nî cemî‘ muḥarremâtıdan ve şübühâtıdan berî oldı anuñ ḥareket ve sükûnı [Allâh] içündür.

انکه از حق دوستی دارد طمع

در محبت کاذبش دان بی ورع

Ân ki ez-Ḥaḳ dostî dâred ṭama‘

Der-muḥabbet kâzibeş dâñ bî-verâ‘

Maḥşûl-i beyt: Ol kimse ki Ḥaḳdan dostluḳ ümîdin tutar vera‘sız ise muḥabbet-i Ḥudâda yalancı bil.

Der-Beyân-ı Taḳvâ

چيست تقوى ترك شبهات و حرام

از لباس و از شراب و از طعام

Çist taḳvâ terk-i şübühât u ḥarâm

Ez-libâs u ez-şarâb u ez-ṭa‘âm

Maḥşûl-i beyt: Taḳvâ nedür? Şübühât ve ḥarâm[1] terkdür. Nedendür ol şübühât? Ḥarâm libâsdan ve şarâbdan ve ṭa‘âmdandır.

هرچه افزونست کرباشد حلال

نزد ارباب ورع باشد و بال

Her çi efzûnest ger bâşed ḥelâl

Nezd-i erbâb-ı vera‘ bâşed vebâl

Maḥşûl-i beyt: Her nesne ki ḥâcetden ziyâdedür eger ḥelâlden olursa da ehl-i vera‘ ḳatında günâh olur.

چون ورع یارشد با علم و عمل

حسن اخلاصت بیابد بی خلل

Çün vera' yâr şod ba-'ilm u 'amel

Hüsn-i ihlâset beyâbed bî-ḥalel

Maḥşûl-i beyt: Çünki vera' 'ilm ü 'amelle yâr oldı ḥüsn-i ihlâsuñ noḳşânsuz gerek. Ya'nî vera' 'ilm 'amel birle kemâl-i ḥüsn ihlâş daḥı lâzumdur. Ba'z-ı nüshada ḥaşyet u ihlâş bâyed z'ân maḥall vâkı' oldı. Ḥaşyet ḥânuñ fethiyle ḳorḳmaḳ ma'nâsınadır.

نا كهان ای بنده کر کردی کناه

توبه کن در حال و عذران بخواه

Nâgehân iy bende ger kerdî günâh

Tövbe kon derḥâl ü öZR ân be-ḥ'âh

Maḥşûl-i beyt: Eger iy 'abd- i mükellef nâgehân günâh eylerseñ derḥâl tövbe eyle ve ol günâhuñ 'özrin[i] dile.

چون کناه نقدا ید در وجود

توبه نسبه ندارد هیچ سود

Çün günâh-ı naḳd âyed der-vücûd

Tövbe-i nisye' ne-dâred hîç sûd

Maḥşûl-i beyt: Çünki ḥâzır günâh vücûduña gele, gelecek tövbe hîç fâ'ide eylemez. Ya'nî derḥâl tevbe eyle.

در انابت کاهلی کردن خطاست

بر امید زندگی کان می وفاست

[89^a]

Der-inâbet kâhelî kerdén ḥaḫâst

Ber-ümîd zindegî k'ân mî vefâst

Maḥşûl-i beyt: Tövbe ve rücû' itmede kâhillük eylemek ḥaḫâdur ḥayât ümîdi üzre. Zîrâ ḥayât vefâsızdur baḳî degüldür.

Der-Şıfat-ı Hıdmet-i Merdân

تاتوانی ای پسر خدمت کزین

تا رود اسب مرادت زیر زین

Tâ tüvânî iy piser hıdmet güzîn

Tâ reved esb-i murâdet zîr-i zîn¹⁵⁷

Maḥşûl-i beyt: İy oğul mâdâm ki kâdîrsin hıdmet ihtiyâr eyle. Murâduñ atı eyer altına gide. Ya'nî murâduñ müyesser ola.

بنده چون خدمت مردان کند

خدمت او کنبد کردان کند

Bende' [î] çün hıdmet-i merdân koned

Hıdmet-i o künbed-i gerdân koned

Merdândan murâd merdân-ı Hudâdur ya'nî evliyâ'ullâhdur. **Künbed** kâf-ı 'Acemüñ zammiyle kûbbe ma'nâsnadır. Ve **gerdân** dönici dimekdür. Pes **künbed-i gerdândan** murâd felekdür ve felekden murâd ḥalâyıkdur. Ya'nî zıkr-i maḥall irâde-i ḥâl kabîlindendür.

Maḥşûl-i beyt: Çünki 'abd-i mükellef evliyâ'ullâh hıdmetin eyleye cemî'-i ḥalâyıq anuñ hıdmetin eyler.

بهر خدمت هر که بر بندد میان

باشد از افات دنیا درامان

Behr-i hıdmet her ki ber-bended miyân

Bâşed ez-âfât-ı dünyâ der-emân

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki hıdmet için bel bağladı dünyânuñ belâlarından emânde olur.

¹⁵⁷ Yazmada "zemîn" şeklindedir.

هرکه پیش صالحان خدمت کند

ایزدش بادولت و حرمت کند

Her ki pîş-i şâlihân hidmet koned

îzedeş bâ-devlet ü hürmet koned

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki şâlihler öñünde hidmet eyleye Allâh[u] Te'âlâ anı devletlü ve hürmetlü eyler.

خادمان باشند اخوانراشفيع

جای ایشان را جنان باشد رفيع

Ḥadimân bâşend-i ihvân râ şefî'

Cây-i îşân râ cinân bâşed refî'

Ḥadimân ḥâdemüñ cem'îdür. Hidmetkârlar dimekdür. Murâd dünyâda ehlu'llâha hidmet idenlerdür.

Maḥşûl-i beyt: Ehlu'llâha hidmet idiciler mü'min qarındaşlara şefî' olurlar. Zîrâ anlaruñ maḳâmı cennât-ı 'aliyyâ olur. **Cinân** cîmüñ kesriyle cennetüñ cem'îdür.

خادمانرا هست درجنت مأب

روز محشر بی حساب وبی عذاب

Ḥâdimân râ hest der-cennet me'âb

Rûz-ı maḥşer bî-ḥesâb u bî-'azâb

Maḥşûl-i beyt: Evliyâ'ullâh hidmetkârlarına cennetde merci' ve maḳâm vardur. Maḥşer gününde ḥesâbsuz [89^b] 'azâbsuz dâḥil olurlar. Ma'lûm ola ki bu maḥallerde ḥâdimlerden murâd evliyâ'ullâha hidmet idicilerdür. Gerek bâ nefsehum hidmet itsünler ve gerek bâ mevâlehum hidmet itsünler.

کرچه خادم عصى و مفسد بود

بهتراز صد عابد ممسك بود

Gerçi hâdim 'âşî vü müfsid buved

Bihter ez-şad 'âbid-i mümsik buved

Hâdimden murâd bunda evliya'ullâha mâlıyla hizmet idicidir. Ya'nî şol şeyhdür ki emvâl ü erzâķunı dirîğ itmeyüb velîler yolında şarf eyler. Ve **'âbid-i mümsik**den murâd şol baķıl 'âbiddür ki evliyâ'ullâha ne nefsiyle hizmet ider ve ne mâlıyla hizmet ider. Belki mâlını ol 'âzîzün yolına şarf eylemede baķıl 'azîm eyler.

Maķşûl-i beyt: Evliyâ-yı kirâma hizmet idici seķî egerçi 'âşî ve müfsid olursa da yüz baķıl 'âbiddeden yekrek olur.

می دهد هر خادمی را مستعان

اجر مزد صائمان وقائمان

Mî-dehed her hâdemî râ müste'ân

Ecr ü müzd-i şâ'imân ü ķâ'imân

Müzd mîmüñ zammiyledür ve zânuñ sükûniyle sevâb ma'nâsınadır. **Şâ'imân** oruc tutucular ve **ķâ'imân** ihyâ-yı leyl idüb namâz kılcılar dimekdür.

Maķşûl-i beyt: Haķ Te'âlâ her bir hâdime oruç tutanlaruñ ve namâz kılanlaruñ sevâb ve ķayrını virür.

بهر خدمت هر که بر بندد کمر

از درخت معرفت یابد ثمر

Behr-i hizmet her ki ber-bended kemer

Ez-dıraht-ı ma'rifet yâbed semer

Maķşûl-i beyt: Her kimse ki hizmet-i evliyâ için ķuşaķ baĭladı ya'nî hâzır ve âmâde oldı ma'rifet ağacından yemiş bulur.

هر که خادم شد جنانش می دهند

هم ثواب غازیانش می دهند

Her ki hâdim şod cinâneş mî-dehend

Hem sevâb-ı ĭâziyâneş mî-dehend

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki evliyâ'ullâha ḥidmet idici oldu aña cennet virirler. Daḥı aña gâzîler sevâbın virirler. **Mî-dehendün** fâ'ili Hudâdur. Şîğa-ı cem' ta'zîm içindür.

Der-Beyân-ı Ta'zîm-i Mihmân

ای برادر دارمهمانرا عزیز

تایبایی رحمت از رحمن تو نیز

İy birâder dâr mihmân râ 'azîz

Tâ beyâbî rahmet ez-Rahman to nîz

Maḥşûl-i beyt: İy karındaş konuğı 'azîz tüt. Tâ Rahmândan sen daḥı rahmet bulasın.

مؤمنی کوداشت مهمانرا نکو

حق کشاید باب رحمت رابرو

[90^a]

Mü'minî k'o dâşt mihmân râ nikû

Ḥaḡ küşâyed bâb-ı rahmet râ berû

Berû berâ taqđîrindedür.

Maḥşûl-i beyt: Şol mü'min ki ol konuğı eyü tütü Ḥaḡ üzerine rahmet ḡapusın açar. اکر موا الضیف ولوکان کافرا [Ekrimû'z-żayfe velev kâne kâfiran]¹⁵⁸

هرکه باشد طبعش از مهمان ملول

ازوی ازارد خدا وهم رسول

Her ki bâşed ṭab'eş ez-mihmân melûl

Ez-vey-âzâred Hudâ vü hem resûl

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki anuñ ṭab'ı konuğdan melûl ve bî-ḥuzûr ola andan Allâh ve resûl incinür.

¹⁵⁸ "Kafir bile olsa misafire ikram ediniz." Yılmaz, s. 112.

بنده كو خدمت مهمان كند

خویش را شایسته رحمان كند

Bende' [i] k'o ħidmet-i miħmân koned

Ĥîş râ şâyeste-yi raħmân koned

Maħşûl-i beyt: Bir kul ki konuġıñ ħidmetin eyleye kendüyi raħmânüñ raħmetine lâyıķ eyler.

هر كه مهمانرا بروی تازه دید

از خدا الطاف بی اندازه دید

Her ki miħmân râ be-rûy-ı tâze dîd

Ez-Ĥudâ elġâf bî-endâze dîd

Maħşûl-i beyt: Her kimse ki konuġa güler yüz ile baķdı Ĥudâdan nihâyetsüz lüġflar gördi.

از تکلف دورباش ای میزبان

تاكرانى نبودت از مهمان

Ez-tekellûf dûr bâş iy mîzbân

Tâ gerânî nebvedet ez-mîħmân

Mîzbân mîmüñ kesriyle ve zânuñ zammiyle konuķ alıcı ma'nâsınadır.

Maħşûl-i beyt: İy konuķ alıcı tekellüfden ırak ol. Tâ saña konuķdan sıklet ħâşıl olmaya. Miħmân bunda zarûret-i vezn için yâ ile olmaķ lâ-be'isdür.

هست مهمان از عطاهاى كريم

هر كه زو پنهان شد باشد لئيم

Hest miħmân ez-'aġâhâ-yı kerîm

Her ki z'o pinhân şod bâşed la'în

[Maħşûl-i beyt]: Konuķ ħazret-i kerîmüñ keremlerinden ve iħsânlarındandır. Her kimse ki konuķdan gizlenür yaramaz olur.

خیره بر خوان کسی مهمان مشو

چون رسد مهمان ازو پنهان مشو

Hîre ber h'ân-i kesî mihmân me-şev

Çün resed mihmân ez-o pinhân me-şev

Hîre bunda bed-endîş ve lecûc ma'nâsınadır. Bu maħallde münâdâ vâki' olmuşdur. Ĥarf-ı nîdâ muqadderdür.

Maħşûl-i beyt: İy lecûc bed-endîş kimsenüñ sofrasına konuğ olma. Çünkü konuğ irişe andan gizlü olma ya'nî kaçub gizlenme.

هرکه مهمانرا کرامی میکند

کوششی در نیک نامی میکند

Her ki mihmân râ girâmî mî-koned

Kûşîşî der-nîk-nâmî mî-koned

Girâmî kâf-ı 'Acemüñ kesriyle ve yâ-yı maşdariyye ile ta'zîm ma'nâsınadır.

Maħşûl-i beyt: Her kimse ki konuğa ta'zîm u tekrîm eyler ol kimse eyü nâmlulukda çalışmaq eyler.

هرکه مهمانت بود از خص و عام

پیش اومی باید آوردن طعام

Her ki [90^b] mihmânet buved ez-ħaşş u 'âm

Pîş-i o mî-bâyed âverden ta'âm

Ĥaşş u 'âmdan murâd bu maħallde aġniyâ ve fuğarâdur.

Maħşûl-i beyt: Ĥâss u 'âmdan her kimse ki saña konuğ ola anuñ önüne ta'âm getürmek gerekir.

زانکه داری اندک و پیش ای پسر

برد باید پیس درو پیش ای پسر

Z'anki dârî endek ü bîş iy piser

Bord bâyed pîş-i dervîş iy piser

Maḥşûl-i beyt: Ol nesneden ki senüñ vardur az ve çok her ne kadar ise iy oğul misâfir dervîş öñüne getürmek gerekdür.

نان بده باجایعان بهر خدای

تا دهندت در بهشت عدن جای

Nân bidih bâ-câyi 'ân behr-i Hudây

Tâ dehendet der-behişt-i 'adn cây

Câyi 'ân aclar dimekdür.

Maḥşûl-i beyt: Allâh için itmek vir. Tâ saña cennet-i 'adnde yir vireler.

برتن عریان که بخشد جامه

حق دهد او را ز رحمت نامه

Ber-ten-i 'üryân ki baḥşed câme' [î]

Ḥaḫ dehed o râ zi-raḥmet nâme' [î]

Ki bunda ismdür kim ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Kim ki çıplak bedene câme ve libâs iḥsân ide Ḥaḫ Te'âlâ aña raḥmetden nâme' virür câ'izdür ki ten bunda şahş ma'nâsına ola. Nitekim Gülistânda mevâzı'-ı müte'addide vâқи' olmışdur. Pes böyle olunca ma'nâda ḥüsn-i 'ârâ için bir yâ-yı vaḥdet daḫı tene imlâ olur.

Maḥşûl-i beyt: Kelâm 'üryân ve çıplak şahş demek olur ilââḫire.

هر که تویی برتن عاری دهد

دردو عالم ایزدش یاری دهد

Her ki sevbî ber-ten-i 'ârî dehed

Der-du-'âlem îzedes yârî dehed

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki bir çıplak şahşa bir libâs vire iki ‘âlemde Hâk Te‘âlâ aña yârdım virir ya‘nî ‘inâyet eyler.

گر براری حاجت محتاج را

بر سراز اقبال یابی تاج را

Ger ber ârî ḥâcet-i muḥtâc râ

Ber-ser ez-ikbâl yâbî tâc râ

Maḥşûl-i beyt: Eger muḥtâcuñ ḥâcetini ḥâşıl eyleyesin bâşuñ üzre dostdan tâc bulursın.

هرکرا باشد بدولت بختیار

خیرورزد درنهان و اشکار

Her ki râ bâşed be-devlet baḥtiyâr

Ḥayr verzed der-nihân u âşikâr

Maḥşûl-i beyt: Her kimüñ ki baḥt ve ṭâli‘i devletde yâr ola ol kimse ki gizli ve âşikârede ḥayra uzanur ve sa‘y ider.

ای پسر هرکز مخور نان بخیل

کم نشین در عمر بر خوان بخیل

İy piser hergiz meḥor nân-ı baḥîl

Kem nişîn der-‘ömr ber-ḥ‘ân-ı baḥîl

Maḥşûl-i beyt: İy oğul hergiz baḥîlüñ itmegin yime. ‘Ömrinde baḥîlüñ sofrasına oturma.

نان ممسك جمله رنجست و عنا

می شود نان سخی جمله دوا

Nân-ı mümsik cümle rencest u ‘anâ

Mî-şevved nân-ı sehî cümle devâ

Mümsik mîm-i evvelüñ zammiyle ve mîm-i sâñnünñ sükûniyle baḥîl [91^a] ma'nâsınadır. Ve 'anâ' aynuñ fetḥiyle bunda elem ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Baḥîlüñ itmegi derd ve elemdür. Ve cömerdüñ itmegi cümle devâdur. طعام البخيل داء وطعام السخى دواء [Ṭa'âmü'l-baḥîl dâ^{un} ve ṭa'âmü'l-seḥiy devâ']¹⁵⁹

تا نخوانندت بخوان کس مرو

وزپی مردار چون کرکس مرو

Tâ neḥ'ânendet beḥ'ân-ı kes me-rev

V'ez pey-i murdâr çün kerkes me-rev

Pey bâ-yı 'Acemüñ fetḥiyle bunda edât-ı ta'lîl ma'nâsınadır. Ve **kerkes** bir meşhûr kuşdur ki biñ yıl yaşar dirler.

Maḥşûl-i beyt: Mâdâm ki seni da'vet etmeyeler kimsenüñ sofrasına gitme. Kerkes gibi murdâr için gitme.

چشم نیکی از خسیس ودون مدار

سقف ویرانر اتوبر استون مدار

Çeşm-i nîkî ez-ḥasîs u dûn me-dâr

Saḫf-ı vîrân râ to ber-ustûn me-dâr

Maḥşûl-i beyt: Ḥasîsden ve alçaḫdan iyilik ümîdin tutma. Ve bir saḫfı direk üzre tutma. **Saḫf** bunda ṭavân ma'nâsınadır.

کرکنی خیری توان از خود مبین

هرچه بینى نیک بین وبد مبین

Ger konî ḫayrî tüvân ez-ḫod me-bîn

Her çe bînî nîk-bîn u bed me-bîn

Maḥşûl-i beyt: Eger bir ḫayr iderseñ sen anı kendüñden görme. Her ne görürsen eyü göresin yaramaz görme.

¹⁵⁹ "Cimrinin yemeği hastalıktır, cömertin yemeği şifadır."

Der-Beyân-ı ‘Alâmet-i Aḥmaḳ

سه علامت دانکه در احمق بود

اولا غافل زیاد حق بود

Se-‘alâmet dâñ ki der-aḥmaḳ buved

Evvelâ ğâfil zi-yâd-ı Ḥaḳ buved

Se sînüñ fethiyle ve hâ-yı resmiyle üç ma‘nâsınadır. İsm-i ‘addur.

Maḥşûl-i beyt: Bil ki üç ‘alâmet ve nişân aḥmaḳda olur. Evvelâ zikru'llâhdan ğâfil olur.

کفتن بسیار عادت باشدش

کاهلی اندر عبادت باشدش

Guften-i bisyâr ‘âdet bâşedeş

Kâhilî ender ‘ibâdet bâşedeş

Maḥşûl-i beyt: Çok söylemek aḥmaḳa ‘âdet olur ve ‘ibâdetde aña kâhillik olur.

ای پسر چون احمق و جاهل مباش

یکدم از یاد غافل مباش

İy piser çün aḥmaḳ u câhil me-bâş

Yek-dem ez-yâd-ı [Ḥudâ] ğâfil me-bâş

Maḥşûl-i beyt: İy oğul aḥmaḳ ve câhil gibi olma. Bir sâ‘at zikru'llâhdan ğâfil olma.

هرکه او از یاد حق غافل بود

از حماقت در ره باطل بود

Her ki o ez-yâd-ı Ḥaḳ ğâfil buved

Ez-ḥamâkat der-reh-i bâṭıl buved

Maḥşûl-i beyt: Her ol kimse ki zîkr-i Ḥaḫdan gâfil ola aḫmaqlıktan bâtlı tarîkde olur.

هیچ از فرمان حق کردن متاب

بهر دام ازاده رادامن متاب

Hîç ez-fermân-ı Ḥaḫ gerden me-tâb

Behr-i dâm âzâde râ dâmen me-tâb

Maḥşûl-i beyt: Hîç Allâhuñ buyruğından yüz çevirme. Borc için dervîş ü azâdenüñ etegin bükme ya'nî etegin tutub hengâme¹⁶⁰ itme. [91^b]

باطلی را ای پسر کردن منه

نقد مردانرا بهر کردن منه

Bâtlî râ iy piser gerden me-nih

Naḫd-ı merdân râ be-her kevden me-nih

Maḥşûl-i beyt: İy oğul bâtlıla boyun ḫoma ya'nî itâ'at ve inḫıyâd itme ve ol ki ebedî hem-râz ola. Ol kişinüñ naḫdini her aḫmaḫa virme. Murâd-ı esrâr-ı evliyâ'ullâhı herkese 'ayân ve beyân itme dimekdür. **Kevden** kâfuñ fetḫiyle luğatde ḫammâl bâr-gîrine dirler. Ammâ bunda aḫmaḫ ma'nasınadır 'Arabîdür.

در قضای اسمانی دم مزن

هرکسی را بیش بین و کم مزن

Der-ḫazâ-yı âsmânî dem me-zen

Her kesî râ bîş-bîn u kem me-zen

Maḥşûl-i beyt: Ḫazâ-yı âsmânîde dem urma ya'nî Ḥudânuñ ḫazâ ve ḫaderinden baḫs eyleme. Herkesi ziyâde ve 'azîz gör eksük ve ednâ urma ya'nî alḫaḫ görme.

دست خود را سوی نامحرم میار

جانب مال یتیمان هم میار

¹⁶⁰ Yazmada "hengâme" şeklindedir.

Dest-i hod râ sûy-ı nâ-maḥrem me-yâr

Cânib-i mâl-ı yetîmân hem me-yâr

Maḥşûl-i beyt: Kendi elüni nâ-maḥrem cânîbine getürme daḥı mâl-ı yetîmler cânîbine getürme.

تا توانی راز با همدم مکوی

کرتو باشی نیز با خود هم مکوی

Tâ tüvânî râz bâ-hem-dem me-gûy

Ger to bâşî nîz bâ-hod hem me-gûy

Maḥşûl-i beyt: Mâdâm ki kâdirsin râzuñı muşâhibüñe söyleme ḥâşıl-ı kelâm sırruñı yek şakla dimekdür.

تا شوی ازاد و مقبل ای عزیز

بی طمع می باش اگر داری تمیز

Tâ şevî âzâd u muḫbil iy ‘azîz

Bî-ṭama ‘mî-bâş eger dârî temîz

Maḥşûl-i beyt: Mâdâm ki ḫuyûd-ı dünyâdan fâriğ olub devletli ve sa‘âdetli olasın iy ‘azîz ṭama‘ sız ol eger idrâk ve iz‘ânuñ vâr ise.

Der-Şıfat-ı Fâsık

هست فاسق را سه خصلت در نهاد

باشد اول در دلش حبّ فساد

Hest fâsık râ se-ḥaşlet der-nihâd

Bâşed evvel der-dileş ḫubb-ı fesâd

Maḥşûl-i beyt: Fâsıkuñ ṭabî‘atında üç ḫûy vârdur. Evvelâ göñlünde fesâda muḫabbet olur.

کار او از ردن خلق خداست

دور دارد خویش را از راه راست

Kâr-ı o âzerden-i halk-ı Hudâst

Dûr dâred h'îş râ ez-râh-i râst

Maḥşûl-i beyt: Fâsıkuñ şan'atı Allâhuñ maḥlûkını incitmekdür. Daḥı fâsıḳ kendüy[i] şırât-ı mustakîmden ırâḳ tutar.

Der-Şıfat-ı Şaḳî

هست ظاهر سه علامت در شقی

میخورد دائم حرام از احمقی

Hest zâhir se- 'alâmet der-şaqî

Mî-hûred dâ'im ḥarâm ez-aḥmaḳî

Maḥşûl-i beyt: Üç nişân zâhirdür şaḳîde. Biri budur ki dâ'im aḥmaḳluḳdan [92^a] ḥarâm yir.

بی طهارت باشدو بی گاه خیز

هم ز اهل علم باشد در کریز

Bî-ṭahâret bâşed u bî-gâh-ı ḥîz

Hem zi-ehl-i 'ilm bâşed der-girîz

Maḥşûl-i beyt: Şaḳî nâ-pâk olur. Daḥı vaḳtsız ḳalkıcı olur. Murâd şabâḥ namâzında ḥâb-ı ḡafletde olur dimekdür. Hem ehl-i 'ilmden ḳaçmada olur.

با طهارت باش و پاکی پیشه کن

وز عذاب کور خود اندیشه کن

Bâ-ṭahâret bâş u pâkî pîşe kon

V'ez 'azâb-ı ḡûr-ı ḥod endîşe kon

Maḥşûl-i beyt: Ṭahâret ile ol ve pâklugı şan'at eyle. Daḥı kendi ḳabrüñ 'azâbından fikr eyle. Zîrâ ḳabir 'azâbı ekseriyyâ nâ-pâklukdan ḥâşıl olur.

ای پسر مکریز از اهل علوم

تا نسوزد مرترانارسموم

Ïy piser megrîz ez-ehl-i 'ulûm

Tâ ne-sûzed mer to ra nâr-ı semûm

Maḥşûl-i beyt: İy oğul 'ulemâdan kaçma. Tâ kim señi ıss-ı âteş yakmaya. Zîrâ 'ulemâdan i'râz itmek sevmemeden kinâyetdür. Pes 'ulemây[1] sevmeyenlerüñ cehennemde yerleri ma'lûmdur.

تاتوانی هیچ کس رابد مکوی

بیش مردم زباب خود مکوی

Tâ tüvânî hîç kes râ bed me-gûy

Pîş-i merdüm-i ze-bâb-ı ħod me-gûy

Maḥşûl-i beyt: Mâdâm ki kâdirsin hîç kimseye yaramaz söyleme. Daḥî ħalk katunda kendi ħuşûşuñda söyleme. Meselâ kendiñi medḥ itme dimekdür.

معرفت خواهی کره بزمبند

چون رسد مهمان برویش درمبند

Ma'rifet ħ'âhî girih be-zer me-bend

Çün resed mihmân berûyeş der-me-bend

Girih kâf-ı 'Acemüñ ve rânuñ kesreleriyle düğüm ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Ma'rifet¹⁶¹ isterseñ aqçe ve altun üzerine düğüm bağlama. Çünkü konuk ideñ anuñ yüzine kapuy[1] kapama.

Der-Beyân-ı 'Âlâmet-i Baḥîl

سه علامت ظاهر آمد در بخیل

با توکویم یاد کیرش ای خلیل

Se-'alâmet zâhir âmed der-baḥîl

Bâ to gûyem yâdgîreş iy ħalîl

¹⁶¹ Yazmada "mağfîret" şeklindedir.

Maḥşûl-i beyt: Üç nişân baḥîlde zâhir ve peydâ oldı iy dost saña diyeyim anı ḥâtıruña tut.

اولا از ساڈلان ترسان بود

وز بلای جوع هم لرزان بود

Evvelâ ez-sâ'ilân tersân buved

V'ez belâ-yı cû' hem lerzân buved

Maḥşûl-i beyt: Evvelâ baḥîl dilencilerden korkucu olur ve daḥı açluk belâsından ditreyici olur.

چون رسد درره برویش آشنا

بکنزد چون باد و کوید مرحبا

Çün resed der-reh be-rûyeş âşinâ

Bügzered çün bâd u gûyed merḥabâ

Âşinâ bunda biliş ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: [92^b] Çünki baḥîlüñ yolda yüzine âşinâ irişe baḥîl yel gibi geçer ve merḥabâ der. Ke-ennehû kendiden bir nesne isterler diyü ḥafv idüb eglenmez. Ba'z-ı nüshada mışrâ'-ı evvel böyle vâkı' oldı.

نیبود از مالش کسی را فائده

کم رسد باکس ز خوانش مانده

Nebved ez-mâleş kesî râ fâ'ide

Kem resed bâ-kes zi-ḥ'âneş mâ'ide

Maḥşûl-i beyt: Baḥîlüñ mâlından kimseye fâ'ide olmaz ve anuñ sofrasından kimseye ni'met irişmez.

Der-Beyân-ı Hâcet-H'âsten

حاجت خود را مخواه از زشت روی

انکه دارد روی خوب ازوی بجوی

Hâcet-i ħodrâ me-ĥ'âh ez-zišt rûy

Ân ki dâred rûy-ı ĥûb ez-vey-becûy

Maĥşûl-i beyt: Kendi ĥâcetüñi çirkin yüzlüden isteme. Ya'nî 'abûs alıcı olub yüzi gülmez kimseden murâduñı taleb itme. Ol kimse ki güzel yüzlü tutar ya'nî güler yüzlidür murâduñı andan iste. اطلبوا الخير عند حسن الوجوه [Uṭlûbu'l-ĥayra¹⁶² 'inde ĥassâni'l-vucûhi]¹⁶³

مؤمنی را باتو چون افتادکار

تاتوانی حاجت اورا برار

Mü'minî râ bâ-to çün üftâd-kâr

Tâ tüvânî ĥâcet-i o râ ber âr

Maĥşûl-i beyt: Bir mü'minüñ çünki senüñle işi vâki' oldı. Mâdâm ki kâdirsin anuñ ĥâcetin[i] ĥâşıl eyle.

حاجت خود را جزاز سلطان مخواه

چون بخواهی یافت از دربان مخواه

Hâcet-i ħodrâ cüz ez-sultân me-ĥ'âh

Çün be-ĥ'âhî yâfet ez-derbân me-ĥ'âh

Maĥşûl-i beyt: Kendi ĥâcetüñi sultânıñ ĥayrıdan isteme çünkü ĥâcetüñi bulmağ istersin ĥapucıdan isteme. Sultândan murâd Ĥazret-i Ĥudâdur ve derbândan murâd 'abd-i 'âcizdür.

¹⁶² Yazmada "el-ĥavâlekum" şeklindedir.

¹⁶³ "İyiliği, güzel yüzlü (ve huylu)lerden isteyiniz." Yılmaz, s. 654.

ازوفات دشمنان شادی مکن

از کسی پیش کسی داد مکن

Ez-vefât-ı düşmenân şâdî me-kon

Ez-kesî pîş-i kesî dâd me-kon

Maḥşûl-i beyt: Düşmanların ölmesinden şâdîlük eyleme. Kimseden kimseniñ katunda dâd u feryâd eyleme. Ya'nî şikâyet eyleme dimekdür.

Der-Şıfat-ı Kanâ'at

با قناعت باش دائم ای پسر

کرچه هیچ از فقر نبود تلخ تر

Bâ-kanâ'at bâş dâ'im iy piser

Gerçi hiç ez-faqr nebved telḫter

Maḥşûl-i beyt: İy oğul dâ'im kanâ'atle ol egerçi hiç faqr u ihtiyâcdan acıraq nesne olmaz.

هر سحر بر خیزو استغفار کن

فرصتی اکنون که داری کار کن

Her seher berḫîz u istiğfâr kon

Fırşatî eknûn ki dârî kâr kon

Maḥşûl-i beyt: Her seher kalk [93^a] ve istiğfâr eyle el-ân ki fırşatun vardur 'amel eyle.

همنشین خویش را غیبت مکن

غیر شیطان بر کسی لعنت مکن

Hem nişîn-i ḫ'îş râ ğıybet me-kon

Ġayr-ı şeytân ber-kesî la'net me-kon

Maḥşûl-i beyt: Kendi muşâhibini ğıybet eyleme. Şeytândan ğayrı kimseye la'net eyleme.

چون رسد هر روز در عالم جدید

از کناهان توبه می باید کزید

Çün resed her rûz der-‘âlem cedîd

Ez-günâhân tövbe mî-bâyed guzîd

Maḥşûl-i beyt: Çünki bir kimse her gün ‘âleme yeñi irişe ya‘nî her gün ki ḥayât cedîd bula günâhlardan tevbe ihtiyâr itmek gerekdür.

هرکرا ترسی نباشد از خدا

حق بترساند ز هر چیزی ورا

Her ki râ tersî ne-bâşed ez-Ḥudâ

Ḥaḳ be-tersâned zi-her çîzî verâ

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki Ḥudâdan ḳorkusı olmaya Ḥaḳ anı her şeyden ḳorḳudur.

تا توانی حاجت مسکین برار

تا برارد حاجت را کردگار

Tâ tevânî ḥâcet-i miskîn ber-âr

Tâ ber-âred ḥâcet râ gird-gâr

Maḥşûl-i beyt: Mâdâm ki ḳâdirsin faḳîrûñ ḥâcetini ḥâşıl eyle tâ fa‘‘âl-i muṭlaḳ senûñ ḥâcetûñi ḥâşıl eyleye.

هست مالت جمله در کف عاریت

کر بماند از تو باشد زاریت

Hest mâlet cümle der-kef ‘âriyet

Ker bi-mâned ez-to bâşed zâriyet

Maḥşûl-i beyt: Cümle mâlîñ eliñde egretidür. Eger senden ḳalursa feryâd u fiğânûñ olur. Ya‘nî ziyâde ḥasretiñden ıztırâb u elem çekersin dimekdür.

عاريت راباز می باید سبترد

هیچ کس دیدی کزربا خود نیرد

‘**Âriyet râ bâz mî-bâyed süpürd**¹⁶⁴

Hîç kesî dîdî ki zer bâ-ğod be-bord¹⁶⁵

Maḥşûl-i beyt: Egretiyi giri teslîm itmek gerek. Hîç kimse gördüñ mi ki kendiyle altun ve aqça iletdi.

حاصل از دنیا چه باشد ای امین

نه کزی کرباس ویک پاره زمین

Ĥâşıl ez-dünyâ çe bâşed iy emîn

Ne gezî girbâs u yekpâre zemîn

Gez kâf-ı ‘Acemüñ fethiyle arşun ma‘nâsınadır. Ve **yâ** tenkîr içindir. Ve **gîrbâs** kâfuñ kesriyle bez ma‘nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: İy emîn dünyâdan ne ḥâşıl olur toğuz arşun bez ve bir pâre yir. Ya‘nî dünyâdan âḥîr vaktde ḥâşıl olan budur dimekdür.

هرچه دادی در ره حق ان تست

هرچه ماند ان بلای جان تست

Her çe dâdî der-reh-i Ĥağ ân tost

Her çe mândân belâ-yı cân tost

Ân elif-i memdûde ile bu maḥallde lâ-temlîk ma‘nâsın ifâde ider. Nitekim **Deşîşe** şâhibi mufaşşal taḥkîk olmuşdur. Ve mîşrâ‘-ı sâñide olan ân ism-i işâretdür.

Maḥşûl-i beyt: Ĥağ yolunda her ne ki virdüñ senüñdür [93^b] ya‘nî aña mâliksin ammâ her ne ki senden şonra qalur ol senüñ cânuñ belâsıdır ve ba‘z-ı nüshâda mîşrâ‘-ı sâñî böyle vâki‘ oldı. Âñ çe mând ez to belâ-yı cân tost. Mând

¹⁶⁴ Yazmada "sübtered" şeklindedir.

¹⁶⁵ Yazmada "nîred" şeklindedir.

bunda nûnuñ ve dâluñ sükûniyle fî 'l-i mâzî olur ya 'nî ol nesne ki senden kaldı senüñ cânuñ belâsıdır.

هرکه با اندک زحق راضی شود

حاجت اورا خداقاضی شود

Her ki bâ-endeک zi-Ḥaḡ râzî şeved

Ḥâcet-i o râ Ḥudâ kâdî şeved

Maḡşûl-i beyt: Her kimse ki az nesne ile Ḥaḡdan râzî ola ya 'nî fâkr u ihtiyâcı birle Ḥudâya şâkir ola Ḥaḡ Te'âlâ anuñ ḥâcetini kazâ ve edâ idici olur.

هست دنیا بر مثال قنطره

بگذار ازوی کرتو داری روبره

Hest dünyâ ber-misâl-i ḡanṡarah

Bügzer ez-vey ger to dârî rû be-reh

Ba 'z-ı nüshada ḡanṡarah yirine cîfedür ve bir zerre vâқи' oldı. Ammâ bu maḡallda münâsib ve şaḡîḡ nüsha bizüm yazduğumuz olduğı ehl-i dânişe ḡafî degüldür.

Maḡşûl-i beyt: Dünyâ köpri gibidür, andan geḡ eger yola yüz tutarsañ. Ya 'nî dünyây[1] terk eyle eger tarîḡ-ı âḡirete teveccühüñ vâr ise ya 'nî ehl-i âḡiret iseñ.

هرکه سازد برسرپل خانه

نیست او عاقل بود دیوانه

Her ki sâzed ber-ser-i pol¹⁶⁶ ḡâne[î]

Nîst-i o 'âḡil buved dîvâne[î]

Ba 'z-ı nüshada o zamîri 'âḡilden soñra vâқи' oldı. Lâkin bunda tekellüf vârdur.

Maḡşûl-i beyt: Her kimse ki köpri başında ḡâne yapa o 'âḡil degüldür dîvânedür.

¹⁶⁶ Yazmada "pole" şeklindedir.

از خدا نبود روا جستن غنا

هست مؤمن را غنا رنج [و] عنا

Ez-Ĥudâ nebved revâ costen ġinâ

Hest mü' min râ ġinâ renc [ü] 'anâ

Maḥşûl-i beyt: Allâhdan ġanîlûk istemek lâıyık ve ma'kûl degüldür. Mü'mine ġinâ renc ve meşakḡatdır.

فقرو درویشی شفای مؤمنست

زانکه اندروی صفای باطنست

Faḡr u dervîşî şifâ-yı mü' minest

Z'ân ki ender vey şafâ-yı bâṭınest

Maḥşûl-i beyt: Faḡr u dervîşlûk mü' minüñ şifâsıdır. Zîrâ ki faḡr u dervîşlûkde mü'mine şafâ-yı bâṭın vardır.

مال و اولادت بمعنی دشمنند

کرچه نزدیک تو چشم روشنند

Mâl u evlâdet be-ma'nî düşmenend

Gerçi nezdîk to çeşm rûşenend

Gözlerdür. Ya'nî ikisi de zâhirâ sebab-i sürûr hâṭırdur.

انما اولادکم رایاد کیر

مال و ملک این جهان رایادکیر

İnnemâ evlâdikum râ yâd ġır

Mâl u mülk in cihân râ yâd-ġır

Maḥşûl-i beyt: İnnemâ evlâdikum âyetinüñ ma'nâ-yı şerîfini hâṭırında tut ya'nî unutma. Bu cihânuñ mâl u mülküni yel tut ya'nî yel farz eyle. Ma'lum ola ki bu âyet-i şerîfüñ tamâmı budur. [94^a] انما اموالکم و اولادکم فتنة وان الله عنده اجر عظیم
[و] اعلما

'indehû ecrun 'azîm]¹⁶⁷ Fitne, imtiḥân ve tecrübe ma'nâsıdır. Ya'nî biliñüz ey mü'minler mâllarınıñuz ve evlâdlarınıñuz degüldür illâ sizi imtiḥân ve tecrübedür. Pes eger 'ibâdet ve ṭâ'ati anlarınıñ üzerine tervîc idüb mâl ve evlâd sebebiyle azmazsañuz sizünü için taḥkîk Allâhu Te'âlâ katında sevâb-ı 'azîm vârdur ya'nî cennet vârdur.

مرد ره را بو ددو نیا سود نیست

هرگزش اندیشه نابود نیست

Merd reh râ bûd-ı dünyâ sûd nîst

Hergizeş endîşe-yi nâ-bûd nîst

Maḥşûl-i beyt: Âhiret yol erine dünyâ varınıñ fâ'idesi yokdur. Ehl-i âhirete dünyâ varluğı fâ'ide degüldür. Ve hergiz ehl-i âhirete dünyânuñ yoğunundan guşsa yokdur.

هرکرا از صدق دل صافی بود

خرقه و لقمه کافی بود

Her ki râ ez şıdḡ dil şâfi buved

Hırka[î] vü loḡma[î] kâfi buved

Maḥşûl-i beyt: Her kimünü ki gönli şıdḡdan şâfi ola aña bir hırka vü bir loḡma kâfi olur.

تانبازی در ره حق هر چه هست

انچه می باید کجا اید بدست

Tâ ne-bâzî der-reh-i Ḥaḡ her çe hest

Ânce mî-bâyed kücâ âyed be-dest

Maḥşûl-i beyt: Mâdâm ki Ḥaḡ yolunda her neñ var ise oynatmayasın. Ol nesne ki saña gerekdür kaçan ele getirürsin.

¹⁶⁷ "Bilin ki mallarınız ve çoluk çocuğunuz birer deneme aracıdır. Allah katında ise büyük bir mükâfat vardır." Enfal suresi. 8/28

درسخا کوش ای برادر درسخا

تابیابی از بسی شدت رها

Der-sehâ kûş iy birâder der-sehâ

Tâ beyâbî ez-besî şiddet rehâ

Bes bunda bâ-yı ‘Arabînüñ fethiyle niçe niçe dimekdür ve şiddete muzâfdur. Ve **rehâ** rânuñ fethiyle bunda halâş ma‘nâsmadur.

Maḥşûl-i beyt: Sehâya çalış iy qarındaş sehâya çalış tâ kim niçe niçe şiddet ve miḥnetden halâş bulasın. Mısrâ‘-ı evvelüñ âhırinde te‘kîd için bir kûş kelimesi muḳadderdür.

باش پیوسته جوانمرد ای اخی

زانکه نبود دوزخی هرگز سخی

Bâş peyveste cüvân-merd iy ahî

Z‘ân ki nebved dûzahî hergiz sehî

Dûzahîde yâ sebebiyyedür.

Maḥşûl-i beyt: İy qarındaş dâ‘imâ cömert ol zîra cömerd hergiz cehennemli olmaz.

دررخ مرد سخی نورصفاست

زانکه در جنت قرین مصطفاست

Der-ruh-ı merd sehî nûr-ı şafâst

Zân ki der-cennet-i qarîn Muştafâst

Maḥşûl-i beyt: Sehî kişinüñ yüzinde nûr-ı şafâ vardur. Andan ötüri cennetde Hazret-i Muştafâ şallallâhu ‘aleyhi ve sellem hazretlerinüñ yaḳînîdür.

حق تعالی بردر جنت نُوشیت

انکه جای اسخیا باشد بهشت

Ḥaḡ Te‘âlâ ber-der-i cennet nuvišt

Ân ki cây-ı ešhıyâ bâşed behišt

Ba‘z-ı nüshada **ân ki** yerine **în ki vâki‘** oldu. [94^b] Lâkin ân kide ta‘zîm¹⁶⁸ vardur.

Maḥşûl-i beyt: Ḥaḡ Te‘âlâ cennet ƙapusu üzerine yazdı. Yazduğı ol şeydür ki yeri seḥîlerüñ cennet olur.

اسخيار ابا جهنم كار نيست

جاى ممسك جزميان نار نيست

Ešhıyâ râ bâ cehennem ƙâr nîst

Cây-ı mümsik cüz miyân-ı nâr nîst

Maḥşûl-i beyt: Seḥîlerüñ cehennemde işi yoƙdur. Baḥîlüñ yiri cehennem ortasından ğayrı degüldür.

بيشه اهل بخيل تلبيس دان

در جحش همدم ابليس دان

Pîşe-yi ehl-i baḥîl telbîs dâñ

Der-caḥîmeş¹⁶⁹ hem-dem-i iblîs dâñ

Telbîs¹⁷⁰ Ḥaḡƙı setr itmek ma‘nâsınadur.

Maḥşûl-i beyt: Ehl-i buḥlüñ şıfatı ḥaḡƙı setr itmek bil ya‘nî ma‘lûm olsun ki buḥlîlerüñ şıfatı ḥaḡƙı setr itmekdür. Cehennemde ehl-i buḥli iblîs muşâḥibi bil.

هيچ ممسك نكذر دسوى بهشت

بلکه باوكم رسد بوى بهشت

Hîç mümsik negzereð sÛy-ı behišt

Belki bâ o kem resed bÛy behišt

¹⁶⁸ Yazmada "ta‘zîm" şeklindedir.

¹⁶⁹ Yazmada "caḥim" şeklindedir.

¹⁷⁰ Yazmada "telbis" şeklindedir.

Maḥşûl-i beyt: Baḥîller cennet cânibine hîç uğramaz. Belki baḥîle cennet қоқусу иріşmez.

انکه میخوانند مروی راسقر

اهل کبر و بخل راباشد مقر

Ân ki mî-ḥ'ânend mer vey râ saḡar

Ehl-i kibr u buḡl râ bâşed meḡarr

Maḥşûl-i beyt: Ol nesne ki anı merd saḡar oқurlar. Ya'nî saḡar didükleri cehennem mütekbir¹⁷¹ ve baḥîle qarâr idecek yer olur.

باسخا باش و تواضع پیشه کیر

تاشود روی دلت بدر منیر

Bâ seḡâ bâş u tevâzu ' pişe' gîr

Tâ şevêd rûy-ı dilet bedr-i münîr

Maḥşûl-i beyt: Seḡâ ile ol ve tevâzu ' şan'at tut. Ya'nî kendüñe 'âdet eyle tâ qalbûñ yüzi münevver-i ay gibi nurlanmış ola.

ای پسر در مردمی مشهور باش

از بخیل واز تکبر دور باش

İy piser der-merdümî meşhûr bâş

Ez-baḡîl vâz-ı tekbür dûr bâş

Maḥşûl-i beyt: İy oğul adamlukda ve insâniyetde meşhûr ol. Baḡîlden ve mütekbirden ırâq ol.

¹⁷¹ Yazmada "mükebbir" şeklindedir.

Der-Beyân-ı Ef'âl-i Şeytân

چار خصلت فعل شیطانی بود

داند اینها هرکه رحمانی بود

Çâr-ḥaşlet¹⁷² fi 'l-i şeytânî buved

Dâned inhâ her ki raḥmânî buved

Maḥşûl-i beyt: Dört hûy şeytân işi olur. Her kim ki raḥmânî ola bu hûyları bilür.

عطسه مردم چوپکذشت از یکی

باشد ان از فعل شیطان بی شکی

'Aṭse-i merdüm çü pükzeşt ez-yekî

Bâşed an ez-fi 'l-i şeytân bî-şekî

Maḥşûl-i beyt: Âdemüñ ağsırmağı çünki birden geçdi şüphesiz o şeytân fi'linden olur.

خون بینی نیز از شیطان بود

انکه ظاهر دشمن انسان بود

Ḥûn-ı bînî nîz ez-şeytân buved

Ân ki zâhir düşmen-i insân buved

Bînî bânuñ kesriyle ve yâ-yı aşliyye-yi sâkine ile burun ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Burun kanı daḥı fi'l-i şeytândan olur. Öyle şeytân ki insân düşmeni idügi zâhirdür.

خامیازه فعل شیطانست وقی

ای پسر ایمن مباش از مکروی

Ḥâmyâze fi 'l-i şeytânest vü kay

İy piser îmen me-bâş ez-mekr vey

¹⁷² Yazmada "ḥaşlet" şeklindedir.

Hâmyâze [95^a] esnemek ma'nâsınadır. Ve **ķay** ' ķâfuñ fethiyle ķuşmak ma'nâsınadır.

Maķşûl-i beyt: Esnemek ve ķuşmak şeytân fi'lidür iy oğul. Anlaruñ mekrinden emîn olma.

Der-Beyân-ı 'Alâmet-i Münâfık

دورباش ای خواجه از اهل نفاق

در جهنم دان منافق را وثاق

Dûr bâş iy ħ'âce ez-ehl-i nifâķ

Der-cehennem dâñ münâfık râ visâķ

Vesâķ vâvuñ fethiyle ve kesriyle luğatdür 'Arabîdür. Lâkin Fârisîde ekseriyya ħane de müsta'meldür. Bunda mecâzâ maķâm ma'nâsınadır.

Maķşûl-i beyt: İy ħ'âce ehl-i nifâķdan ırâķ ol. Münâfıķuñ maķâmını cehennemde bil.

سه علامت در منافق ظاهرست

زان سبب مقهور قهر قاهرست

Se-'alâmet der-münâfık zâhirest

Z'ân sebab maķhûr-ı ķahr-ı ķâhirest

Maķşûl-i beyt: Üç 'alâmet münâfıkda zâhirdür ol sebebden ħazret-i ķâhiruñ ķahrına mağzûbdur.

و عدهای او همه باشد خلاف

قول او نبود بغیر از کذب و لاف

Va'd ħâ-yı o heme bâşed ħilâf

Ķavl-i o nebved beğayr ez-kizb u lâf

Maķşûl-i beyt: Münâfıķuñ va'deleri cemî'an ħilâf olur ve anuñ sözi kizb u lâfdan ħayrı olmaz.

مؤمنانرا کم رعایت میکند

هم امانت را خیانت میکند

Mü' minân râ kem ri' âyet mî-koned

Hem emânet râ hıyânet mî-koned

Maḥşûl-i beyt: Mü'minlere münâfık ri'âyet eylemez. Hem emânete hıyânet eyleyir.

نیست در وعده منافق را وفا

زان نباشد در رخس نور صفا

Nîst der-va' de münâfık râ vefâ

Z'ân ne-bâşed der-ruḥeş nûr-ı şafâ

Maḥşûl-i beyt: Münâfıkuñ va'dine vefâsı yoḡdur. Ol sebebdan anuñ yüzinde ziyâ ve şafâ yoḡdur.

تأینداری منافق را امین

نیست باداشرش از روی زمین

Tâ ne-pindârî münâfık râ emîn

Nîst bâdâ şerreş ez-rûy zemîn

Emîn bunda toḡrı ve mustakîm ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Âgâh ol münâfıkı emîn zan etmeye eylemeyesin. Anuñ şerri yeryüzünden yoḡ olsun.

از منافق ای پسر پر هیزکن

تیغرا از بهر قتلش تیزکن

Ez-münâfık iy piser perhîz kon

Tîġ râ ez-behr katleş tîz kon

Maḥşûl-i beyt: İy oġul münâfıkdan şaḡın. Tîġıñı anuñ katlınden ötüri keskin eyle.

بامناق هرکه همره می شود

منزل اودرتک چه می شود

Bâ-münâfık her ki hem-reh mî-şevd

Menzil-i o der-tek-i çeh mî-şevd

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki münâfık ile yoldaş olur anuñ menzili kıyunuñ dibinde olur. Ya'nî cehennem kıpusunuñ dibinde olur dimekdür. *قَالَ تَعَالَى إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ* [Inne'l-munâfıkîne fî'd-derki'l-esfel.]¹⁷³

[95^b]

Der-Beyân-ı 'Alâmet-i Taqvâ

سه علامت باشد اندر متقی

کی بود نسبت تقی رابا شقی

Se-'alâmet bâşed ender muttaķî

Key buved nisbet taķî râ bâ-şakî

Maḥşûl-i beyt: Muttakînuñ üç nişânı vardır. Muttakînuñ şakîye kaçan münâsib ve müşâbeheti olur. Ya'nî muttakînuñ şakîye aşlâ müşâbeheti yokdur.

بر حذر باش ای تقی از یارب

تا نیندازد ترا در کاربرد

Ber-ḥazer bâş iy taķî ez-yâr bed

Tâ ne-yendâzed to râ der-kâr bed

Maḥşûl-i beyt: İy muttakî yaramaz yârdan ḥazer üzre ol tâ kim seni yaramaz işe itmeye.

کم رود کذب و دروغش بر زبان

از طریق کذب باشد بر کران

¹⁷³ "Şüphesiz ki münafıklar, cehennem ateşinin en aşağı tabakasındadırlar. Onlara hiçbir yardımcı da bulamazsın." Nisâ suresi, 4/145

Kem reved kizb u dūrûgeş ber-zebân

Ez-ṭarîḳ kizb bâşed ber-kerân

Dūrûğ kizbe ‘aṭf tefsîridür ve şın zamîri ma‘nâ cihetinden zebâna muḳayyeddür.

Maḥşûl-i beyt: Muttakînüñ dilinde kizb ü yalan vâḳi‘ olmaz. Muttakî ṭarîḳ-i kizbden kenâr üzre olur.

از حلال پاک کم کیرند کام

تا نیفتد اهل تقوی در حرام

Ez-ḥelâl-i pâk kem kîrend kâm

Tâ ne-yufted ehl-i taḳvâ der-ḥarâm

Kem bunda az ma‘nâsına olub terk-i küllîden ‘ibaret olması câ‘ izdür.

Maḥşûl-i beyt: Ehl-i taḳvâ ḥelâl-i pâkden az murâd tutarlar. Tâ kim ḥarâma düşmeyeler.

Der-Beyân-ı Sebeb-i Faḳîrî

Bu naşîhatler faḳîrlik sebebinüñ beyânındadır. Ya‘nî faḳîrlige delâlet iden şeyleri bildirür.

خواب کم کن اوّل روز ای پسر

نفس را خوردن میا موزای پسر

Ḥ‘âb kem kon evvel-i rûz iy piser

Nefs râ ḥorden meyâmûz iy piser

Maḥşûl-i beyt: İy oğul çın şabâḥ uyuma. İy oğul nefse yemek öğretme. Ma‘lum ola ki şems ṭulu‘ etmezden evvel uyumaḳ ḥamâḳatdür. Zîrâ vaḳt-i taḥşîl mu‘aṭtal olur. Ve fi‘l-ḥaḳîḳa faḳr u fâḳaya delâletdür. Ve nefsi çok yemege mu‘tâd itmek eyü degüldür. Zîrâ çok yemek nefsüñ azgunluğına sebebdür.

اخرو روز هم نیکو بنود منام

پیشتر از شام خواب آمد حرام

Âhir-i rûz hem nîkû nebved menâm

Pîşter ez-şâm h'âb âmed harâm

Maḥşûl-i beyt: Daḥı gün âhirinde uyku eyü degüldür. Giceden evvellerüñ uyku harâm geldi. Zîrâ gün âhirinde aḥşâma yakın uyumaḥ fevt-i şalât sebeb[i]dür ve hem faqr u fâḳaya delâletdür. Haḳ budur ki günün evvelinde ve âhirinde uyumanuñ zımnında ḥamâḳat ve fesâd vardır.

اهل هکمت را نمی اید صواب

درمیان افتاب و سایه خواب

[96^a]

Ehl-i hikmet râ nemî âyed şavâb

Der-miyân-ı âfitâb u sâye h'âb

Maḥşûl-i beyt: Ehl-i ḥikmete ma'kûl gelmez güneşle gölge arasında uyumaḥ.

ای پسر هرگز مرو تنها سفر

باشدت رفتن سفر تنها خطر

Ïy piser hergiz me-rev tenhâ sefer

Bâşedet reften sefer tenhâ ḥaṭar

Maḥşûl-i beyt: Ïy oḡul hergiz yalnuz sefere gitme. Yalnuz sefere gitmek saña ḥavf ve ḥaṭar olur.

دستر ادررخ زدن شومست شوم

استماع علم کن زاهل علوم

Dest râ der-ruḥ zeden şûmest şûm

Ïstimâ' 'ilm kon z'ehl-i 'ulûm

Maḥşûl-i beyt: Elüñi yüzüñe urmaḥ şûmlukdur şûmluk. 'ilm diñle, naşîḥat diñle, ehl-i 'ulûmdan.

شب در ایینه نظر کردن خطاست

روزا کرینی توری خود رواست

Şeb der-âyîne nazar kerden haţâst

Rûz eger bînî to revî hod revâst

Maḥşûl-i beyt: Gice âyîneye nazar itmek haţâdur. Eger gündüz kendi yüziñe bakarsañ revâ ve ma'ḳûldür.

خانه کرتنهاوتاریکت بود

مونسی بایدکه نزدیکت بود

Ḥâne ger tenhâ vü târîket buved

Mûnisî bâyed ki nezdîket buved

Maḥşûl-i beyt: Eger evüñ tenhâ ve ḳarañluḳ ola bir mûnis gerekdür ki yanuñda ola.

دست راکم زن تودرزیر زرخ

نزداهل عقل سرد اید چویخ

Dest râ kem zen to der-zîr zenaḥ

Nezd-i ehl-i 'aḳl serd âyed çûyaḥ

Maḥşûl-i beyt: Elüñi sen eñegüñi altına urma zîrâ ehl-i 'aḳl ḳatunda bu ḥuşûş buz gibi şovuḳ gelür.

چار پا در چونکه بین در قطار

درمیان شان نیابی زینهار

Çâr-pâ der-çünki bîn der-ḳatâr

Der-miyân-ı şân neyâbî zînhâr

Maḥşûl-i beyt: Çünki dört ayaklu ḥayvânâtdur. Bunda göresin zînhâr anlaruñ arasına gelmeyesin. Murâd çâr-pâları yükli gördükde aralarına gelme dimekdür. Zîrâ ḥavf vardır ki ide. Bunda çâr-pâdan murâd at ve ḳatır ve ḥar ve deve ve daḥı bunlaruñ yük çeker ḥayvânâtdur.

تا فزايد قدر جاهت را خدا

روز شب می باش دائم در دعا

Tâ fezâyed qadr câhet râ Hudâ

Rûz şeb mî bâş dâ'im der-du'â

Maḥşûl-i beyt: Tâ kim Hudâ qadr câhuñî ziyâde eyleye gice ve gündüz dâ'im du'âda ol.

تا شود عمرت زیاده در جهان

رونکونی کن نکوی در جهان

Tâ şevd 'ömret ziyâde der-cihân

Rev nikûnî kon nikûy der-cihân

Maḥşûl-i beyt: Tâ kim cihânda 'ömrüñ ziyâde ola yûri eyilik eyle gizlüde.

تا نکاهد روزیت در روزگار

معصیت کم کن بعالم زینهار

Tâ nekâhed rûziyet der-rûzgâr

Ma'şiyet kem kon be-'âlem zînhâr

Nekâhed nûn-ı nâfiyenüñ fethiyle [96^b] ve kâf-ı 'Arabîyle fi'l-i nefy müstakbeldür. Ma'nâsı eksilmez dimekdür.

Maḥşûl-i beyt: Tâ kim rızquñ zamânede eksilmeye şaķın 'âlemde günâh eyleme. Zîrâ günâh ve ma'şiyet noķşân-ı rızqa sebebdür.

هر که رودر فسق و عصیان میکند

ایزداندر رزق او نقصان میکند

Her ki rû der-fısq u 'işyân mî-koned

îzed ender rızq o noķşân mî-koned

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki yüzünü fişk u 'iştâyâna eyleye ya'nî fişk u 'iştâyâna tevcîh¹⁷⁴ eyleye Allâhu Te'âlâ anuñ rızqında noqşân eyler rızquñı eksildür.

کم شود روزی زکفتار دروغ

درسخن کذابرا نبود فروغ

Kem şevêd rûzî zi-güftâr dūrûğ

Der-süḥan kezzâb râ nebved fūrûğ

Maḥşûl-i beyt: Yalan sözden rızq eksük olur. Sözde kezzâbuñ şıdkı olmaz. **Fūrûğ** fânuñ ve rânuñ zammeleriyle bunda mecâza şıdk ma'nâsınadır.

فاقه ارد خواب بسیارای پسر

خواب کم کن باش بیدارای پسر

Fâqa âred ḥ'âb bisyâr iy piser

Ḥ'âb kem kon bâş bîdâr iy piser

Maḥşûl-i beyt: İy oğul çok uyku faķîrlük getirür. İy oğul az uyu uyanuķ ol.

هرکه درشب خواب عریان میکند

درنصیب خویش نقصان میکند

Her ki der-şeb ḥ'âb-ı 'üryân mî-koned

Der-naşîb ḥ'îş noqşân mî-koned

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki gicede çıplaķ uyuya kendi naşîbüñde noqşân eyler.

بول عریان هم فقیری اورد

انده بسیارپیری اورد

Bevl-i 'uryân hem faķîrî âvered

Enduh-ı bisyâr pîrî âvered

¹⁷⁴ Yazmada "tevcih" şeklindedir.

Enduh elifüñ fethiyle ve nûnuñ sükûniyle ve dâluñ zammiyle ve hâ-yı aşliyye ile ğuşşa ma‘nâsınadır. Endûh da dirler vâv ile.

Maḥşûl-i beyt: Daḥı çıplağ bevl eylemek faḳîrlük getirür ve çok ğuşşa pîrlik getirür.

درجنابت بدبود خوردن طعام

ناپسندست این بنزد خاص و عام

Der-cenâbet bed buved ḥorden ṭa‘âm

Nâ-pesendest in be-nezd-i ḥâşş u ‘âmm

Maḥşûl-i beyt: Cenâbetde ṭa‘âm yemek yaramazdur veyâ ḥâşş u ‘âmm katunda nâ-ma‘ḳûldür. Zîrâ ‘alâmet-i faḳrdür ammâ fuḳahâ cünub elini ağzını yudıkdan soñra ekl-i ṭa‘âm câ‘iz görmüşlerdür.

ریزه نانرا میفکن زیر پای

کرهمی خواهی تونعمت از خدای

Rîze-yi nân râ me-yefken zîr pây

Ger hemî ḥ‘âhî to ni‘met ez-Ḥudây

Maḥşûl-i beyt: Etmek uvağını ayak altına bırakma eger sen Allâhdan ni‘met isterseñ.

شب مزن چاروب هرگز خانه در

خاک روبه هم منه در زیر در

[97^a]

Şeb me-zen çârûb hergiz ḥâne-der

Ḥâk rûbe hem menih der-zîr der

Ḥâne-der aşlında **der-ḥânedür**. **Der** bunda mecâza bâ-yı şıla ma‘nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Gice eve süpürge urma ya‘nî eviñi gice eyleme süpürme. Süpürülmüş toprağı kapu altına koma.

کربخوانی باب ومامت را بنام

نعمت حق بر تومی گردد حرام

Ger behânî bâb u mâmet râ benâm

Ni' met-i Haq ber-to mî-kerded harâm

Bâb pehlevî luğatde peder ma'nâsınadır. Terkîde de müsta'meldür. Ammâ terkîde âhirine elif ilhâk idüb baba dirler. Ve **bâm** dahı luğât-i pehlevîdür. Bunda mâder ma'nâsınadır. Terkîde ana dirler.

Maḥşûl-i beyt: Eger babañı ve anañı adıyla da'vet eylesen Haqkuñ ni'meti senüñ üzeriñe harâm olur.

کربهر چویی کنی دندان هلال

بی نوا کردی وافتی دروبال

Ger beher çûpî konî dendân hilâl

Bî-nevâ gerdî vü oftî der-vebâl

Maḥşûl-i beyt: Eger her bir çöple ki diş hilâlleyesin fakîr olursın. Dahı zarar ve ziyâna düşersin.

دست را هرگز ب خاک وکل مشوی

از برای دست شستن اب جوی

Dest râ hergiz be-ḥâk u kül me-şûy

Ez-berây-ı dest şesten âb-cûy

Maḥşûl-i beyt: Elüñi hergiz toprak ve balçığla yuma. El yumak için şu taleb eyle.

ای پسربراستان در نشین

کم شود روزی ذکردار چنین

İy piser ber-âsitân-ı der nişîn

Kem şeved rûzî zi girdâr-ı çünîn

Maḥşûl-i beyt: İy oğul ḳapu eşiğı üzre oturma zîrâ buncılayın işde rızḳ az olur ya 'nî eksilür.

درخلاجا کرطهارت میکنی

وقت خودرا دانکه غارت میکنی

Der-ḥelâcâ ger ṭahâret mî-konî

Vaḳt-i ḥodrâ dân ki ğâret mî-konî

Maḥşûl-i beyt: Eger ḥelâ yirinde abdest alasin bil ki kendi vaḳtûñi yağmâ ve tâlân eylersin. Ya 'nî zâyi' ve telef eylersin dimekdür.

تکيه کم کن نیز برپهلوی در

باش دائم از چنین خصلت بدر

Tekye ken kon nîz ber-pehlevi der

Bâş dâ'im ez-çünîn ḥaşlet beder

Maḥşûl-i beyt: Daḥı ḳapu yanına dayanma. Dâ'im buncılayın ḥûylardan ṭaşra ol.

جامه رادرتن نشاید دوختن

باید از مردان ادب اموختن

Câme râ der-ten ne-şâyed dûḥten

Bâyed ez-merdân edeb âmûḥten

Maḥşûl-i beyt: Câme' bedende iken dikmek lâyıḳ degüldür. Kişilerden edeb öğrenmek gerekdür.

کربدامن پاک سازی روی خویش

روزیت کم کرددای درویش بیش

Ger be-dâmen pâk-sâzî rûy ḥ'îş

[97^b]

Rûziyet kem kereded iy dervîş bîş

Maḥşûl-i beyt:¹⁷⁵ Eger etegüñ ile kendi yüziñi pâk idesin iy dervîş rızquñ ziyâde eksük olur.

دیر روبازاروبیرون ای زود
بلکه از رفتن نیابی هیچ سود

Dîr rev bâzâr u bîrûn iy zûd

Belki ez-reften ne-yâbî hîç sûd

Dîr dâluñ kesriyle gec ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Bâzâra ve taşra gec git ve tiz gel. Sovuğa daḥı çok çok gitme. Belki gitmekde fâ'ide bulmazsıñ.

نیک نبود کرکشی از دم چراغ
ره مده دود چراغ اندر دماغ

Nîk ne-buved ger koşî ez-dem çerâğ

Reh medih dûd-ı çerâğ ender dimâğ

Çerâğ cîm-i 'Acemüñ kesriyle şem'uñ fîtilesinde yanan âteşe dirler. Ve **dûd** dâluñ zammiyle dütün ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: Eger çerâğı nefesle söyündürürseñ eyü olmaz. Çerâğuñ dütünün dimâğa koyurma. **Reh medih** yol virme dimekdür. Ammâ bunda ma'nâ-yı mecâzîsi murâddur.

کمز ن اندر ریش شانہ مشترک
انکه خاص ان تو باشد خوشترک

Kem zen ender rîş şâne müşterek

Ân ki hâşş ân to bâşed hoşterek

Ân bunda lâm-ı temlîk ma'nâsınadır.

¹⁷⁵ Yazmada bu kısım yazılmamıştır.

Maḥşûl-i beyt: Şaḡaluña müşterek taraḡ urma ya'nî âḡirüñ taraḡıyla şaḡaluñı tarama. Ammâ ol taraḡ ki ḡaşşa senüñ mülküñ ola eyürekdür.

ازكدان پاره های نآن مخور

رانکه می ارد فقیری ای پسر

Ez-gedâ ân pâre-hâ-yî nân me-ḡor¹⁷⁶

Z'ân ki mî âred faḡîrî iy piser

Maḥşûl-i beyt: Yoḡsullardan etmek pârelerin yime zîrâ ki iy oḡul faḡîrlik getürür. **Gedâ** kâf-ı 'Acemiyledür lâkin deḡâyıḡ-ı elḡaḡâyıḡ şâḡibi aşlında 'Arabîdür dedi.

دورکن از خانه تار عنكبوت

باشد اندر ماندنش نقصان قوت

Dûr kon ez-ḡâne târ-ı 'ankebût

Bâşed ender mândeneş noḡşân-ı ḡût

Târ-ı 'ankebût bunda örümcek yuvası dimekdür. **Mândeş** yâ-yî maşdariyye zarûret-i vezn için meftûḡ okunur.

Maḥşûl-i beyt: Evden örümcek yuvasın ıraḡ eyle. Zîrâ anuñ ḡalasından noḡşân-ı rızḡ ve azıḡ ḡâşıl olur.

خرج رابیرون زاندازه مکن

ریش خشک خویش راتازه مکن

Ḥarc râ bîrûn zi'ândâze me-kon

Rîş-i ḡuşḡ ḡ'îş râ tâze me-kon

Maḥşûl-i beyt: Ḥarcı miḡdârdan taşra eyleme. Kendi ḡurı şaḡaluñı tâze eyleme ya'nî şaḡaluñ ḡurı iken tarama. Belki bir miḡdâr yaşla tara yâḡûd taraḡı yaş eyle de tara.

¹⁷⁶ Yazmada "me-ḡoz" şeklindedir.

دست رس کرباشدت تنکی مکن

چون تور هواری بره لنکی مکن

[98^a]

Destres ger bâşedet tenkî me-kon

Çün¹⁷⁷ to rehvarî be-reh lenkî me-kon

Destresî bunda mecâzen kudret ma'nâsınadır. Ğınâdan kinâyetdür. Ve **tenkî** fitrden 'ibâretdür.

Maḥşûl-i beyt: Ğınâ ve kudretüñ varise faķîrlük eyleme. Çünki yorga ve eşkünsin ya'nî dürüst yürümege ķâdirsın yürî aķsaķlık eyleme.

Der-Beyân-ı Fevâid-i Şabr

تا شوی در روز کار از صابران

رو مکن از دیدن سختی کران

Tâ şevî der-rûz-gâr ez-şâbirân

Rev me-kon ez-dîden-i saḥtî girân

Maḥşûl-i beyt: Tâ kim cihânda şabrlıdan olasın yürî şiddet ve meşakķat görmeden kenâr eyleme ya'nî kaçma.

کر ترش سازی تورو اندر بلا

خویش از صابران مشمر هلا

Ger turuş sâzî to rû ender belâ

Ḥîş ez-şâbirân meşmer helâ

Turuş tânuñ zammiyle ekşi ma'nâsınadır lâkin bunda zarûret-i vezn için râ da mazmûm okunur. Ve **helâ** hânuñ fethiyle ḥarf-ı tenbîhdür. 'Arabîde âlâ gibi âgâh ol ve bil dimekdür.

Maḥşûl-i beyt: Eger sen belâdan yüzüñi ekşi idesın âgâh ol kendüñi şâbirlerden şayma.

¹⁷⁷ Yazmada "Çünki çün" şeklindedir.

در بلا وقتی که صابر نیستی

نزداهل صدق شاکر نیستی

Der-belâ vaqtî ki şâbir nîstî

Nezd-i ehl-i şıdğ-ı şâkir nîstî

Maḥşûl-i beyt: Belâda şol vaqt ki şâbir degûlsin ehl-i şıdğ katunda şâkir degûlsin.

بی شکایت صبرتو باشد جمیل

باکسی کم کن شکایت از جمیل

Bî-şikâyet şabr-ı to bâşed cemîl

Bâ-kesî kem kon şikâyet ez-cemîl

Kem bunda terk-i küllîden 'ibâretdür.

Maḥşûl-i beyt: Senüñ şabruñ şikâyetsüz güzel olur. İmdi Hâzret-i Celîlden şikâyet eyleme. Celîlden murâd Hüdâdur.

بنده از خدمت بعقبی می رسد

لیکن از حرمت بمولی میرسد

Bende ez-ḥidmet be-uḡbâ mî-resed

Lîkin ez-ḥürmet be-mevlâ mî-resed

Ez bunda bâ-yı sebebiyyet ma' nâsını mutazammındur.

Maḥşûl-i beyt: Kul ḥidmet ve 'ibâdet sebebiyle devlet-i âhirete irişür ammâ Mevlâya¹⁷⁸ ḥürmet ve ta'zîm sebebiyle irişür.

حرمتت در خدمت ارام دلست

هرکه خدمت کرد مرد مقبلست

Ḥürmetet der-ḥidmet ârâm-ı dilest

Her ki ḥidmet kerd merd-i maḡbulest

¹⁷⁸ Yazmada "Mevlâ Mevlâya" şeklindedir.

Maḥşûl-i beyt: Senüñ ta‘zîmüñ ‘ibâdetde qarâr u sükûn-ı gönüldür. Her kimse ki ‘ibâdet eyledi devletlü kişidür.

کرنکردی ای پسرکرد خلاف
انکھی زبید ترادر صبرلاف

Ger ne-gerdî iy piser gird-i hilâf

Ângelhî zîbed to râ der-şabr lâf

Maḥşûl-i beyt: Eger iy oğul taraf-ı hilâfda tolanmayasın. [98^b] Andan şoñra saña şabırda ögünmek yaraşur ve yaqışur.

کرهمی خواهی فرح را انتظار
دربلا نیود بصیرت هیچ کار

Ger hemî h’âhî feraḥ râ intizâr

Der-belâ nebved be-sabret hiç kâr

Maḥşûl-i beyt: Eger feraḥa intizâr tutarsañ ya‘nî sürûr-ı vücûda intizârûñ varise belâda şabr ile işüñ olmaz.

Der-Beyân-ı Haşlet-i Ehl-i Behişt

هرکرا باشدسه خصلت درسرشت
باشد انکس بی شک از اهل بهشت

Her ki râ bâşed se-ḥaşlet der-sirişt¹⁷⁹

Bâşed an kes bî-şek ez-ehl-i behişt

Maḥşûl-i beyt: Her kimüñ ki ṭabî‘atında üç hûy ola ol kimse şübhesiz ehl-i cennetden olur.

شکر در نعم و صبر اندر بلا
میدهد آینه دل را جلا

¹⁷⁹ Yazmada "şirişt" şeklindedir.

Şükr der-na‘mâ vü şabr ender belâ

Mî-dehed âyîne-yi dil râ cilâ

Maḥşûl-i beyt: Ni‘metlere şükr ve muşfbete şabr u taḥammül gönül âyînesine cilâdur cilâ virür.

هرکه مستغفر کند اندر گناه

حق ز ناردوز خش دارد نگاه

Her ki müstağfir koned ender günâh

Ḥaḳ zi-nâr-ı dûzaheş dâred nigâh

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki günâhdan istiğfâr idici ola Ḥaḳ Te‘âlâ anı cehennem âteşinden hıfz eyler.

هرکه ترسد از اله خویشتن

خواهد او عذر گناه خویشتن

Her ki tersed ez-ileh ḥıştên

Ḥ‘âhed o ‘özü-i günâh ḥıştên

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki kendü Ḥudâsından ḳorḳa ol kendi günâhınıñ ‘özüriñ diler.

معصیت را هرکه پی در پی کند

ایزدش از اهل جنّت کی کند

Ma‘şiyet râ her ki pey-der-pey koned

Îzedeş ez-ehl-i cennet key koned

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki günâhı biri biri ardında eyler Ḥaḳ Te‘âlâ anı ehl-i cennetden ḳaçan eyler.

ای پسر دایم باستغفار باش

وزبدان و مفسدان بیزار باش

İy piser dâ'im be-istiğfâr bâş

V'ez bedân ü müfsidân bîzâr bâş

Maḥşûl-i beyt: İy oğul dâ'im istiğfâr ile ol müfsid yaramazlardan bî-zâr ol ya'nî nefret idüb anlardan maḥfûz ol dimekdür.

كركنى خيرى بدست خویش كن

خير خودرا وقف هر درویش كن

Ger konî ḥayrî be-dest-i ḥ'îş kon

Ḥayr-ı ḥod râ vaḳf her dervîş kon

Maḥşûl-i beyt: Eger ḥayr iderseñ kendü elüñle eyle ve kendü ḥayruñı dervîşlere vaḳf eyle.

يك درم كانر ابدست خود دهند

به بودان كز پى او صد دهند

Yek direm kân râ be-dest ḥod dehend

Bih buved z'an gez pey-i o şad dehend

Maḥşûl-i beyt: Bir dirhem ki anı kendi eliyle vireler andan yegdür ki andan soñra yüz dirhem vireler. Ya'nî kişi sağığında kendi eliyle bir aḳçe şadaḳa itmek efďaldur mevtinden soñra gayrılar anuñ için yüz aḳçe şadaḳa etmeden.

كرببخشى خوديكى حرماى تر

بهتر از بعد تو صد مثقال زر

[99^a]

Ger be-baḥşî ḥod yekî ḥurmâ-yı ter

Bihter ez-ba'd-ı to şad-miskâl zer

Maḥşûl-i beyt: Eger kendüñ bir tâze ḥurma bağışlayasın senden soñra yüz miskâl altun bağışlamadan yegdür.

هر چه بخشیدی مكن با اور جوع

كرز پيا افتاده از دست جوع

Her çe baħşîdî mekon bâ o rücû‘

Ger zi pâ üftâde-yi ez-dest cû‘

Maħşûl-i beyt: Her ne ki baġıřlamıřsın aña rücû‘ etme ya’nî baġıřladuġın nesne[yi] dönüb isteme eger açlık elinden ‘âciz ve fûrû-mânde ġalursan da.

این ابدان که ماند که مردی قی کند

باز میل خوردن ان قی کند

În bedân¹⁸⁰ ki mând ki merdî ġay koned

Bâz meyl-i ġorden ân ġay koned

Maħşûl-i beyt: Bu iħsânundan rücû‘ iden aña beñzer ki bir adam ġuşsa ol ġirü ġuşduġın yemege meyl eyleye.

با پسر کر چیزکی بخشد پدر

میرسد کرباز کیرد زان پسر

Bâ-piser ger çîzegî baħşed peder

Mî-resed ger bâz ġîred z’ân piser¹⁸¹

Maħşûl-i beyt: Eger baba oġlına bir şeyceġiz baġıřlaya irişür eger ol oġlundan ġirü alursa ya’nî lâ-be’isdür nesne lâzım gelmez.

ای پسر بامال و زر شادی مجوی

انکه کس راداده دیکر مکوی

İy piser bâ-mâl u zer şâdî me-cûy

Ân ki kes râ dâde-i dîġer me-gûy

Maħşûl-i beyt: İy oġul mâl u zer ve şâdîlik isteme. Ol nesne ki virmişsin daġı söyleme. Ba’z-ı nüşhada mışrâ‘-ı sâñî böyle vâġı‘ oldı. **Ân ki îzed dâde ât şükr-i begûy** ya’nî ol nesne’ ki Allâhu Te’âlâ virmişdür şükrin de.

¹⁸⁰ Yazmada "ebedân" şeklindedir.

¹⁸¹ Yazmada "iy piser" şeklindedir.

شادی دنیا سراسر غم بود

سور اوردر عقب ماتم بود

Şâdî-yi dünyâ serâser ğam buved

Sûr -ı o râ der-‘aķab mâtem buved

Maĥşûl-i beyt: Dünyânuñ şâdîliĝi başdan başa ğam olur. Dünyânuñ düĝünü der-‘aķab mâtem olur.

امر لاتفرح زد دنیا کوش دار

جای شادی نیست دنیا هوش دار

Emr-i lâ-tefraĥ zi-dünyâ ĝuş-dâr

Cây şâdî nîst dünyâ hûş-dâr

Maĥşûl-i beyt: Allâhu Te‘âlâ ĥazretlerinüñ dünyâdan fereĥlanma buyurduĝu emr-i şerîfine ĥulaķ tüt. Dünyâ şâdîlik yiri degüldür âĝâĥ ol.

شادمانرا ندارد دوست حق

این سخن دارم ز استادان سبق

Şâd-mân râ nedâred dost-ı Ĥaķ

În süĥan dârem zi-üstâdân sebķ

Maĥşûl-i beyt: Ĥaķ Te‘âlâ şâd-mânları sevmez. Bu sözi üstâdlardan ders tütaram. Kâle Te‘âlâ لا تفرح انّ الله لا يحبّ الفرحين [Lâ tefraĥ innellâhe lâ yuĥibbu'l-ferihîn]¹⁸²

ای پسراندوه غم را خوی کن

روی دلراجانب دلجوی کن

Ïy piser endûĥ ĝam râ ĥûy kon

Rûy-i dil râ cânib-i dil-cûy kon

¹⁸² "Şüphesiz Kârûn, Mûsâ'nın kavmindendi. Onlara karşı azgınlık etti. Biz ona, anahtarlarını (bile taşımak) güçlü bir topluluĝa ağır gelecek hazineler verdik. Hani, kavmi kendisine şöyle demişti: "Böbürlenme! Çünkü Allah, böbürlenip şımaranları sevmez." Kasas suresi, 28/76

Maḥşûl-i beyt: [99^b] İy oğul ğam u ğuşşa[yı] hûy eyle. Göñül yüzünü cânib-i dil-cûya eyle.

کرفرح داری زفضل حق رواست

لیکن ازدنیا فرح کردن خطاست

Ger feraḥ dârî zi-faẓl-ı Ḥaḳ revâst

Lîkin ez-dünyâ feraḥ kerden ḥaḫâst

Maḥşûl-i beyt: Eger Allâhuñ faẓl u iḥsânundan feraḥ tutarsañ lâyıqdur ve ma'ḳûldur. Lâkin dünyâdan feraḥ eylemek ḥaḫâdur.

خون واندهست قوت بندکان

غم شود یارفرح جویندکان

Ḥûn u endûhest kuvvet bendegân

Ġam şevad yâr feraḥ cûyendegân

Maḥşûl-i beyt: Ġuşşa ḳanıdur 'ibâduñ azıĝı, ğam olur feraḥ isteyicileruñ yâri. Zirâ ğam sebep-i sürûrdur.

هرکرا نبود بدل اندیشه

عاقبت برپای بیند تیشه

Her ki râ nebved be-dil endîşe' [î]

'Âḳıbet ber-pây bâned tîşe' [î]

Maḥşûl-i beyt: Her kimuñ ki göñlinde ğam ve ğuşşa olmaz 'âḳıbet ayaĝı üzre tîşe' görür. Tîşe' luĝatde keser ve külünk ma'nâsınadır lâkin bunda bu muḫalalde zıkr-i sebep irâde-i müsebbeb idüĝin müşâhede ider dimek olur. Ve pây zıkr-i daḫı zıkr-i cüz irâde-i küll ḳabîlinden olur.

از چه موجودی بیندیش ای پسر

هرکسی دارد غم خویش ای پسر

Ez-çe mevcûdî biyendîş iy piser

Her kesî dâred-i ğam h'îş iy piser

Maḥşûl-i beyt: İy oğul fikr eyle neden mevcûdsın. İy oğul herkes kendi ğamını tutar.

کردایزد مرترا از نیست هست

از برای انکه باشی حق پرست

Kerd-i îzed mer to râ ez-nîst hest

Ez-berây-ı ân ki bâşî Ḥaḳ perest

Maḥşûl-i beyt: Ḥaḳ Te'âlâ seni yokdan var eyledi andan ötüri ki Ḥaḳperest olasın. Ya'nî Ḥaḳḳa 'ibâdet u tâ'at idesin. Nitekim Ḳur'ân-ı Kerîmde vârid oldı. وما

خلقت الجن والانس ألا ليعبدون [Vemâ ḥalaḳtü'l-cinne ve'l-inse illâ li ya'budûn.]¹⁸³ Müfessirler bunu li ya'rifûn tefsîr itmişlerdür. واللہ اعلم بحقیقته [Vallâhu a'lemu be-ḥaḳîḳat]¹⁸⁴

تاتوانی بنده معبود باش

باحیاوباسخاوجود باش

Tâ tüvânî bende-i ma'bûd bâş

Bâ-ḥayâ vü bâ-seḥâ vücûd bâş

Maḥşûl-i beyt: Mâdâm ki kâdirsin ma'bûda ḳul ol ya'nî Ḥaḳḳa 'ibâdet idici ol. Ḥayâ ile ve seḥâ ile ve cömerdlikle ol.

مکذران در خواب و خوار ایام را

زننده دار از ذکر صبح و شام را

Megzerân der-h'âb u h'âr eyyâm râ

Zinde-dâr ez-zikr şubḥ u şâm râ

¹⁸³ "Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım." Zariyat suresi, 51/56

¹⁸⁴ "Doğruyu yalnızca Allah bilir."

Maḥşûl-i beyt: Günleri yemede ve içmede görme. Zikru'llâhdan gündüzi ve gice[yi] ihyâ eyle.

Der-Beyân-ı Tecrîd ü Tefrîd

کرسفا می بایدت تجرید شو

کرخرد داری زاهل دید شو

Ger şafâ mî bâyedet¹⁸⁵ tecrîd şev

Ger ḥıred dârî zi-ehl-i dîd şev

Maḥşûl-i beyt: Eger saña şafâ gerek ise tecrîd ol. 'Aḳluñ vâr ise ehl-i nazardan ol. [100^a] Tecrîd ne idügin beyân idüb buyurur.

ترك دعوی هست تجرید ای پسر

فهم کن معنی تقرید ای پسر

Terk-i da'vî hest tecrîd iy piser

Fehm kon ma'nî-yi tefrîd iy piser

Maḥşûl-i beyt: İy oğul tecrîd da'vây[1] terk eylemekdür iy oğul, tefrîdüñ ma'nâsın fehm eyle.

اصل تجریدت وداع شهوتست

بلکه کلى انقطاع لذتست

Aşl-ı tecrîdet vedâ'-ı şehvetest

Belki küllî inḳıṭâ'-ı lezzetest

Maḥşûl-i beyt: Aşl-ı tecrîd şehveti terk eylemekdür. Belki cemî'ân lezzetden kesilmekdür.

کردهی یک بار شهوت را طلاق

ان زمان کردی تودر تقرید طاق

¹⁸⁵ Yazmada " "şeklindedir.

Ger dehî yek-bâr şehvet râ talâk

Ân zamân gerdî to der-tefrîd tâtâk

Tâtâk bunda tek ma'nâsınadır ya'nî bî-naẓîr dimekdür.

Maḥşûl-i beyt: Eger bir uğurdan şehvete talâk viresin ya'nî şehveti terk idesin ol zamân tefrîdde bî-naẓîr olursın.

کرتو بیریدی ز موجودات امید

انکه از تفرید کردی مستفید

Ger to bobrîdî zi-mevcûdât ümîd

Ân ki ez-tefrîd gerdî müstefîd

Maḥşûl-i beyt: Eger sen mevcûdâtdan ümîd kesesin ol vaqt tefrîdden müstefîd ve müntefî' olursın.

کرچه برداری بمعبو [د] اعتماد

انکه از تجرید کردی امید

Gerçi ber dârî be-ma'bû[d] i'timîd

Ân ki ez-tecrîd gerdî-i ümîd

Maḥşûl-i beyt: Egerçi Allâha i'timâduñ varise ol vaqt tecrîdden ümîdli ve naşîbli olursın.

اعتمادت چون همه برحق بود

ان دمت تفرید جان مطلق بود

İ'timâdet çün heme ber-Ḥaḳ buved

Ân demet tefrîd-i cân muṭlaḳ buved

Maḥşûl-i beyt: Çünki i'timâduñ Allâha ola, ol zamân muṭlaḳ tefrîd-i cânuñ olur. Ya'nî quyûd-ı mâsivâdan berî olub Ḥaḳḳla olursın.

ترک دنیاکن برای آخرت

وز بدن برکش لباس فاخرت

Terk-i dünyâ kon berây-ı âhîret

V'ez beden ber-keş libâs-ı fâhîret

Maḥşûl-i beyt: Âhîret için dünyâyı terk eyle ve bedenünden harîr ve fâhîr libâsı çıkar.

کریبایی از سعادت این مقام

صاحب تجرید باشی والسلام

Ger beyâbî ez-sa'âdet in maḥâm

Şâhib-i tecrîd bâsî ve's-selâm

Maḥşûl-i beyt: Sa'âdetden bu zikrolunan maḥâmı bulasın maḥâma şeb tecrîd olursun. Temmetü'l-kelâm ve 'aleykümü's-selâm.

کز دنیا دست شویی بهر حق

دانکه از تفرید کیرندت سبق

Ger zi-dünyâ dest şuyî behr-i Ḥaḳ

D'ân ki ez-tefrîd-i gîrendet-i sebḳ

Maḥşûl-i beyt: Eger Allâh için dünyâdan el yuyâsın ya'nî terk idesin bil ki tefrîdden senüñ dersüñ tutarlar. Ya'nî tefrîdi senden öğrenürler. El-ḥâşıl tefrîdde üstâd olursın.

رو مجرد کردوائم فرد باش

تابهر فرقی نشینی کرد باش

[100^b]

Rev mücerred ger du-dâ'im ferd bâş

Tâ be-her farḳî nişîmî gerd bâş

Maḥşûl-i beyt: Yürî mücerred ol ve dâ'im ferd ol. Tâ her bir farḳa oturasın. Ğubâr ol ya'nî kibr ve 'ucbı terk idüb kendiñi ğubâr gibi bî-ḳadr u nâçîz tut ki ziyâde 'âlî ḳadrsin dimekdür. **Farḳ** her nesnenüñ depesine dirler.

هرکه کرد کوره انکشت کشت

جامه از دودش سیاه وزشت کشت

Her ki gerd kûre-i ângişt gešt

Câme ez-dûdeš siyâh ü zešt gišt

Kûre kâf-ı ‘Arabîñ zammiyle bunda muṭlaq ocaq ma‘nâsınadır. Ve **ângişt** kâf-ı ‘Acemüñ kesriyle kömür ma‘nâsınadır. Ba‘zılar bu kâf-ı Arabîdür didiler ammâ bu söz kâ‘ideye muḥâlifdür. Zîrâ kâ‘ide-yi küllîye budur ki Fârisîde nûn-ı sâkinden şoñra vâki‘ olan kâflar elbette ‘Acemî olmaqdur. Nitekim deşîşe şâhibi İbn-i Kemâl ve Hilmî ve Sûdî şârihleri rahimehumullâh böyle taḥkîk eylemişler.

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki kömür ocağı etrâfında dolandı câmesi anuñ düttünden siyâh ve çirkin oldı.

انکه با عطّارمی کردد قریب

اوهمی یابد ذبوی خوش نصیب

Ân ki bâ ‘Atṭâr mî-gerded qarîb

O hemî yâbed zi-bûy-ı hoş naşîb

Maḥşûl-i beyt: Ol kimse ki ‘Atṭâra yaqîn ola ol elbette güzel râyiḥâdan naşîb bulur. ‘Atṭâr zikrinde ibhâm-ı laṭîf vardur gaflet olunmaya.

همنشینی صالحان باش ای پسر

هم جدا از فاسقان باش ای پسر

Hem-nişînî şâlihân bâş iy piser

Hem cüdâ ez-fâsîkân bâş iy piser

Maḥşûl-i beyt: İy oğul şâlihler muşâhibi ol daḥı iy oğul fâsîklardan ırâq ol.

جانب ظالم مکن میل ای عزیز

ورکنی کردی ازان خیل ای عزیز

Cânib-i zâlim me-kon meyl iy 'azîz

Ver konî gerdî ez-an hayl iy 'azîz

Maḥşûl-i beyt: 'Âlim cânibine iy 'azîz meyl u muḥabbet etme. Eger iderseñ iy 'azîz ol yoluñdan olursın.

رَوَز اهل ظلم نكریز ای فقیر

تانسوزی زاتش تیز ای فقیر

Rev zi-ehl-i zulm nîkrîz iy faḳîr

Tâ ne-sûzî z'âteş-i tîz iy faḳîr

Maḥşûl-i beyt: İy faḳîr yûri ehl-i zulûmden kaç tâ kim keskin âteşden yanmayasın.

صحبت ظالم بسان اتشت

زانکه خلق از اروتندوسر کشت

Şoḥbet-i zâlim besân âteşet

Z'ânki ḥalḳ âzâr u tünd serkeşet

Maḥşûl-i beyt: 'âlimüñ şoḥbeti âteş gibidür zîrâ kim zâlim, ḥalḳ incididür ve yavuzdur [101^a] ve mu'âniddür.

از حضور صالحان صالح شوی

وز نشینی با بدان طالح شوی

Ez-ḥuzûr-ı şâlihân şâlih şevî

V'ez nişînî bâ-bedân tâlih şevî

Maḥşûl-i beyt: Şâlihler ḥuzurunda oturasın şâlih olursın ve eger yaramazlar ile oturırsın yaramaz olursın. Zîrâ te'sîr-i şoḥbet muḳadderdür.

هرکه اوباصالحان همدم شود

در حریم خاص حق محرم شود

Her ki o bâ-şâlihân hemdem şevd

Der-ħarîm-i ħâşş-ı Hağ maħrem şevd

Maħşûl-i beyt: Her ol kimse ki şâlihler ile eş ve müşâhib ola Hağkuñ ħarîm-i ħâşşına maħrem olur.

ای پسر مگذار راه شرع را

اصل یابی کربگیری فرع را

İy piser megzâr râh-ı şer' râ

Aşl yâbî ger bi-kîrî fer' râ

Maħşûl-i beyt: İy oğul tarîk-i şer'-i şerîfi terk etme aşlı bulursın. Eger fer'i tutarsañ ya'nî râh-ı şerî'ati ber-ħûş tutarsañ tarîkine ve ħağîkate vâsıl olursın. Aşl-ı murâd ħağîkat ve fer'den murâd şer'atdır.

از شریعت کر نهی بیرون قدم

در ضلالت افتی ورنج و الم

Ez-şerî'at ger nihî bîrûn ħadem

Der-ďalâlet oftî vü renc ü elem

Maħşûl-i beyt: Eger şer'-i şerîfden taşra ħadem koyasın ya'nî şerî'atden taşra iş eyleyesin ďalâlet ü renc ü eleme düşersin.

هر که در راه ضلالت می رود

از جهالت بابطالت می رود

Her ki der-râh-ı ďalâlet mî-reved

Ez-cehâlet bâ-biďâlet mî-reved

Maħşûl-i beyt: Her kimse ki ďalâlet yolında gider câhilliginden bâğılığa gider ya'nî cehlinden bâğıl olur.

حق طلب و زکار باطل دورباش

در سخا و مردمی مشهور باش

Hak taleb v'ez-kâr-ı bâtil dûr-bâş

Der-sehâ vü merdümî meşhûr-bâş

Maḥşûl-i beyt: Hakk[1] iste ya'nî Hudây[1] taleb eyle ve bâtil işden ırak ol. Sehâ ve âdemlükde meşhûr ol.

هر که نکز بندصراط مستقیم

در عذاب اخرت ماند مقیم

Her ki negzîned şırâṭ-ı müstaḳîm

Der- 'azâb-ı âhîret mâned muḳîm

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki doğru yol ihtiyâr etmeye âhîret 'azâbında muḳîm ve muḥallid kalur. Zîrâ şer'-i şerîfi kabûl etmemekle kâfir olur. Pes imdi cehennemden kaçmamak lâzım gelür el-'iyâzu bi'llâh.

در ره شیطان منه کام ای اخی

تا نکردی حورو بدنم ای اخی

Der-reh-i şeyṭân me-nih gâm iy ahî

Tâ ne-gerdî ḥor u bed nâm iy ahî

Gâm kâf-ı 'Acemiyle adım ma'nâsınadır.

Maḥşûl-i beyt: İy qarındaş şeyṭân yolına adım koma ya'nî ol tarafa ayak başma tâ kim iy qarındaş [101^b] bed-nâm olmayasın.

هر که در راه حقیقت سالکست

روز [و] شب خائفز قهر مالکست

Her ki der-râh-ı haḳîḳat sâlikest

Rûz [u] şeb hâ'if ez-ḳahr mâlikest

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki tarîḳ-i haḳîḳatde sâlikdür ve [gece] gündüz ḥazret-i mâliküñ ḳahr u gâzâbından ḳorḳucıdur.

برخلاف نفس کن کارای پسر

تا نیفتی خوار در نار سقر

Ber-ḥilâf-ı nefis kon kâr iy piser

Tâ ne-yuftî ḥ'âr der-nâr-ı saḡar

Maḡşûl-i beyt: İy oġul nefsüñ ḥilâfî üzre [iş] eyle tâ kim ḡor ve zelîl cehenneme düşme yesin.

Der-Beyân-ı Perhî[zî]den-i Dostî

دوست کرباشد زیا نکارای پسر

تو طمع زان دوست بردار ای پسر

Dost ger bâşed ziyânkâr iy piser

To ṡama' zân dost ber-dâr iy piser

Maḡşûl-i beyt: İy oġul eger dost ziyânkâr ola sen ol dostdan iy oġul ṡama' ḡaldur. Ba'z-ı nüşhada to yirine rû vâkı' oldı.

هر که میکوید بدیمای توفاش

دوست مشمارش بدو همدم مباش

Her ki mî-kûyed bedîhâ-yı to fâş

Dost meşmâreş bedû hemdem me-bâş

Maḡşûl-i beyt: Her kimse ki senüñ 'aybuñ ve ḡabâḡatlerüñ âşikâre söyleye sen anı dost şayma ve aña eş ve muşâḡib olma.

دوستی هرگز مکن باباده خوار

از چنان کس خویشتن را دور دار

Dostî hergiz me-kon bâ-bâde-ḡ'âr

Ez-ḡünân kes ḡ'ışten râ dûr dâr

Maḡşûl-i beyt: Hergiz şarâb içici ile dostluḡ eyleme ancılayın kimseden kendiñi ırâḡ ṡut.

منعمی کر میکند منع زکات

دور از وی باش ناداری حیات

Mün‘amî ger mî-koned men‘-i zekât

Dûr ez-vey bâş nâ-dârî hayât

Maḥşûl-i beyt: Eger bir ğanî zekât eylemeye ya‘nî zekât virmeye andan ırak ol mâdâm ki hayâtuñ vardır.

ای پسر از سود خواران دور باش

خصم ایشان شد خدای نور باش

Ïy piser ez-sûd-ḥ‘ârân dûr bâş

Ḥaşm-ı îşân şod Ḥudây-ı nûr bâş

Maḥşûl-i beyt: Ïy oğul riyâ-ḥ‘ârlardan ırak ol zirâ dünyâyı münevver kılıcı Ḥudâ anlaruñ ḥaşmı oldu.

دور شو ز انکس خواهد از توسود

کرسر خود برقد مه‌ای توسود

Dûr şev z‘ân kes ḥ‘âhed ez-to sûd

Ger ser-i ḥod ber-ḳademhâ-yı to sûd

Maḥşûl-i beyt: İrak ol ol kimseden ki senden fâ‘ide ister ya‘nî me‘mele taleb eyler. Eger kendi başıñı ayaklarına sürerse de aña iltifât etme. Ya‘nî andan dûr ol dimekdür.

انکه از مردم همی کیردربا

زینهار اورانکو بی مرحبا

Ân ki ez-merdüm hemî kîred ribâ

Zînhâr o râ ne-kûyî merḥabâ

Maḥşûl-i beyt: Ol kimse ki ḥalkdan me‘mele [102^a] olur şaḳın aña merḥabâ dimeyesin. Ol ma‘ḳûle kimse ile âşinâlık ve dostluk eyleme.

برسر بالین بیمار ان کذر

زانکه هست از سنت خیر البشر

Ber-ser-i bâlîn-i bîmârân güzer

Z'ân ki hest ez-sünnet-i hayru'l-beşer

Maḥşûl-i beyt: Hasteler [yaşadığınıñ] başı ucuna uğra zirâ ki ḥazret-i hayru'l-beşerüñ sünnetidür ya'nî 'âdetindendür.

تاتوانی تشنه راسیراب کن

در مجالس خدمت اصحاب کن

Tâ tüvânî teşne râ sîr-âb kon

Der-mecâlis ḥidmet-i aşḥâb kon

Maḥşûl-i beyt: Mâdâm ki kâdirsin şusuzı kandur meclislerde aşḥâb ve eḥibbâña ḥidmet eyle.

خاطر ایتم رادریاب نیز

تاترا پیوسته دارد حق عزیز

Ḥâtır-ı eytâm râ deryâb nîz

Tâ to râ peyveste dâred Ḥaḡ 'azîz

Maḥşûl-i beyt: Daḡı yetimlerin ḥâtırın añla ya'nî anların levâzımına bulun tâ kim Ḥaḡ Te'âlâ seni de dâ'im 'azîz tutar.

چون شود کریان یتیمی ناکهان

عرش حق در جنبش ایدان زمان

Çün şevad giryân yetimî nâgehân

'Arş-ı Ḥaḡ der-cünbiş âyed ân zemân

Maḥşûl-i beyt: Çünkü bir yetim añsuzın ağlayıcı ola 'arş'ullâh ol zamân harekete gelür yâ'nî ditrer.

چون یتیمی راکسی کریان کند

مالک اندر دوزخش بریان کند

Çün yetîmî râ kesî giryân koned

Mâlik ender dûzaheş büryân koned

Maḥşûl-i beyt: Çünki bir kimse bir yetîmi ağılada zebânî ol kimseyi cehennemde büryân eyler.

انکه خنداند یتیم خسته را

بازیاد جنت در بسته را

Ân ki ḥandâned yetîm-i ḥaste râ

Bâz yâ ber-cennet-i der-beste râ

Maḥşûl-i beyt: Ol kimse ki ḥaste yetîmi güldüre ve sevindüre kapısı kapanmış cenneti açuḳ bulur.

هرکه اسرار ت کندفاش ای پسر

از چنان کس دور می باش ای پسر

Her ki esrâret koned fâş iy piser

Ez-çünân kes dûr mî-bâş iy piser

Maḥşûl-i beyt: İy oḒul her kimse ki esrârînî âşikâre ve fâş eyledi iy oḒul ancılayın kimseden ırâḳ ol.

در جوانی دار پیرانرا عزیز

تاعزیز دیگران باشی تونیز

Der-civânî dâr pîrân râ ‘azîz

Tâ ‘azîz dîgerân bâşî to nîz

Maḥşûl-i beyt: Civânluḳda pîrleri ‘azîz tut tâ kim sen daḳı ḡayrılaruñ ‘azîzi olasın.

برضعیفان کر ببخشای رواست

کین زسیرتهای خوب اولیاست

Ber-za 'îfân ger be-baḥşâ-yı revâst

Kîn zi-sîrethâ-yı ḥûb-ı evliyâst

Maḥşûl-i beyt: Eger zu'âfâ'ya merḥamet ve şefkat idesin lâyuḡdur zîrâ evliyânûñ güzel ḥûylarundandır ve 'âdetlerindendir. ارحموا من فی الارض یرحمکم من فی السماء [İrḥamû men fi'l-arzı yerḥamukum men fi's-semâ`i]¹⁸⁶

برسر سیری مخواه هرکز طعام

تانمیرد دربرت دل ای غلام

Ber-ser-i sîrî me-ḥ'âh hergiz ṭa'âm

Tâ ne-mîred der-beret dil iy ḡulâm

Ser bunda taḥsîn-i lafz ve tezyîn-i kelâm içündür.

Maḥşûl-i beyt: Tokluḡ üzre hergiz ṭa'âm isteme iy ḡulâm [102^b] tâ kim senûñ de ḡöñlüñ ölmeye.

علت مردم زپر خوری بود

خردن پرتخم بیماری بود

'Îllet-i merdüm zi-pürḥorî buved

Ḥorden-i pür toḡm bîmârî buved

Maḥşûl-i beyt: Ḥalkûñ marâz ve 'illeti çok yiyicilükden olur zîrâ ḥastalığıñ aşlı çok yimekdür. Mısrâ'-ı sâñide **buved** kelimesi edât-ı ḥaberiyye ma'nâsınadır böyle olmak münâsibdür.

در منافق را تو دشمن دارباش

ازوی واز فعل او بیزارباش

¹⁸⁶ "Yeryüzündekilere acıyınız ki göktekiler de size acısınlar(hakkınızda hayır dua etsinler)." Yılmaz, s. 324.

Der-münâfîk râ to düşmen dâr bâş

Ez-vey ü ez-fi'l-i o bîzâr bâş

Der bunda edât-ı şıladur.

Maḥşûl-i beyt: Sen münâfîkı düşmen tut andan ve fi'linden bîzâr ol ya'nî nefret üzre olub hoşnûd olma.

راحتی نبود حسود شوم را

کاذب بد بخت را نبود وفا

Râhatî nebved ḥasûd-ı şûm râ

Kâzib-i bed-baḥt râ nebved vefâ

Maḥşûl-i beyt: Yaramaz ḥasûduñ râḥâtı olmaz. Yalancı bed-baḥtuñ vefâsı olmaz.

توبه بد خو کجا محکم بود

در بخیلانرا مروت کم بود

Tevbe-yi bedḥû kucâ muḥkem buved

Der-baḥlân râ mürüvvet kem buved

Maḥşûl-i beyt: Yaramaz ḥûylunuñ tövbesi ḳande ḳavî olur. Zîrâ baḥlîlerde mürüvvet olmaz.

تا شود دین [تو] صافی چون زلال

باش دائم طالب قوت حلال

Tâ şevd dîn-i [to] şâfî çün zülâl

Bâş dâ'im ḫâlib-i ḳût-ı ḫelâl

Maḥşûl-i beyt: Tâ kim dînüñ tatlu şu gibi şâfî ve pâk ola dâ'im ḫelâl azıḳ taleb idici ol.

وانکه باشد در پی قوت حرام

در تن او دل همی کیرد ظلام

V'ân ki bâşed der-pey-i kût-ı harâm

Der-ten-i o dil hemî gîred zalâm

Maḥşûl-i beyt: Daḥı ol kimse ki harâm azıq kesbinde ola anuñ bedeninde göñül yavuzluk tutar.

Der-Beyân-ı Şıla-i Raḥim

روبيرسيدين توبر خويشان خويش

تاكه كردد مدّت عمر تو بيش

Rev be-porsîden to ber-ḥîşân-ı ḥîş

Tâ ki gerded müddet-i 'ömr-i to bîş

Maḥşûl-i beyt: Kendi ḥîşımlaruñ katuna ḥâtırın şormağa git tâ kim 'ömrüñ zamân[1] ziyâde ola.

هر كه كرداند ز خويشاوند رو

بی کمان نقصان پذيرد عمراو

Her ki gerdâned zi-ḥîşâvend rû

Bî-gümân noqşân pezîred 'ömr-i o

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki ḥîşımlarından yüz döndüre şübhesüz anuñ 'ömrü noqşân qabûl ider.

هر [کسی] كه ترك اقارب ميکند

جسم خود را قوت عقارب ميکند

Her [kesî] ki terk-eḡârib mî-koned

Cism-i ḥod râ kût-'aḡârib mî-koned

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki ḥîşımların terk eyleye kendi cismin 'aḡrebler azıḡı eyler.

کرچه خويشان توباشد از بدان

بدتر از قطع رحم چيزی مدان

Gerçi h̄'îşân-ı to bâşed ez-bedân

Bed-ter ez-kaţ' -ı raħim çizî medân

Maħşûl-i beyt: Egerçi hıřımlaruñ yaramazlardan da olursa yine sen kaţ' -ı raħimden yaramazrak bir şey' bilme.

هرکه اواز خویش خود بیکانه کشت

نامش از روی بدی افسانه کشت

[103^a]

Her ki o ez-h̄'îş-i ħod bîgâne geşt

Nâmeş ez-rûy-ı bedî efsâne geşt

Maħşûl-i beyt: Her ol kimse ki kendi hışmından yâd oldu anuñ nâmı yaramaz yüzünden meşhûr oldu.

Der-Beyân-ı Fütüvvet

Fütüvvet fânuñ ve tânuñ zammeleriyle va vâvuñ fethiyle cömerdlik ve seħâ ve kerem ma' nâsınadır.

چيست مردی ای پسر نیکو بدان

اولا ترسیدن از حق در نهان

Çîst merdî iy piser nîkû bedân

Evvelâ tersîden ez-Ĥaķ der-nihân

Maħşûl-i beyt: İy oğul ada meylüñ nedür ve âdemüñ iyüsi ve kötüsü nedür. Evvelâ Allâh[u] Te'âlâdan gizlü ve âşikâre korķmaķdur. Ol ki Ĥudâ erlerinden ola faķr u ihtiyâc vaķtinde bile seħâda olur.

ای پسر در صحبت مردان در ای

تانظر یابی تواز فضل خدای

İy piser der-řoħbet-i merdân derây

Tâ nażar yâbî to ez-faţl-ı Ĥudây

Maḥşûl-i beyt: İy oğul evliyâ'ullâhuñ şoḥbetine gel tâ kim Ḥudânuñ faẓl u raḥmetinden naẓar u iltifât bulasın.

هرکه از مردان حق دارد نشان

نکذراند عیب دشمن برزبان

Her ki ez-merdân-ı Ḥaḡ dâred nişân

Negzerâned 'ayb-ı düşmen ber-zebân

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki evliyâ'ullâhdan nişân tatar düşmenüñ 'aybını bile bilmez dimekdür.

چون نخواهد مرد خصمانرا هلاک

از غم مردم شود اندوهناک

Çün ne-ḥâhed merd ḥaşmân râ helâk

Ez-ğam-ı merdüm şevend endûh-nâk

Maḥşûl-i beyt: Çünkü velû'llâh ḥaşmuñ helâkını istemez ḥalḡuñ ġamından ġuşşalı olur.

می نجوید مرد انصاف از کسی

کر رسد ظلم و جفا با او بسی

Mî ne-cûyed merd inşâf ez-kesî

Ger resed zûlm u cefâ bâ-o besî

Merdden murâd merd-i Ḥudâdur ya'nî veliyyullâh.

Maḥşûl-i beyt: Velû'llâh kimseden 'adl u inşâf istemez eger farazâ aña nice zûlm u cefâ da irişe. **Mî ne-cûyedüñ** aşlı **nemû cûyeddür** lâkin zarûret-i vezn için nûnsuz vâḡi' oldı.

هرکه پا اندر ره مردان نهاد

کی رود بدنبال هرکز مراد

Her ki pâ ender reh-i merdân nihâd

Key reved be-donbâl hergiz murâd

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki hergiz murâd ârzû ardınca kaçan gider ya'nî mâşivâdan elbette fâriğ olur.

ای پسر ترک مراد خویش کیر

انکھی راه سلامت پیش کیر

İy piser terk-i murâd-ı ḥ'îş gîr

Ângelhî râh-ı selâmet pîş gîr

Maḥşûl-i beyt: İy oğul kendi murâduñuñ terkinî tüt ya'nî murâd ve ârzûñuñ terk eyle andan şoñra selâmet yolını öñüñe tüt.

Der-Beyân-ı Faqr

فقر میدانی چه باشد ای پسر

باتوکویم کرداری زان خبر

Faqr-ı meydânî çe bâşed iy piser

Bâ-to gûyem ger ne-dârî z'ân ḥaber

[103^b] **Maḥşûl-i beyt:** İy oğul bilür misin faqr nedür saña diyeyim eger andan ḥaberüñ yok ise ya'ni eger sen faqr u fâqa ne idügin bilmez iseñ sana bildüreyim dimekdür.

کرچه باشد بی نوا در زبردلق

خویش را منعم نماید پیش خلق

Gerçi bâşed bî-nevâ der-zîr-i delq

Ḥ'îş râ mun'im nemâyed pîş ḥalk

Maḥşûl-i beyt: Egerçi faqir hırka altında olur ammâ ḥalk katunda kendüyi ganî gösterir. اظہار الغنا من الشکر [İzhâru'l-ğınâ mine'ş-şükr]¹⁸⁷

¹⁸⁷ "Allah'ın verdiği nimeti izhar etmek şükürdür."

کرسنه باشد زسیری دم زند

دوستی بادشمنان خود کند

Gürsine bâşed zi-sîrî dem zened

Dostî bâ-düşmenân ħod koned

Maĥşûl-i beyt: Eger mezkûr faĥîr aç ola toĥluĥdan dem urur, açluĥın izhâr eylemez ve kendi düşmenlerine dostluĥ eyler.

کرچه باشد لاغر و حور و ضعیف

وقت طاعت کم نباشد از حریف

Gerçi bâşed lâġar u ĥor u za'îf

Vakt-i tâ'at kem ne-bâşed ez-ĥarîf

Maĥşûl-i beyt: Mezkûr faĥîr egerçi arıĥ ve alĥak ve za'îf ise de tâ'at vaktinde ĥarîf-i ĥavîden eksik olmaz.

چون دل پردازد و دست تهی

می نماید درترازو فریہی

Çün dil-i pür dâred ü dest-i tehî

Mî-nümâyed der-terâzû ferbihî

Maĥşûl-i beyt: Mezkûr faĥîrûn ĥünkü gönlî ġinâ ile tolu tuta eli boşdur yine terâzûda semizlûk gösterir.

ای پسر خود را بدرویشان سپار

تانکه دارد ترا پرورد کار

Ïy piser ĥod râ be-dervîşân sipâr

Tâ nighdâred to râ perverdigâr

Maĥşûl-i beyt: İy oĥul kendiñi dervîşlere teslîm eyle tâ kim Ĥazret-i Rabbu'l-âlemîn señi ĥıfz eyleye.

با فقیران هر که همدم میشود

در سرای خلد محرم میشود

Bâ-faķîrân her ki hem-dem mî-şevd

Der-serây-ı huld maķrem mî-şevd

Maķşûl-i beyt: Her kimse ki dervîşlere eş ve müşâhib ola cennet sarâyında maķrem olur. Ma‘lûm ola ki bu zikrolunan faķîrden murâd dünyâ faķîridür ki dervîş daķı dirler ammâ gedâ dimezler. Zîrâ gedâ dilenciye dirler.

Der-Beyân-ı İntibâh Ez-Ġaflet

از خدای خویشتن غافل مباش

غافلانه در ره باطل مباش

Ez-Ĥudâ-yı ħîşten ġâfil me-bâş

Ġâfilâne der-reh-i bâṭıl me-bâş

Maķşûl-i beyt: Kendi Ĥudâñdan ġâfil olma ġâfil gibi bâṭıl yolda olma.

جای کریه است این جهان دروی مخند

چشم عبرت برکشای ولب ببند

Cây-ı ġîryest în cihân der-vey me-ĥând

Çeşm-i ‘ibret ber-guşâ ü leb be-bend

Ġîryest bunda **ġîrye est** taķdîrindedür.

Maķşûl-i beyt: Bu cihân aġlama yiridür anda ġülme. ‘İbret gözin[i] aç ve dudaġuñı baġla ya‘nî söz söyleme.

همچوموراز خرص هر سوی مرو

پند ناصح را بکوش جان شنو

Hem çü mûr ez-ĥırş her [104^a] sûy me-rev

Pend-i nâşıĥ râ be-ġûş-ı cân şinev

Maḥşûl-i beyt: Dahı hırş ve tama‘dan qarınca gibi her cânibe gitme. Nâşihüñ naşîhatini cân kulağıyla işit.

ای پسر کودك نه بازی مکن

کار باشیطان بانبازی مکن

İy piser kûdek ne’î bâzî me-kon

Kâr bâ-şeytân bâ-ne-bâzî me-kon

Maḥşûl-i beyt: İy oğul kûçek degülsin oynama, şeytânla ortaklık iş eyleme.

نفس بدرادر کنه یاری مده

عمر بربات ازتبه کاری مده

Nefs-i bed râ der-güneh yârî me-dih

‘Ömr ber-bâd ez-tebeh-kârî me-dih

Maḥşûl-i beyt: Yaramaz nefse günâhda yardım virme ‘ömrüñi tebeh-kârîluğdan yele virme.

هرکجا تهمت بود انجا مرو

راه حق راهمچو نابینا مرو

Her kucâ töhmet buved âncâ me-rev

Râh-ı Hâq râ hemçü nâ-bînâ me-rev

Maḥşûl-i beyt: Kande ki töhmet ola ol yire gitme. Hâq yola kör gibi gitme.

دشمنی داری ازوایمن مباش

زیر سقف بی ستون ساکن مباش

Düşmenî dârî ez-o îmen me-bâş

Zîr-i saḫf-i bî-sütûn sâkin me-bâş

Maḥşûl-i beyt: Düşmenüñ varisa andan emîn olma direksüz tavan altında sâkin olma.

درره فسق و هوا مرکب ممتاز

خویشتن راسخره شیطان مساز

Der-reh-i fısq u hevâ merkeb me-tâz

Ĥîšten râ suhre'-yi şeytân me-sâz

Maḥşûl-i beyt: Fısq u hevâ yolında at çapma ya'nî fısq ile kendiñi şeytân maşharası itme.

چون سفر در پیشداری زاده کیر

عمر خود را سر بر هم باد کیر

Çün sefer der-pîş-dârî zâde-gîr

'Ömr-i ĥod râ ser be-ser hem bâd-gîr

Maḥşûl-i beyt: Çünki âhîret seferin[i] öñüñde tutarsın zâd ve azıq tut ya'nî farz eyle ki 'ömrüñ hemân yeldir.

ای پسر اندیشه از اغلال کن

نفس بد را با لکد پامال کن

İy piser endîşe ez-aglâl kon

Nefs-i bed râ bâ-legged pâmâl kon

Maḥşûl-i beyt: İy oğul aglâlden fikreyle yaramaz nefsi depme ile çîne ya'nî mağlûb ve te'dîb u zebûn idüb te'dîb eyle.

از عذاب و قهر حق اندیشه کن

تانسوزی ساز کاری پیشه کن

Ez-'azâb u qahr-ı Ĥaḫ endîşe kon

Tâ ne-sûzî sâz-kârî pîşe kon

Maḥşûl-i beyt: Ĥaḫkuñ 'azâb u qahrından fikreyle tâ kim yanmayasın. Ĥalkla muvâfaqat ve imtizâc[1] şan'at eyle.

جمله را چون هست از دنیا گذر

جا ی شادی نیست باچندین خطر

Cümle râ çün hest ez-dünyâ gozer

Cây-ı şâdî nîst bâ-çendîn haţar

Maḥşûl-i beyt: Çünki cemî'-i halka dünyâdan geçmek muḳarrerdür. İmdi bu kadar korku ile dünyâ şâdîlık yiri degüldür.

اتشی درپیش داری ای فکیر

هیچ خوفت نیست از نار سعیر

Âteşî der-pîş dârî iy fakîr

Hîç ḥavfet nîst ez-nâr-ı sa'îr

Maḥşûl-i beyt: İy fakîr cehennem âteşini öñüñde tutarsın ya'nî [104^b] 'işyân idüb göz göre cehennemi ihtiyâr idersin yoḫsa cehennemden ḥavfuñ yoḫ mıdır?

عقبه بر راهست بارت بس کران

نگذر دبارت بسعی دیگران

'Aḳbe ber-râ hest bâret bes girân

Negzered bâret be-sa'y-ı dîgerân

'Aḳbe 'aynuñ ve ḳâfuñ ve bânuñ fetḫeleriyle bunda yoḫuş ma'nâsınadır lâkin bu maḫallde ḳâfa zarûret-i vezn içün sâkin oḳunmaḳ lâzımdır.

Maḥşûl-i beyt: Yolda yoḫuş vardur ve yüküñ ziyâde ağırdur ğayrılarıñ sa'y ve mu'âvenetiyle yüküñ geçmez ya'nî anda saña kimseden fâ'ide yoḫdur. 'Aḳbeden murâd şırât köprüsidür ve yükden murâd 'amel-i ḳabîhdür.

داری اندر پیش روزرستحیز

از خدایت نیست امکان کریز

Dâri ender pîş rûz restḥîz

Ez-ḫidâyet nîst imkân-ı girîz

Resthîz rânuñ zammiyle kıyâmet günüdür.

Maḥşûl-i beyt: Kıyâmet günün öñiñe tütarsıñ. Hudâdan kaçmak imkânı yokdur. **Girîz** kâf-ı ‘Acemüñ kesriyle ism-i maşdardur ammâ bunda maşdar ma‘nâsınadır.

ای پسر راه شریعت پیش کیر

ره روی ترک هوای خویش کیر

İy piser râh-ı şerî‘at pîş gîr

Reh revî terk-i hevây-ı h’îş gîr

Maḥşûl-i beyt: İy oğul şer‘-i şerîf yolını öñüñe tüt. Tarîk-i müstakîm giderseñ kendi hevâñı terk eyle.

ای برادر باش بافرمان حق

تایبایی جنت و رضوان حق

İy birâder bâş bâ-fermân-ı Hâk

Tâ beyâbî cennet ü rıdvân-ı Hâk

Rıdvânda ibhâm vardır.

Maḥşûl-i beyt: İy qarındaş Hâkkuñ emriyle ol tâ kim Hâkkuñ cennet ü rıdvânını bulasın veyâhûd Hâkkuñ cennet ü rıdvânını ve rızâsını bulasın demek ola ve cennet rıdvâna izâfetle olmak câ’izdür.

کردن از حکم خدای خود متاب

تانمانی روز محشر در عذاب

Gerden ez-ḥükm-i Hudây hod me-tâb

Tâ ne-mânî rûz-ı maḥşer der-‘azâb

Maḥşûl-i beyt: Hük-m-i Hudâdan boyun çevirme tâ kıyâmet günü ‘azâbda qalmayasın.

تابیبی در بهشت عدن جای

شفقتی بنمای باخلق خدای

Tâ beyâbî der-behişt-i ‘adn cây

Şefkatî bünmây bâ-halk-ı Hudây

Maḥşûl-i beyt: Tâ kim cennet-i ‘adnda yer bulasın Allâhuñ maḥlûkuna şefkat ü merḥamet göster.

تادهندت جای دردار السلام

بافقیران روز [و] شب می ده طعام

Tâ dehendet cây der-dâru's-selâm

Bâ-faḳîrân rûz [u] şeb mî-dih ta‘âm

Maḥşûl-i beyt: Tâ kim cennetde saña yer vireler gice ve gündüz fuḳarâya [105^a] ta‘âm vir.

شاد اكرسازى درون خسته را

باز یابی جنت در بسته را

Şâd eger sâzî derûn-i ḥaste râ

Bâz yâbî cennet-i derbeste râ

Maḥşûl-i beyt: Eger ḥastenüñ ḳalbini şâd idesin ḳapusu ḳapanuḳ cenneti açuḳ bulursın.

هرکه ارد این وصیت را بجای

درد و عالم رحمتش بخشد خدای

Her ki âred in vaşiyet râ be-cây

Der-du-‘âlem raḥmeteş baḥşed Hudây

Maḥşûl-i beyt: Her kimse ki bu zikrolunan vaşiyeti yirine götüre iki ‘âlemde Allâhu Te‘âlâ aña raḥmet bağışlar. Ba‘z-ı nüşhada raḥmet yirine râḥat vâki‘ oldı.

ورنیارد این وصیت را بجای

دور ماند بی شکی اواز خدای

Ver ne-yâred în vaşiyet râ be-cây

Dûr mâned bî-şekî o ez-Ĥudây

Maḥşûl-i beyt: Eger bu vaşiyeti yirine getürmeye şeksüz Allâhdan iraq alur ya‘nî raḥmetullâhdan ba‘îd olur.

یا الهی رحم کن بر ما همه

عفوکن جمله گناه ما همه

Yâ ilâhî raḥm kon ber-mâ heme

‘Afv kon cümle günâh-ı mâ heme

Maḥşûl-i beyt: Yâ Allâh bizim cemî‘imize raḥmet eyle bizim cemî‘an günâhımız afv eyle.

عاجزیم و جرما کرده بسی

نیست مارا غیر تو دیگر کسی

‘Âcizîm u cürmhâ kerde besî

Nîst mâ râ ġayr to dġer kesî

Kerde kerdeim taqdîrinde nefsi-mütakellim-i ma‘al-ġayridür.

Maḥşûl-i beyt: ‘Âcizüz ve çok günâhlar eylemişüz daḡı bizim senden ġayrı kimsemüz yokdur.

کر بخوانی ور برانی بنده ایم

هرچه حکم تیست ازان خرسنده ایم

Ger bi-ḡânî ver be-rânî bendeîm

Her ç ükm tîst ez-ân ḡorsendeîm

Maḥşûl-i beyt: Eger atuña da‘vet idesin ve eger süresin bendeler muḡâlefete âdir degülüz. Her ne ki senüñ ḡükmüñdür andan râzîyuz.

رحمت حق باد بر روح کسی

کین نصایح رابخوانداو بسی

Raḥmet-i Ḥaḳ bâd ber-rûḥ kesî

Kîn naşâ'ih râ be-ḥ'âned o besî

Maḥşûl-i beyt: Ḥaḳ Te'âlâ ḥazretlerinüñ raḥmeti şol kimesnenüñ rûḥuna olsun ki bu naşîhatleri çok okuya. الحمد لله على التمام والصلوة والسلام على سيد الانام محمد واله واصحابه. الكرام اجمعين والحمد لله رب العالمين [Elḥamdulillâhi 'ale't-tamâm ve's-şalâtü ve's-selâmu 'alâ seyyidi'l-enâm Muḥammed ve âlihî ve aşḥâbihî'l-kirâm ecma'in. Velḥamdulillâhi rabbi'l-'âlemîn.]

قد وقع الفراغ في روز يكشنبه في وقت طلوع الشمس من شهر صفر الحبر في يوم العشر سنة ١٩٠١ (Ḳad vaḳa'a'l-ferag fî rûz-i yek-şenbe fî vaḳṭi ṭulû'i's-şemsi min şehri şaferi'l-ḥayri fî yevmi'l-'aşer. Sene 1901.)

غرض نقشت کن ماباز ماند کرهستی رانمی بینم بقایى

مکر صاحب دلی روزی بوحت کندبر روح کاتبرا دعایى

Ġaraż-ı naḳşet kon mâ-bâz mâned ger hestî râ nemî bînem beḳâyî

Meger şâhib dilî rûzî بوحت koned ber rûḥ-ı kâtib râ du'âyî

SONUÇ

Kültür dünyamızın sıklıkla başvurduğu ve toplumun her kesiminin kendisinden bir parça bulduğu türlerden biri olan pend-nâmeler, edebiyatımızın önemli eserlerinden biridir. 12. yüzyılda yaşadığı bilinen, İran edebiyatının önemli mutasavvıflarından ve Selçuklu dönemi tasavvuf edebiyatında önemli yeri olan Feridüddîn Attâr tarafından da bir pend-nâme kaleme alınmıştır.

Abdurrahman Abdi Paşa, Müfid adını verdiği bu şerhinde geleneksel şerh yöntemine uygun hareket etmiştir. Paşa, eserinde Pend-nâmedeki beyitlerin bazılarını sadece tercüme ederken bir kısmını ise şerh etmiştir. İlk olarak şerh edeceği beytin aslını vermiş ve akabinde beyitteki her kelimenin üzerinde okunuşlarına varıncaya dek ayrı ayrı durmuştur. Sonrasında ise kelimelerin gramer yapılarını, lugat manalarını ve gerek duyulduğu takdirde ıstılahî manalarını belirtmiştir. Hangi mananın kastedildiğini ise "bundan murat şudur" şeklinde ifade etmiştir. Ayet, hadis ve kalam-ı kibarlarla beyitleri destekleyen Abdurrahman Abdi Paşa böylece şerhin kapsamını genişletmiştir. Bu şerhleri yaparken dikkat ettiği hususlardan biri de uzun tamlamalara yer vermeyip sade ve süssüz Türkçeyi kullanmasıdır.

Abdurrahman Abdi Paşa, şerh edilecek beyitleri konularına göre tasnif etmiş ve bu başlıklar altında izah etmiştir. Bizim değerlendirdiğimiz bölümde 66 başlık olup içerisinde 725 beyit yer almaktadır. Bu bölümdeki beyitlerin izahları yapılmaya çalışılmıştır. Saadet, misafire ikram, kaanat vb. birçok konunun yer aldığı eserde "Der-Beyân-ı Sebeb-i Fağîrî" bölümü 35 beyitle en çok beyin yer aldığı bölümdür. Çalışmamızda ele aldığımız 105 varaklık Müfid'in ilk 35 varakı başka bir yüksek lisans çalışmasına konu edildiğinden bu kısımdan sonraki bölüm olan 35^a-105^a varakları arası transkripsiyonlu şekilde yazılmıştır.

Çalışmamızda, iktibaslara ayrı bir başlık halinde yer verilmiştir. Nüshada, bizim çalıştığımız kısımda 16 ayet-i kerime, 23 hadis-i şerif ve 6 kalam-ı kibar yer almaktadır. En çok ayet ve hadise yer verilen bölüm ise 4 ayet-i kerime ve 1 hadis-i şerif ile "Der-Beyân-ı Şâbir ü Bâ-Fağîr bölümü" dür.

Sonuç olarak, çalışmamızda yer alan nasihatlerin, ayet, hadis ve kelim-ı kibarlarla birlikte topluma Őekil veren maya, karanlığı aydınlatan ışık, doğruları gösteren bir ayna niteliğinde olduğunu ifade edebiliriz.

SÖZLÜK¹⁸⁸

-A-

Âb (f.): Su

Âdem (a.): 1. Dünyâdan ilk yaratılan adam. 2. ilk peygamber,.

Âgâhî (f.): Âgâhlık, haberli ve uyanık olma

Ahûr (f.): Ahır, dam.

‘**Akabe (a.):** Tepe, yokuş

‘**Âmî (a.):** Senevi, yıllık

‘**Anâ (a.):** Zahmet, meşakkat, güçlük.

Âsâyiş (f.): Rahat, huzur, güvenlik.

Âşinâ (f.): Bildik, tanıdık,

‘**Atâ (a.):** Bağışlama, bahşiş,

‘**Ataş (a.):** Susama, susuzluk, hararet,

Âtse (a.): Aksırmak

‘**Ayş (a.):** Yaşama.

Âz (f.): Aç gözlülük, hırs, tamah.

-B-

Bâd (f.): Yel, rüzgâr.

Bâk (f.): Korku; sakınma; kaygı,

Bâlâ (f.): Yukarı, yüce

Bâlîn (f.): Yastık, koltuk

Bârân (f.): Yağmur.

¹⁸⁸ Bu başlık altında yer alan kelime ve kelime gruplarının kaynağı konusunda Nimet Yıldırım "Farsça Dilbilgisi", İlhan Ayverdi "Kubbealtı Lugatı, Misalli Büyük Türkçe Sözlük", Yaşar Çağbayır "Ötüken Türkçe Sözlük", Ferit Devellioğlu "Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat" ve Cem Dilçin "Yeni Tarama Sözlüğü" gibi sözlüklerden faydalanılmıştır.

Bâzî (f.): Oyun, eğlence

Behâ'im (a.): Dört ayaklı hayvan.

Belî, belâ (f.): Evet. [Arapçadan Farsçalaştırılmıştır].

-ber (f.): Alan, getiren götüren.

Berçîn (f.): Toplayıcı

Bes (f.): Yeter, yetişir, tamam, kâfi.

Besâ (f.): Nice nice, pek çok, hayli.

Best (f.): Düğüm

Beze (f.): Günah, hatâ, kabahat, suç.

Bid'at (a.): 1. Sonradan meydana çıkan şey. 2 . Peygamber zamanından sonra dinde meydana çıkan şey.

Bîkes (f.): Kimsesiz

Bî-naẓîr (f.): Benzeri olmayan, benzersiz

Binî (f.): Burun

Bîş (f.): Artık, ziyade

Buĥl (f.): Cimrilik, pıntılık, elskılıĝı

Bürdbâr (f.): Uysal, ağırbaşlı, sabırlı, tahammüllü, sıkıntıya katlanan[kimse]

Büzürg (f.): Büyük, ulu.

-C-

Cehûl (a.): Pek câhil

Cemâl (a.): Yüz güzelliĝi.

Cest (f.): Atlayış, sıçrayış, çabuk hareket eden.

Cihâd (a.): Din uğruna düşmanla savaşma.

Cinân (a.): Cennetler, uçmaklar; bahçeler.

Cû´ (a.): Açlık, aç kalma.

Cûy (f.): Nehir, akarsu, ırmak,

Cünbiş (f.): Kımıldanma, hareket.

Cüvân(f.): Genç, taze delikanlı

-Ç-

Çapma (t.): Koşturmak, koşmak

Çeh (f.): Kuyu

Çerb (f.): 1. Semiz, yağlı. 2. Uygun. 3. Fazla ve üstün olma.

Çigzin- (t.): Dönmek, dolaşmak

Çüstî (f.): Çeviklik

-D-

Dâd-gîr (f.): Adaletli, doğru,

Dağ (f.): 1. Yanık yarası.

Dâm (f.): Tuzak, ağ.

Dâmen (f.): Etek.

Dâr-üs'selâm (a.): 1.Cennet.2. Bağdat'ın eski adı.

Dehân (f.): Ağız.

Delğ (f.): Eski elbise, yamalı dilenci hırkası, dervişlerin giydiği eski aba ve yırtık cübbe.

Dendân (f.): Diş.

Der: (f.): Kapı.

Der-gâh (f.): Tekke.

Dest (f.): El.

Destâr (f.): Sarık, tülbent

Dırâz (f.): Uzun.

Diğer (f.): Diğer, başka, öteki.

Dîr (f.): Geç, çoktan, uzun müddet.

Dûn (a.): 1. Aşağı, aşağılık. 2. Alçak, soysuz kimse. 3. Altta, aşağıda.

Dürûğ (f.): Yalan, gerçek olmayan söz.

Dürüş (f.): Kaba, sert, katı, kalın.

Dûş (f.): Omuz.

Düzd (f.): Hırsız, uğru.

-E-

Ebleh (a.): Pek akılsız, ahmak, bön, alık.

Efrûhte (f.): Yanmış, tutuşmuş, parlamış, ışıklanmış, aydınlanmış

Ekl ü şurb (a.): Yeme-içme

Emânî (a.): Arzular, gayeler, istekler, ummalar, emeller, maksatlar, niyetler, meramlar.

Emîn (a.): Emniyet sahibi, korkusuz; birine emniyet eden, güvenen; şüphe etmeyen; kendisine güvenilen

Emmâre (a.): Emreden, emredici, cebreden [şehvani hallerde, günah ve suç işlemede].

Endek (f.): Az, azıcık.

Endûh (f.): Gam, keder, tasa, kaygı, üzüntü, sıkıntı.

Eñek (t.): Çene, çene kemiği.

Engiş (f.): Kömür.

Erzân (f.): Ucuz.

Esb (f.): At, beygir

Eşkûn (t.): Açık adımlarla hızlı yürüyen

-F-

Faḫîr (a.): Mayasız saç ekmeği, bazlama.

Felâh (a.): 1. Kurtuluş, selâmet, onma. 2. Mutluluk, kutluluk.

Fer' (a.): Dal, budak

Ferbihî (f.): Semizlik, etlilik, topluluk.

Fozûl(a.): Lüzumsuz, fazla şey veya söz.

Fürûğ (f.): Nur, ziya, ışık, parlaklık, parıldayış,

Fürû-mânde (f.): Aşağıda, geride kalmış olan, âciz, beceriksiz; yorgun, şaşkın.

Fürûz (f.): (-efrûz'dan) Parlatan, aydınlatan.

Fütüvvet (a.): 1. Soy temizliği. 2. Mertlik, yiğitlik, gençlik, delikanlılık. 3. Cömertlik, elaçıklığı.

-G-

Gâm (f.): Adım, ayak.

Gâv (f.): Öküz, sığır

Geñşeklük (t.): Gevşeklik, aciz, dermansızlık

Gez (f.): Arşın, endâze.

Ġıl (a.): Gizli kin ve garez, düşmanlık. [dâima "ğışş" ile beraber kullanılır].

Ġıll u Ġışş (a.): Kin ve hile

Ġınâ (a.): 1. Zenginlik, bolluk. 2. Usanç, bıkkınlık. 3. Şarkı, türkü, nağme, ezgi, ırlama.

Ġış (a.): 1. Karışıklık, hîle. 2. Saf olmayan. 3. Hainlik, [bizde çok defa "ğıll" ile beraber kullanılır].

Ġîr (f.): Tutma, tutuş.

Girâmî (f.): Aziz, muhterem, saygın

Girân (f.): Ağır sakil, [maddî, mânevî.]

Gird (f.): Yuvarlak, çevre, değirmi.

Girdâr (f.): Meşguliyet, iş.

Girih (f.): Düğüm, bağ.

Gû (f.): Söyleyen, diyen

Gull (a.): Suçlunun boynuna ve bileklerine geçirilen demir halka, zincir, pranga.

Gûr (f.): 1. Mezar, kabir. 2. Yaban eşeği. 3. Meşhur pehlivan Rüstem'in lâkabı.

Gûş-dâr (f.): "Kulak tutan" kulak veren, sözü lâyıkiyle dinleyen.

Gümrâh (f.): Yolunu şaşırılmış, doğru yoldan ayrılmış,

Gürsine(gürisne) (f.): Aç

Güzâf (f.): Bîhûde, boş.

Güzer (f.): Geçme, geçiş, geçen, geçici

-H-

Hâce (f.): Hoca, efendi, ağa, çelebi, sahip, muallim, profesör, öğretmen, müderris,

Hâk-sâr (f.): Toz toprak içinde kalmış, hâli perişan.

Halef (a.): 1. Babadan sonra kalan oğul. 2. Me'murlukta, birinden sonra gelip onun yerine geçen kimse.

Halk (a.): Boğaz

Halk (a.): Yaratma, yaratılma.

Ham (f.): Eğri, bükülmüş.

Hâmûş (f.): Susmuş, sessiz

Hâmyâze (f.): Esneme, esnek.

Hânedân (f.): Kökten asîl ve büyük aile, ocak,

Har (f.): Eşek.

Hârî (f.): Horluk, hakirlik.

- Ḥarîf (a.):** Meslekdaş, sanat arkadaşı, teklifsiz dost.
- Ḥaṭar (a.):** Tehlike.
- Ḥatt (a.):** Çizgi, satır,yol,yazı, pâdişâh yazısı, ferman, buyruk
- Ḥavf (a.):** Korku; korkma
- Ḥazer (a.):** Sakınma, kaçınma, korunma, çekinme.
- Ḥazf (a.):** Aradan çıkarma, çıkarılma, yok etme, düşürme, yok etme
- Ḥâzık (a.):** Hazakatli, işinin ehli, usta, eli uz. [dilimizde en çok doktorlar hakkında kullanılır.]
- Heft (a.):** 7 sayısı.
- Hem-dem (f.):** Sıkı fıkı, canciğer arkadaş
- Heşt (a.):** 8 sayısı.
- Hevân (a.):** Horluk, aşağılık, zelillik, alçaklık
- Ḥired (f.):** Akıl, us.
- Ḥırş (a.):** 1. Öfke, kızgınlık. 2. Azgınlık. 3. Sonu gelmeyen arzu, istek,
- Ḥışt (f.):** Kerpiç, tuğla.
- Ḥıyre (f.):** Kamaşık, donuk, fersiz
- ḥîz (f.):** Sıçrayan, kalkan, atılan.
- Ḥizlân (a.):** Muâvenetsiz, yardımcısız; kimsesiz, yalnız başına kalıp sefil, zelîl olma.
- Ḥû (f.):** Tabiat, mizaç, ahlak, âdet
- Ḥubb (a.):** Sevgi
- Ḥuld (a.):** Sürüp giden, sonu olmayan varlık. Sekiz cennetten biri.
- Ḥulq (a.):** Huy, tabiat.
- Ḥûrd (f.):** Küçük, ufak.
- Ḥursend (f.):** Kanaat eden, kısmetine razı olan, tokgözlü, gözü tok.

Hûşe (f.): Başak, salkım.

Huşş (f.): Kuru

Hûş-mend (f.): Akıl sahibi; akıllı, akli başında.

Hücû´ (a.): Uyku

-İ-

İlşâk (a.): Bitiştirme, bitiştirilme; kavuşma, kavuşturulma

İltihâb (a.): 1. Alevlenme, tutuşma. 2. Vücudun bir tarafına kan hücûmiyle, oranın şişip kızarması, yangı.

´İmâret (a.): Ümran, bayındırlık

İstimâ´ (a.): Dinlemek, kulak vermek.

İştîyâk (a.): Şevklenme, göreceği gelme, özleme.

-J-

Jende (f.): Yırtık, yamalı hırka

-K-

Kâh (f.): 1. Köşk, kasr. 2. Yüksek bina.

Kâhel (a.): 1. Kûhûlet sahibi, olgun, orta yaşlı [kimse], 30 50 yaş arasında bulunan [kimse], erişkin. 2. Hareketi ağır, gayretsiz, tenbel; durgun, râkid.

Kâ´im (a.): Ayakta olarak, dik olarak.

Kaķı- (t.): Öfkelenmek, kızmak, azarlamak, takdir etmek

Kaᵛl (a.): Lâkırdı, söz.

Kay (a.): Kusma

Kayır- (t.): Kaygılanmak, tasalanmak, önem vermek, ilgilenmek

Kazâ (a.): 1. Olacağı ezelden Cenâb-ı Hak tarafından takdîr olunan şeylerin vukua gelmesi. 2. dâvaları görme işi, hüküm, hüküm verme

Keff (a.): El içi, el ayası, avuç el ayasına dirler.

Kelîdî (a.): Anahtar

Kem (a.): 1. Az, eksik, 2. Fena, kötü; bozuk.

Kemîn (a.): Pusuya gizlenmiş adam, pusu

Kemter (f.): Daha aşağı, aşağıda bulunan, hakir, itibarsız.

Kerân (f.): Kenar, uç, kıyı.

Kesân (f.): Kimseler, kişiler, insanlar.

Keslân (a.): Gevşek, tenbel, uyuşuk, yorgun.

Kevden (f.): Ahmak, düşüncesiz

Kirbâs (a.): Bez; kumaş, keten ve pamuk bez

Kisvet (a.): Elbise, husûsî kıyafet.

Kûb (f.): Vuran, vurucu.

Ḳuddâm (a.): Ön taraf, ileri taraf

Kûdek (f.): Çocukluk.

Kûre (f.): Kuyumcu ocağı; demirci ocağı; mâden ocağı.

Ḳût (a.): Yaşamak için yenilen şey, yiyecek.

Kücâ (f.): Yer, nereye, nasıl

Künbed (f.): Kubbe

-L-

Lâğar (f.): Arık, zayıf, cılız[hayvan]

Laḥm(a.): Et

Leb (f.): Dudak

Lecâc (a.): Ayak direme, çekişme [düşmanlıkta],

Lecûc (a.): Çok inatçı, çok çekişken.

Liḳâ (a.): 1. Görme, rast gelip kavuşma. 2. Yüz, çehre.

-M-

Meges (f.): Sinek

Merd (f.): Adam, insan.

Merg (f.): Ölüm.

Meşveret (a.): Müşaverede bulunma, danışma,

Meymûn (a.): Uğurlu, bereketli, kutlu

Meze (f.): Tad, lezzet, çeşni.

Mihmân (f.): Misafir, konuk,

Mihr (f.): Güneş

Mihr-bân (f.): Şefkatli, merhametli, muhabbetli, güleryüzlü, yumuşak huylu

Mîz-bân (f.): Misafiri, konuğu ağırlayan; ev sahibi

Mu'ânid (a.): İnatçı

Muḥallid (a.): Devamlı, sürekli kılan, ebedileştiren.

Muḫbil (a.): İkbali, kutlu, mutlu

Muḫbilân (a.): Kutlular, mutlular,

Mûnis (a.): Alışılmış, ehlileşmiş, cana yakın, sevimli.

Murdâr (f.): 1. Mundar, kirli, pis. 2. İslâmî şeriat hükümlerine göre kesilmemiş [hayvan]

Muşâhib (a.): Beraber sohbet eden, arkadaş

Mu'teber (a.): İtibarlı, hatırı sayılır, saygın.

Müflisân (a.): İflâs etmişler, parasızlar, züğürtler.

Mühr (f.): Mühür; imza.

Mülk (a.): Ev, dükkân, arazî gibi taşınmaz ve gelir getiren mal

Mümsik (a.): İmsak eden, cimri, eli sıkı

Münîr (a.): Nurlandıran, ışık veren, parlak

Müretteb (a.): Tertîb olunmuş, dizilmiş, yerli yerine konulmuş.

Mürğ (f.): Kuş.

Müsteân (a.): Kendisinden yardım beklenen, yardım istenen [Allah'ın sıfatı arındandır].

Müzd (f.): 1. Ücret, karşılık. 2. Kira. 3. Mükâfat.

-N-

Nâ-bînâ (f.): A'mâ, gözü görmez, anadan doğma kör.

Nâgeh (f.): Vakitsiz, ansızın, birdenbire

Nâ-ḥ̣ande (f.): Okunmamış.

Nâ-murâd (f.): Nuradına erişememiş.

Nân (f.): Ekmek

Neberd (f.): Harb, savaş,

Nefret (a.): 1. Ürküp kaçma. 2. Tiksiniş, iğrenme.

Nekbet (a.): 1. Talihsizlik, bahtsızlık. 2. Düşkünlük. 3. Felâket, musibet.

Nemek (f.): Tuz.

Neng (f.): Ayıp, utanma.

Nezd (f.): 1. Yan, kat. 2. Göre, nazarında, fikrinde.

Nîk-baḥt (f.): Bahtı iyi, talihli

Nîkû (f.): İyi, hoş.

Niyâz (f.): 1. Yalvarma, yakarma. 2. Dua.

Nîz (f.): "-de, -da, dahî" anlamında bir atıf edatı

Nizâr (f.): Zayıf, arık, lagar.

Nîze (f.): Kargı, mızrak; süngü, harbe.

Nuĥust (f.): İlk, birinci

Nûş (f.): "İçen, içici" mânâlarıyla kelimelere takılır.

-Ö-

Önegülük (t.): İnatçılık, inat, dik kafalılık

-P-

Pehlû (f.): Vücudun iki yanından biri, yan.

Pelîd (f.): Pis,mundar,alçak,rezil.

Per (f.): Kanad.

Perhîz (f.): 1. Perhiz. 2. Dince yasak edilen şeylerden tamamıyla uzak kalma. 3. İncitici sözlerden kaçınma.

Pes (f.): Ard, arka, geri.

Peşmîne (f.): 1. Yünden, yapağıdan yapılma. 2. Sof elbise; sofuların giydiği sâde, süssüz elbise.

Pey (f.): 1. (bkz: pâ, pây). 2. İz, işaret.3. Ard, arka. 4. Pey, pey akçesi.

Peyveste (f.): Ulaşmış, bitişik.

Pindâr (f.): Sanma,zannetme

Pîş (f.): Ön, ileri, ön taraf

Pûşiş (f.): Örtü, örtülecek şey

Pür (f.): 1. Dolu, çok fazla. 2. Sahip, mâlik, [bu kelime ile birleşik kelimeler yapılır].

Püşt (f.): Arka, sırt.

-R-

Râm (f.): İtaat eden, boyun eğen, kendini başkasının emirlerine bırakan

Recâ (a.): Ümit, umma.

Rehâ (f.): Kurtulma, kurtuluş,

Rehber (f.): Yol gösterici, kılavuz,

Rev (f.): "Giden, yürüyen" mânâları ile birleşik kelimeler yapar.

Revân (f.): Yürüyen, giden, akan, su gibi akıp giden [söz].

Rîş (f.): Yara,yaralı, sakal, tüy, kıl

Ruḥ (f.): Yanak, yüz çehre,

Rûşen (f.): 1.Aydın, parlak. 2. Belli, meydanda.

Rûz (f.): Gün.

Rûzî (f.): Gündüze ait, gündüzle ilgili.

-S-

Sâ'ilân (a.): 1. Suâl eden, soran. 2. Dilenci. 3. (seyelân'dan) Akıcı, akan.

Şâ'im (a.): Oruç tutan, oruçlu.

Saḫar (a.): Cehennem, tamu.

Sâz-kârî (f.): Uygunluk

Se (f.): Üç

Seg (f.): Köpek, it.

Selîm (a.): Sağlam, kusursuz, doğru,

Sepîd (f.): Beyaz, ak.

Ser-bülend (f.): Başı yüksek; yüce.

Server (f.): Baş, başkan, reis, ulu.

Sevb (a.): Bez, elbise

Sîr (f.): Tok, doymuş.

Sîr-âb (f.): Suyu kanmış

Sirişt (f.): Yaradılış, tabiat, huy.

Sitîze, sitîz (f.): Kavga, çekişme,

Sûhte (f.): Yanmış, tutuşmuş, yanık

Sûy (f.): Taraf

Sühan (f.): Söz, lâkırdı,

Süpürde (f.): Ismarlanmış, sipariş olunmuş. 2. Verilmiş, bırakılmış.

Sürh (f.): Kırmızı, kızıl, ahmer, kırmızı mürekkep

Süstlük (t.): Tenbel, gevşek

-Ş-

Şaķî (a.): Haydut, yol kesen, her çeşit günahı işleyebilen.

Şâyeste (f.): Yakışır, yaraşır; uygun

Şemşîr, şimşîr (f.): Kılıç

Şerm (f.): Utanma.

Şevket (a.): Büyüklük, heybet

Şikest (f.): 1. Kırılmış, kırık. 2. Kırma, kırılma. 3. Yenilme,

Şûh (f.): 1. Hareketlerinde serbest. 2. Neşeli, şen ve oynak [kadın]. 3. Açık saçık, hayasız [kadın].

Şûm (f.): Şom, uğursuz,

Şûy (f.): Koca

Şümâr (f.): Hesap, sayı

-T-

Ta'ab (a.): Yorgunluk, sıkıntı, eziyet

Ṭalâķ (a.): Boşama, nikâhlı kadını bırakma.

Ṭâliķ (a.): Yaramaz, faydasız.

Tâze-rûy (f.): Güler yüzlü, güleç

Tekye (a.): Dayanma, güvenme, tekke

Telbîs (a.): 1. Ayıbını, kusurunu örterek bir şeyi sahtelendirme. 2. Sûret-i haktan görünerek hîle edip aldatma.

Ten (f.): İnsan vücudunun dış yüzü; gövde, vücut, beden.

Tenbel (f.): Tenbel, üşengeç; ağır davranan [işte].

Tendürüst (f.): Vücudu sağlam, sağlam vücutlu, sağlam, kuvvetli

Tenhâ (f.): Yalnız, ıssız, boş.

Ten-perver (f.): Kendini beslemeğe, rahatına düşkün

Ters (f.): Korku

Tevekkül (a.): İş Allah'a bırakıp kadere razı olma.

Tezâyüd (a.): 1. Sıkışma. 2. Çoğalma, artma.

Tîşe (f.): 1. Balta, nacak, külünk. 2. Keser.

Turş (f.): Ekşi.

Tünd (f.): Sert, şiddetli, haşin.

Tüvân (f.): Güç, takat.

-U-

‘Uzv, ‘izv (a.): 1. Organ, vücûdun müstakil parçası.

-Ü-

Üstûn (f.): Direk

Üstüvâr (f.): 1. Sağlam, kuvvetli, kuvvetli, dayanıklı.

-V-

Vâm (f.): Borç.

Vâye (f.): Nasip, kismet

Velîd (a.): 1. Yeni doğmuş çocuk, 2. Köle, kul.

-Y-

Yârî (f.): 1. Dostluk. 2. Yardım.

Yigren- (t.): iğrenmek, tiskinmek

Yorġa (t.): Rahvan

Yorġalamak (t.): Rahvan yürümek

-Z-

Zâġ (f.): Karga

Zâl (f.): İhtiyar, aksakallı, zalim, acımasız.2. Eski Fars kahramanlarından meşhur pehlivan Rüstem'in babasının adı.

Zebân (f.): Dil, lisan

Zeber (f.): Üst.

Zer (f.): Altın

Zerd (f.): Sarı, solgun, soluk

Zîn (f.): Eyer

Zinde (f.): Diri, yaşayan, canlı.

Zindeġânî (f.): 1. Dirilik, hayat. 2. Yaşayış; geçim.

Zîr-dest (f.): El altındaki ahâli, el altında bulunan âciz

Zûd (f.): Çabuk, tek, acele, hemen olan.

KAYNAKLAR

- AHTERÎ, Mustafa Muslihuddin El-Karahisarî; *Ahterî-yi Kebir*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2017.
- AKÇAY, Gülçiçek; "Mustafa Refi'a-Berg-i Dervişân (Karşılaştırmalı İnceleme-Metin)", Yayınlanmamış Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2013.
- ASLANTÜRK, H. Ahmet; *Abdurrahman Abdî Paşa Kanunnamesi*, Okur Kitaplığı, İstanbul 2012.
- AYVERDİ, İlhan; *Kubbealtı Lugatı, Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2011.
- CEYLAN, Ömür; *Tasavvufi Şiir Şerhleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000.
- ÇINARCI, Mehmet Nuri; "Mustafa Şem'î'nin Şerh-i Dîvân-ı Şâhî Adlı Eseri", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2011.
- DERİN, Fahri Ç.; *Abdurrahman Abdî Paşa Vekâyi'nâmesi* [Osmanlı Tarihi (1648-1682)], Çamlıca Yayınları, İstanbul 2009.
- DERİN, Fahri Çetin; "Abdi Paşa, Abdurrahman", DİA, Ankara 1988, C.I, s. 74.
- DEVELLİOĞLU, Ferit; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2011
- DİLÇİN, Cem; "Yeni Tarama Sözlüğü", Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2013.
- ERDOĞAN, Mustafa; "Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 1997, S.1, s. 286-293.

- KARACAN, Büşra; "Abdurrahmân Abdî Paşa'nın "Müfid" Adlı Eseri",
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2015.
- KOPUZ ÇETİNKAYA, Fatma; "Ferîdüddîn Attâr ve Bir Gazelinin İncelenmesi",
Current Research in Social Science, C. 4, S. 2, Mayıs 2018, s. 28.
- KOŞİK, Halil Sercan; "17. Yüzyılda Yazılmış Bir Pend-nâme-i Attar Şerhi:
Abdurrahmân Abdî Paşa'nın Müfid'i", TUDOK, Haziran 2014, s. 256.
- MÜTERCİM ASİM EFENDİ; "*Burhân-ı Katı*", Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul
2009.
- MÜTERCİM ASİM EFENDİ; "*el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît
(Kâmûsi'l-Muhît Tercümesi)*", Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
Yayınları, İstanbul 2013.
- NAKŞİBENDÎ, Mehmed Murad; *Pendnâme-i Attâr Şerhi*, Büyüyenay Yayınları,
İstanbul 2012.
- ŞAHİNOĞLU, M. Nazif; "Attâr, Feridüddîn", DİA, Ankara 1991, C.IV, s. 95.
- TÜRKOĞLU, Serkan; "Türk Edebiyatında Pendnâme-i Attar'ın Manzum
Tercümeleri ve Seyyid Ali Rızâ'nın Riyâzü'r-Rızâ'sı", *Atatürk Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 2018, S.22, s. 671-692.
- ÜNAL, Vehbi; "Ferîdüddin Attâr'ın Pendnâme'sinde Din ve Toplum", *Zeitschrift für
die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, Ekim 2016, C. 8, S. 1, s. 274.
- YAZAR, Sadık; "Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği", (Edt. Özer
Şenödeyici), *Osmanlı Edebî Metinlerini Anlama Kılavuzu*, İstanbul 2015. s.
389-405.
- YILDIRIM, Nimet; *Farsça Dilbilgisi*, Kabalıcı Yayıncılık, İstanbul 2013.

YILMAZ, Mehmet; *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*, Kesit Yayınları, İstanbul 2013.

ZAVOTÇU, Gencay; *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, Kesit Yayınları, İstanbul 2013.

